

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

DOKTORI (PHD) DISSZERTÁCIÓ

Kovács Krisztián

A politikán és irodalmon túl...

**A Ráday-család birtoklástörténete és gazdálkodása a
kezdetektől a 19. század első feléig**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető: Dr. Szántay Antal

Budapest

2023

Tartalomjegyzék

1. Táblázatok jegyzéke.....	4
2. Térképek jegyzéke.....	6
3. Ábrák jegyzéke.....	7
4. Képek jegyzéke.....	7
I. Bevezetés	
1. Szakirodalmi előzmények, az értekezés kérdései.....	8
2. A disszertáció forrásbázisa.....	17
3. A disszertáció felépítése.....	19
II. A Ráday-család a felemelkedés útján	
1. A Rádayak ősei – várjobbágyságtól a középnemességig.....	21
2. Házassági stratégia és a protestantizmus gyökerei.....	26
III. Birtoklástörténet	
1. Ráday I. András birtokszerzései és a családi vagyon megalapozása.....	34
2. Ráday-birtokok a 17. század második felében – II. András és II. Gáspár.....	44
3. A birtokállomány alakulása Ráday I. Pál idején	
3.1. Az alsóludányi kastély – az első családi fészek.....	48
3.2. Ráday-Libercesy-Madách-örökség.....	55
3.3. Kajali-Fáy örökség.....	60
4. A Ráday-birtokok és osztály a 18. század közepén	
4.1. Pécel, az új családi fészek.....	64
4.2. A Ráday-birtokállomány 1741-ben.....	66
4.3. Birtokosztályok Kajali Klára halála után.....	68
5. Ráday II. Gedeon és a családi birtokok a 18. század végén (1792-1801).....	76
6. A Ráday-birtokok a 19. század elején	
6.1. Birtokosztály Ráday II. Gedeon halála után.....	79
6.2. A birtokok épületállománya a 19. század első felében.....	88
7. A birtokállomány szétaprózódása III. Pál halála után.....	91
IV. Birtokigazgatás	
1. Kajali Pál öröksége.....	96
2. Ráday birtokigazgatás a Rákóczi szabadságharc után – ispánságok létrehozása.....	98
3. Tisztartóságok kialakítása Ráday Pál halála után.....	106
4. Ráday I. Gedeon utasításai tisztjeihez.....	114
5. A birtokigazgatási rendszer kiteljesedése a rangemelés után – az inspektori majd prefektusi hivatal létrehozása.....	115
Gazdasági tisztviselők, alkalmazottak a Ráday-birtokokon.....	126
V. Földesúri gazdálkodás a Ráday-birtokokon	
1. Gazdálkodás Ráday I. Andrástól II. Gáspárig.....	129
2. A 18. század első fele, Ráday I. Pál és Kajali Klára.....	134
3. A birtokok gazdasági potenciálja 18. század második felében; Mária Terézia úrbéri rendeletének hatása a Ráday-birtokokon, terméseredmények az úrbérrendezés után.....	147
4. Majorsági és úrbéres földek a 19. század elején, gabonatermesztés a péceli és alsóludányi uradalom birtokain a 19. század első felében.....	169
5. Állattartás a Ráday-birtokokon a 17. század második felétől a 19. század első feléig...	177
6. Majorsági szőlőtermesztés.....	194
7. Rétek, legelők, erdők.....	203
8. Haszonvételek – kocsmá, malom, mészárszék, vengédfogadó.....	209
9. Jobbágyi szolgáltatások a Ráday-birtokokon.....	224

VI. Birtokügyletek, zálog és hitel

1. Bérbeadás, zálogosítás a 17. században – I. Andrástól II. Gáspárig.....	231
2. Ráday I. Pál és Kajali Klára birtokügyletei.....	237
3. Birtokügyletek Ráday I. Gedeontól III. Pálig.....	243
4. Kamatra felvett kölcsönök – a család pénzügyi helyzete Ráday I. Gedeontól III. Pálig.....	252

VII. Befejezés

1. Összegzés.....	259
2. Köszönetnyilvánítás.....	268

Melléklet

1. Mértékek, pénznemek.....	269
2. Helynévazonosító.....	270

Források és szakirodalom

1. Levéltári források.....	273
2. Nyomtatott források.....	275

1. Táblázatok jegyzéke

1. Ráda-i rádai birtokok zálogosítása (14-15. század).....	24
2. A Ráday-családba beházasodott feleségek vallási megoszlása.....	29
3. Ráday-birtokhányadok 1643-ban.....	35
4. Ráday-birtokok kimutatása a 16. század közepén és a 17. század elején.....	36
5. Ráday-birtokok megyénkénti megoszlása Ráday I. András halálakor (1655).....	40
6. Ráday II. András, II. Gáspár, Ilona és Libercsey Erzsébet közötti birtokosztály (1656)	41
7. Ráday-birtokok után fizetett fegyverváltás a 17. század végén 18. század elején.....	47
8. Az alsóludányi kastély építésének kiadásai 1700-1702. augusztus.....	50
9. Az alsóludányi kastély 1738. évi tűzvész utáni újjáépítésének kiadásai 1738-1739.....	53
10. Ráday-birtokok megyék szerinti megoszlása (1715).....	55
11. Ráday Pál és Ilona közötti birtokosztály (1715).....	57
12. A Ráday-javak megyebeli megoszlása a 18. század közepén (1742. évi birtokosztály alapján).....	66
13. A Ráday-javak jogállása a 18. század közepén (1741. évi összeírás alapján).....	67
14. A Ráday-javak birtokhányada és megyebeli megoszlása a 18. század közepén (1741. évi összeírás alapján).....	67
15. A Ráday-javak birtokhányad megoszlása az egyes jogállású birtokok között.....	68
16. Ráday I. Gedeon, II. Pál és Eszter közötti birtokosztály (1742).....	70
17. Ráday II. Gedeon birtokállománya és annak becsértéke 1796-ban.....	78
18. Ráday II. Gedeon birtokállományának megyebeli megoszlása 1796-ban.....	79
19. Ráday-család jövedelmeinek megyebeli megoszlása, 1801.....	81
20. Ráday-család jövedelmeinek megoszlása, 1801.....	81
21. A ludányi nyíl (uradalom) tartozékai és a birtokok éves jövedelme 1801, 1808.....	82
22. A péceli nyíl (uradalom) tartozékai és a birtokok éves jövedelme.....	83
23. Ráday-család jövedelmeinek megyebeli megoszlása, 1808.....	83
24. Az osztály alkalmával III. Pálnak és II. Gedeonnak jutott valamint közre maradt birtokok/birtokrészek és azok becsértéke (1808).....	84
25. A ludányi nyíl birtokain található épületek becslés szerinti értéke 1807-ben.....	89
26. A péceli nyíl birtokain található épületek becslés szerinti értéke 1807-ben.....	90
27. A családi birtokállomány örökösök közti elosztása III. Pál halála után (1829).....	93
28. Kajali Pál birtokai (1709).....	97
29. A Ráday-birtokok ispánságokra osztása (1728).....	100
30. Ispánok és – forrásokkal alátámasztható – hivatali idejük a Rádayak gazdaságában.....	103
31. Gazdasági cselédek átlagfizetései (1719-1722).....	105
32. Ludányi és péceli tisztartók Ráday I. Gedeon idejében.....	109
33. Alkalmazottak megoszlása a ludányi gazdaságban 1808.....	122
34. Alkalmazottak megoszlása a ludányi gazdaságban 1821.....	122
35. Naturálék kifizetése a ludányi gazdaságban 1808, 1821.....	123
36. Alkalmazottak megoszlása az egyes gazdaságokban 1827.....	124
37. Alkalmazotti kategóriák megoszlása és fizetésük a Ráday gazdaságokban 1827.....	124
38. Tized bérletek Ráday I. András idején.....	130
39. Majorsági, kilenced és tized termés 1654-1655-ben.....	131
40. Majorsági, kilenced és tized termés 1658-ban.....	132
41. Majorsági, kilenced és tized termés 1665, 1668, 1673-ban.....	133
42. Ráday-birtokok megyék szerinti megoszlása (1728).....	135
43. Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1715. évi országos összeírás idején.....	136
44. Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1720. évi országos összeírás idején.....	136
45. Nógrád és Pest-Pilis-Solt vármegyei Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1728. évi országos összeírás idején.....	136

46. Átlagos terméseredmények a Ráday-birtokokon a három országos összeírás alapján.....	137
47. A ceredi ispánság (Ragyolccal és Novákkal) majorsági terméseredményei 1723-1725 között.....	139
48. A ceredi ispánság (Ragyolccal és Novákkal) dézsma bevételei 1723-1725 között.....	140
49. A ludányi és csalomjai ispánság majorsági terméseredményei 1727/1728-ban.....	141
50. a-b A ludányi, csalomjai, ceredi, somoskői ispánság dézsmabevételei 1727/1728-ban.....	141
51. 1727. évi majorsági terméseredmények.....	141
52. a-b 1727. évi dézsmabevételek.....	142
53 a-b-c 1730. évi majorsági és dézsmabevételek.....	143
54. Búza és rozs összes termés, valamint a dézsma aránya.....	145
55. Árpa és zab összes termés, valamint a dézsma aránya.....	145
56. Telkek, és a Rádayak hatalma alatt állók megyénkénti megoszlása.....	148
57. Jobbágyokhoz tartozó szántók és kenderföldek megyénkénti megoszlása (1741).....	148
58. Majorsági szántóterületek vármegyei megoszlása (község (k) és pusztá (p) száma)...	149
59. a-b. Pelejteit és csicsvaváraljai majorság termése (1747-1752).....	152
60. Pelejteit majorság és dézsmatermés (1747-1752).....	154
61. Ludányi majorságtermés részletezése (1751-1754).....	155
62. a-b Ludányi majorság, dézsma és malomvám átlagbevétele és aránya (1751-1753).	156
63. a-b A Ráday-birtokok adatai az úrbérrendezés idején.....	159
64. Termések 2 (Sőreg 1771, 1773), illetve 3 éves (Cered, Lucini 1771, 1773, 1775) átlagai és arányai	161
65. a-b. Ludányi adminisztráció (Alsóludány, Halászi, Galábocs, Kisgerge, Herencsény, Pöstény, Ipolykeszi) majorság és dézsma szemtermése 4 éves átlagban (1783, 1786-1788).....	163
66. Termések 2 éves átlagai és arányaik a ceredi és lucini földekben (1784, 1786).....	164
67. Ráday-család egész gazdaságának majorsági és dézsmabevételei 1785-ben.....	166
68. Majorsági szántó-rét-legelő-erdő-szőlő területének változása (1741, 1807).....	171
69. Úrbéres lakosság átlag telek és szántó változása 1741-1807.....	172
70. Őszi és tavaszi vetés/termés és a termések becsült jövedelmének uradalmankénti megoszlása 1807-ben.....	174
71. Majorsági gabona vetésmennyisége és terméshozama kilóban az 1813-ban összeírt három nógrádi birtokon.....	175
72. Juhállomány a Ráday-birtokokon a 17. század második felében.....	177
73. Lóállomány a Ráday-birtokokon a 17. század második felében.....	178
74. Gulyás keze alá adott szarvasmarhák száma.....	179
75. Juhállomány Ráday I. Pál idején a fennmaradt összeírások alapján.....	181
76. Csikók és kancák billogozása.....	182
77. Ráday-család hatalma alatt álló családfők állatállománya 1741-ben.....	184
78. Ikladi juhállomány haszna 1748 október és 1753 között.....	187
79. Ikladi szarvasmarha, ló és méh haszna 1748. október és 1753 között.....	187
80. Juhokból származó jövedelem 1818-1826 között.....	189
81. A ludányi uradalom birtokain található állatállomány a fennmaradt kimutatások alapján.....	193
82. Hegyalján termelt borok száma.....	197
83. Jobbágyokhoz tartozó szőlők megyénkénti megoszlása 1741-ben.....	199
84. Majorsági szőlőterületek vármegyei megoszlása.....	200
85. Bortermés a hegyaljai birtokokon az 1760-as években.....	201
86. Majorsági szőlőterületek uradalmankénti megoszlása és becsült jövedelme/értéke (1807).....	202
87. Borból származó jövedelem 1818 és 1826 között.....	202
88. Úrbéres és majorsági rétek megyénkénti megoszlása 1741-ben.....	204
89. Az erdők becsült bevételei ölfából és makkoltatásból (1807).....	206
90. Ölfából származó jövedelem 1818 és 1826 között.....	208

91. Majorsági rét, legelő és erdőterületek uradalmankénti megoszlása és becsült jövedelme/értéke (1807).....	208
92. Kocsmákra adott borok mennyisége és értéke 1720-ban.....	210
93. Kocsmákra adott borok mennyisége és értéke 1722-ben.....	210
94. Gibárti malom jövedelme 1732-1736 között.....	213
95. A Ráday kocsmákon kimért szeszes italok, a fennmaradt számadások alapján.....	217
96. a-b Haszonvételek a péceli és ludányi uradalomban 1807-ben.....	222
97. Jobbágyi szolgáltatások a Ráday-birtokokon (1741. évi összeírás alapján).....	226
98. Ráday-birtokok bérlése a 17. század közepén.....	233
99. Ráday-birtokok bérlése a 17. század második felében.....	235
100. Zálogbavételek megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében.....	238
101. Zálogosítások megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében.....	239
102. Zálog és örökjogon bírt birtokok megoszlása (1741. évi összeírás alapján).....	241
103. Árendába adott puszták (1741. évi összeírás alapján).....	243
104. a-b Ráday I. és II. Gedeon és III. Pál zálogos tranzakcióinak és az érintett birtokok megyebeli megoszlása.....	246
105. Ráday I. és II. Gedeon és III. Pál árendás tranzakcióinak- és az érintett birtokok megyebeli megoszlása.....	248
106. Ráday-család adósságállománya 1814-ben.....	255
107. Kölcsönök és hitelezők száma 1820-1827 között.....	256
108. Éves bevételek, kiadások, hitelek nagysága 1820-1827 között.....	257

2. Térképek jegyzéke

1. A Ráday-család birtokainak ismert és feltételezett/viszonylagos elhelyezkedése a 16. század első felében	26
2. A Rádayak családi kapcsolatainak térbeli kiterjedése, a feleségek származási helye alapján 15-17. század között.....	30
3. A Ráday-család birtokainak elhelyezkedése a 16. század végén.....	31
4. Ráday-birtokok a 17. század közepén (majorság, árenda).....	38
5. Ráday-birtokok a 17. század közepén (1656. évi birtokosztály alapján).....	43
6. Ráday-birtokok a 18. század elején (1715. évi birtokosztály alapján).....	59
7. Ráday-birtokok az 1710-es években az 1715. évi birtokosztály alapján és a Kajali-Fáy örökség.....	63
8. Ráday-birtokok a 18. század közepén (1742. évi birtokosztály alapján).....	75
9. Ráday-birtokok a 19. század elején (1808. évi birtokosztály-, valamint az 1807. évi összeírás alapján).....	87
10. Fi- és leányági öröklés 1829-ben.....	94
11. Ispánságok térbeli elhelyezkedése Ráday I. Pál idején (1728).....	101
12. Majorsági gazdálkodást folytató Ráday-birtokok (1728).....	139
13. Kocsmák és malmok a Ráday-birtokokon I. Pál idejében.....	213
14. Kocsmák és malmok a Ráday-birtokokon a 18. század második felében	219
15. Kocsmák és malmok a Ráday-birtokokon a 19. század első harmadában.....	221
16. Ráday Pál és Kajali Klára zálogba adott és zálogba vett birtokai valamint az ügyletekkel nem érintett birtokok a 18. század első felében	240
17. Zálog- és örökjogon bírt birtokok megoszlása 1742-ben.....	242
18. Zálogba adott birtokok a 18. század közepétől a 19. század első harmadáig.....	249
19. Árendába adott birtokok a 18. század közepétől a 19. század első harmadáig.....	250

3. Ábrák jegyzéke

1. Ráday Pál és Kajali Klára tartózkodási helyei 1720 és 1730 között a levél keltezések alapján.....	65
2. Hitelügyletek száma Ráday III. Pál idején.....	257
3. Felvett tőke nagysága Ráday III. Pál idején.....	257

4. Képek jegyzéke

1. Ráday Máténak adományozott címer, 1552. április 4.....	28
2. Mátyóki Ádám: Ráday I. Pál (1677-1733).....	48
3. A Ráday-család alsóludányi kastélya a 20. század eleji állapot szerint	52
4. Mátyóki Ádám: Kajali Klára (1690-1741).....	54
5. Kajali Klára halotti bejegyzése 1741. január 18.....	54
6. A péceli Ráday-kastély a 20. század elején	65
7. A család grófi címere, 1790. november 18.....	76
8. Ráday III. Pál halotti anyakönyvi bejegyzése.....	91
9. Ráday-család 2017-ben felújított losonci kriptája – Ráday Pál, Ráday II. Gáspár, Ráday Klára és Kajali Klára nyughelye	107

I. Bevezetés

1. Szakirodalmi előzmények, az értekezés kérdései

A köznemesi és arisztokrata családok 17-19. századra vonatkozó gazdaság-, agrár- és – a magyar mezőgazdaság történetében meghatározó szerepet játszó nagybirtokok – uradalomtörténeti¹ szempontból történő vizsgálata közel 100 éves múltra tekint vissza. Az ez irányú kutatások tekintetében a kezdetet a Domanovszky Sándor nevével fémjelzett iskola, valamint a Domanovszky vezetésével 1930 és 1938 között megjelenő, már levéltári kutatásokon alapuló *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez* című sorozat kiadványai jelentik. Ennek keretében összesen 15 munka jelent meg, amelyből 8 kötet² foglalkozott egy-egy uradalom gazdálkodásával. A monográfiák időkeretei a 16. és 18. század közé estek, ezen belül vizsgálták az uradalmak majorsági gazdálkodását, valamint azok társadalmi vetületét. Mindössze egy kötet lépte túl ezt az időkeretet, a 20. századi magyar agrártörténetírás egyik legjelentősebb alakjának, Wellmann Imrének a gödöllői Grassalkovich-uradalom gazdálkodásáról szóló monográfiája, amelynek időhatára 1815-ig terjedt.³ A sorozatban megjelent írásokban a nagybirtok keretein belül már egymás mellé rendelődött a majorság és jobbágság, a gazdaság és a társadalom, viszont külön vizsgálták a majorságot és külön a társadalmat.⁴

A II. világháború utáni időszak ideológiai okok miatt nem volt kedvező az uradalomtörténeti kutatásoknak. Az ötvenes években megjelent munkák nagy része kimerült a kizsákmányolás és osztályszempontúság kategóriáinak leírásában, az uradalmak vizsgálatának időhatára pedig a jobbágyszabadítás (1848) idejéig tolódott ki.⁵ A 1930-as évek utáni uradalomtörténetírás első érdemi kísérlete Szabad György tollából 1957-ben jelent meg a tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom gazdálkodásáról. Munkájában túllépve az 1950-es években jellemző időhatárt, az 1870-90-es évekig, a tagosítások lezárásáig vizsgálta az Eszterházy-nagybirtok fejlődését.⁶

¹ A Ráday-család esetében uradalomról (ludányi és péceli) a rangemelés után beszélhetünk, forrásokban is a 18. század végén, 19. század elején kezdik el így hívni a két birtokközpont köré szerveződött birtokegységet. A korábbi forrásokban ez az elnevezés egyszer sem jelenik meg, helyette az „alföldi jószág” elnevezést használja sokáig a család a Pest vármegyében található birtokokra vonatkozóan. DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1736–1759 A[nn]o 1740 die 26 Augusti olvasott fel Galambos János Alföldi Jóságimbul való pénst.

² Bakács István-Jármay Edith, 1930., Komoróczy György, 1932., Csapody Csaba, 1933., Wellmann Imre, 1933., Gerendás Ernő, 1934., Tholt Judit, 1934., Berlász Jenő, 1936., Ravasz János, 1938.

³ Wellmann Imre, 1933., Wellmann Imre, 1999. 24-56. A sorozatban a 18. századra vonatkozóan feldolgozásra került még a regéci uradalom gazdálkodása, az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a 18. század első felében, valamint az esztergomi főkáptalan garamszentbendeki birokkerületének gazdálkodása a 18. század második felében. Jármay Edith-Bakács István, 1930.; Csapody Csaba, 1933.; Gerendás Ernő, 1934.

⁴ Kaposi Zoltán, 2000. 15., Fülöp Éva Mária, 1997. 101.

⁵ Kaposi Zoltán, 2000. 16., Fülöp Éva Mária, 1997. 101.

⁶ Szabad György, 1957.

A kutatási időhatár kiterjesztését, egyáltalán az uradalomtörténeti kutatásokat nagyban nehezítette a források nagyarányú pusztulása is. Az 1960-as évek végén, 1970-es években megjelenő munkák időhatára már az I. világháborúig terjedt.⁷

Az 1970-es években a nagybirtoktörténetírás új korszaka kezdődött, előtérbe kerülve az uradalom funkcionalitásának kérdése. 1980-ban jelent meg Kállay István monográfiája, aki elsőként kísérelte meg önálló kötetben tárgyalni a nagybirtok irányítás szerkezeti-szervezeti kérdéseit. Munkájában több nagybirtokos család kormányzati-irányítási rendszerét vizsgálta meg a 18. század elejétől 1848-49-ig bezárólag.⁸ A birtokigazgatási rendszer bürokratizálódását tárgyalta Vári András 1990-ben a Történelmi Szemlében megjelent tanulmánya is, megállapítva azt, hogy egy adott birtok gazdálkodásának és gazdasági-társadalmi környezetének ismerete nélkül kockázatos vállalkozás bármely gazdaságirányítási iratfajtát értékelni.⁹

1975 és 1990 között az Akadémiai Kiadó gondozásában láttak napvilágot az *Agrártörténeti tanulmányok* sorozat munkái, köztük a nagybirtokok gazdálkodását taglaló munkák Oláh József (akasztó-vésztői uradalmak) és Tóth Tibor (meryei uradalom) tollából. Ugyanezen sorozatban jelent meg Wellmann Imre a magyar mezőgazdaság 18. századi történetére vonatkozó kötete, melyben komplex módon, modern szemlélettel tárta fel a magyar agrárfejlődés 18. századi sajátosságait.¹⁰ 1957-től jelenik meg az *Agrártörténeti Szemle* amely folyóirat teret ad az uradalmi élet számos szegmensének feltárására is.¹¹

A 2000-es években vett új lendületet az uradalomtörténet írás. Szirácsik Éva – a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeum akkori igazgatója – 2009-ben Salgótarjában szervezte meg az első Országos Uradalomtörténeti Konferenciát, melynek tanulmánykötete a *Discussiones* sorozat folytatása volt.¹² A konferencia előadóiból jött létre a *Dominium* uradalomtörténeti kutatócsoport, amely 2016-tól Magyar Uradalomtörténeti Társaság néven működik.¹³ A

⁷ Többek között Für Lajos 1969-ben megjelenő munkája 1870 és 1914 között vizsgálta a csákvári Eszterházy-uradalom gazdálkodását. Oláh József 1975-ös monográfiájában az akasztó-vésztői uradalom működését tárta fel a 19-20. század fordulóján. Für Lajos, 1969., Oláh József, 1975.

⁸ Kállay István, 1980.

⁹ Vári András, 1990.

¹⁰ Wellmann Imre, 1979., Uő., 1999. 22.

¹¹ Néhány példát hozva: T. Mérey Klára a Hunyady-uradalom majorsági gazdálkodását tárta fel a 19. század első felében (12. évf. 1970. 3-4. sz. 411-469), Tóth Tibor a meryei uradalom 1833 és 1857 közötti gabonaterméseredményeit adta közzé (14. évf. 1972. 1-2. sz. 156-172), Csöre Pál a tatai és gesztesi uradalom vadgazdálkodását tárta fel 1750 és 1850 között (30. évf. 1988. 1-2 sz. 147-164.), Kaposi Zoltán a vrászló uradalom 18-19. századi kialakulását vizsgálta (31. évf. 1989. 1-4. sz. 183-198.). A Ráday-családdal kapcsolatban két forrásközlés is megtalálható a Szemlében, mindkettő Benda Kálmán közlésében. Benda Kálmán, 1959. 127-134., Benda Kálmán, 1958. 282-285. És még hosszasan sorolhatnánk a példákat.

¹² 2009 és 2012 között a *Discussiones Neogradienses-*, 2013-tól a *Dominium* sorozatban jelennek meg a tanulmánykötetek. <http://uradalomtortenet.uw.hu/kiadvanyok.html> (letöltés ideje: 2022. június 21.)

¹³ Szirácsik Éva, 2018. 8-11. A kutatócsoport tagjai a Magyar Tudományos Akadémia különböző tudományos fokozattal rendelkező tagjai, valamint doktori képzésben részt vevő kutatók, egyetemek, múzeumok valamint levéltárak munkatársai.

kutatócsoport célja az uradalmak szerepének vizsgálata és bemutatása a középkortól a 20. századi megszűntetésig.¹⁴ Az évente megtartott konferenciák előadásai a *Dominium* sorozatban jelennek meg.¹⁵ Szirácsik Éva nevéhez fűződik még a Koháry, valamint a Zichy-család nógrádi birtokainak gazdaság- és agrártörténeti szempontból való vizsgálata is. Doktori disszertációját a divényi uradalom gazdálkodásáról írta, mely munka adataira összehasonlításként jelen írásomban többször hivatkozom.¹⁶

Szintén 2016-ban indult Kövér György, Pogány Ágnes, Weisz Boglárka főszerkesztésében a Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv sorozata, mely a gazdaságtörténet iránt érdeklődő kutatók számára biztosít publikációs lehetőséget.¹⁷

A köznemesi kutatások az 1980-as évek közepétől vettek lendületet a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága és az MTA Történettudományi Intézete által rendezett köznemességi konferenciákon (1980, 1983, 1985, 1990) melyek előadásai a *Discussiones Neogradienses* konferenciakötetekben jelentek meg.¹⁸ Az írások a köznemesség életét – többek közt gazdasági- és birtoklástörténeti szempontból is – tárgyalják a 16. század közepétől kezdődően. Néhány példát kiragadva: Pálmány Béla Nógrád megye török utáni újratelepítését és az agrártermelés fellendülését vizsgálta, Wellmann Imre Magyarország 17. század végi gazdasági életét tárta fel. Benda Kálmán a magyar köznemesség 18. századi művelődési törekvéseit tárgyalta.

Ebbe az irányvonalba illik a magyarországi társadalomtörténeti kutatás kimagasló alakjának, Benda Gyulának 1984-ben az *Agrártörténeti Szemlében* megjelent Parraghy László hagyatékát feldolgozó tanulmánya is, számos szegmenst (birtokosztály, adósság, növénytermesztés, állattartás, életmód) vizsgálva meg a családdal kapcsolatban.¹⁹ Praznovszky Mihály a nógrádi Szentiványi család 19. század első felére vonatkozó gazdálkodására fókuszált írásában. Ebben

¹⁴ <https://ujkor.hu/content/uradalmi-historiak-bemutatkozik-a-dominium-kutato-csoport> (letöltés ideje: 2022. június 21.)

¹⁵ A sorozatban eddig megjelent kötetek témái: I. Régi birtokok, új kutatások (2015); II. Egyházi és világi uradalmak (2016); III. Nagyváthy és a magyar uradalmak (2017); IV. A földesurak szerepe (2018); V. Gazdálkodás az uradalmakban (2019). A *Dominium*-sorozat lektora, egyben több tanulmányának szerzője is az uradalom és gazdaságtörténeti kutatás jeles alakja Kaposi Zoltán, aki főként a dél-dunántúli (főként Somogy-vármegyei) uradalmak gazdaság- és társadalomtörténetét kutatta. Több publikációjában dolgozta fel a vrászlói uradalom társadalmát és gazdálkodását, valamint foglalkozott – többek között – a Somssich-, herceg Batthyány- és a herceg Esterházy-családok valamint gróf Festetics Imre gazdálkodásával, birtoklásával. Kaposi Zoltán publikációs listája: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10012821&paging=1;20>

¹⁶ Többek között: Szirácsik Éva, 2000., uő. 2005., uő. 2007., uő. 2017.

¹⁷ A sorozat 2019. évi évkönyvének témája volt az uradalom-vállalat.

¹⁸ A konferenciák tanulmánykötetei: *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VII. Salgótarján 1981. – Magyarország társadalmi a török kiűzésének idején. Szécsény, 1983. április 6-8. Discussiones Neogradienses I. Salgótarján, 1984., Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején. Szécsény, 1985. december 3-4. Discussiones Neogradienses 4. Salgótarján 1987.*

¹⁹ Benda Gyula, 1984.

a Szentiványiak vonatkozásában igazolta Mérei Gyula azon állítását, hogy bár a jómódú köznemes életmódjában különbözött a főnemtől, ugyanakkor birtokainak kezelési rendszerében nem.²⁰

2010-ben Mészáros Kálmán szerkesztésében jelent meg Ibrányi Ferenc 1656. évi urbáriuma, melynek bevezető tanulmányát Szirácsik Éva írta. A munka mindössze egyetlen iratot tett közzé, ugyanakkor egy olyan köznemesi gazdálkodásba enged bepillantást, mely alig ismert a nemesség 16. század második felétől meginduló átalakulásának idejéből.²¹

Szirmai András zempléni nemes 1680-tól 1713-ig írt feljegyzéseinek gazdasági vonatkozású adatait Oláh József dolgozta fel, míg magát a forrást Kincses Katalin Mária rendezte sajtó alá. Ezekből képet kapunk – többek között – egy, a török uralom összeomlása, a Rákóczi-szabadságharc és az ország újjáépítésének kezdete idején élt köznemes Zemplén és a szomszédos vármegyékben található birtokainak gazdálkodási lehetőségeiről.²²

Benda Gyula fent említett tanulmányára támaszkodik sok tekintetben Kurucz Györgynek a Századok hasábjain 2009-ben megjelenő Pallini Inkey Boldizsár 1792. évi hagyatékát feldolgozó tanulmánya. A közzétett inventárium a 18. századi dunántúli köznemesség vagyonosabb rétegeinek helyzetére és életkörülményeire vonatkozóan ad lényeges adalékokat.²³

Láthattuk, hogy Nógrád megyében erős hagyományai vannak a nemességtörténeti kutatásoknak. Ezt a tradíciót erősítve, doktori értekezésemben a 17-19. század egyik – mind kulturális, mind politikai és vallásügyi tekintetben – jelentős református köznemesi, majd a 18. század végén főnemesi rangra emelkedett család, a Rádayak birtoklás-, birtokigazgatási- és gazdálkodástörténetét igyekszem feltárni.

Ha a rádayi Ráday-család történetét kizárólag a már megjelent szakirodalom alapján akarnánk megírni, igen egyoldalú kép bontakozna ki előttünk. Egyrészt mindenekelőtt és elsősorban a család két legjelentősebb személyiségének, Ráday I. Pálnak és fiának, I. Gedeonnak életét és működését ismerhetjük meg az eddig megjelent munkákban. Másrészt a történelemben valamennyire jártasak a Ráday név hallatán egyből a Pest megyei Pécelre asszociálnak,

---

²⁰ Praznovszky Mihály, 1982.

²¹ Mészáros Kálmán, 2010.

²² Oláh József 2001., Kincses Katalin Mária, 2004., 2007.

²³ Kurucz György, 2009.

miközben a család sokkal ősibb kastélyos birtoka a nógrádi Alsóludány volt, mely tény nagyrészt kikopott a történelmi emlékezetből.²⁴

A család történetéről a kezdetektől a 19. század elejéig először nem más, mint Kazinczy Ferenc értekezett röviden 1827-ben, Ráday III. Pál halálakor. A pár oldalas írás nagyobb részét Ráday I. Gedeon életének és munkásságának feltárására szentelte.²⁵ Thaly Kálmán a Rákóczi- és kuruc kor jeles kutatója 1866-ban a Rákóczi tár első kötetében elsőként adta közzé Ráday Pál naplóját 1720-ig, valamint közli az 1709-ben íródott „Benderbe menő utazásomnak diariumát”, melyet 1841-ben Jerney János már közölt a Tudománytárban.²⁶ Ráday I. Pál és I. Gedeon élete és irodalmi munkássága a 19. század második felében került az érdeklődés középpontjába, mindenekelőtt irodalomtörténeti szempontból, életrajzokat és a család rövid előtörténetét mintegy bevezetőként használva költői tevékenységük bemutatása előtt.

Toldy Ferenc irodalomtörténész, az MTA titkára 1855-ben a magyar nyelv és irodalom kézikönyvében mutatta be Rádai[!] Pál és gróf Ráday I. Gedeon életét és költészetét, néhány példát is hozva verseik közül.²⁷ 1876-ban Ambrus Mór losonci gimnáziumi tanár Ráday I. Pál életét és vallásos költészetét rövid tanulmányban tárta fel a Losonci Magyar Királyi Állami Gimnázium értesítőjében.²⁸ Arany János prózai dolgozataiban pedig Ráday I. Gedeon volt az öt költő közül az egyik, akinek „írói arczképét” feltárta.²⁹

A Ráday I. Pálról és I. Gedeonról szóló első jelentősebb munkák a 19. század végén dr. Négyesy László és Váczy János irodalomtörténészek szerkesztésében jelentek meg. Négyesy a Rádai Ráday Pál munkái című összeállításában röviden foglalkozott a família előtörténetével is, közel 60 oldalon Ráday I. Pál életével és irodalmi munkásságával. A munka gerincét az I. Pál által írt *Lelki Hódolás*, valamint addig kiadatlan versei, önéletrajza, és a *Benderbe menő utazásainak naplója* adják.³⁰ Néhány évvel később jelent meg Váczy János szerkesztésében „*Ráday Gedeonnak minden fennmaradt s az akkori lapokban, folyóiratokban (a Magyar Músa, Magyar Museum és Orpheus) és a Helikoni Virágokban megjelent*” munkái, melynek bevezetőjében Váczy, I. Gedeon életét és a kortársaira nagymértékben ható irodalmi tevékenységét tárta fel.³¹ A 20. század első felében megjelent írások is elsősorban irodalomtörténeti szempontból vizsgálták Pál és Gedeon tevékenységét. Az 1910-es években főként Pálra fókuszált a kutatás.

²⁴ A péceli kastéllyal kapcsolatban megjelent néhány publikáció: Zsindely Endre, 1956. 253-276.; uő, 1959.; Lángi József, 2001. 240-242.; Berecz Ágnes – Lángi József, 2003.

²⁵ Kazinczy Ferenc, 1827.

²⁶ Thaly Kálmán, 1866. 397-419; Jerney János, 1841. 117-123., 178-194.

²⁷ Toldy Ferenc, 1855

²⁸ Ambrus Mór, 1876. 3-15.

²⁹ Arany János, 1897. 321-332.

³⁰ Négyesy László, 1889. 7-75.

³¹ Váczy János, 1892. 5-46.

Ferenczi Sári, a Lelki Hódolás első kéziratának történetét mutatta be, míg Gorzó Gellért Ráday Pál imádságait, virágénekeit és szerelmi költészetét adta közzé.³² Vas Margit 1932-ben megjelentetett doktori dolgozatában Ráday Gedeon életét és munkásságát taglalta.³³ A família előtörténetével kapcsolatban jelentős Ráczi Viktor 1903-ban, a Genealógiai Füzetekben megjelent forrásközlése, amely a család genealógiai leszármazását tartalmazza és Ráday Eszter 1764-ben kelt halotti beszédének részét képezte.³⁴

Az 1950-es évektől kezdődően az irodalomtörténeti megközelítést háttérbe szorította Ráday I. Pál életének és Rákóczi-szabadságharc alatti tevékenységének feltárása. Ebben meghatározó szerepe volt Benda Kálmánnak, aki 1950-től dolgozott a Dunamelléki Református Egyházkerület levéltárosaként. Itteni működése alatt vált a levéltár igazi tudományos műhellyé. 1955-ben – abban az évben, amikor a Ráday Levéltár (amelynek kezelésébe került a Ráday Könyvtár kéziratára is, benne a Ráday-család levéltárával) a Ráday Gyűjtemény részévé vált, ezáltal teljesen a tudomány szolgálatába állhatott³⁵ – jelent meg Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc és Papp László szerkesztésében Ráday Pál 1703 és 1706 között keletkezett, a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó legfontosabb diplomáciai, belpolitikai, katonai és gazdasági vonatkozású iratainak forráskiadványa. Ezt követte 1961-ben az 1707-1708-as évekre vonatkozó második kötet. A sorozat befejező kötetére (mely az 1709 és 1711 közötti évek forrásválogatását adta közzé) több mint 40 évet kellett várni.³⁶ Benda Kálmán két gazdasági jellegű forrást is közzétett a család levéltárából az Agrártörténeti Szemlében az 1950-es évek végén.³⁷

II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója 1976-ban, a fejedelem környezetére és közvetlen munkatársaira is ráirányította a figyelmet. Ennek apropóján 1977-ben Ráday I. Pál születésének 300. évfordulója jó alkalmat adott életművének feltárásához, tudományos ülésszakon méltatva Pál politikai, diplomáciai, irodalmi és egyházpolitikai tevékenységét. Az elhangzott előadásokat, valamint további tanulmányokat 1980-ban a Ráday Pál emlékkönyvben adták ki. A közreadott tanulmányok Ráday Pál széleskörű tevékenységének feltárása mellett feleségének, Kajali Klárának (Beliczay Angéla) valamint apósának, Kajali Pálnak (Heckenast Gusztáv) életét is feltárták, egyben ekkor jelent meg először részben gazdaságtörténeti jellegű

---

³² Gorzó Gellért, 1915.

³³ Vas Margit, 1932.

³⁴ Ráczi Viktor, 1903. 23-24.

³⁵ Benda Kálmán, 1955. 377.

³⁶ Benda Kálmán-Esze Tamás-Maksay Ferenc-Papp László, 1955.; Benda Kálmán-Maksay Ferenc, 1961.; Benda Kálmán, 2003.

³⁷ Benda Kálmán, 1957., Benda Kálmán, 1959.

tanulmány Schneider Miklós – a Nógrád Megyei Levéltár akkori igazgatója – tollából a család Nógrád megyei birtokaira vonatkozóan.³⁸

Az 1980-as, 1990-es években a Ráday Gyűjtemény Évkönyve biztosított teret a Ráday-családdal kapcsolatos tanulmányoknak. Az írások döntő hányada foglalkozott a család könyvtárának és gyűjteményeinek történetével (Balázs László, Beliczay Angéla, Berecz Ágnes, Koós Judith), Beliczay Angéla Kajali Klára leveleit közölte, Balogh István Ráday Pál 1712-15. évi országgyűlésen vitt szerepét vizsgálta.³⁹

Az 1970-es évektől kezdődően a Ráday-családdal több tanulmányában foglalkozott Ladányi Sándor református teológus, levéltáros, egyháztörténész. Írásaiban elsősorban Ráday I. Pál vallásügyi tevékenységét tárta fel, néhány értekezésében I. Gedeon levelezését kutatta.⁴⁰ Idősebb Gedeon több ezer tételes levelezésének – elsősorban irodalomtörténeti jellegű – kutatása és közzététele már a 19. század második felétől megindult.⁴¹

Újabban Dr. Berecz Ágnes, a Ráday Gyűjtemény igazgatójának nevéhez számos tanulmány és könyv kötődik, melyek főként a Ráday-család – nagyrészt Ráday I. Gedeon – magyar kultúrában, valamint a református egyházban elfoglalt helyét vizsgálják.⁴²

2013-ban Ráday Gedeon születésének 300. évfordulójára szülőfalujában, Ludányhalásziban és Budapesten került sor konferenciára. A budapesti konferencián elhangzott előadásokat Berecz Ágnes szerkesztette kötetbe.⁴³ Szintén az ő szerkesztésében látott napvilágot Ráday I. Gedeonné Szentpéteri Katalin teljes levelezésének kiadása 2016-ban.⁴⁴ Ugyanezen évben a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye és az MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport együttműködése keretében elektronikus formában is kiadásra kerültek a Ráday-család levelezésének kritikai szövegei. A portálon több, mint félezer Rádayakhoz, vagy általuk írt levél található meg az 1736 és 1831 közötti évekből.⁴⁵ Ráday I. Gedeon fennmaradt töredékes életművét 2009-ben adták ki a Régi Magyar Költők

³⁸ Esze Tamás, 1980., Schneider Miklós, 1980.

³⁹ Balogh István, 1983., Beliczay Angéla, 1981., Uő., 1983., Uő., 1984-85. Uő., 1997., Berecz Ágnes, 1997., Uő., 1999., , Koós Judith, 1981., Uő., 1981.,

⁴⁰ A teljesség igénye nélkül: Ladányi Sándor, 1997., Uő., 1973., Uő., 1975., Uő., 1980., Uő., 2005. Ladányi Sándor publikációs jegyzéke megtalálható: <http://www.kre.hu/htk/images/cv/ladanyipubl.pdf> (letöltés ideje: 2023.01.23.)

⁴¹ Kiss Áron, 1876.; Abafi Lajos, 1878.; Abafi Lajos, 1887.; Vértes O. Augusztá, 1959.; Enyedi Sándor, 1981.; Szabó Ágnes, 2001. – Ráday I. Pál levelezéséből közre adott: Zsindely Endre, 1954.

⁴² A teljesség igénye nélkül: Berecz Ágnes, 1997. 125-134., Uő., 1999. 191-204.; Berecz Ágnes – Lángi József, 2003., Berecz Ágnes, 2014. 9-17., Uő., 2017. 186-189., Uő., 2018. 5-49., Uő., 2019. 33-47. Mindemellett vizsgálta a Rádayak bortemelését, valamint újabban Ráday II. Gedeon adósságait. Berecz Ágnes, 2010 (kézirat); Uő., 2021. 38-51. Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni Berecz Ágnesnek, aki utóbbi két tanulmányára felhívta a figyelmemet, egyben rendelkezésemre is bocsátotta azokat.

⁴³ Berecz Ágnes, 2013.

⁴⁴ Berecz Ágnes, 2016.

⁴⁵ <https://deba.unideb.hu/deba/raday/index.php> (letöltés ideje: 2023.01.23.)

Tára sorozatban Borbély Szilárd szerkesztésében, amely árnyalja I. Gedeon irodalmi és mecénási tevékenységét és cáfol néhány berögzött ténytet.⁴⁶

A család iránti kutatói érdeklődés Ráday I. Pál és I. Gedeon mellett eddig további két témára fókuszált. Egyrészt a család könyvtára történetének vonatkozásában – a fentebb már említett, Ráday Gyűjtemény Évkönyvében megjelent tanulmányok mellett – Segesváry Viktor a Ráday könyvtár 18. századi történetét dolgozta fel, újabban Borvölgyi Györgyi Ráday Pál bibliotékáját rekonstruálta.⁴⁷ Másrészt a 18. század közepétől kiépülő péceli kastély történetét Zsindely Endre több írásában dolgozta fel.⁴⁸

Kevésbé kutatottak a család 19. századi képviselői. Ráday III. Pál és IV. Gedeon színházügyi tevékenységét Pesthy Zsuzsanna és Pesthy Pál Frigyes vizsgálta.⁴⁹ Csapó Csaba Ráday V. Gedeon királyi biztosnak, a „betyárvilág” felszámolójának tevékenységét tárta fel.⁵⁰ Az 1848/49-es szabadságharcban részt vett Rádayak (IV. Pál, IV. Gedeon, V. Gedeon) rövid életrajzait Bona Gábor adta közzé.⁵¹

Látható tehát, hogy az eddig megjelent szakirodalomban Ráday I. Pál (1677-1733), mint a Rákóczi szabadságharc egyik jeles résztvevője jelenik meg, aki 1703. október végén csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, akinek hamarosan egyik legfőbb segítőjévé vált. Nevéhez fűződik a szabadságharc publicisztikai tevékenysége, valamint az első magyar nyelvű hírlapnak, a Mercurius Hungaricusnak a szerkesztése és írása. A szabadságharc után a protestáns egyház érdekében fejtett ki közéleti tevékenységet az országgyűléseken, és megírta – a századfordulótól kezdődően – a *Lelki hódolás* című ima- és énekeskönyvet, mely kimagaslik a korban szokásos kegyes gyűjtemények közül.⁵²

Ráday I. Gedeon (1713-1792), mint a 18. századi irodalom egyik jeles alakja tűnik fel, aki mecénási tevékenysége révén motorja volt minden korabeli irodalmi kezdeményezésnek. A kultúra terén apa és fia nevéhez fűződik a könyvek szeretete és gyűjtése, melyek révén mintegy 15 ezer kötetes, a kor tudományos alapműveit, klasszikus, kortárs és magyar nyelvű irodalmát tartalmazó bibliotéka jött létre.

⁴⁶ Példának okáért: „*Kerényi Ferenc* [Pest vármegye irodalmi életéről írt munkájában KK.] *idealizált, némiképp túlzó képet festett Ráday tényleges tekintélyéről, melynek legendáját valójában a kései emlékező Kazinczy teremtette meg.*” Vagy: „*Nincs nyoma annak, hogy rendszeresen fogadott volna irodalmárokat [a péceli kastélyban KK.] hogy könyveket kölcsönzött volna számukra.*” Borbély Szilárd, 2009., 309.,

⁴⁷ Segesváry Viktor, 1992., Borvölgyi Györgyi, 2004.

⁴⁸ Zsindely Endre, 1956., Uő. 1959.

⁴⁹ Pesthy Zsuzsanna – Pesthy Pál Frigyes, 2002.

⁵⁰ Csapó Csaba, 2002., Uő. 2007.

⁵¹ Bona Gábor, 1999., Uő., 2000.

⁵² R. Várkonyi Ágnes, 1980. 17-41.; Hopp Lajos, 1980. 91-104.; Szelestei N. László, 1980. 425-434.

Mindezek jól feltárhatóak a família ezen két jeles (és jogosan állíthatjuk legjelentősebb) tagjáról. Ugyanakkor igen kevés szó – ha egyáltalán – esett eddig a szakirodalomban a családi vagyont megalapozó birtokállomány kialakulásáról és annak irányításáról, a birtokok gazdasági lehetőségeiről. Hogyan alakult ki a 16. végétől kezdődően az a birtokállomány, mely a 18. század első felére elérte kiterjedésének tetőpontját, majd a század végére, de még inkább a 19. század elejére az örökösök kezén fokozatosan szétaprózódott? Milyen családi kapcsolatok révén gyarapították az ősi jószágokat? Hogyan fejlődött a Ráday-birtokokon a birtokigazgatási rendszer és annak milyen előzményei voltak? Milyen jellegű és minőségű területek állhattak a gazdálkodás rendelkezésére? Milyen jellemzői lehettek a birtokokon folytatott növénytermesztésnek és állattenyésztésnek? A majorsági vagy úrbéres birtokállomány és gazdálkodás volt-e a meghatározó? Milyen hatásai voltak az országos eseményeknek a családi birtokok alakulására és a gazdálkodás folytatására? A vizsgált korszak végén hatással voltak-e az „új mezőgazdaság”⁵³ vívmányai a család gazdálkodására? Külön fejezeteket szentelek a família archívumában fennmaradt több száz zálog és haszonbérszerződések elemzésének, melyből képet kaphatunk a Rádayak birtokpolitikájáról.⁵⁴

Számos olyan kérdés, melyeket a családdal foglalkozó eddigi szakirodalmak vagy egyáltalán nem, vagy csak töredékeiben tárgyaltak, és amelyek megválaszolásával eddig adós volt a történelemtudomány a család irányába. Pedig a Rádayak fennmaradt levéltára valódi kincsésbánya a család létalapját meghatározó birtokállomány kutatásának. Ezenkívül olyan – a 18. századra fiágon kihalt – köznemesi rokoncsaládok (Kajali, Libercsey) kutatásához is forrásbázis az archívum, melyeknek öröksége nagyban hozzájárult a Rádayak gyarapodásához. Kutatási célkitűzésem nem a szűk értelemben vett gazdaságtörténeti feltárás, hanem azt kibővítve, a család egyes korszakainak (I. András előtt, I. András, II. Gáspár, I. Pál, I. Gedeon, II. Gedeon, III. Pál) birtoklás- és családtörténeti szempontból való tárgyalása is. Mindezt

⁵³ A 18. század végén, 19. század első évtizedeiben felmerült a mezőgazdasági termelés új alapokra helyezésének igénye. Nagyváthy János, Pethe Ferenc, Balásházy János az okszerűség jegyében szólaltak fel a a hagyományos gazdálkodás ellen, amelyet a modernizáció legnagyobb gátjának láttak. Az angolok által „új mezőgazdaságnak” nevezett 18-19. századi agrárforradalmat tartották követésre méltónak. A racionális gazdálkodás elemei például a vetésforgó alkalmazása, az istállózás, szerves trágya használata, új nyugati állatfajták (merinói juh, tejelő szarvasmarhák) elterjedése etc. Orosz István, 2003. 235-236., Kaposi Zoltán 1997. 221-222.

⁵⁴ A Ráday-birtokok gazdaságával – azon belül is a nógrádi jószágokkal – kapcsolatban mindössze egy tanulmány született Schneider Miklós tollából, mely a Ráday Pál születésének 300. évfordulója alkalmából kiadott emlékkönyvben jelent meg. Pár oldalas terjedelemben, olvashatunk a családi birtokok alakulásáról a „Ráday Pál iratai” című munka bevezető tanulmányában, újabban pedig Szabó András Péter a Szécsényi seregszék jegyzőkönyve című forráskiadványban, Ráday I. Andrással kapcsolatban sorolja fel a család birtokait (azok 17. századi állapotát). Mindeddig azonban még nem lett módszeresen feltárva a családi birtokállomány alakulása, sem a birtokigazgatás fejlődése. Schneider Miklós, 1980. 393-407.; Szabó András Péter, 2010. 384-386; Benda Kálmán-Esze Tamás-Maksay Ferenc-Pap László, 1955. 5-27.

elindítva a família – forrásokkal igazolható – 13. századtól jegyzett történetével, melyről szintén csak nagyon vázlatosan tudósít az eddigi szakirodalom.⁵⁵

A kutatási korszakhatár III. Pál halálával (1827) ér véget, egyrészt azért, mert ezt követően nagymértékben beszűkült a család anyagi alapját meghatározó birtokállomány, amelynek eredménye a família anyagi erejének jelentősen leromlása lett. Másrészt – vélhetően ezzel összefüggésben – drasztikusan lecsökkent az ezt követő időszakból fennmaradt, birtokokra vonatkozó levéltári anyag.

2. A disszertáció forrásbázisa

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában fennmaradt családi archívum, páratlan értéket képvisel nemcsak a família története, de az országos események (pl. Rákóczi szabadságharc), a protestáns vallástörténet és a magyar kultúra (irodalom, színháztörténet⁵⁶) vonatkozásában is. A Ráday-család iratanyaga összesen 25 iratfolyómétert tesz ki, amely anyag kimagasló mennyiségűnek mondható a köznemesi családok fennmaradt – legtöbb esetben alig fél-egy iratfolyóméteres – iratanyagainak tekintetében, igaz a főnemesi családok olykor többszáz iratfolyóméteres iratanyagához nem mérhető.⁵⁷ Bár a rangemelés után a család képviselői igyekeztek a birtokadminisztrációt akkurátusabb mederbe terelni – ennek eredményeként maradtak fenn a 19. század első feléből a különféle számadások, kimutatások (olykor több egymást követő évből) – ugyanakkor a rendszer kiforrására, és további fejlesztésére a birtokaprózódás következtében már nem maradt idő.

A kutatás szempontjából elsődleges források a C/64-2.b. és C/64-2.c. fondban fennmaradt gazdasági iratok, amelyek Ráday I. Andrásról (17. század közepe) kezdődően tartalmazzák gazdasági jellegű feljegyzéseket. Jármay Edith a mezőgazdaságtörténet fő forrásainak egyrészt az urbáriumokat és összeírásokat, másrészt a számadásokat, harmadrészt a gazdasági utasításokat tartja. Míg az urbáriumok a birtok berendezkedéséről, a népességről, jobbágyok szolgáltatásairól és a jobbágybirtok jövedelmeiről adnak felvilágosítást, addig a számadások az allodiumokról számolnak el, a termelt mennyiségről, jövedelmekről és kiadásokról

⁵⁵ Négyesy László, 1892., Nagy Iván IX., 548-554., Szabó András Péter, 2010. 384-387.

⁵⁶ Ráday III. Pál 1790. szeptember 21-től az első magyar színtársulat vezetője, a magyar színészet egyik megalapítója. Fia IV. Gedeon 1844-től a Nemzeti Színház igazgatója. Schöpflin Aladár, 1931. 5-6.

⁵⁷ A Ráday-levéltár iratanyaga összesen 177 doboz, 34 kötet és 15 egyedi irat, évköre 1204-1936. <https://arca.melte.hu/index.php/a-raday-csalad-leveltara> (letöltés ideje: 2022.06.09.). A főnemesi családi levéltárak nagyságára néhány példa: Zichy család levéltárai: 108,36 ifm; Batthyány család körmendi levéltára: 211,59 ifm; Festetics család keszthelyi levéltára: 269,64 ifm etc. <https://www.eleveltar.hu/kereses?selectedTab=structure> (letöltés ideje: 2022.06.09.)

tájékoztatnak. Mindezek mellett az instrukciók egy ideális követelményt állítanak fel és nem a valós állapotot mutatják.⁵⁸ A Ráday-család levéltárát tekintve ilyen források fennmaradása szórványosnak mondhatóak olyan értelemben, hogy összefüggő, több évre és a teljes birtokállományra vonatkozó kimutatások csak minimális számban maradtak fenn, elsősorban a 19. század '20-as éveiből.⁵⁹

Urbáriumok nagyrészt a családi birtokállomány osztálya alkalmával készültek és a família 17-19. századi történetét tekintve mindösszesen öt ilyen forrás maradt fenn, melyek a birtokok gazdasági lehetőségeinek feltérképezéséhez adnak támasztékot.⁶⁰ Az archívumban található kútfők adottságai egyrészt bőséges tápanyagot adnak a kutató számára, hogy feltárja a család életének különféle szegmenseit, ugyanakkor gazdasági tekintetben teljesen hiányoznak azok az összefüggő, a teljes birtokállományra vonatkozó, egymás utáni több évből fennmaradó számadáskönyvek, terménykimutatások – amely források az arisztokrata családok esetében akár tömegében is fennmaradhattak több évtizedre vonatkozóan⁶¹ – melyek lehetővé tennék a szisztematikus kimutatását a gazdasági változásoknak. Helyettük a 18. századra vonatkozóan elsősorban csak szálas iratok, valamint a Ráday Könyvtárban megtalálható kalendáriumok bejegyzései tájékoztatnak akár a terméseredményekről, akár a bevételekről-kiadásokról. Ezek összegyűjtése és feldolgozása pedig igen aprólékos munkát igényelt.

A hiánytalanul meglévő birtokosztályok segítségével jól nyomon követhetőek a családi birtokok alakulása. Sok esetben hiánypótló információkat tartalmaznak a tömegével fennmaradt, gazdasági tisztekhez és a tisztek által írt levelezések, melyek lapjai érdekes korlenyomatot őriztek meg a jelen kor emberei számára.

A több mint félezer zálog/árenda/cambiális/örökvalló szerződés feltárásával rávilágíthatunk a Ráday-család birtokstratégiájára – értve ez alatt azt, hogy a földesúr mennyire törekedett (ha törekedett) birtokainak koncentrációjára – folytattak-e egyáltalán valamiféle centralizációs törekvést birtokaik szerzése során.

Bár a család levéltára kimeríthetetlen forrásbázisa volt a kutatásomnak, ugyanakkor a gazdaság-, család- és birtoklástörténet feltárása egyéb források bevonását is szükségessé tette. Itt gazdaságtörténeti szempontból elsősorban említendőek a 18. századi országos összeírások

⁵⁸ Jármay Edith-Bakács István, 1930. 4., 9-11.

⁵⁹ A Ráday gazdaság egészére vonatkozó, összefüggő számadások és kimutatások csak a vizsgált időszak végén, gróf Ráday III. Pál idejében lesznek jellemzőek. 1820 és 1827 közti évekből összefüggő számadások, valamint hitelállomány kimutatások maradtak fenn.

⁶⁰ DRERL C/64-2a Urbáriális conscriptiók 6. kötet 1650; 6a. kötet 1728; 7-8. kötet 1741 (ebből a 7. kötetet – helytelenül – 1737-re datálják, ugyanakkor teljes egészében a 8. kötet szó szerinti átirata) 9. kötet 1807, 1808.

⁶¹ Ugyanakkor nemcsak az arisztokrata családok esetében maradtak fenn összefüggő gazdasági feljegyzések. Példaként hozható itt Szirmay András (1656-1723) zempléni köznemes naplói 1680-tól 1713-ig, mely a 17-18. századi gazdaságtörténet egyik értékes forrása. Oláh József, 2001., Kincses Katalin Mária, 2004., 2007.

(1715, 1720, 1728) valamint a Mária Terézia-féle úrbérrendezés adatai, család- és birtoklástörténeti vonatkozásban pedig a vármegyei közgyűlési és törvényszéki iratanyagok. Hosszasan lehetne sorolni mindazon forrásokat, melyeket jelen írásomban felhasználtam és azokat is amelyeket nem lehetett ennek a témának a keretébe beilleszteni.⁶² Ezek további adalékokkal szolgálhatnak a család életének, mozdatóinak megértéséhez, feldolgozásuk pedig a jövő feladatai közé tartozik.

3. A disszertáció felépítése

A disszertáció felépítésének vezérelve a tematikus-kronologikus összeállítás. A hét nagyobb fejezetre osztott disszertációban az egyes fejezetek egy-egy téma köré (család-, birtoklástörténet, birtokügyletek, birtokigazgatás, földesúri gazdálkodás) szerveződnek, amelyen belül időrendbe szedve igyekeztem megvizsgálni az egyes szegmenseket.

Ezen logika nyomán a bevezető rész után, munkám második fejezetében a Ráday-család *előtörténetét* tárom fel, megvizsgálva azokat a mozdatókat (pl. házassági stratégia, hivatalviselés), amelyek révén a család Pest vármegyéből Nógrádba helyezte át székhelyét a 16. század végén.

Ezt követően a familia *birtoklástörténete* kapcsán Ráday I. Andrástól, a 17. század közepétől követem nyomon a birtokszerzéseket, a birtokállomány alakulását, külön megvizsgálva azt, mely rokonsaládok révén növelték birtokaikat a Rádayak. A fennmaradt források segítségével jól feltárul miként növekszik a birtokállomány és éri el tetőpontját a 18. század közepére, majd hogyan kezd el kikopni, majd teljesen szétaprózódni a jószág a 19. század első harmadára. Birtoklástörténeti szempontból szerencsésnek mondható, hogy a család birtokosztokodásai teljességgel fennmaradtak. Ezek adatait az adott helyeken részletes táblázatokban rögzítettem, az egyes korszakok birtokstruktúráját térképeken ábrázoltam.⁶³ A rész zárásaként közzéttem a család leszármazási tábláját, a 15. századtól kezdve egészen a 20. századi kihalásáig tüntetve fel képviselőit.

A negyedik fejezetben a *birtokigazgatás* fejlődését követhetjük nyomon. Hogyan fejlődött a közvetlen földesúri irányításból az uradalmi hierarchia legmagasabb szintjére a Rádayak

⁶² Csak a legfontosabbakat említve a különféle pereskedések iratanyagai, úriszéki jegyzőkönyvek, de ide vehető a több ezer fennmaradt levélből kinyerhető adatok feldolgozása.

⁶³ Az 1656. évi- (6. táblázat, 5. térkép); 1715. évi- (11. táblázat, 6. térkép), 1742. évi- (16. táblázat, 8. térkép), 1808. évi- (24. táblázat, 9. térkép), valamint az 1829. évi (27. táblázat, 10. térkép) birtokosztályok önmagukban is alkalmasak a Ráday-család birtokai alakulásának, változásainak gyors feltérképezésére.

birtokigazgatási rendszere. A rész zárásaként lajstromba kigyűjtöttem a gazdasági-uradalmi alkalmazottakat az ispánoktól kezdve a prefektusi hivatalig bezárólag.

A földesúri *gazdálkodás* fejezetben a növénytermesztés és állattenyésztés tárgyalása mellett foglalkozok a majorsági szőlőtermesztéssel, a haszonvételekkel, valamint a Ráday-birtokokon jellemző jobbágyi szolgáltatásokkal. A számos primer forrást feldolgozó táblázattal igyekszem alátámasztani a család korabeli gazdálkodására jellemző állításokat.

A *birtokügyletek*, zálog és hitel fejezetben a fennmarad több száz árenda-, zálog- és hitelszerződés valamint adósságkimutatások adatainak feldolgozásával feltárul, hogyan került ki mind több birtok a család kezeléséből, és hogyan adósodik el visszafordíthatatlanul az 1820-as évek végére.

A Ráday-család levéltári iratanyaga (melyről a disszertáció forrásbázisa fejezetben már részletesen szóltam) a köznemesi családok tekintetében tekintélyesnek mondható, ugyanakkor gazdaságtörténeti szempontból a 18. század végét, 19. század elejét megelőző időszakokban igen töredékes. Mivel korábban nem történt meg a család levéltárának ilyen jellegű alapos feltárása,⁶⁴ így igyekeztem az alapvető gazdasági jellegű forrásokat (összeírások, terményművelek, urbáriumok stb.) feltárni és közzétenni. Ugyanakkor az adatok töredékessége, a sokszor csak egy-egy évből fennmaradt gazdasági jellegű információk, gyakran meggátolták nagy ívű következtetések levonását. Éppen emiatt disszertációnak nem volt, és nem is lehetett célja pontot tenni minden felvetett kérdésre. Fontos hangsúlyozni, hogy jelen disszertáció egy alap kutatás, mely során több ezer iratból, akár apró információmorzsát tartalmazó cetliből igyekeztem egy átfogó képet alkotni a Ráday-család életéről, gazdálkodásáról. A nagy látószögű rálátást ugyanakkor sokszor gátolta a családi forrásanyag darabszintű ismerete,⁶⁵ így a família történetének megfelelő távolságból történő, még átfogóbb elemzése valamint esetlegesen korrektebb történeti kontextusba helyezése még a jövő feladata közé tartozik.

Mindezeket előre bocsájtva ajánlom figyelmébe minden érdeklődő Olvasónak jelen munkámat!

⁶⁴ Kifejezetten gazdasági jellegű tanulmány eddig kettő született, egyrészt a már többször is említett, Schneider Miklós Ráday Emlékkönyvben megjelent írása a 17-18. század fordulójáról a Nógrád vármegyei birtokokkal kapcsolatban, másrészt Németh Balázs 1950-es években írt, publikálatlan, lappangó írása a Ráday-család 18. századi gazdálkodásáról, melynek eredeti szövegét eddig nem sikerült felderíteni. Schneider Miklós, 1980., Németh Balázs kéziratára hivatkozik: Benda Kálmán, 1959. 152.

⁶⁵ A Ráday család gazdasági iratanyagáról darabszintű (az egyes birtoktestek esetében [DRERL C/64-2b] teljes-, az általános gazdasági iratok [C/64-2c] esetében részleges), közel 400 oldalas lajstromot készítettem, mely megtalálható a Ráday Levéltárban. Mindemellett háromezer felettire tehető (közel másfél ezer oldalon) azoknak a Ráday Levéltárban található leveleknek a száma, melyeket eddig átírtam, az adott helyeken az ebből nyerhető információkat idézem.

II. A Ráday-család a felemelkedés útján

1. A Rádayak ősei – várjobbágyságtól a középnemességig

Nagy Iván és Kempelen Béla – Nagy nyomán – a Ratold (Rátót) nemből származónak tekintették a Rádayakat, ősüknek feltételezve azt a Ratoldot és Olivért, akik a 11. század második felében Itália földjéről (Nápoly Apulia tartományának Caserta városából) érkeztek volna a Magyar Királyság területére.⁶⁶ Vajay Szabolcs mindezt „barokk kísértésnek” bélyegezte, amely származtatás azonban már a 16. század közepén a család tudatában lehetett.⁶⁷

A források vizsgálata azonban ennél egy kevésbé „kalandos” történetkezdetet mutatnak. A Rádayak őseit egy, az Aranybulla kibocsátásának idejében élt várjobbágyban kell keresnünk, majd képviselői a 14. század derekára egységesülő köznemesség soraiba emelkedtek.⁶⁸

A várjobbágyok a királyi vármegyék tisztjei voltak, akik a vármegyék élén álló megyésispán alatt teljesítettek katonai szolgálatot, melynek fejében szolgálati birtokot kaptak. A várjobbágyság a 13. század elején került válságba, mikor is II. András megkezdte a királyi birtokok elajándékozását. Ekkor válaszul a várjobbágyok Szent Istvánra vezették vissza előjogaikat és kötelezettségeiket, magukat a „Szent király jobbágyainak” titulálva. Egy részüket az uralkodók a királyi szerviensek közé emeltek, más részük várjobbágyként emelkedett a köznemesség soraiba, míg alsó rétegük a jobbágysághoz süllyedt le.⁶⁹

Vajay Szabolcs feltételezése szerint a köznemesség soraiba emelkedő, 13. század első felében élt várjobbágy lehetett az a Ráda is, aki névadója lett a Pesttől délre található, Alsónémedi és Bugyi községek érintkező határrészén elterülő Ráda községnek, melynek létéről – közvetve – először 1295/96 körül értesülünk.⁷⁰ Ez évben a Taksony föld melletti Zajcs (Zaých) nevű föld

⁶⁶ A Ratold nemből való származtatást nyomtatásban – tudomásom szerint – először Koppi Károly piarista pap, történész rögzítette 1792-ben a Ráday Gedeonról írt megemlékezésében. A család történetét a 18. század második felében Ráday I. Gedeon gyűjtötte össze. Ezeket az információkat adta közzé Koppi, majd Kazinczy Ferenc is 1827-ben III. Pál halálakor a családról írt megemlékezésében. A későbbi nagy családtörténeti munkák (Nagy Iván, Kempelen Béla) is ezekből a forrásokból táplálkoztak, és hagyományozták tovább a család „mitikus eredetét”. Koppi Károly, 1792. 9., Kazinczy Ferenc, 1827. 1225.; Nagy Iván, 1862. 548-549.; Kempelen Béla, 1915. 18-19.; Ladányi Sándor, 1997. 11.

⁶⁷ Erről tanúskodik a 16. század közepi címer újítás során a hársfalevél motívum kérelmezése, mely a Ratold nemzetség heraldikai jege volt. Vajay Szabolcs, 1992. 195-198. Itt szükséges megjegyezni, hogy Négyesy László már a 19. század végén megkérdőjelezte a Ratold nemből való származást, szintén a címerre alapozva, melyben a „hársmotívum ... aránylag nagyon új keletű, nem öröklött, csak kapott dísz, az eredeti címerben nyoma sincsen.” Négyesy László, 1889. 8-9.

⁶⁸ Az egységes köznemesség kialakulására vonatkozóan: Mályusz Elemér, 1942. 272-305.; Vajay Szabolcs, 1987. 17-24., Fügedi Erik, 1992. 55-68., Zsoldos Attila, 1997. 14-16.

⁶⁹ Fügedi Erik, 1992. 59.; a várjobbágyokra vonatkozóan: Zsoldos Attila, 1992. 1-15., uő. 1999.; a királyi szerviensekről: Zsoldos Attila, 1997., újabban: <https://tti.abtk.hu/kutatasok/kozepkori-osztaly/aranybulla-800/4754-a-kiralyi-szerviensek-es-kivaltsagaik> (utolsó letöltés: 2023.01.20.)

⁷⁰ Dümmerth Dezső ennek a fordítottját feltételezi; IV. Béla halála után az uralkodó saját birtokain lakó jobbágyait nemességgel ajándékozta meg – általában valamilyen hadi tett következtében – amiáltal a várföldet, amin laktak örökölhető adományban kapták. Így lehettek nemesekké a Rádát birtokló Rádayak is. Ez ugyanakkor nem zárja

ügyében a kihallgatott tanúk között találjuk az ekkor már létező Ráda településen élő Ráda fiait: Benedeket és Gergelyt, Tamás comest (senex), valamint Ráda-i Berecket, a Rádayak legkorábbi ismert – feltételezhető – őseit, akik mindannyian az alapító Ráda várjobbágy leszármazottai lehettek.⁷¹

A család a 14. század derekára egységesülő köznemességbe emelkedve, kezdetben annak alsó rétegében, az egy faluval/falurésszel rendelkező kisnemesség soraiban kerültek, ugyanakkor társadalmi presztízisük már a korai időben megmutatkozott. Ezt jelzi, hogy Ráda fia Benedek fia István 1322-ben a megyei járások élén álló szolgabíró tisztséget viselt Pest vármegyében.⁷² Mivel e téren a – korábbi – királyi szervienseké volt a vezető szerep, így nem kizárható, hogy a Rádayak ősében esetleg egy a szerviensek közé emelt várjobbágyot feltételezhetünk, akit az uralkodó a 13. század első felében birtokával (Rádával, vagy azzal a földdel, amelyen aztán a falu létesült) együtt felmentett szolgálatai alól.⁷³

István 1341-ben örökösök nélkül hunyt el és proskribált lévén, rádai birtokrészeit Kuluz fia Kaluz mester udvari ifjúnak adományozta I. Károly. István kiközösítéséről és kegyvesztettségéről semmi közelebbit nem tudunk meg a forrásból, mindenesetre általa a család ősi birtokának egy része kikerült a Ráda-i elődök kezéből.⁷⁴ A kegyvesztettség csak Istvánt érintette, atyafiságát nem. Az 1350-es, '60-as években oklevelekben megjelenő Ráda-iak szinte kivétel nélkül mind királyi – közhitelességet biztosító – emberek voltak, akik birtokba iktatások és nemesség igazolások során működtek közre. Ilyen „homo regius” volt az 1368-ban megjelenő Ráda-i Balázs fia Jakab is – Balázst a Ráday-család az első ismert őseként tartotta számon. Nagy Iván – és nyomában a többi családtörténeti és a Rádayakkal foglalkozó munka – egy 1348-as oklevélre hivatkozik, mint Balázs fia Jakab első megjelenése, ugyanakkor a család levéltárában ez az okirat nem található meg. A fellelhető források közül elsőként egy 1368-as oklevélben találkozni vele, amely Bessenyei Tamás fia Egyed, Dobos-i Lőrinc fia Mihálytól vett Vány (Wacya possessio) statutiójáról szól, ahol Jakab, mint királyi ember jelenik meg. Akár 1348, akár 20 évvel későbbi az első említése, az mindenesetre tényként kezelhető, hogy a Rádayak közvetlen felmenőinek első képviselője, Balázs a 14. század első felében élt és források híján nem lehet közvetlenül kapcsolni a korábban ismert Ráda várjobbágy leszármazóihoz.⁷⁵

---

ki, hogy a birtok Ráda várjobbágy után – akit megnevesített az uralkodó – kapta volna nevét. Dümmerth Dezső, 1982. 210.

⁷¹ Györffy György, 1998. 554.; Vajay Szabolcs, 1992. 195.

⁷² Kristó Gyula, 2000. 311. (848. sz.)

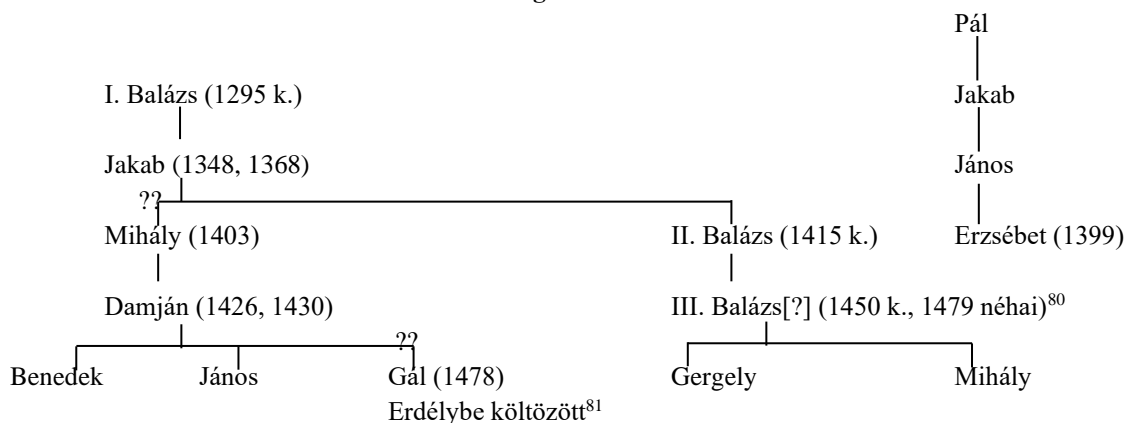
⁷³ Fügedi Erik, 1992. 55-59.

⁷⁴ Bakács István, 1982. 164. (530. sz.); Bártfai Szabó László, 1938. 50. (265. sz.)

⁷⁵ Nagy Iván, 1862. 548-549.; Bakács István, 1982. 237. p. (838. sz.); Bártfai Szabó László, 1938. 82. (390. sz.)

A Ráda-iak Rádán lévő birtokállományáról sokáig hallgatnak a források. Ha feltételezzük azt, hogy az alapító Ráda az adományozott birtokának még egészével rendelkezett a 13. század első felében, és a század végén legalább négy leszármazottja élt, akkor ők – a fiági öröklés révén – fejenként legfeljebb a birtok egynegyed részét bírták. A 14. század közepén István kegyvesztettsége folytán az egyik negyed elveszett a család számára, idegen kézbe kerülvén. A leszármazottak köre azonban ennél nagyobb lehetett, minek következtében az István ágától kikerült birtokrész aránya kevesebb. Itt Ráda-i Jakab mellett megemlítendő – a szintén a 13. század második felében élt Rádához egyértelműen nem kapcsolható – 1399-ben megjelenő Ráda-i Pál fia Jakab fia János lánya Erzsébet asszony, akinek ekkor értesülünk rádai örökölt birtokrészéről. Ebben az évben ugyanis 12 márkáért⁷⁶ (48 aranyforintért) zálogba adta Erzsébet Herbordhaza-i Miklós fia Jánosnak a rádai parochiális egyház hetedrészét – már 1332-ben említik papját, akinek a plébániája a szigetfői egyházhoz tartozott⁷⁷ – és egy jobbágya elhagyott sessióját, egy ekényi szántóföldet (~120 hold), 40 kaszás rétet (~20-40 hold) és 50 királyi öl⁷⁸ (~466,9565 m²) földet. Hogy ez az ág rokon volt a Ráda-i Balázs fia Jakab hajtással, bizonyítja az oklevél hátán található 17. század feljegyzés, mely szerint: „Zalagos lewel az Radaiake uolt attiank fia ezek az radaiak nekünk.”⁷⁹

Ráda-i ágak a 13-15. században

⁷⁶ Összehasonlításként: egy ökörért negyed márkát fizettek. Mályusz Elemér, 1942. 297.

⁷⁷ Györffy György, 1998. 195.

⁷⁸ Hóman Bálint egy királyi ölnök 9,339136 m²-t számolt. <http://mek.oszk.hu/07100/07139/html/0004/0005/0014/0002-268.html> (letöltve: 2021.01.12.)

⁷⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. (Budapest; =DRERL) C/64-1a DI 20.; regesztája: Bakács István, 1982. 311. (1132. sz.)

⁸⁰ Vajay, II. Balázs után feltételezi az 1450 k. élt III. Balázst is, az ő fiainak tekintvén Gergelyt és Mihályt. Nagy Iván csak két Balázst említ művében! Mivel Balázs forrásbeli említései között 65 év telik el, így magam is inkább Vajay véleménye felé hajlok. Vajay Szabolcs, 1992. 197., Nagy Iván, 1862. 548-549.

⁸¹ A Ráday Eszter elviratására készített forrásban úgy jegyzik, hogy Ráday Mihály Damján fiától való unokája, Gál, Erdélybe költözik. Az oklevélben csak 1478-ban találkozunk Ráda-i Gállal, aki Harazth-i Ferenc soroksári

A források alapján szintén nem tisztázható egyértelműen a rokoni kapcsolat Ráda-i Mihály fia Damjással se, aki fiaival, Jánossal és Benedekkel 1426-ban rádai 14 királyi öl (~130,748 m²) szélességű nemes telkét, rétjeinek, földjeinek és más hasznainak felével a szomszédos Ványon lakó Zeek-i Bálint fia Jánosnak és rokonságának zálogosította 100 forintért 40 évre.⁸² 1430-ban ugyanők a Rádán lévő nemes kúriájukat is zálogba adták 40 aranyforintért 50 évre Zenthfalwa-i László fia Péternek és az ő fiainak, melyet később Damján atyafiai – Ráda-i Balázs és gyermekei, Gergely és Mihály vesznek zálogba, és adnak tovább 1479-ben Ráda-i Sajtos Györgynek és nejének.⁸³ Mindezen tranzakciókat az alábbi táblázatban tüntettem fel.

1. táblázat. Ráda-i rádai birtokok zálogosítása (14-15. század)

év	zálogba adó	birtokrész	zálogba vevő	zálogösszeg	zálogidő
1399	Ráda-i Erzsébet	rádai parochiális egyház hetedrész, 2 sessió, egy ekényi szántóföld (~120 hold), 40 kaszás rét (~20-40 hold), 50 királyi öl (~467 m ²) föld	Herbordhaza-i Miklós fia János	12 márka (48 arany ft)	
1426	Ráda-i Damján és fiai: János, Benedek	14 királyi öl (~130,7 m ²) széles nemes telke, rétjeinek, földjeinek és más hasznainak fele	Ványon lakó Zeek-i Bálint fia János és György, Bálint leányai és azok fiai	100 forint	40 év
1430	Ráda-i Damján és fia: Benedek	rádai fundus curia a hozzá tartozó földdel és tartozékokkal	Zenthfalwa-i László fia Péter és Péter fiai	40 arany ft	50 év
1479	néh. Ráda-i Balázs fiai: Gergely, Mihály és az ő fiaik	Ráda-i Damján rádai háza és curiája, melyet egykor Gergelynek és Mihálynak 40 arany forintért adott zálogba Zenthfalwa-i László fia Péter - a Felsewreth nevű rét v. kaszáló felével	Ráda-i Saythos (dicto) György és neje: Ilona	40 arany ft	

Ráda-i Damján ága ezután – minden bizonnyal a zálogosítás révén szerzett pénz felhasználásával – Erdélybe költözött, megalapítva a család ottani ágát.⁸⁴ A fenti táblázatból

birtokba iktatásakor volt királyi ember. A nagy időtáv miatt inkább Damján unokája lehetett Gál! Rác Victor, 1903. 23.; Bártfai Szabó László, 1938. 276. (1054. sz.)

⁸² DRERL C/64-1a Dl 32.; regesztája: Bakács István, 1982. 389-390. (1453. sz.)

⁸³ DRERL C/64-1a Dl. 35., Dl. 36. sz., regesztái: Bakács István, 1982. 402. (1507. sz.), uo. 406. (1514. sz.); DRERL C/64-1a Dl. 77.

⁸⁴ A Rádayak erdélyi ágáról az 1764-ből való Ráday Eszter elsírására készített forrás a következőket tartalmazza: „...az Erdélyi nemes Hazában is elágazék, mingyárt említett Rádai Mihály által, kinek Damian fjától való unokája Rádai Gál ide béköltözvén, itt meg is telepedék. Így azért a Rádai Gál maradékából származott Rádai Bálint, a ki Szalántzi Erzsébet[et] vévén feleségül e szerentsés házasságból születének ő neki három fiai: György, Péter és Ferentz kiknek itt Erdélyben lett egyben párosasókból, a leány ágon, a néhai Bartsai Ábrahám úr, Rádai Klára

kitűnik, hogy a hitelezők (zálogba vevők) egyrészt a szomszédos (Herbárháza,⁸⁵ Vány) kisbirtokosok közül kerültek ki – kissé távolabbi zálogba vevők voltak Szentfalvai László utódai, akik az egykori pesti elővárosban lakhattak. Szintén kiderül, hogy Rádán élt egy Sajtosnak nevezett család is, amely ugyanakkor nem kapcsolható a Rádayakhoz. A 15. század végére tehát – talán éppen az 1341-ben idegeneknek adományozott birtokrészen – Rádán, a Ráda-i ősök mellett megjelent egy másik birtokos család is, aki a helység után Rádainak nevezetett.

A fennmaradt források arra engednek következtetni, hogy a 15. század végéig a família csak a rádai birtokot bírta, melyből eladományozás és zálogosítás révén egy tekintélyes rész kerülhetett ki közvetlen tulajdonlásuk alól. Az is bizonyos, hogy a 15. század második felében Balázs ágazata lesz a família kezében maradt rádai birtokrész legnagyobb – ha nem egyedüli – tulajdonosa, melynek egy részét ideiglenesen elzálogosítottak.

A család ügyeiről hallgatnak a 15. század végi, 16. század eleji források, ugyanakkor a 17. század első felében élt Ráday I. András iratai között fennmaradt jegyzet a Ráday Bálint által 1522-ben eladott jószágokat rögzítette, melyeket Martonvásári Marton Jánosnak és fiainak, Györgynek és Gergelynek adott el. Ezek szerint a 16. század első harmadára a Rádayaknak részei voltak: Solt vármegyében Kápolna, Csalka, Jánoshalma, Day, Virágos Berek, Galya, Kathol, Vidatelke és Boltelke; Pest vármegyében Délegyház és Peresrét birtokokon.⁸⁶ Feltételezhető, hogy a rádai részekért kapott zálogösszegeket újabb birtokok szerzésére fordították a família tagjai. A jószágok szaporodása következtében a család a 16. század elejére a kismanesség soraiból fokozatosan a középmanességbe emelkedett. A birtokügyletek mellett ebben nagy szerepe lehetett a Ráday elődök házassági stratégiájának is.

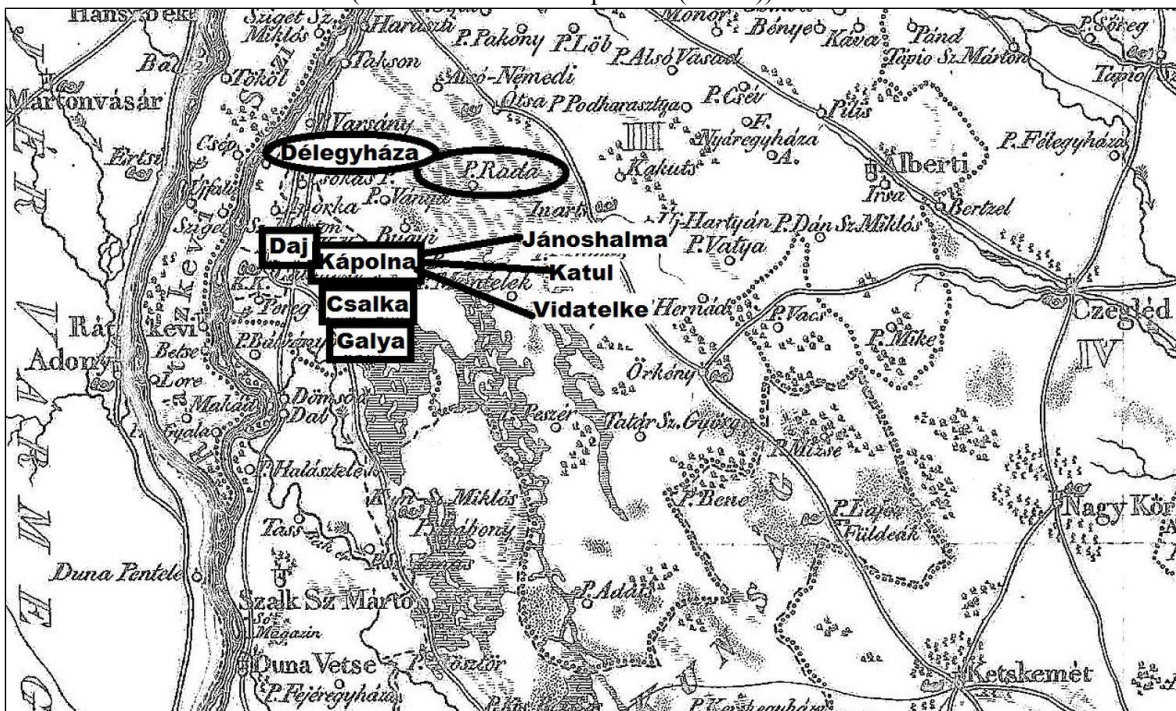
---

férje lineája, és a Felvintzi, Pókafalvi, Török, Horvát és más nevezetes famíliák is származtak. ... – Rác Viktor, 1903.23. – Hogy a Rádayak ezen ága a 15. század második felében élt Gáltól eredt, azt még a 17. század közepén is számon tartotta a família; az ezen ágból származó Ráday Dávidot – aki fogarasi parancsnoki címet viselt -, I. András, Gálfi Dávidnak nevezte egy 1648-ban kelt levelében. DRERL C/64-2b 11b. d. Bugyi No. 1.

⁸⁵ Ma: Kiskunlacháza része. Csánki Dezső, 1897. 331.

⁸⁶ DRERL C/64-2c 62/12 – „*Ráday Jozzag Pesth és Solth vár[me]gyékben a kikeresésre*” Kápolna, Csalka, Janoshalma, Day Viragos Berek, Galya, Kathol, Vidathelke, Bolthelke, Delegyhaz, Peresréth – Ráday I. Pál utólagos jegyzése: „NB most már Gallya és Day Delegyhazi határban esik”, Kápolna (Kiskunlacházától keletre elterülő vidéken feküdhett Csánki Dezső, 1897. 334.), Csalka (egykor Fejér vármegyében lévő pusztá, Kiskunlacháza vidékén feküdt uo. 322.), Jánoshalma (Kápolnához tartozott uo. 333.), Virágos Berek (ismeretlen helyen), Galya (Gálya pusztá, Lacháza vidékén feküdt uo. 329.), Kathol (Katoly, Katul pusztá, Kápolnához tartozott uo. 334.), Vidatelke (Vidateleke – Fejér vármegyében a Solti székben, Kápolnához tartozó pusztá uo. 357.) Boltelke (ismeretlen helyen); Délegyháza (ma község Pest megyében), Day (Daj possessio, Lacházától északra feküdt) uo. 324.)

1. térkép A Ráday-család birtokainak ismert (kör) és feltételezett/viszonylagos (négyzet) elhelyezkedése a 16. század első felében (Balla Antal-féle térkép 1811. (részlet))

2. Házassági stratégia és a protestantizmus gyökerei

A Ráday felmenők házasságainak korai időszakáról viszonylag kevés adat található, ugyanakkor ami fennmaradt, abból egy konstans terjeszkedő házassági stratégia olvasható ki. A 15. század második felétől a 16. század közepéig ez keleti, majd attól kezdve északi irányultságot mutat. A Mohács előtti időszakban Pest vármegyére és a solti részekre (melynek területe ez idő tájt Fejér vármegyéhez tartozott) főként a kismemesi birtoklás volt jellemző, akiknek kezén a vármegye területének nagyobb része volt.⁸⁷ Ezen csoportból – melyhez a 14-15. század folyamán maguk a Rádayak ősei is tartoztak – kerültek ki azok a családok, melyekkel házassági kapcsolatot létesítvén, Ráda-i Balázs leszármazói regionálisan, a vármegyében egyre szélesebb körben igyekeztek kiépíteni kapcsolataikat. Mindezt egészen a 16. századi oszmán terjeszkedés és Pest vármegye területének pusztulása bekövetkeztéig, hogy azután a 16. század végére – szintén házasság révén – észak felé a vármegye határait túllépve, Heves, majd pedig Nógrád vármegye nemesei között is megjelenjenek.

⁸⁷ Borovszky Samu, 1910. 283.

Az első ismert feleség a 15. század második felében Ráda-i Balázs fia, Gergely neje, Inárcsi Farkas Ilona volt.⁸⁸ Ilona – amint neve is mutatja – a szomszédos Inárcsról (már a 15. század folyamán pusztá) származott, akinek a várjobbágyok alsó rétegéhez tartozó őseit István ifjabb király 1263-ban a „tisztes jobbágyok” közé emelte, majd 1275-ben IV. László nemeslevelet, Inárásra – korábbi várbirtokra – vonatkozóan pedig adománylevelet adott számukra. Mivel néhányszor a Ráda-i előnévvel is illeték az Inárcsi család tagjait, ez arra enged következtetni, hogy Rádán is volt birtokuk, mely közvetlen kapcsolatot biztosíthatott a két família között.⁸⁹

Gergely fia, Bálint házassága a család kapcsolatainak további bővülését jelzi. Bálint neje az Inárcs keleti szomszédságában található Csévről származó Csévi Balázs leánya, Margit volt.⁹⁰ A Cséviokról semmi további bizonyos nem tudható, valószínűleg ők is várjobbágyokból lett kisenemesi család volt. Az sem kizárható, hogy esetleg az Inárcsi Farkas család rokonságához tartozhattak, mivel többször említik a források a Csévi Farkasokat is.⁹¹ Csévi Balázs 1467-től több oklevélben is feltűnik, családjáról viszont elenyésző információkat rögzítenek a történeti források.⁹²

A 16. század közepén élt Bálint fia, István feleségválasztás terén már túllépett a szomszédos településeken. Neje Ujszászi Lőrinc leánya, Ilona, akinek első ismert őse jász szálláskapitány volt a 15. század elején. A család Újszászon és a szomszédos Szarvas faluban bírt részeket. Ilona testvérei lehettek az 1546-ban Újszászon a ráják⁹³ között összeírt László és Lőrinc, akik 1559-re az egri várba szöktek, ahol 1570-re Lőrinc az egri várnagyok sorába emelkedett. Ugyanő 1583 és 1587 között Pest megye egyik szolgabírája és a megye alispánja lett.⁹⁴ Lőrinc – Farkas Péterrel együtt – 1571-ben zálogba vette Tetétleni Péter egri katonától többek között [Duna]Vecse, Szentimre, Tetétlen, Fehéregyháza porciókat, melyek később, mint zálogos javak a Rádayak tulajdonában is megtalálhatóak.⁹⁵

A történelem csavarja, hogy több mint 200 évvel az első ismert, megyei tisztséget (szolgabíró) viselt Ráday előd, István után a 16. század közepén – a 14. század óta először – egy szintén

⁸⁸ Ilona - „*He[le]na Gregory de Rada consortis*” – 1478-ban többek között igazolta Báthori István országbíró előtt, hogy kik a valódi és törvényes prokurátorai. – Rác Viktor, 1903. 23. p.; DRERL C/64-1a No. 76.

⁸⁹ Benkó Imre, 1909 127-130.; Benkó Imre, 1903. 3-7.

⁹⁰ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 46.; Vajay Szabolcs, 1992. 197.

⁹¹ 1437-ben Chew-i Farkas Péter, 1450-ben Péter és fia Ferenc, Bártfai Szabó László, 1938. 174. (667. sz.); 197. (761. sz.)

⁹² 1467-ben Balázs fia Mátyás és rokonaik: Tamás, László, Kelemen elismerik, hogy Alagi Miklós, Menyhért és másik Miklós Wassad-i Zorard özvegye Katalin leánynegyedét Csév, Vasad, Nyáregyháza és Chath pusztából kiadták. 1468-ban Balázs a péteri birtok ügyében kihallgatott szomszédos birtokosok közt találjuk, 1477-ben pedig Török Albert péteriben levő Feyérthewl nevű erdejét, ami Balázsnál volt zálogban, Kenderesi Balázsnak zálogosította el. Bártfai Szabó László, 1938. 247. (942. sz.); 250-251. (961. sz.); 273. (1047. sz.)

⁹³ Rája: adófizető alattvaló.

⁹⁴ Horváth Lajos, 1988. 10-16.

⁹⁵ Dümmerth Dezső, 1982. 214.

István nevű Ráday viselte ugyanezen tisztséget. Az az István, aki feltételezhetően a 16. század közepén a református hitre tért át.⁹⁶ Ez időben élt Ráda-i Máté is, akit Vajay Szabolcs István bátyjának feltételez. Máté volt az, akinek 1552-ben I. Ferdinánd címert adományozott. II. Lajos uralkodása alatt Dévény várnagya, I. Ferdinánd idejében a Dráva mentén Babócsát védte a töröktől. A katonáskodás mellett a tudományokban is jártas volt, ezért viselhette a „Literatus” [Deák] nevet. Az ő felesége volt Várday Pál esztergomi érsek, Simon nevű testvérének a lánya, Várday Potencia.⁹⁷

1. kép – Ráday Máténak adományozott címert, 1552. április 4.⁹⁸

Érdekes módon a 18. századtól a református egyház számára oly meghatározó Ráday-család protestáns gyökereiről szinte semmi bizonyos nem tudható. Ha valóban István volt az első, aki a kálvinista irányzat követője lett, akkor elmondható, hogy a família már igen korán áttért a református vallásra. Minderről azonban nem – még a családi hagyományból se – maradt fenn még csak közvetett forrás sem. Ha István utódainak párválasztásait vesszük szemügyre, szembe tűnik, hogy az arák a 17. század elejétől kezdve kivétel nélkül mind (a lutheri irányzatot követő) protestáns felekezetekhez tartozó köznemesi családokból származtak. István fia, I. Gáspár

⁹⁶ Vajay Szabolcs Istvánt tekinti az első Rádaynak, aki a református hitvallás követője. Ezen feltételezést azonban forrásokkal még nem sikerült alátámasztanom. Vajay Szabolcs, 1987. 257-258.;

⁹⁷ Nagy Iván, 1862. 548-549.; Vajay Szabolcs, 1992. 197.; Laczlavik György, 2004 7.

⁹⁸ DRERL C/64 1b A.I.i. 2001.

nejének, ludányi Bay Klárának a vallását nem lehet egyértelműen meghatározni. Atyja, Bay Ignác – 16. század közepén egri vitéz – 1565-ban Verancsics Antal egri püspöktől – aki éppen ez időben szigorú intézkedéseket vezetett be Eger környékére a Lutheránus irányzat képviselői ellen, mivel a nemesség és a nép legnagyobb része a katonasággal együtt az evangélikus egyház követője lett⁹⁹ – az egri egyháznak és a püspöknek tett hűséges szolgálatai miatt kap Egerben házat. Emiatt Ignác – igen nagy valószínűség szerint – a római katolikus vallás híve volt ekkor.¹⁰⁰

2. táblázat. A Ráday-családba beházasodott feleségek vallási megoszlása

férj	feleség	feleség vallása
Ráday I. Gáspár	ludányi Bay Klára	római katolikus/református[?]
Ráday I. András	1. alsósztrégovai Madách Zsófia	evangélikus
	2. kislibercei Libercey Erzsébet	evangélikus
Ráday II. Gáspár	kislibercei Libercey Rozina	evangélikus

A Mohács utáni években a reformáció gyorsan gyökeret vert Pest-Pilis vármegye területén is. Kezdetben Luther tanai terjedtek, majd az 1567-es debreceni zsinat után a vármegye a református hitre tért át. Szegedi Kis István működése nyomán azonban már az 1550-es '60-as években elterjedt a kálvini irányzat, ezt nagyrészt elősegítette, hogy a török hódítás elől 1541-ben a váci püspökség elmenekült egyházmegyéjéből, a megmaradó (nagyrészt még katolikus) falusi papság fokozatosan kihalt és utánpótlás hiányában szolgálati helyei megürültek.¹⁰¹ Ezen időszakban térhetett át maga István is a Rádayak közül elsőként az új hitre.

Nem ismert pontosan, hogy ősi birtokát mikor hagyta el (veszítette el) a család az oszmán hódítás következtében. Az bizonyos, hogy az 1546-ban készült első török adatfelvétel során Ráda már nem került rögzítésre, mely arra enged következtetni, hogy már ekkor teljes egészében elhagyott föld volt. Ráda pusztát a török defterek először 1559-ben vették nyilvántartásba, ekkor a budai szandzsákban a pesti náhijéhez tartozott és úgy jegyezték mint „*elhagyott és senki birtokában nem lévén*”. Egészen 1590-ig rájuk nélküli volt, melyet a szomszédos Bugyi és Haraszi falvak birtokoltak, annak lakosai szántották-vetették.¹⁰²

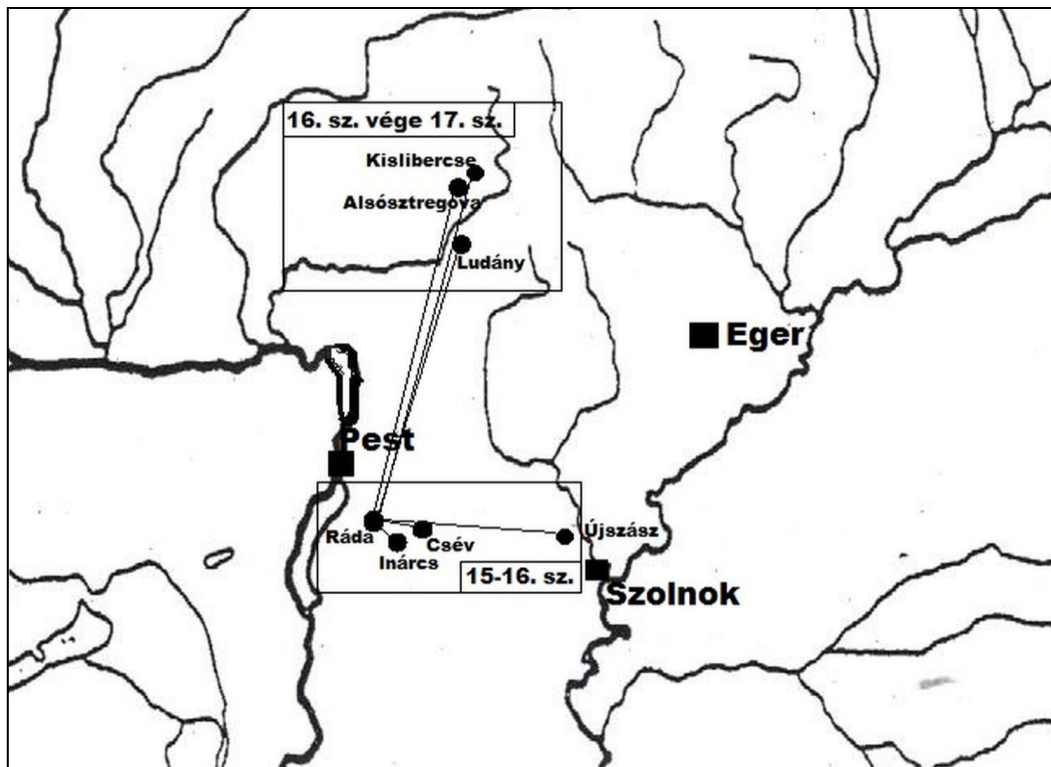
⁹⁹ Borovszky Samu, 1909. 547-548.

¹⁰⁰ DRERL C/64-1b A.I.1. 3001.; Később a Bayak is a református vallásra térnek majd át, a vallásváltás ideje azonban náluk is ismeretlen. Elképzelhető, hogy már maga Ignác tért át a kálvini irányzatra valamikor a 16. század második felében.

¹⁰¹ Borovszky Samu, 1910. 268-269.; Horváth Lajos, 1990. 144.

¹⁰² Káldy-Nagy Gyula, 1985. 508. – uő. 1977. 121.

2. térkép A Rádayak családi kapcsolatainak térbeli kiterjedése, a feleségek származási helye alapján a 15-17. század között

A fentiek következtében a 16. század második felében élt Ráday István fia, I. Gáspár már nem tarthatta tényleges birtokában a család ősi fészket, hanem az oszmánok elől északi irányba húzódva, Heves vármegyében lelt otthonra. Az idegen térhódítás elől menekülő nemesség először néhai lakhelyéhez közel eső, biztonságosabb vidéken igyekezett kivárni a veszély elmúltát. A legvonzóbb menedékhelyek Sziget[vár], Eger és Gyula voltak, melyek katonasága a legnagyobb befolyással bírt a hódoltság életére. Amely nemes ezek valamelyikébe bejutott, nagy reménye lehetett arra, hogy hódoltsági birtokairól nem kell lemondania.¹⁰³ Erre törekedhetett Gáspár is, akit 1570-ben az Egerhez közeli Sirok várában találunk, ahol egy birtokba iktatási eljárás során tanúskodott. Ugyanitt mondott ellent (feltételezhetően ekkorra már) sógora (néhai) ludányi Bay Ignác fia Mihály.¹⁰⁴ Ignác, Klára nevű lányával már Heves vármegyében ismerkedhetett meg Gáspár, nem kizárt, hogy éppen Eger várában, ahol az 1550-es évek második felétől maga Bay Ignác is egri vitézként szolgált a hazát.¹⁰⁵

A Bay család ősi fészke a Nógrád vármegyei Ludány község volt, a 16. század közepére azonban Ignác – aki az 1540-es évek elején még Szapolyai pártján állt, majd 1549-ben címeres

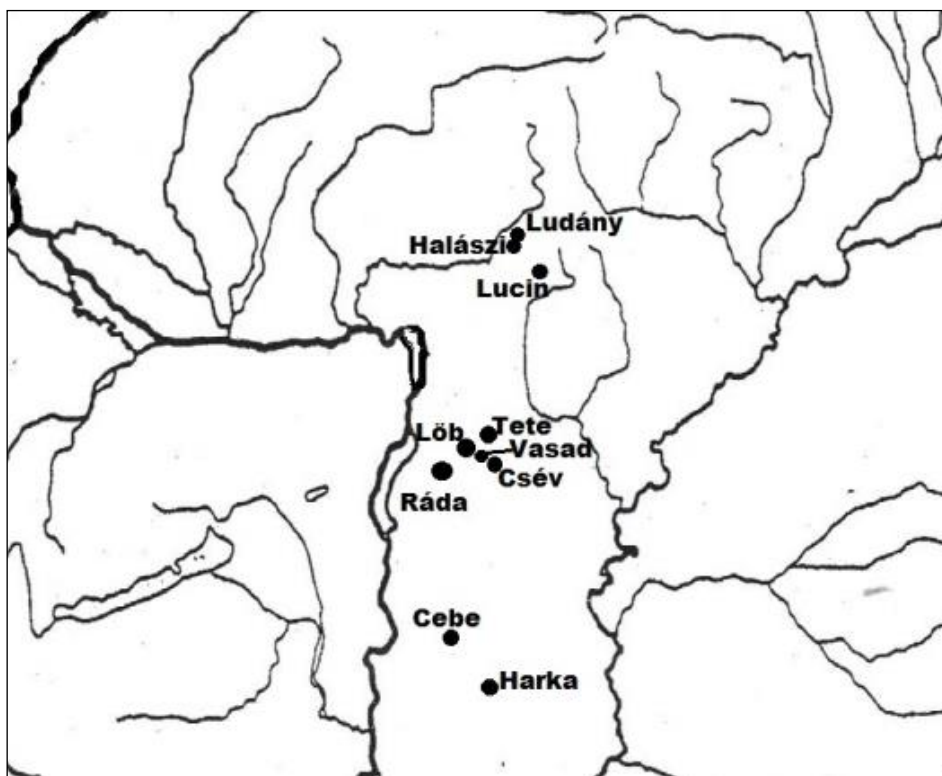
¹⁰³ Szakály Ferenc, 1992. 563.

¹⁰⁴ Sugár István, 2001. 15.

¹⁰⁵ 1552-ben a várvédők sorában találjuk Ignác két unokatestvérét is, Bay Ferenc ötlovas tisztet és András altisztet. Csiffáry Gergely, 2003. 267.; 1558 – DRERL C/64-1b A.I.1. 2002.; 1559 – C/64-1b A.I.1. 2003.

nemes levelet nyert I. Ferdinántól – már Bereg vármegyébe származott át, mindazonáltal ősi jószágát továbbra is bírta.¹⁰⁶ Ráday I. Gáspár és Bay Klára frigye döntően meghatározta a família 17. századi térbeli elhelyezkedésének prioritását. Klára révén ugyanis az ország kevésbé zaklatottabb – ugyanakkor megjegyzendő, hogy 1552 és 1593 közt oszmán megszállás alatt álló, majd utána is a török fenyegetettségének állandóan kitett¹⁰⁷ – nógrádi, Ipoly-menti részein szereztek jószágot, mely egészen a 18. század közepéig lesz meghatározó a Rádayak számára. Azonban az 1592-ben még egri vitézként katonai szolgálatot teljesítő, majd 1596-ban néhaiként említett Gáspár, már nem élvezhette az újonnan a családhoz került nógrádi javak hasznát.¹⁰⁸ Birtokai a pesti-solti részeken továbbra is megvoltak, erről tanúskodik néhány tiltakozás és birtokügylet a 16. század végéről, ugyanakkor ezek szerzéséről semmilyen további forrás nem tudósít.¹⁰⁹ A család ismert birtokainak korabeli elhelyezkedését az alábbi térképen tüntettem fel.

3. térkép. A Ráday-család birtokainak elhelyezkedése a 16. század végén

¹⁰⁶ Ludányi Bay Ilona, 1889 50-52.

¹⁰⁷ Erről bővebben: Kovács Krisztián, 2013. 121-140.

¹⁰⁸ DRERL C/64-1b AIi 3005.; DRERL C/64-1b, AIi-3006.

¹⁰⁹ 1589-ben Gáspár, Fejér vármegye törvényszékén tiltja szomszédait Cebe, Harka, Leb, Tete és Ráda puszták hasznainak élésétől; 1590-ben a Pest vármegyei törvényszék előtt találjuk egy Ráda birtok (possessio) jövedelmével kapcsolatos ügyben. 1592-ben Ráday Gáspár – és feltételezhetően testvérei – Mátyás és István újadomány címén kapták meg Rádát. Ugyanezen évben Gáspár Leb puszta bitangolóit tiltotta el, 1593-ban pedig csévi birtokrészét és Vasad felét adta zálogba. DRERL C/64-2b 52, d. Ráda No. 6.; u.o. 477. sz.; DRERL C/64-1b AIi 3005; AIi 4044.; AIi 4047.

Még Eger 1596. évi őszi ostroma és eleste előtt, Gáspár utódai Hevesből Nógrádba tették át székhelyüket. 1596. április 29-én I. Gáspár és Bay Klára gyermekei, István, János, I. András és Sándor újadomány címén megkapták a ludányi egész birtokrészt, az itteni és a szomszédos halászi nemesi curiával és Lucin „*deserta possessio*” felével együtt.¹¹⁰ A négy fivérből I. András volt az, aki a Ráday nevet tovább vitte, és birtokszerzéseivel megeremtette a családi vagyon alapját. Atyja hivatását folytatva 1602-ben már a családi birtok melletti szécsényi várban – mely 1593-ban került ismét magyar kézre – szolgált, mint lovas katona, majd az 1620-as évekre ugyanitt már lovas hadnagyi címet viselt.¹¹¹

Nógrádba érkezvén a Rádayak, a megye jelentős családjaival igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni. Mivel itt vallásában a nemesség egésze a lutheri irányzatnak volt a követője még a 17. század legelején is – majd csak ezidőtájt válik szét a megyében a két protestáns felekezet, a református egyházak főként Nógrád déli részén jöttek létre¹¹² – így törvényszerű volt, hogy a református Rádayak, evangélikus vallású mennyasszonyt választanak maguk számára. I. András választása Sztregovai és Kiskelecsényi Madách Zsófiára¹¹³ esett, akivel 1614 nyarán köthettek házasságot.¹¹⁴ Zsófia másod-unokatestvére volt annak a – szintén lutheránus vallást követő – Alsó-Sztregovai és Rimai Rimay Jánosnak, aki Bocskai István, majd Bethlen Gábor diplomatája volt, korának legkiválóbb egyházi költője, istenes énekeiben kora protestáns énekeinek és a zsoldároknak eszméit dolgozta fel Balassi Bálint – akit mesterének tartott – szellemében.¹¹⁵ Vagyis mint külső hatás, a mély vallásos meggyőződés már a 17. század legelején megjelenhetett a Ráday-család életében. Elképzelhető – bár tudományosan aligha bizonyítható – hogy a Madách vérből való tehetség korai megnyilvánulását láthatjuk már Rimayban is, valamint Madách Gáspárban (1590-1647) – Zsófia testvére, Rimay tanítványa – aki szintén vallásos költő és jó hírű író volt a 17. század első felében.¹¹⁶ És ez a tehetség jelentkezhetett a 18. század elején Ráday I. Pálban az ő vallásos költészetében és Istenes

¹¹⁰ DRERL C/64-1b, AI.i-3006.

¹¹¹ Szabó András Péter, 2010. 384.

¹¹² Okolicsányi József, 2009. 31., 41.

¹¹³ Zsófia nagyanyja Bay Kata volt, elképzelhető hogy a Bay rokonság volt a kapocs a Madách- és Ráday-család között a 17. század elején, ugyanúgy ahogy később a Madách- a Ráday- és Libercsey-família között. Ráday I. András második feleségének: Libercsey Erzsébetnek a nagyanyja Madách Julianna volt, Madách Zsófia dédanyja pedig Libercsey Anna. Nagy Iván, 1860. 224-228.; 586.; Késmárky István-Pálmány Béla-Simon István-Fekete László Gyula, 2022. 159.

¹¹⁴ Forgách Miklós írja levelében Rimay Jánoshoz 1614. június 17-i keltezéssel: „Az *Kegyelmed leveléből megérttem, hogy Kegyelmed azt kívánja én tőlem, hogy én is az Rádai András uram becsületes lakodalma napján jelen lennék, ...*” Ipolyi Arnold, 1887. 197.

¹¹⁵ Borovszky Samu, 1911. 305-306.

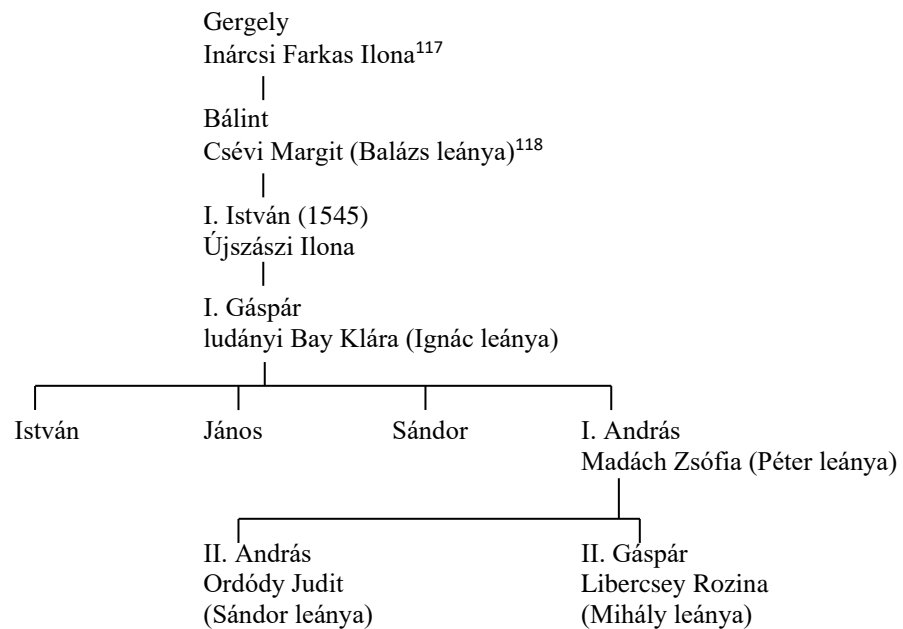
¹¹⁶ Okolicsányi József, 2009. 48.

énekeiben, majd még később, a 19. század közepén – a már katolikus szellemben nevelkedett – Madách Imrében.

Így elmondható, hogy a Rádayak házassági stratégiája bár közvetlenül a birtokstruktúra változására lehetett hatással, közvetve azonban a család vallásos irányultságát és hitének mélységét is nagymértékben meghatározhatta.

A Ráday-család leszármazása és házassági kapcsolatai a 15. század második felétől

¹¹⁷ DRERL C/64-1a No. 76.

¹¹⁸ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 46.

III. Birtoklástörténet

1. Ráday I. András birtokszerzései és a családi vagyon megalapozása a 17. század közepéig

Amint korábban is említettem Ráday I. András volt az, aki a 17. század első felében birtokszerzéseivel megteremtette a Ráday-vagyon alapját. A família korabeli társadalmi elismertségét jelzi az, hogy András többször viselt megyei – főként alispáni – tisztségeket. Már 1612-ben Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja,¹¹⁹ 1617-ben Nógrád esküdt ülnöke, 1627/28-1634 között ismét Pest-Pilis-Solt alispánja, 1636-1638-ban Nógrád vármegye esküdt ülnöke majd 1641-1649 között alispánja; 1649-ben Pest-Pilis-Solt és Fejér vármegye, majd 1650-től haláláig (1655) ismételt Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja.¹²⁰

A család gazdasági létalapját biztosító birtokállomány elsősorban a nógrádi és Pest-Pilis-Solt vármegyei jószágokon alapult. Ezek közül a legtöbb generációkon át öröklődött, sok 17. században szerzett falut, még a 19. század első felében is bírtak. A források viszonylagos bősége lehetővé teszi, hogy András birtokszerzéseit már pontosan nyomon kövessük.¹²¹

Amint láttuk, 1596-ban a ludányi Bay família révén megszerzik első nógrádi birtokaikat: [Alsó]Ludányt, Halászit, valamint Lucint. 1616-ban bírja I. András Félegyháza, Iklad, (Tápió)Györgye és (Tápió)Szele Pest vármegyei jószágokat.¹²² 1626. április 26-án Balassa Andrástól vett zálogba Halászi faluban lévő porciót, annak minden haszonvételével, valamint „Nagy” [Felső] Ludányban két pusztá házhelyet azok minden jövedelmeivel. 1652. november 21-én Bossányi János és neje, Szelényi Judit adta neki zálogba a felsőludányi rész porciót.¹²³

1626. március 30-án kapta meg szolgálatai viszonzásaként rokonától, Geresgáli Erzsébettől a Nógrád megyei Csécse, valamint Apc, Csány, Fogacs, Nagyréde és (Tarna)méra Heves vármegyei településekben bírt, az Erdélyi-család tagjainál zálogban lévő részeit.¹²⁴ 1628-ban Geresgáli Szurdokpüspökiben lévő részét is átengedte Andrásnak. 1627-ben birtokrészei voltak Csév, Félegyháza, Löb, Nyáregyháza, Vasad – Pest megyei, valamint Berencske, Cebe, Harka,

¹¹⁹ Borosy András, 1998. 14. (6. sz.)

¹²⁰ Szabó András Péter, 2010. 384-385. 1654-ben számvevővé nevezik ki. Tóth Péter, 2001. 72.,

¹²¹ A 17. századi birtokszerző köznemes másik példjaként hozható a Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa, Zemplén, Abaúj és Gömör vármegyékben birtokos Ibrányi Ferenc. Ibrányi – hasonlóan I. Andrásához – zálogügyletekkel bővítette birtokállományát, ugyanakkor ő maga is adott zálogba, valamint számos esetben cserélt birtokrészeket. Ugyanakkor míg Ibrányi vásárlás révén növelte jelentősen birtokállományát, addig Ráday főként adományok szerzésével és a záloghitelezések eszközével erősítette birtokállományát. Mészáros Kálmán, 2010. 13-17.

¹²² Szabó András Péter, 2010. 385. – DRERL C/64-2b 52. d. Ráda, No. 87.

¹²³ DRERL C/64-2b – 38. d. 1-5 p. – Magyar Nemzeti Levéltár – Nógrád Vármegyei Levéltára (MNL-NVL) IV.11. I Sedria 1733-1734 fasc.9 nr. 414

¹²⁴ Szabó András Péter, 2010. 385., DRERL C/64-2b 53. d. Réde, No. 11.

Karnicza és Szentdemeter Solt megyei pusztákban.¹²⁵ Szintén 1628-ban már bírt részeket a Nógrád megyei Galábocson.¹²⁶

1638. szeptember 8-án Ráday András zálogjoggal a Gömör vármegyei (Gömör)Panyiton és Méhiben található porcióit csoltói Basó Farkassal,¹²⁷ a Hont vármegyei alsónyéki és [ipoly]vecei, valamint a nógrádi Herencsénybéli birtokrészeire cseréli. Ezen javakat korábban a Herencsényi-család bírta. Herencsényi Benedek leánya, Zsófia – Bay részről – András nagyanyja volt.¹²⁸

Szécsényben saját házat valamikor 1640 előtt szerzett András, ez évben ugyanis Drégelyi [Dreghely] Baláznak egy ingatlant adományoztak a városban, melynek „*napkelet felől való szomszédja Raday Andras Ura[m]...*” volt.¹²⁹ 1647. március 26-án Liptay Istvánnal, Voxith Horváth Istvánnal és Semléki Jánossal egyetemben Draskovich János nádortól adományként megkapott egy szécsényi házat.¹³⁰ Ugyanezen év nyarán megjelent a pozsonyi országgyűlésen IV. Ferdinánd magyar királlyá koronázása alkalmából, ahol „néhány rendbeli privilégiumot nyert”.¹³¹

1643-ban András feljegyzést készített birtokairól. A lajstrom 16 települést¹³² jegyez, köztük elcserélt és zálogban lévő Ráday javakat is. Az összeírás részletessége az egyes falvak esetében eltérő. Van, ahol András csak a saját házhelyeit jegyezte fel, máshol az adott község egyéb birtokrészeit is jelölte, és van, ahol csak általánosságban rögzítette a tényeket. Szintén feljegyzett zálog/csere jószágokat is. Egyértelműen az alábbi birtokokon mutathatóak ki a Rádayak birtokhányadai ekkor:

3. táblázat. Ráday-birtokhányadok 1643-ban

No.	község	I. András házhelyei	No.	község	I. András házhelyei
1	Alsóludány	8	5	Galábocs	8,5
2	Alsónyék	12	6	Halászi	11 1/2
3	Csécse	5	7	Herencsény	13,5[?] ¹³³
4	Felsőludány	12	8	Vece	8
				összesen	78,5

¹²⁵ Szabó András Péter, 2010. 385.; eredetije: DRERL C/64-2b 32. d. Löb No. 8.; másolatban: C/64-2b 52. d. Ráda, No.104.

¹²⁶ DRERL C/64-2b – 16. d. Galábocs No. 19.

¹²⁷ András édesanyja, Bay Klára, Anna nevű testvérének második férje.

¹²⁸ Zólyomi József, 1998. 21. – Szabó András Péter, 2010. 385.

¹²⁹ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltára (MNL-OL) P-287 Fasc. C. No. 10.

¹³⁰ Szabó András Péter, 2010. 385.

¹³¹ Négyesy László, 1889. 12.

¹³² Nógrád: Alsóludány, Csécse, Galábocs, Felsőludány, Halászi, Herencsény; Hont: Alsónyék, Felsőnyék, Vece; Heves: Apc, Fogacs, Méra, Nagyréde; Gömör: Gömörpanyit, Méhi; Pest: (Új)Hartyán

¹³³ Ezeken kívül Herencsényi Mátyás nemes ülése, mely 2 paraszt házhelyet tett ki, emellett 6 házhely, melyről nem lehet bizonyosan tudni, hogy kié volt.

A Heves vármegyei Apcon, Fogacs pusztán, Mérán és Nagyrédén Deseő Benedekné, Geresgáli Erzsébet „*nénem háza helyei*”-t jegyezte András, míg Felsőnyéken tíz házhely a Csábrági uraknál volt zálogba.¹³⁴

Hét évvel később, 1650-ben egy újabb összeírást készített András. Ezen konskripciót ugyanakkor alaposabb vizsgálat alá kell vonnunk, hiszen a benne lévő, egyes birtokokról szóló feljegyzések eltérő időpontban keletkeztek. Egyrészt megtalálhatóak benne az eredeti, I. András által készített 17. század közepi állapotokat rögzítő birtokkimutatások, másrészt a 18. század első feléből I. Pál általi utólagos betoldások, melyek ugyanakkor lehetőséget adnak az egyes birtokok alakulásának vizsgálatára.¹³⁵

Összesen 100 település található az összeírásban, melyből 43 I. András, 57 I. Pál korabeli bejegyzés. A települések megyénként megoszlása a következő:

4. táblázat. Ráday-birtokok kimutatása a 16. század közepén és a 17. század elején.

Megye	I. András	Arány	I. Pál	Arány	Összesen
	Korabeli bejegyzés				
<i>Abaúj</i>	-	-	1	1,8%	1
<i>Esztergom</i>	1	2,3%	-	-	1
<i>Fejér</i>	2	4,7%	-	-	2
<i>Gömör</i>	2	4,7%	3	5,3%	5
<i>Heves</i>	4	9,3%	7	12,3%	11
<i>Hont</i>	3	7,0%	9	15,8%	12
<i>Külső-Szolnok</i>	-	-	3	5,3%	3
<i>Nógrád</i>	7	16,3%	28	49,1%	35
<i>Pest</i>	16	37,2%	2	3,5%	18
<i>Pilis</i>	4	9,3%	-	-	4
<i>Solt</i>	4	9,3%	4	7,0%	8
Összesen:	43	100,0%	57	100,0%	100

A táblázatból kitűnik, hogy míg I. András idején – 17. század közepén – a legjelentősebb birtokállomány Pest-Pilis-Solt vármegyében helyezkedett el (a jószágok közel 56%-a), addig a 18. század első felére már Nógrád vármegyébe tevődött át a hangsúly.

¹³⁴ DRERL C/64-2b – 35. d. Ludány No. 16.

¹³⁵ Amint azt a forrás bevezetőjében is olvashatjuk: [I. András]: „Anno 1650 die 1 January kezdettem Lagistrom szerent megh írnom, Istennek engedelméből és segítségéből minemő Jóságocskákban volt birodalmam, mind osztál maradt az zálogképpen valókban– [I. Pál]: A[nn]o 1703. Az időnek változásához való képest, sok változás alatt forogván a' Jóságoknak is sorsa, néhai boldogh emlékezetű Nagy Attyám Raday András Úr ezen Urbarialis jedzésit p[ro] varietate status modificaltam a' következett dolgoknak p[ro]thocollatiojaval én Unokája, Ráday Pál, úgy mint Édes Atyám Úr[na]k Raday Gáspár Úr[na]k nemz[etes] Libercsey Rosina kedves Asszonyom Anyámtúl született Fia.” - DRERL C/64-2a 6. kötet

I. András az 1620-as évekig, az ekkor már a család tulajdonában lévő Alsóludány szomszédságában található Szécsényben¹³⁶ katonáskodott, 1648-ban már mint vice kapitány jelent meg.¹³⁷ Amint fentebb is utaltam rá, a véghelyen saját háza volt, halála után örökösei – amint alább bővebben is részletezem – szintén itt ültek osztályt. Az ekkor kelt egyezségben tünt fel I. András szécsényi majorja és veteményes kertje, melyet a négy örökös – a mostoha özvegy, Libercsey Erzsébet és I. András három gyermeke, II. András, II. Gáspár és Ilona (Darvas Jánosné) – egymás között osztott fel, az itt lévő házat az özvegy kapta meg.¹³⁸ Ráday I. András tehát a 17. század elejétől egészen haláláig nem valamelyik családi tulajdonban lévő birtokán élt, hanem a szécsényi vár biztonságából igyekezett irányítani és szervezni a família birtokában lévő falvak gazdasági termeléseit, ügyes bajos dolgait.

A Ráday-család 17. század közepén birtokolt jószágait kettő csoportra oszthatjuk fel, amint azt az alábbi térképen (4. térkép) is feltüntettem. Egyrészt voltak azok a birtokok melyeket a földesúr saját kezelésben tartott, ezeken majorsági gazdálkodást folytatott vagy/és kilencedet, tizedet esetleg taksát szedett a jobbágyoktól. Ezek a birtokok elsősorban Szécsény 30 km-es sugarú körzetéhez tartoztak.¹³⁹ Másrészt a távolabb fekvő bérbe, zálogba adott birtokok, melyeket rendszerint a szomszédos települések lakossága bérelt. Ezek közel 70%-a Pest-Pilis-Solt vármegyében volt található.¹⁴⁰

¹³⁶ Szécsény 1552. évi oszmánok általi elfoglalása után 1593 őszén került ismételen keresztény csapatok kezére, és maradt egészen 1663 őszéig, amikor újból török seregek szállták meg. A kapitány, gróf Koháry István ekkor a várat felgyújtatta, csapataival Fülek megerősítésére vonulva vissza. Ebben a köztes időszakban működött Ráday I. András a szécsényi véghelyen. Kovács Krisztián, 2019. 52-53.

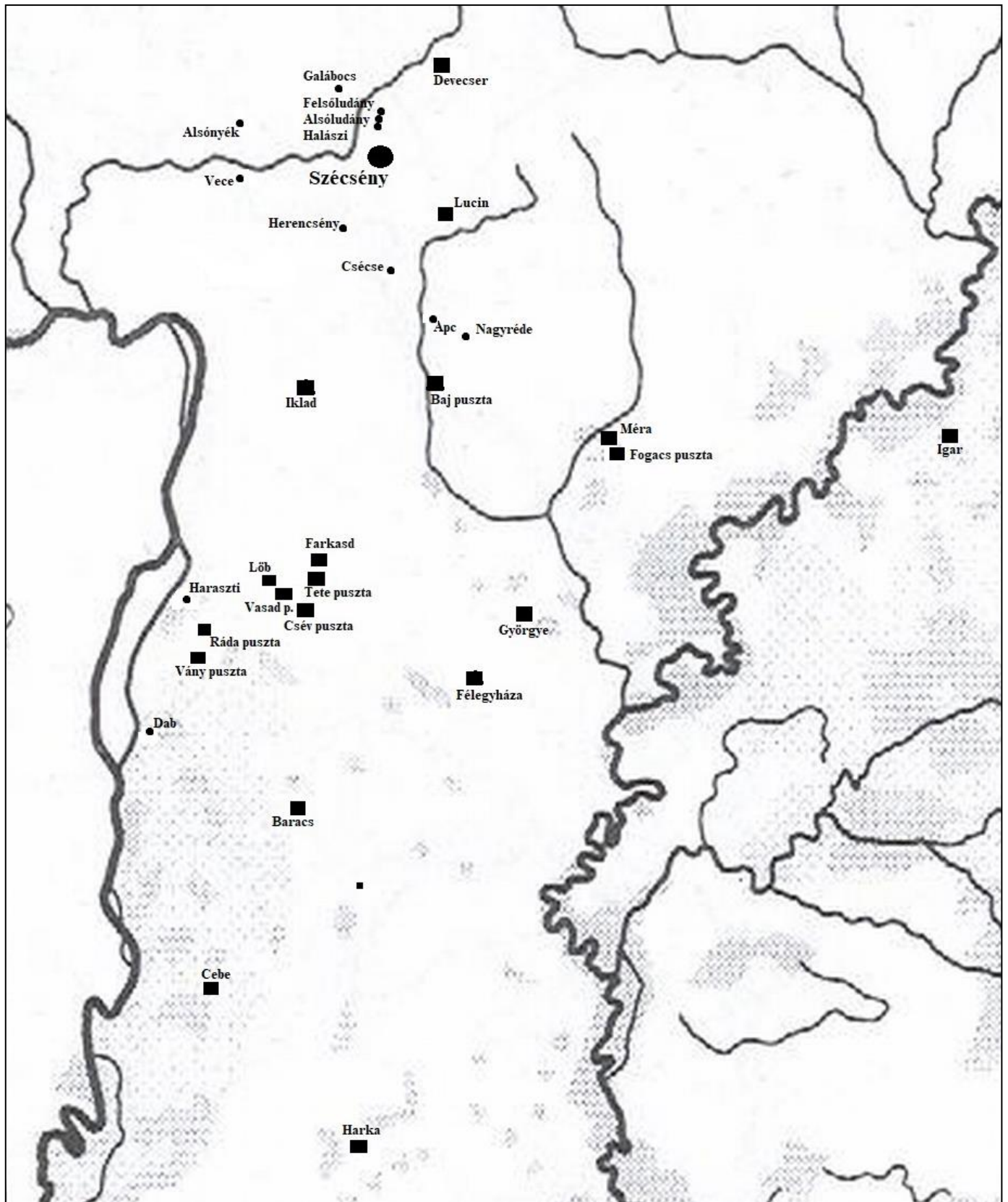
¹³⁷ 1627-ben: *Andreae Radae, Sacrae Caesareae et Regiae Majestatis p[rae]sidii Szécsény, certorum militum Ducis* DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 12, No. 104.; 1646. június 4-én – mint Nógrád vármegye alispánja – a selmeci kőműves Ábrahám mesterrel egyezett meg a szécsényi kőbástya épületéről. DRERL C/64-2c 81. d. No. 28.

¹³⁸ DRERL C/64 2b 35. d. Ludány No. 85.

¹³⁹ Kivéve Apcot (41 km) [itt kilencedet szedtek], Nagyrédét (65 km) [majorság, kilenced, cenzus], [Duna]Harasztit (115 km) [cenzus, tized] és Dabot (145 km) [tized].

¹⁴⁰ Ráday I. András birtokügyleteiről a VI.1.-, gazdálkodásáról a V.1. fejezetben értekezem bővebben,.

4. térkép. Ráday-birtokok a 17. század közepén (● - majorság/tized/kilenced/taksa; ■ - bérbe/zálogba adás)

Andrásnak sokszor gyűlt meg a baja birtokszomszédaival a 17. század első felében. Már 1616-ban Nógrád vármegye¹⁴¹ törvényszéke előtt tiltania kellett Ráda, Szele, Györgye, Félegyháza és Iklad puszták élésétől szomszédjait.¹⁴² 1627-ben Pest-Pilis-Solt vármegye törvényszéke előtt tiltott mindenkit Ráda, Csév, Vasad, Nyáregyháza, Tete, Löb, Félegyháza, Györgye, Karnica, Szentdemeter, Berencske, Cebe és Harka puszták élésétől.¹⁴³ 1629-ben főleg a kunokat tiltotta Cebe és Harka pusztáinak használatától.¹⁴⁴ 1631-ben ugyancsak Cebe és Harka puszták szomszédjait tiltotta azok élésétől.¹⁴⁵ 1648-ban Nógrád vármegye előtt tiltotta Baj puszta használatától a határszomszédokat,¹⁴⁶ 1649-ben pedig a [Nagy]Kőrös városbelieket Csév puszta használatától.¹⁴⁷

A 17. század első felétől megszorodó protestációk, a hódoltságban élő nemesség megerősödésével és számának növekedésével – a helyben maradt, paraszti közegbe simuló kisnemesség öntudatra ébredése és az armalis nemesek folyamatos növekedése révén – függhetett össze, akik a gazdátlanok tűnő pusztákban igyekeztek részt szerezni.¹⁴⁸

Ráday I. András valamikor 1655. július 12-e után¹⁴⁹ hunyt el, örökösei – első feleségétől, Madách Zsófiától származó gyermekei, II. András, II. Gáspár, Ilona – Darvas Jánosné, valamint második neje, Libercsey Erzsébet – 1656. február 7-én ültek össze „*az Szeczeny praesidiumban*” az örökség elosztása ügyében. Az osztálylevelél 35 birtok/birtokrész ügyében rendelkezett. Az 1650-es konskripcióval összehasonlítva, 1650-ben tizenegy,¹⁵⁰ míg 1656-ban négy¹⁵¹ olyan település van, ami a másik összeírásból hiányzik. A 5. táblázaton részletezem az ekkor osztályra kerülő jószágok megyebeli megoszlását, míg a 6. táblázaton részletesen kimutatom az 1656. évi birtokosztály során az egyes örökösökhöz került birtokrészeket. Ezekből kitűnik egyrészt az, hogy I. András halála idején a családi birtokállomány nagyrészt a Pest-Pilis-Solt vármegyei pusztákon, valamint a Nógrád vármegyei településeken nyugodott, másrészt a jószágok nagy része (25 birtok – 69,4%) az örökösök

¹⁴¹ Pest-Pilis-Solt vármegye vezetősége a török hódoltság alatt Heves és Nógrád vármegyével együtt Fülek várában tartózkodott, és felváltva tartottak megyegyűléseket. A megyék tisztikara szorosan együttműködött, sokszor az alispánja is közös volt pl. 1616-ban Nógrádnak és Pestnek Strucz Ferenc. Emiatt lehetett az, hogy a Pest vármegyében elhelyezkedő jószágai ügyében András Nógrád vármegye törvényszéke előtt protestált. Borovszky Samu, 1910. 313. Szakály Ferenc, 2001. 439. Szakály Ferenc, 1991. 139.

¹⁴² DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 87.

¹⁴³ DRERL C/64-2b 32. d. Löb No. 8.

¹⁴⁴ DRERL C/64-2b 12. d. Cebe No. 2.

¹⁴⁵ DRERL C/64-2b 12. d. Cebe No. 3.

¹⁴⁶ DRERL C/64-2b 11b Baj puszta No. 6.

¹⁴⁷ DRERL C/64-2b 13. d. Csév

¹⁴⁸ Szakály Ferenc, 2001. 504.

¹⁴⁹ Ekkor még szerepel Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének iratában. Borosy András, 1998. 183.

¹⁵⁰ Cebe, Felsőnyék, Gömörpanyit, Halas, Izsák, Méhi, (Tápió)Szele, Szentpéter puszta, Vaisrév puszta, Ványtelek, Varas puszta

¹⁵¹ Csehi, Felsőludány, Szécsény, Zólyom

között közre maradt. A maradék 10 községben összesen $69\frac{1}{4}$ telek mutatható ki, mely az alábbi módon oszlott meg az örökösök között: Ráday II. András és II. Gáspár 16,5-16,5 telek (23,8-23,8%), Ráday Ilona 11 telek (15,9%). Az özvegy Libercsey Erzsébet $18\frac{1}{4}$ (26,4%) házhelyet kapott, közte a család korabeli lakhelyét, a szécsényi házat. Ezen kívül közre maradt 7 telek (10,1%), köztük Alsóludányban az a harmadfél (2,5) nagyságú nemes kúria, ahol a család kőháza állt.¹⁵² Kitűnik az is, hogy a felosztás elsősorban azokat a birtokokat érintette¹⁵³ amelyeken I. András idejében majorsági gazdálkodás folyt.¹⁵⁴

5. táblázat. Ráday-birtokok megyénkénti megoszlása Ráday I. András halálakor (1655)

Megye	Birtokok száma.	Arány
<i>Esztergom</i>	1	2,8%
<i>Fejér</i>	3	8,3%
<i>Heves</i>	4	11,1%
<i>Hont</i>	3	8,3%
<i>Nógrád</i>	9	25%
<i>Pest</i>	14	38,9%
<i>Solt</i>	1	2,8%
<i>Zólyom</i>	1	2,8%
össz.	36	100%

A birtokosztály alapján készített térképen (5. térkép) látható, hogy a 17. század közepén a Ráday-birtokállomány észak-déli kiterjedést mutat az ország közepén, elsősorban az Északi-középhegységben (Nógrád, Heves vármegyék – az Ipoly és a Zagyva folyók mentén) valamint a Duna-Tisza közén (Pest-Pilis-Solt) terültek el a család jószágai. Vagyis továbbra is döntően az oszmánoknak alávetett országrészen voltak találhatóak a família javai. Előre bocsájtva, ez a fajta birtokstruktúra a következő majd 300 évre meghatározta a családi birtokállomány Magyar Királyságon belüli elhelyezkedését.

¹⁵² I. András alsóludányi kőháza körül szükséges dolgokról is készített feljegyzést. DRERL C/64-2c 81. d. No. 4. A 18. század elején I. Pál erre a telekre építhette rá kastélyát.

¹⁵³ Nógrád vármegyében, Alsóludány, Csécse, Felsőludány, Galábocs, Halászi, Herencsény; Hevesben, Apc

¹⁵⁴ Erről az V.1. fejezetben részletesen is szólok. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány No. 71.; No. 85.

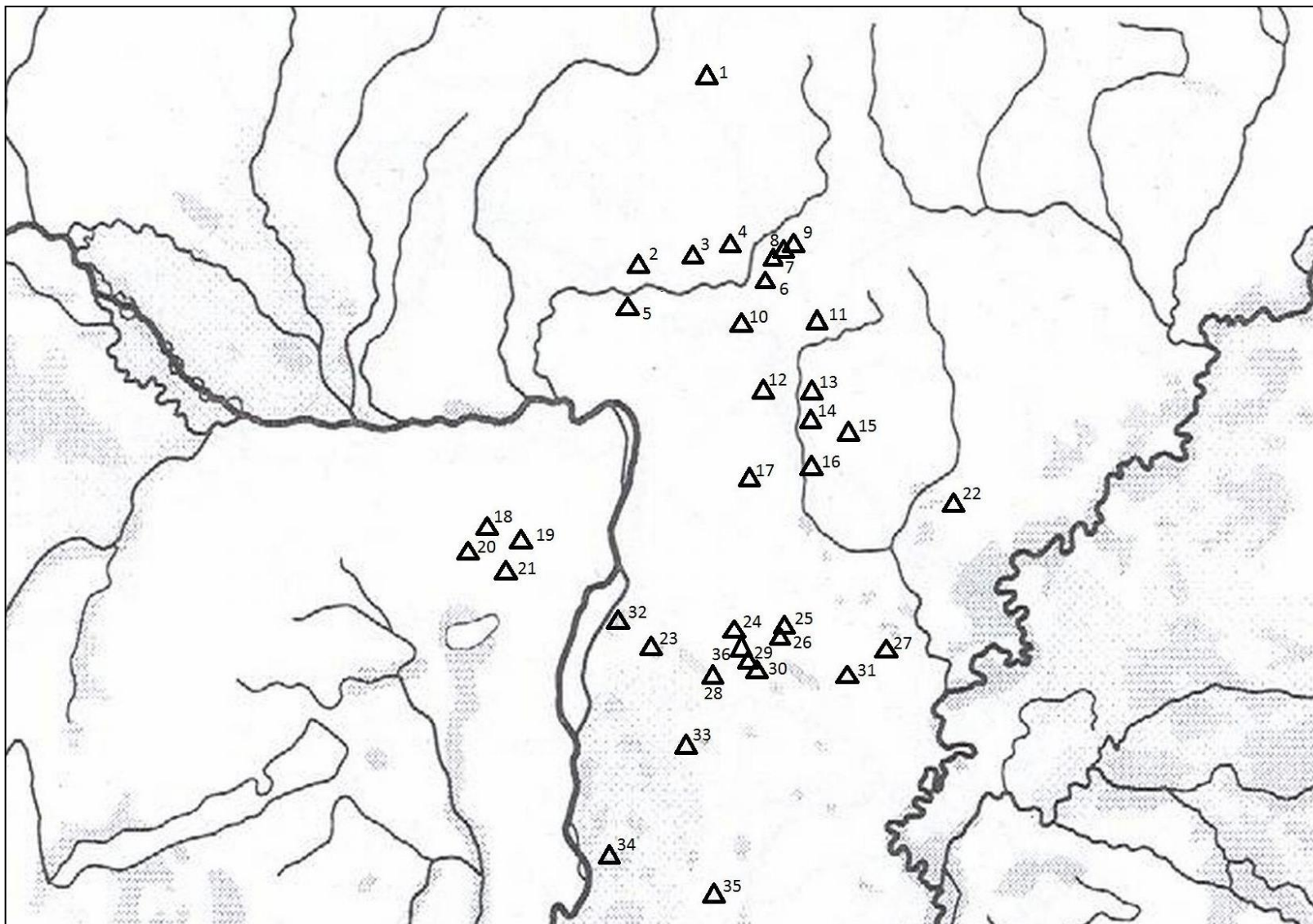

6. táblázat – Ráday II. András, II. Gáspár, Ilona és Libercesy Erzsébet közötti birtokosztály (1656)¹⁵⁵

<i>Helység</i>	<i>Megye</i>	<i>II. András</i>		<i>II. Gáspár</i>		<i>Ilona</i>		<i>Libercesy Erzsébet</i>		<i>Közre maradt</i>		<i>Összesen</i>
		<i>Házhely</i>	<i>Megjegyzés</i>	<i>No.</i>	<i>Megjegyzés</i>	<i>No.</i>	<i>Megjegyzés</i>	<i>No.</i>	<i>Megjegyzés</i>	<i>No.</i>	<i>Megjegyzés</i>	
<i>Alsóludány falu</i>	Nógrád	2	egy nemes ülés, egy egész házhely	1	egész házhely	0,5	leányágot nem illető, fél házhely	2	(fél nemes hely, két félhely, fél puszta)	2,5	egy nemes Curia, mely András, Gáspár és Erzsébet között oszlik meg egyenlően	8
<i>Alsó-, Felsőtabajd</i>	Fejér	közre maradt										
<i>Alsónyék falu</i>	Hont	közre maradt										
<i>Apc falu</i>	Heves	2	két egész házhely			2	két egész	1	egy egész házhely			5
<i>Baj puszta</i>	Nógrád	közre maradt										
<i>Baracs puszta</i>	Pest	közre maradt										
<i>Bástil (Vasztil)</i>	Esztergom	közre maradt										
<i>Csécse falu</i>	Nógrád	2	két egész házhely	2	két egész			2	két egész házhely			6
<i>Csehi</i>	Hont	közre maradt										
<i>Csév puszta</i>	Pest	közre maradt										
<i>Dunaharaszti falu</i>	Pest	Koromsay Jánostól szerzett 80 tallérért, - az özvegy 20 tallérban szabadon rendelkezik, a többi közre maradt										
<i>Farkasd puszta</i>	Pest	közre maradt										
<i>Félegyháza puszta</i>	Pest	közre maradt										
<i>Felsőludány falu</i>	Nógrád	1	két fél házhely	1	két fél házhely	1	fél házhely, fél puszta	3	két fél házhely, négy fél puszta házhely	2,5	öt fél házhely	8,5
<i>Fogacs puszta</i>	Heves	közre maradt										
<i>Galábocs falu</i>	Nógrád	3	két egész házhely, egy puszta	3	két egész házhely és egy puszta, egy	1	egy egész házhely	1,5	egy egész és egy fél házhely			8,5
<i>Györgye</i>	Pest	közre maradt										

¹⁵⁵ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány No. 71.¹⁵⁶ 1643-as összeírás alapján – DRERL C/64 2b – 35. d. 16. sz.

Helység	Megye	II. András		II. Gáspár		Ilona		Libercey Erzsébet		Közre maradt		Összesen
		Házhely	Megjegyzés	No.	Megjegyzés	No.	Megjegyzés	No.	Megjegyzés	No.	Megjegyzés	
Halászi falu	Nógrád	3	egy nemes ülés, egy egész-, két fél- , egy pusztahely, egy zsellér	4	két egész hely, két fél-, egy puszta házhely	2	egy egész hely, egy puszta, egy zsellér	4,25	egy egész hely, egy egész és egy fél pusztahely, három fertály házhely			13,25
Harka puszta	Pest	közre maradt										
Hartyán (Új)	Pest	közre maradt										
Herencsény falu	Nógrád	3,5	egy Curia fele, egész hely, két egész pusztahely, egy zsellér	3,5	egy Curia fele, egész hely, két egész pusztahely	3,5	egy Curia fele, egész hely, két egész pusztahely	3,5	egy Curia fele, egy egész hely, két egész pusztahely, egy zsellér			14
Iklad falu	Pest	közre maradt										
Kisharta puszta	Solt	közre maradt										
Leb puszta	Pest	közre maradt										
Lucin puszta	Nógrád	közre maradt										
Nagyréde falu	Heves			2	két egész	1	egy egész	1	egy egész házhely	2	két egész házhely	6
Nyáregyháza	Pest	közre maradt										
Ráda puszta	Pest	közre maradt										
Sár	Fejér	közre maradt										
Szécsény véghely	Nógrád								Ház – az özvegy kezénél marad			
Szentlászló puszta	Fejér	közre maradt										
Szurdokpüspöki	Heves	közre maradt										
Tete puszta	Pest	közre maradt										
Vasad puszta	Pest	közre maradt										
Vecze (Ipoly-)	Hont								porció, malombeli jövedelemmel			
Zólyom	Zólyom	ház – vizsgálat alatt, van-e köze hozzá az özvegynek										
Összesen		16,5		16,5		11		18,25		7		69,25

5. térkép – Ráday-birtokok a 17. század közepén (1656. évi birtokosztály alapján)

1. Zólyom – 2. Alsónyék – 3. Csehi – 4. Galábocs – 5. [Ipoly]Vece – 6. Szécsény – 7. Halászi – 8. Alsóludány – 9. Felsőludány – 10. Herencsény – 11. Lucin – 12. Cséce – 13. Szurdokpüspöki – 14. Apc – 15. Nagyréde – 16. Baj puszta – 17. Iklad – 18. Básztil (Vasztil) – 19. Szent László – 20. Sár (Szaár) – 21. Alsó-, Felső Tabajd – 22. Fogacs puszta – 23. Ráda – 24. Leb – 25. Farkasd – 26. Tete – 27. [Tápió]Györgye – 28. [Új]Hartyán – 29. Csév – 30. Nyáregyháza – 31. Félegyháza – 32. [Duna]Haraszi – 33. Baracs – 34. Kisharta – 35. Harka – 36. Vasad

2. Ráday-birtokok a 17. század második felében – II. András és II. Gáspár

Ráday II. András, atyjához hasonlóan vármegyei tisztségeket viselt. 1648-tól, 1662-ben bekövetkezett haláláig Pest-Pilis-Solt vármegye szolgabírája, 1654 és 1656 között Nógrád vármegye esküdt ülnöke.¹⁵⁷ A hozzá és általa írt levelezések keltezéséből egyértelműen látszik, hogy 1656-tól 1662-ig továbbra is Szécsényben volt a család székhelye.¹⁵⁸

II. András valamikor 1662 elején halt meg, két lánygyermeket hagyott maga után. Első feleségétől Földváry Katalintól Ráday Klárát, valamint a második feleségétől Ordódy Judittól származó Ráday Zsófiát.¹⁵⁹ A család idősebb fiága így nem folytatódott tovább, II. András birtokait két testvére, II. Gáspár és Ilona – Darvas Jánosné – örökölték. Jóval II. András halála után, 1672-ben osztozott meg jószágain – a felsőludányi, csecsei, apci és herencsényi porciókon – Gáspár és Ilona.¹⁶⁰

Érsekújvár 1663. szeptember 26-i török általi elfoglalása után, az oszmán hűbéresek – Apafi Mihály erdélyi fejedelem, a moldvai román fejedelem és a krími tatár kán – Nógrád felé küldött csapatai 1663. november 9-én ellenállás nélkül vették be Szécsény várát, melyet kapitánya, gróf Koháry István előzőleg felgyújtatott, csapataival pedig Fülek megerősítésére vonult vissza. Ekkor pusztulhatott el a Rádayak városbeli háza és majorsága is, a későbbi évszázadokban pedig már nem is szerezte vissza a család itteni egykori pozícióit.

Az újabb török hódítás következtében a Rádayak nógrádi részekén elhelyezkedő birtokai is – 1593 után immár másodszer – oszmán megszállás alá kerültek. Ráday II. András ezt már nem érthette meg, II. Gáspár – valószínűsíthetően – előbb a keresztény kézen maradt Fülek véghelyre, majd Losoncra húzódhatott (itt született meg 1677. július 2-án Libercsey Rozinától származó fia, Ráday I. Pál), ahonnan felügyelte a hódoltság területén maradt birtokainak ügyeit.¹⁶¹

¹⁵⁷ Szabó András Péter, 2010. 387.

¹⁵⁸ 1656. november 30-án Ráday II. András Szécsényből keltezett levelet Rosa János Imréhez. DRERL C/64-2b 41. d. Nyék; 1658. január 4-én az igariak címeztek Szécsénybe Ráday Andrásához levelet. DRERL C/64-2b 21. d. Igar No. 21.; 1661. június 19. Erdős András szécsényi[!] Ráday Andrásához címzett levelet. DRERL C/64-2b 60. d. Újhartyán No. 31.

¹⁵⁹ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 77.

¹⁶⁰ DRERL C/64-2b 35. d. No. 71.

¹⁶¹ A losonci ház a Libercsey családtól került a Rádayakhoz. 1667. február 2-án Nyíró András és István – gróf Forgách Ádám „*jobbágyi*” – Losoncon található, atyáiktól maradt házukat adták el örökképpen 85 forintért Szigyártó Andrásnak. András ezt a házat ugyanazon év február 7-én Libercsey Mihálynak „*tekintvén ... hozzám való joakarattyát*” és maradékainak bocsájtotta ki. Libercsey Mihály 1670. január 14-én hunyt el. Négy lánygyermek 1677. május 4-én osztozkodott meg az atyai javakon. Ennek értelmében „*Rosinának jutott az Lossonczy major ház, ahhoz való nyilas rétekkal, és földekkel*”. Ebben a házban látta meg a napvilágot Ráday Pál 1677. július 2-án. A losonci házat minden bizonnyal már az osztály előtt Rozina bírhatta, erre utal, hogy Libercsey Mihály özvegye, Aranyadi Anna már 1674-ben is Losoncra címezi Libercsey Rozinához írt levelét. DRERL C/62-2b 32. d. Losonc No. 3.; DRERL C/64-2b 57. d. Szinóbánya No. 5.; DRERL C/64-2b 31. d. Libicsava No. 17.

A 17. század második feléből fennmaradt iratok tanúsága szerint, Gáspár ugyanúgy intézte birtokainak ügyeit, mint a megelőző évtizedekben bátyja és atyja is tették. Ő, és testvérének, Ilonának férje, Darvas János birtokaik zaklatóit többször tiltották a vármegyék színe előtt. Így többek között 1668-ban Darvas János és Ráday Gáspár Tete, Csév, Nyáregyháza, Cebe, Baracs, Kisharta, Hartmán, Löb, Farkasd, Vasad és Ráda nevű puszták szomszédait tiltják, a puszták hatalmasul való élésétől.¹⁶² 1671-ben Gáspár a sóshartyáni lakosokat tiltotta el lucini pusztájának élésétől,¹⁶³ a rákövetkező évben a terbelédi lakosokat tiltják Fábianfalva élése miatt.¹⁶⁴ Ugyanezen évben a szántói lakosokat tiltják Apctól,¹⁶⁵ és még számtalan hasonló esetet lehetne itt felsorolni.¹⁶⁶

Látható, hogy az oszmán fennhatóság ellenére Ráday II. Gáspár igyekezett birtokait kézben tartani, azokat megvédeni, mindemellett – elődeihez hasonlóan – vármegyei tisztségeket is viselt. 1667-ben Pest megye esküdt ülnöke, 1682. december 17-én ugyanitt másodalispánná választották, majd 1683. januárjában már alispán, 1673-ban Nógrád vármegye alispáni címét is bírja, majd 1688-ban ismét Pest megyei alispán.¹⁶⁷

A 17. század utolsó harmada jelentős megpróbáltatásokat és birtokaikban bekövetkező pusztításokat hozott a Ráday-család számára is. Nógrádi birtokaikra a teljes pusztulást az 1683-as év hozta meg. Ebben az évben az október 9-i Párkány mellett vívott győztes csatával kezdetét vette a török uralom felszámolása hazánk területén. Sobieski János lengyel király csapataival az Ipoly-völgyén vonulva téli szállásra, egyben fel is szabadította azt. 1683. november 9-10-én kétnapos ostrom során Szécsény várában is megszűnt a török fennhatóság. A harcok mellett a felszabadító lengyel-litván csapatok fosztogatásai,¹⁶⁸ majd az 1684-1686 között tomboló pestis járvány teljes pusztulást hoztak a vidékre.¹⁶⁹ Az 1686-ban felvett dikális összeírás a Szécsényi járás területén – Ráday Gáspár birtokai közül ide tartozott: Alsó-, Felsőludány, Halászi, Herencsény, Csécse, Lucin – összeírt 52 település mindegyikét „*totaliter desertának*“, teljesen elhagyottnak jelezte. Szintén teljesen elpusztult a Kékkői járás területén fekvő Galábocs is.¹⁷⁰

¹⁶² DRERL C/64-2b 13. d. Csév No. 15.

¹⁶³ Jancsó Éva, 2012. regeszta sorszáma 127.

¹⁶⁴ DRERL C/64-2b 15. d. Fábianfalva No. 3.

¹⁶⁵ DRERL C/64-2b 11a d. Apc No. 4.

¹⁶⁶ Számos tiltakozás maradt fenn Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveiben a Ráday-család birtokaival kapcsolatban (úgy is, hogy ellenük tiltakoztak). Jancsó Éva, 2012. regeszta sorszáma: 11., 30. 41., 116., 127., 281., 317., 355., 386., 426., 629., 669., Jancsó Éva-Jusztin Péter, 2012. regeszta sorszáma: 66., 214., 428., 429., 473., 659., 715.; Jusztin Péter, 2014. regeszta sorszáma: 71., 182., 368.

¹⁶⁷ Kiss Anita, 2016. 192.; Borovszky Samu, 1911. 471.; Jancsó Éva-Jusztin Péter, 2012. 107.

¹⁶⁸ Korabeli kihallgatási jegyzőkönyvekben panaszkodnak a lakosok „*hogy az lengyel harmad napig azon szegénységnek marháját s jószágát az táborra takarta elannyira, hogy azon tizenhárom falubéli szegénységnek alig maradt 30 ökre.*” MNL-NVL IV.7-d 1. doboz III. Rationes 1686.

¹⁶⁹ Pálmány Béla, 2013. 131.

¹⁷⁰ MNL-NVL IV.7-b No. 5.

Még 1688-ban is az ekkor készült Canonica Visitatio tanúsága szerint Ludány leégett egyház, elhagyott falu, Halászi szintén elhagyott. Herencsényt és Lucint nem is említi a jegyzőkönyv, Csécse pedig azért nem szerepel benne, mert a Váci egyházmegyéhez tartozott.¹⁷¹

A Pest-Pilis-Solt vármegyében található Ráday-birtokok nagyrészt mind puszták voltak korábban is, amelyek nem (Dunaharaszti, Dab, Harta), 1686-ra szintén hasonló sorsra jutottak.¹⁷² Heves vármegyében Apcon 1686-ban 2, Igaron – amely 1657 után elpusztult – 1 ¼, a zálogos Mérán pedig ¾ portát találtak az adóösszeírók.¹⁷³ Bár ebből az évből nem rendelkezünk adattal, de Nagyrédén is folytonos maradhatott az élet, 1693-ben már 9 telke volt itt Majthényi Györgynek.¹⁷⁴

Az 1680-as években történt pusztítás mértékét és az évtized végéig kiható eredményét jól jelzi Bárkányi János ferences páter (II. Rákóczi Ferenc nevelője, Szécsény második megalapítója) korabeli leírása 1688-ból: *„Én pedig Bárkányi János atya, a szent engedelmesség által irányítva, eljöttem erre a romos helyre [t.i. Szécsénybe], amelynek szinte minden zugát elhagyták a lakosok, és miután Halász faluban három parasztházat találtam, Végh Lukács házába beköltöztem és két hetet töltöttem szent miséket tartva és betegeket ápolva...”*¹⁷⁵

A 17. század végén Ráday II. Gáspárnak, majd pedig fiának, I. Pálnak szinte a semmiből kellett egy új gazdaságot felépíteni.

A 17. század végén, 18. század legelején készített fegyverváltság összeírásokból¹⁷⁶ képet kapunk Ráday II. Gáspár birtokrészeiről, mely községeknek mekkora hányadát bírta a török kiűzése után. Nógrádban Gáspár 22 településen/pusztán bírt kisebb nagyobb részeket, melyekért összesen 135 forint 2,5 dénárt fizetett fegyverváltság címén. Csak a legjelentősebbeket említte: Alsóludányban 7 ½ telekből 6 ½ (87%), Halásziban a 13 ½ telekből 8 ½ (63%), Galábocson 11 telekből 7 ½ (68%) volt a Rádayaké. Ezek mellett több olyan helység

¹⁷¹ Tóth Krisztina, 2004. 134.

¹⁷² Szakály Ferenc, 1995. 107-110.

¹⁷³ Borovszky Samu (Heves), 1910. 21., 79., 83.,

¹⁷⁴ Szederkényi Nándor, 1893. 52.

¹⁷⁵ Galcsik Zsolt-Tóth Krisztina, 2004. 165.

¹⁷⁶ Az 1688. december 9-én kiadott rendeletével hozta létre I. Lipót az újszerzeményi bizottságot (*Neoacquistica Commissio*) az Udvari Kamarán belül, feladata volt a töröktől visszafoglalt területek birtokviszonyainak rendezése. A bizottság a visszafoglalt részeket „fegyver jogán” meghódítottként kezelte, az uralkodó kizárólag önmagát tekintve ezen területek jogos tulajdonosának. A volt birtokosok csak a tulajdonjog írásbeli igazolása és a birtok becsült értékének 10%-a megfizetése után (fegyverváltság) kaphatta vissza egykori tulajdonát. A bizottság egzisztenciális fenyegetettséget jelentett a nemesség számára. Az oszmán hódoltság alatt kialakult zavaros tulajdonviszonyok és a jogbiztosító iratok előteremtése nagyban megnehezítették, hogy az eredeti tulajdonosok visszaszerezzék korábbi birtokaikat. A birtokok visszaváltásával a kis- és köznemesek többsége – törvénytelennek tartva az eljárást – meg sem próbálkozott. Ráadásul jórésük sem az igazoláshoz szükséges okmányokkal, sem a váltságdíj összegével nem rendelkezett. R. Várkonyi Ágnes, 1970. 24-26.; Soós István, 2008., 17-51.; Soós István, 2009. 801-808.; Czifrány István, 2020. 449.

volt, ahol fél-másfél telket bírt a család, ezek az anyai ági Madách (Alsósztrégova, Kisfalu, Panyidaróc) és Libercesey (Kislibercse, Tóthartyán) familiáktól kerültek a Rádayakhoz.¹⁷⁷

Pest-Pilis-Solt vármegyéből két fegyverváltság összeírás található a család levéltárában, mindkettő 1703 nyarán készült és a Ráday Gáspár, Darvas János, Mihály és Ferenc által fizetett jus armorumot jegyzi. A vármegyében Harka, Farkasd, Kisharta, és Cebe pusztákat teljes egészében, Tete és Ráda pusztát harmad, Nyáregyházát és Hévízgyörköt negyed részt bírta az atyafiság.¹⁷⁸ A részletes birtokjegyzéket, és az utánuk fizetett fegyverváltság összegét az alábbi táblázatban tüntettem fel.

7. táblázat. Ráday-birtokok után fizetett fegyverváltság a 17. század végén 18. század elején

Birtok	Ráday rész ¹⁷⁹ - telek (összes) ¹⁸⁰	Összeg	
		forint	dénár
Nógrád vármegye			
<i>Halászi</i>	8 1/2 (13 1/2)	11	81
<i>Alsóludány</i>	7 1/7 (6 1/2)	17	40
<i>Felsőludány</i>	negyed rész	10	
<i>Herencsény</i>	9	10	34
<i>Galábocs</i>	11 (7 1/2)	17	
<i>Kistugár</i>	fele rész	16	25
<i>Apáti puszta</i>	fele rész	3	75
<i>Lucin</i>	fele rész	7	50
<i>Kürt</i>	negyed rész	5	
<i>Zobor</i>	negyed rész	2	50
<i>Fábiánfalva</i>	hatod rész	4	17
<i>Alsósztrégova</i>	1/2	1	2
<i>Kisfalu</i>	1/2	1	4
<i>Kislibercse</i>	1/2	2	60
<i>Paróca</i>	1 1/2	3	75
<i>Tóthartyán</i>	1	2	33 1/2
<i>Panyidaróc</i>	1/2		91
<i>Szécsénykovácsi</i>	1 1/2	5	
<i>Losonc</i>	1	1	70
<i>Csécse</i>		-	-
<i>Baj</i>		7	50
<i>Terbeléd</i>	3	3	45
Összesen		135	2,5
Pest-Pilis-Solt vármegye			
<i>Hévízgyörk</i>	negyed rész	45	
<i>Ráda puszta</i>	fele rész	15	45
<i>Harka puszta</i>	egész	61	80
<i>Farkasd puszta</i>	egész	58	5
<i>Kisharta puszta</i>	egész	30	90
<i>Cebe puszta</i>	egész	30	90

¹⁷⁷ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány No. 51.

¹⁷⁸ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 20.; 17. d. Harka No. 15.

¹⁷⁹ Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokoknál – kivéve Hévízgyörk és Ráda puszta – Darvas résszel együtt

¹⁸⁰ Ahol ezt a forrásban feltüntették.

Birtok	Ráday rész ¹⁷⁹ - telek (összes) ¹⁸⁰	Összeg	
		forint	dénár
<i>Tete puszta</i>	harmad rész	15	45
<i>Nyáregyháza puszta</i>	negyed rész	9	45
Összesen		267	
Mindösszesen		402	2,5

3. A birtokállomány alakulása Ráday I. Pál idején

3.1. Az alsóludányi kastély – az első családi fészek

Az Ipoly-völgyének oszmán hódoltság alóli felszabadulása után 17 évvel, Ráday Pál a család alsóludányi birtokán kezdte el felépíteni kastélyát, mely a 18. század közepéig töltött be elsődleges központot. Hogy miért éppen ezt az apró, nemsokkal korábban újraéledő települést – és nem például szülővárosát, Losoncot – választotta Pál székhelyül, arra a források nem adnak pontos választ. Minden bizonnyal szerepet játszott benne jó földje, a forgalmas vásárú mezővárosok (Szécsény, Losonc, Balassagyarmat) közelsége, és az, hogy Alsóludány teljes egészében a Ráday-család tulajdona volt, és mintegy hidat képezett a család északon – Nógrád, Gömör, Hont vármegyei – és délen – Pest vármegyei – elterülő birtokai között. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy már nagyatyja, I. András idejében volt itt a családnak háza.¹⁸¹

2. kép - Mányoki Ádám: Ráday I. Pál (1677-1733)¹⁸²

¹⁸¹ 1655-ben I. András a ludányi háznál lévő marháit veszi számba. DRERL C/64-2a 6. kötet
¹⁸²

https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1day_P%C3%A1l_%28politikus%29#/media/F%C3%A1jl:R%C3%A1day_P%C3%A1l_M%C3%A1nyoki.jpg (utolsó letöltés: 2022. május 9.); eredetije a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményben található

Az alsóludányi kastély építése két nagyobb stációra bontható. A Rákóczi-szabadságharc előtt, 1700 és 1702 között épült fel az alsó szintje, míg az emelet már a szatmári megegyezés és az amnesztia Ráday Pál általi elfogadása után, 1712 és 1715 között készült el.

A kastély építését 1700-ban kezdte meg Pál, ahogy szükségzavú naplóbeírásában is olvashatjuk: „*építettem 1700-ban az ludányi házat*”.¹⁸³ Az építkezés megkezdésére utal Pál nagyatyjának – I. Andrásnak – 1650-ben készített, családi birtokokról szóló lajstromában Alsóludánynál található, Pál által írt utólagos bejegyzés is: „*A Curian építettem kő házat, hozzá kezdvén in A[nn]o 1700, engedgyen Isten csendes lakást benne, Szent nevének dicsőségére.*”¹⁸⁴ A harmadik – egyben a legjelentősebb – forrás azon füzetke, melyet Pál vezetett az építkezés során. Ebbe bejegyezte a munkálatok mind pénzbeli, mind természetbeni kiadásait: „*A[nn]o 1700 Isten segedelméből kezdettem a ludányi kőház építéséhez, ki is boldogítsa végit szándékaimnak az ő bő irgalmú áldásából, lévén övé a dicsőség mennyen és a földön*” – szól a lajstrom bevezető mondata.¹⁸⁵

A feljegyzések pontos kezdődátuma nem ismert, az első datálást a tizedik bejegyzésnél találjuk: „*Kőművesek[ne]k az ablakok faragásáért die 26 Aprilis*” 15 rajnai forintot adott Pál. Vagyis a munkálatok az 1700-as év kora tavaszán kezdődhettek meg. Szintén nem ismert a munkálatok befejezésének pontos ideje, már csak azért sem, mivel nem lehet biztosra venni, hogy ahol a bejegyzések véget érnek, ott a munkálatok is befejeződtek, erre semmilyen utalás nincs a forrásban. Az utolsó dátum 1702. augusztus 25-e, amikor szintén a kőművesek kaptak fizetséget. Ezután még két bejegyzése található, az utolsó így szól: „*Az ajtó kő hozásáért szekeres[ne]k – 1 fl[orenis] Rh[enensis]*”. - azaz 1 rajnai forintot fizetett.

A regisztrált (pénzbeli és természetbeni) kiadásokat összeadva: 610 rajnai forint 118 dénár összköltséget kapunk.¹⁸⁶ A legtöbb pénz a kőműves és kőfaragó munkákra ment, az összes kiadás 34,2 %-a (210 rajnai forint 37 dénár) került a kőművesek, míg 15,44 %-a (92 rajnai forint 11 dénár) a kőfaragók kezébe, így a kőmunkák az építkezés költségeinek közel 50 %-át tették ki – nem számítva bele a kőhordásnál segédkező munkások bérét. A felhasznált követ a helyszínre is kellett szállítani. A kötömböket a faluba hozó szekeresek összesen 19 rajnai forint 86 dénárt kaptak fizetségül. A helyi molnárok különféle famunkákért (gerenda-, oszlopfa faragásért, zindely felverésért) 15 rajnai forint 25 dénárt, az ácsok 33 rajnai forint 50 dénárt

¹⁸³ Benda Kálmán-Esze Tamás-Maksay Ferenc-Pap László, 1955. 38.

¹⁸⁴ DRERL C/64-2a 6. kötet

¹⁸⁵ DRERL C/64-2b Ludány 35. d. No. 80.

¹⁸⁶ 1 rajnai forint = 120 dénár. Schneider Miklós is összeszámolta az építkezés költségeit, ő 616 RhF 12 dénára tette azt, részemről többszöri – eredeti iratot használva – átszámolás után is 610 RhF 118 d. lett az eredmény. Schneider Miklós, 1980. 397.

kaptak. Kilenc ablak és négy ajtó csináltatásáért 72 rajnai forint járt egy pesti lakatosnak. Különbféle szerszám (pöröly, csákány) készítésért 2 rajnai forint 97 dénárt fizetett a kovácsnak. Az anyagköltség összesen 99 rajnai forint 95 dénár volt. Az építkezés során felhasználtak 19.000 zsendelyszöveget, 3000 lécszöveget, 8000 zsendelyt, 100 szál deszkát, 13.000 téglát (8. táblázat).

Az építkezésen részt vevő mesteremberek Selmecebányáról és Besztercebányáról érkeztek.¹⁸⁷ Az 1700-1702 között zajló építkezésről név szerint ismerjük többek között a kőműves Mártont, a kővágó Andrist, Hansz Majert, Mátyást és Jánost, Dobak Andrist, aki mint „segédmunkás” tevékenykedhetett a kőművesek körül. Edlinger Mátyást, aki a mész körül dolgozott. A mesteremberek mellett a család igyekezett a helyi lakosok segédmunkáját is igénybe venni. A kastély körül dolgozó falubeliek közül ismert Sulyei (Süllei) és Babicz nevezetű, akik a mész körül dolgoztak, valamint egy Miricz nevezetű, Puszta Lőrök és Puszta János akik a kőhordásból vették ki részüket.¹⁸⁸

8. táblázat. Az alsóludányi kastély építésének kiadásai 1700-1702. augusztus

Kiadások	Rajnai forint	Dénár	Arány
Kőművesek	210	37	34,2
Kőfaragók	92	11	15,44
Molnárok	15	25	2,503
Szekerések	19	86	3,337
Kovács	2	97	0,481
Ács	33	50	5,426
Lakatos	72		11,66
Anyag	99	95	16,25
Egyéb pénzbeli	40	5	6,617
Egyéb naturálé	25	72	4,166
Összesen	610	118	100

Az építkezés – a feljegyzések alapján – 1700 és 1702 között intenzíven zajlott, és ekkorra elkészülhetett egy földszintes kúria. A további bővítést azonban megakasztotta Ráday Pál Rákóczihoz való csatlakozása. 1703 nyarán megjelentek az első kuruc csapatok Nógrádban. Mivel a nemesség parasztmozgalmat látott a felkelésben, így erődített helyekre húzódtak. Pál a nógrádi nemes emberek egy részével Gács várába vonult, ahol 2 hónapig tartották magukat, mígnem 1703. október folyamán kaput nyitottak a kurucok előtt. Ráday Pál a szabadságharc alatt Rákóczi titkos secretáriusa, majd erdélyi kancellárja, a fejedelem első diplomatája és

¹⁸⁷ „Selymeczről jött kővágóknak előre” fizetett Pál 50 dénárt. DRERK C/64-2b 35. d. No. 80.; 1713-ban Kajali Klára naplóbejegyzésében a következő olvasható: „Az mely Ácsok Besztercéről itt voltak az egyikét hívják Mihály Dorbiknak az másikat hívják Hanzo Kristónak”. DRERK 0,3961/2. 1713

¹⁸⁸ DRERL C64/2b 35. d. No. 80.

többszörös külföldi követe lett.¹⁸⁹ Kazinczy Ferenc leírásából tudjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc a szécsényi „országos gyülekezés” (generalis conventus) idején ülést is tartott az alsóludányi kastélyban: *„Még áll a ház, s régi alakjában áll, hol az első Gedeon 1713. október 1-sőjén született, s még bírja az asztalt, bár némely igazításokkal, melynél Rákóczy[!] Ferencz a szécsényi mezőn, 1705 szeptember és októberben tartott conventból ide átjövén, ülést tartott és ebédelt; s nekem kedves vala képzelnem, hogy e mellett üle az atyám nagyatyja is, András, akkor ungvári viceispán, s a conventnek egyik tagja.”*¹⁹⁰

Hogy a szabadságharc alatt is zajlott építkezés a kastély területén, arról mindössze 1706-ból van adatunk. Ekkor Pál egy kápolnát épített a kastély kertjében, amint erről egyik bejegyzése is tanúskodik: *„A[nn]o 1706. újonnan építettem az Kertben egy kő fél házat, oly végre, hogy az felső része kápolna gyanánt legyen az isteni tiszteletre, a mint is a szerint, lelki tanítóval tartásával magam is ususában lévén, örökötesse meg Isten maradékimat is benne. Amen”.*¹⁹¹

A romhányi csatát (1710. január 22.)¹⁹² követően Pál és felesége, Kajali Klára a lengyelországi Przemyslbe menekültek. Követte őket ide Ráday Gáspár is, aki 1711. június 11-én hunyt el a lengyel városban.¹⁹³ Fia 9 nappal korábban, június 2-án jelentkezett a hatóságoknál az amnesztia elfogadása ügyében. 1711. augusztusában Lengyelországból hazatérve a család egyenesen Ludányba ment. Magukkal hozták Gáspár holttestét is, akit októberben a losonci templomban temettek el. A száműzetésből hazatérve Ludányt választva állandó lakhelyül, megkezdték a háború okozta pusztítások rendbehozatalát. Ráday Pál már 1712-ben visszatért a politikába, az 1712-1715-ös országgyűlésen Nógrád, valamint Hont vármegyét, egyben a protestáns egyházi és vallási érdekeket képviselte Pozsonyban.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Disszertációmban – mivel az szétfeszítené a téma keretét – nem foglalkozok sem Ráday I. Pál Rákóczi-szabadságharc alatti tevékenységével, sem azokkal a hadmozdulatokkal, melyek esetleg érinthették a család birtokait, de erre közvetlen forrás nem maradt fenn (igaz ez a Rákóczi-szabadságharc teljes idejére). Ahogy a historiográfiai bevezetőben is kifejtettem, számos tanulmány látott már napvilágot, részletesen elemezve Pál szabadságharc alatti szerepét és jelentőségét. A teljesség igénye nélkül: Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László, 1955.; Benda Kálmán – Maksay Ferenc, 1961.; Esze Tamás, 1980.; Pálmány Béla, 1986. 54-55., 80.; Benda Kálmán, 2003.; kifejezetten Ráday Pál, Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepét járják körül: Ráday-Pesthy Pál Frigyes, 2005. A Rákóczi szabadságharc nógrádi vonatkozásaival kapcsolatban a teljesség igénye nélkül: Szirácsik Éva, 2004., Uő. 2005/1, Markó Árpád, 2003., Czigány István, 2020. A szabadságharcral és annak tisztikarával számos tanulmányában foglalkozik Mészáros Kálmán, ezek nagyrészt megtalálhatóak: militaria.academia.edu/KálmánMészáros

¹⁹⁰ Bajza József – Schedel Ferenc, 1885. 59-60.

¹⁹¹ DRERL C/64-2a 6. kötet

¹⁹² A csata részletes leírása: Markó Árpád, 2003. 257-295.

¹⁹³ Darvas János Necrologiumja szerint: *„1711. 23. May holt meg Ráday Gáspár Bátyám Uram Lengyel országban, temettük el Losonczy templomban.”* MNL-NVL XIV.3 6. d./3 Necrologium Darvas Jánostúl

¹⁹⁴ Balogh István, 1984. 55-71.; Ladányi Sándor, 1997. 37-42.

A ludányi kastély bővítésére a hazatérés után két évvel kerülhetett sor. Ráday Pál távollétében Kajali Klára egyedül irányította a család birtokait, ő intézte 1712-1715 közt a ludányi ház megnagyobbítását is. Erről tanúskodnak 1712-ben kezdődő kalendáriumai. Ettől az évtől kezdve több bejegyzésben megtalálhatóak a kőművesek, kővágó hevérek, besztercei ácsok, téglások, a füleki lakatos mesterek akik bizonyos összegeket kaptak Klárától munkájuk fejében.¹⁹⁵ 1713 október 1-én I. Gedeon még egy földszintes épületben látta meg a napvilágot. Két évvel később azonban már elkészült a „*ludányi háznak felső palotája*” így 1715-től a ludányi úrilak megnagyobbodva szolgálta a család kényelmét.¹⁹⁶ Mivel az 1712-1715 között zajló munkálatokról és a kiadásokról nem készült olyan részletes kimutatás mint a századelőn, ráadásul a kalendáriumi bejegyzésekben nem egyértelmű, hogy mely kiadások mentek a kastély építésére, így még csak becsülni sem lehet, hogy a felső szint építkezése milyen összeget emészthetett fel. Tény azonban, hogy 1715-re elkészült a família első reprezentációs lakhelye, mely a családi fészek mellett egyben meghatározta a következő három évtizedre a Rádayak gazdasági-térbeli orientációját, központi helyet biztosítva a falunak a családi birtokállomány irányításában.

3. kép – A Ráday-család alsóludányi kastélya a 20. század eleji állapot szerint¹⁹⁷

1738-ban súlyos csapás érte Ludány községet, és a kastélyt is: „*Apr. 20 lőtt egész Ludánynak az én minden ottan levő épületeimmel edgyütt szörnyű égése. Mencse meg az Úr minden hiveit ily rettenetes tüzi veszélytül*” – írta Kajali Klára kalendárium bejegyzésében.¹⁹⁸ A tűzvész

¹⁹⁵ Beliczay Angéla, 1980. 169-170., 185-190. Kajali Klára családi gazdálkodásban betöltött szerepéről az adott helyen bővebben is lesz szó.

¹⁹⁶ Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc-Pap László, 1955. 42.

¹⁹⁷ Borovszky Samu, 1911. 74.

¹⁹⁸ DRERK 0,3962/18 – Kajali Klára 1738. évi kalendárium

súlyosságát jelzi az ekkor készült kárfelvételi lista, melyből kitűnik, hogy 24 falubeli család vagyona vált semmivé, megsemmisült az oskolamester háza, a serház, a korcsmaház és a mézárszék. Összesen 6516 rajnai forint 85 dénár kára keletkezett a községnek, melybe ugyanakkor a kastélyt ért pusztulás nincs feljegyezve.¹⁹⁹

A kastély helyreállítási munkái 1738 nyarán kezdődtek meg, melynek költségeit Kajali Klára szintén egy kis füzetben jegyezte fel. Az első rögzített dátum július 11., amikor is Klára, Straviczer szécsényi kőművesnek fizetett 40 rajnai forintot. A felújítás közel 2,5-szerese volt a századeleji építkezésnek, mivel itt már egy megnagyobbodott, emeletes épületet kellett helyrehozni. A füzet adatait táblázatba szedve (9. táblázat) látható, hogy ezúttal is a legtöbb költséget a kőművesmunkák adták. A legjelentősebb károkat a fából készült tetőzet szenvedhette el, erre utal a nagyszámú zsindely és zsindelyszög vétel, valamint az ácsoknak kifizetett jelentős összeg.²⁰⁰

A ludányi kastély felső szintje még 1741-ben is építés alatt állt, erre utal az ez évben készített urbariális összeírás is: „*in hac Poss[ess]ione est Domus Residentialis Ipsor[um] D[omi]norum Ráday, duarum Contignationum (cujus superior contigna[ti]o imperfecta actu continuatur)*”²⁰¹

9. táblázat. Az alsóludányi kastély 1738. évi tűzvész utáni újjáépítésének kiadásai 1738-1739

		Rajnai forint	Arány
Mester	Ács	242	16,04%
	Kőfaragó	17	1,13%
	Kőműves	662	43,87%
	Lakatos	2	0,13%
	Téglaégető	133	8,81%
Építőanyag	Deszka (249) pár)	30	1,99%
	Égetett tégl (8000)	32	2,12%
	Fa	160	10,60%
	Kő (15,5 öl)	7	0,46%
	Léc	12	0,80%
	Mész	57	3,78%
	Szög	4	0,27%
	Szerszámok (taliga, kapa)	4	0,27%
	Vas	39	2,58%
	Zsindely (59 ezer db) ²⁰²	36	2,39%
	Zsindelyszög (54.100 db)	45	2,98%
	Naturálé (pálinka, só, turo)	23	1,52%
	Összesen	1509²⁰³	100%

¹⁹⁹ Az összeírásban nincs különválasztva Alsó- és Felsőludány, így a kár becsült mértéke a két községre vonatkozik. MNL-NVL IV. 7.c No.1004.

²⁰⁰ DRERL C/64-2c 62/1. Májusnak 20. napán 1738. Esztendőben Nagy példás iteleti által az Úr Istennek egész Ludányi meg égvén. Kit is újonnan kelet építeni ara let minden féle költségrül.

²⁰¹ „Ezen helységben lakóháza van a Ráday uraknak, két emeletre (melynek felső befejezetlen szintje jelenleg „folytatatik”)” DRERL C/64-2a – 8. kötet – az összeírás szó szerinti átirata az 1737-es Urbariális Conscriptioanak (uo. 7. kötet), mivel azonban a tűz 1738-ban történt, így valószínűleg az 1737-es év téves keltezés.

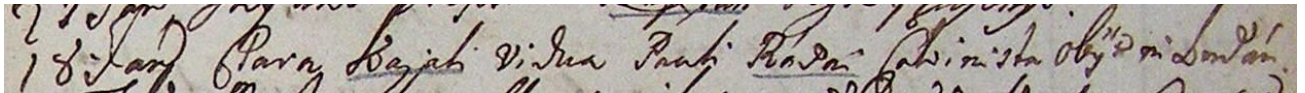
²⁰² 10 ezer zsindely ára nincs feltüntetve a füzetben

²⁰³ Dénárral együtt 1509 rajnai forint 119 dénár

1741. január 18-án hajtotta fejét örök álmra ludányi otthonában Kajali Klára.²⁰⁴ Innentől kezdve az alsóludányi kastély elvesztette korábbi jelentőségét a család életében. Bár az úrilak megújult, Gedeon mégsem szülőházát, hanem a Pest melletti – édesanyja hozományaként a családhoz került – Pécelt tette meg központjaul.

4. kép - Mányoki Ádám: Kajali Klára (1690-1741)²⁰⁵

5. kép - Kajali Klára halotti bejegyzése 1741. január 18. – „18 Jan. Clara Kajali vidua Pauli Rádai Calvinista obijt in Ludán”²⁰⁶

²⁰⁴ „Kajali Klára, Ráday Pál özvegye kálvinista elhunyt Ludányban „, Ludányhalászi plébánia levéltára (LPL) – halotti anyakönyv 1. kötet

²⁰⁵ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4b/Kajali_KI%C3%A1ra.jpg/457px-Kajali_KI%C3%A1ra.jpg (letöltés ideje: 2022. május 9.); eredetije a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményben található

²⁰⁶ Ludányhalászi Plébánia Irattára, születési anyakönyv 1. kötet

3.2. Ráday-Libercsey-Madách-örökség

A családi birtokállomány 18. század eleji tárgyalásakor szükséges különválasztani az atyai (ősi örökös jószág) és az anyai (Kajali-Fáy) örökséget. Utóbbi révén a 18. század első felére közel 40%-kal nőtt meg a Ráday-család birtokainak száma. Ekkor került a famíliához számos nógrádi, honti és pesti birtok, köztük Pécel helység is, ami a 18. század második felére a család központja lett. A 18. század elejére fiágon kihalt Kajali-család mellett további birtokokat szereztek a szintén ekkor kihalt Libercsey-családtól is. Ennek következtében a század közepére a Ráday-birtokállomány elérte a maximumot, innentől kezdve pedig a későbbi évtizedekben (főként a 19. század első felében) a leányági öröklés révén már csak csökkenés figyelhető meg a Ráday-jószágok számában.

A Rádayak 18. század eleji birtokállományát tárják fel egyrészt a már tárgyalt fegyverváltság összeírások II. Gáspár idejéből,²⁰⁷ másrészt az 1715-ben keletkezett birtokosztály Ráday I. Pál és Ilona (Tussay Györgyné) között, mely egyezsége szüleik – II. Gáspár (+1711) és Libercsey Rozina (+1703)²⁰⁸ – halála után lépett a két testvér. Az osztálylevél értelmében összesen 39 birtokon osztozott meg Pál és Ilona, mely birtokállománynak közel 60%-a Nógrád, negyede Pest vármegyében volt található (10. táblázat). A 17. század közepi állapotokhoz képest²⁰⁹ nagyarányú eltolódás figyelhető a nógrádi birtokok irányába, míg a pesti részek aránya erre az időszakra jelentősebb mértékben csökkent.

10. táblázat. Ráday-birtokok megyék szerinti megoszlása (1715)

Megye	Birtok száma	Arány
Heves	5	13%
Hont	1	2,5%
Nógrád	23	59%
Pest	10	25,5%
Összesen	39	100%

²⁰⁷ 7. táblázat

²⁰⁸ „1703. 8. Febr. Kedves hugom Libercsei Rosina Ráday Gáspárné holt meg Losonczon.” – MNL-NVL XIV.3 6. d./3 Necrologium Darvas Jánostúl

²⁰⁹ 5. táblázat

Az osztályra kerülő birtokokból teljes egészében Pál kapott meg tizet,²¹⁰ 17 pedig közre maradt, vagy zálogos lévén szabadon kiváltható lett. Ide tartoztak azok a Pest-Pilis-Solt vármegyei puszták is, melyeket a 17. század folyamán a szomszédos helységek béreltek.²¹¹

A Libercesey családtól főként Nógrád vármegyei birtokok kerültek a Rádayakhoz. Az 1707. évi Libercesey osztálylevelél értelmében, Ráday II. Gáspár Ludány faluban egy házhelyből álló porciót vett kézhez 400 forint, Halásziiban „bizonyos házhelyet” 80 forint értékben.²¹² Ezek mellett az osztálylevelében említett kislibercsei negyedrészt, az ott való malombeli hányaddal, és a parócai, hartványi részirtokok is a Liberceseyektől kerültek át a Rádayakhoz.

Szintén jól elkülöníthetőek a nagyanyai Madách-családtól – Ráday I. András első felesége, II. Gáspár édesanyja, Madách Zsófia – örökölt részjavak is. Az anyai örökségek nagyrészt Ráday Ilona kezébe mentek át, kisebb részt zálogosak lévén, szabadon kiválthatóak lettek.

Az alábbi táblázatban (11. táblázat) részletesen ismertetem az osztálylevelél kivonatát, valamint azt, hogy az egyes birtokok ősi Ráday-jószágok-e vagy a Libercesey-Madách anyai ágról, esetleg zálogbavétel címén kerültek-e a családhoz.²¹³ Mindezt térképre vetítve (6. térkép) látható, hogy a 17. század közepéhez képest a családi birtokállomány térbeli kiterjedése ugyanolyan sémát mutat. Ez jelzi azt, hogy birtokaik magja az ősi birtokállomány és az anyagi ágon családhoz került javak voltak, amennyiben pedig szerzett birtokról volt szó, az is ennek a magnak a vonzáskörzetéhez idomult.

²¹⁰ 8 nógrádi: Alsóludány, Apáti puszta, Baglyasalja, Fábánfalva puszta, Felsőludány, Galábocs, Halászi, Kürt puszta, 1 honti: Alsónyék, 1 hevesi: Apc

²¹¹ Cebe, Csév, Félegyháza, Györgye, Lőb, Nyáregyháza, Ráda, Tete, Vasad puszták. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány No. 45.

²¹² „*En penig sexto: Ráday Gáspár vettem kezemhez, N[emes] Nógrád Vármegyében Ludány nevő Faluban egy Házhelybül álló Portiót, négy száz forintokban: Halászi nevő faluban pedig, bizonyos házhelyt nyolczvan forintokban, és azon felől, négyszáz negyven öt magyar forintokban és nyolczvan kilencz pénzben, Nemes Nógrád Vármegyében, Óbásth és Baglyas allya nevő falukban, másként ezerkétszáz hatvan forintokbül álló bizonyos részt...*” DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 27.

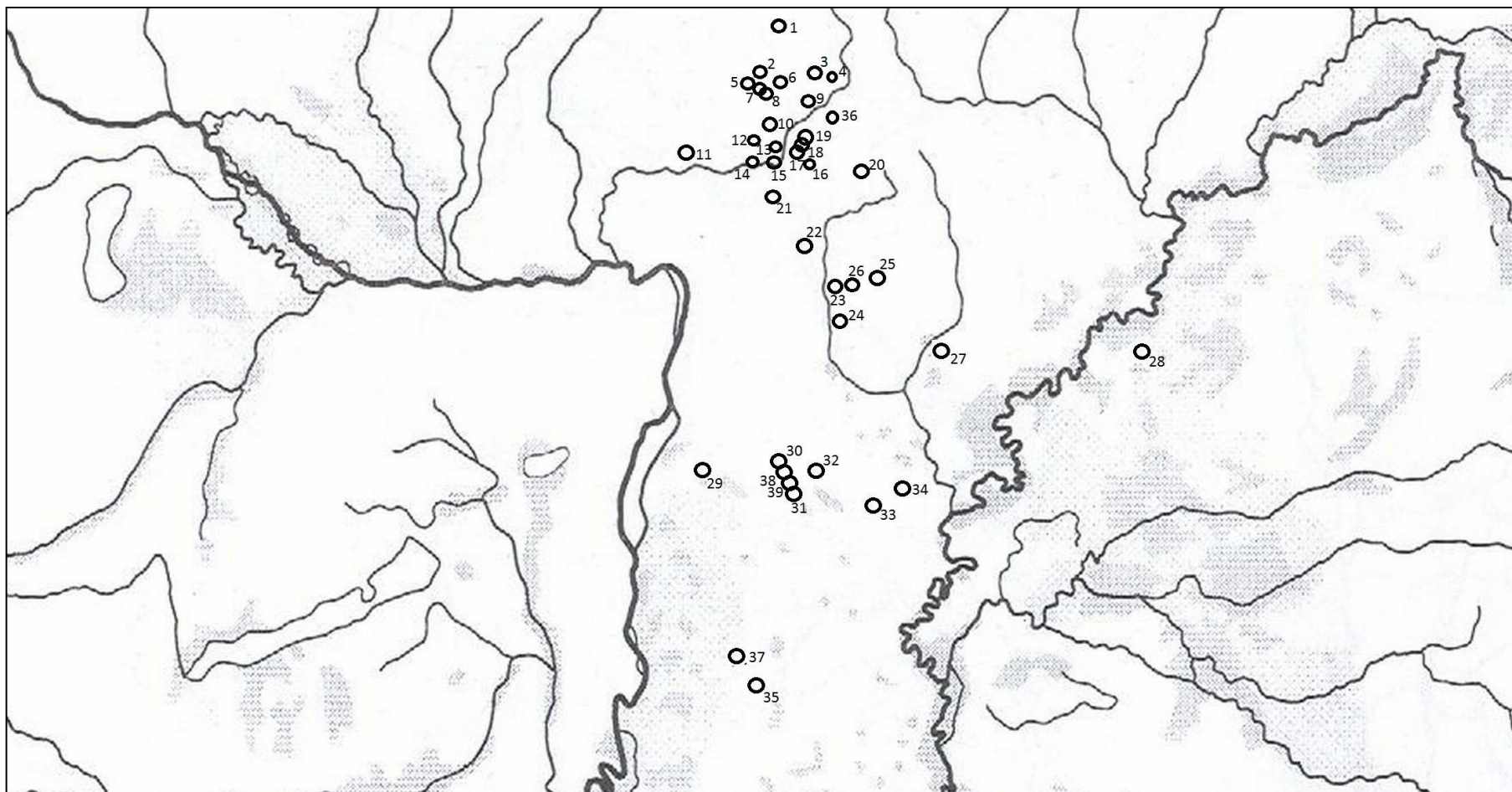
²¹³ DRERL C/64-2b 35. d. No. 45.; C/64-2a 6. kötet 1650

11. táblázat. Ráday Pál és Ilona közötti birtokosztály (1715)

No.	Birtok (Megye)	Ráday/Libercesey /Madách örökség /egyéb	Ráday Pál	Ráday Ilona, Tussay Györgyné
1	<i>Alsóludány (Nógrád)</i>	Ráday - Libercesey	zálogos házhelyek – Libercesey familiát illető házhelyek	
2	<i>Alsónyék (Hont)</i>	Ráday	három házhely	
3	<i>Alsósztrégova</i>	Madách		porció
4	<i>Apáti puszta</i>	Ráday	földek	
5	<i>Apc (Heves)</i>	Ráday	egy házhely – végén két házhely, ahhoz tartozandó malombeli rész	
6	<i>Baglyasalja</i>	?	rész	
7	<i>Baj puszta (Nógrád)</i>	Ráday	zálogos – fele – szabadon kiváltható	
8	<i>Cebe puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – fele – szabadon kiváltható	
9	<i>Csécse (Nógrád)</i>	Ráday	zálogos – négy házhely – szabadon kiváltható	
10	<i>Csév puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – fele – szabadon kiváltható	
11	<i>Devecser puszta (Demecser) (Nógrád)</i>	Madách	zálogos – negyed rész – szabadon kiváltható	
12	<i>Fábiánfalva puszta (Nógrád)</i>	Madách	földek	
13	<i>Félegyháza puszta</i>	Ráday	zálogos – porció – szabadon kiváltható	
14	<i>Felsőludány (Nógrád)</i>	Balassa családtól zálogban	három egész házhely – Balassa familiától acquiráltatott	
15	<i>Galábocs (Nógrád)</i>	Ráday	fél házhely	
16	<i>Györgye [Tápió] puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – porció – szabadon kiváltható	
17	<i>Halászi (Nógrád)</i>	Ráday - Libercesey	zálogos házhelyek – Libercesey familiát illető házhelyek	
18	<i>Harka puszta (Solt)</i>	Ráday	közre maradt	
19	<i>Hartyán (Tót) (Nógrád)</i>	Libercesey		porció
20	<i>Herencsény (Nógrád)</i>	Ráday	más curia a több paraszthelyekkel	egy curia, kin Baczho nevű ekés ember lakik – három puszta házhely
21	<i>Igar (Heves)</i>	?	közre maradt	
22	<i>Kisfalva (Nógrád)</i>	Madách		porció
23	<i>Kislibercse (Nógrád)</i>	Libercesey		zálogos házhely, kit Osvald házhelyének hívnak – curia negyed része, az ott való malombeli résszel és örökös fél házbelivel

No.	Birtok (Megye)	Ráday/Libercsey /Madách örökség /egyéb	Ráday Pál	Ráday Ilona, Tussay Györgyné
24	<i>Kistugár (Nógrád)</i>	Forgách családtól zálogban		jószág
25	<i>Kovácsi (Szécsény-) (Nógrád)</i>	Madách		curia fele
26	<i>Kürt puszta (Nógrád)</i>	Forgách családtól zálogban	porció	
27	<i>Löb puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – porció – szabadon kiváltható	
28	<i>Losonc (Nógrád)</i>	Libercsey		zálogos – liberált házhely, hozzá való appertinentia és acquirált Barát nevű földdel együtt – ház
29	<i>Méra [Tarna] (Heves)</i>	Ráday	zálogos – hatod része – szabadon kiváltható	
30	<i>Nyáregyháza puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – nyolcad része – szabadon kiváltható	
31	<i>Oroszi [Gyöngyös] (Heves)</i>	Libercsey	zálogos porció – szabadon kiváltható	
32	<i>Panyidaróc (Nógrád)</i>	Madách		porció
33	<i>Parócza (Nógrád)</i>	Libercsey		porció
34	<i>Pusztamályi (Malyi part)</i>	Madách		földek
35	<i>Ráda puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – negyed része – szabadon kiváltható	
36	<i>Szöcsi [Szűcsi] (Heves)</i>	Libercsey	zálogos porció – szabadon kiváltható	
37	<i>Tete puszta (Pest)</i>	Ráday	közre maradt	
38	<i>Vasad puszta (Pest)</i>	Ráday	zálogos – fele – szabadon kiváltható	
39	<i>Zobor puszta (Nógrád)</i>	Forgách családtól zálogban		porció

6. térkép – Ráday-birtokok a 18. század elején (1715. évi birtokosztály alapján)

1. Kistugár – 2. Parócza – 3. Losonc – 4. Fábiánfalva – 5. [Tót]Hartyán – 6. Kislibercse – 7. Kisfalu – 8. Alsósztrégova – 9. Panyidaróc – 10. Galábocs – 11. Alsónyék – 12. Zobor puszta – 13. Kürt puszta – 14. Puztamályi – 15. Kovácsi – 16. Apáti puszta – 17. Halászi – 18. Alsóludány – 19. Felsőludány – 20. Baglyasalja – 21. Herencsény – 22. Csécse – 23. Apc – 24. Baj puszta – 25. Oroszi – 26. Szöcsi – 27. Méra – 28. Igar – 29. Ráda – 30. Leb – 31. Nyáregyháza – 32. Tete – 33. Félegyháza – 34. Györgye – 35. Harka puszta – 36. Devecser – 37. Cebe – 38. Vasad – 39. Csév

3.3. *Kajali-Fáy örökség*

Amint fentebb jeleztem már, a Kajali-család révén jelentős mennyiségű birtokállomány került a Rádayak kezébe a 18. század első felében. A Kajaliak Pozsony vármegyéből származtak Hont vármegyébe, ahol a 17. század első felében jelentek meg. Az itt jószágot szerző Kajali Balás Lukács fia, András Nógrádban és Pest vármegyében is birtokos volt. Andrásnak, Gerhard Judittól három gyermeke, Pál, Ferenc és Zsuzsanna származott.²¹⁴

Az 1680-as években kezdődött el az 1662-ben született Kajali Pál hivatali pályája. Tizennyolc éves lehetett, amikor Bezzegh István nógrádi alispán mellett patvaristáskodott. 1681-ben Forgách Ádám országbíró, majd annak halála után idősebb fia – szintén Ádám – nógrádi főispán szolgálatába állt. 1684-ben már a grófi család gácsi udvarának főprovizora és várkapitánya volt, amely szolgálatban 5 évet töltött el. 1684. április 10-én választották meg Nógrád vármegye jegyzőjévé, majd 1685-től Hont vármegyében is ő töltötte be ezt a tisztséget. Nógrádban 1699-ig, Hontban 1703 őszéig – Rákóczihoz való csatlakozásáig – viselte a nótáriusságot.²¹⁵ 1689-ben vette feleségül a Borsod és Gömör vármegyékben birtokos id. Fáy István leányát, Borbálát, akitől 1690-ben Klára lánya, 1696-ban András fia született.²¹⁶

1703 októberében Ráday Pállal együtt csatlakozott a Rákóczi szabadságharchoz. Rákóczi 1703. novemberében fejedelmi biztosnak nevezte ki Máramaros vármegyében, majd 1704 elejétől Gács főkapitánya lett (1708-ig). 1704 és 1707 között Hont vármegye alispánja, 1705 nyarán Borsod, Gömör, Heves, Csongrád és Pest vármegyékben volt kerületi biztos. 1705. szeptember 30-án tagja lett a szécsényi országgyűlésen felállított 27 tagú Szenátusnak. 1707. augusztus 21-től országos főhadbíró, ezen tisztségben 1708-1709-ben működött.²¹⁷ 1710. április 28-án Murány várában hunyt el.²¹⁸

Pál, Fáy Borbálától született leánya, Klára mindössze 15 éves volt, mikor 1705-ben feleségül ment Ráday Pálhoz. Fiatal kora ellenére igen hamar megtapasztalta az élet nehézségeit is. Talán ezek a tapasztalatok is hozzájárultak ahhoz, hogy később – férje távollétében – maga is képes legyen jól és hatékonyan irányítani a családi gazdaságot.²¹⁹

A Kajaliaktól – valamint Kajali Pál felesége, Fáy Borbála révén a Fáyaktól – a későbbiekben a család életében fontos szerepet betöltő birtokok kerültek át anyai juss révén a Rádayakhoz. Az

²¹⁴ A Kajali családról bővebben: Kovács Krisztián, 2022. 25-44.

²¹⁵ Életéről bővebben: Heckenast Gusztáv, 1980/1 281-313.; Heckenast Gusztáv, 1980/2 3-4.

²¹⁶ András gyermekként hunyt el 1708-ban. Heckenast Gusztáv, 1980/1 283.

²¹⁷ Heckenast Gusztáv, 1980/2 3-4., Heckenast Gusztáv, 2005. 212.

²¹⁸ Heckenast Gusztáv, 1980/1 281-313.; Heckenast Gusztáv, 1980/2 3-4.

²¹⁹ Beliczay Angéla, 1980. 159-170.

1702. év Karácsonyán elhunyt Kajali András,²²⁰ 1697 végén készítette el végrendeletét, mely szerint a következő birtokokban bírt – atyai jussal, vagy zálogjogon – részeket: Hont vármegyében: Gyürkiben, Sirakon, Felsőpribelyen, Felsőcsehin, Ipolykeszin; felesége, Gerhard Judit révén Felsőrakonczán, Paláston, Födémesen, Lukanényében, Felsőpalojtán és Alsórakonczán, Közép- és Kistúron valamint Prikleken. Zólyom vármegyében Korponán, Solt vármegyében Dabon, Apostagon, Pest vármegyében Gyömrőn (a pesti és solti részek a Fáy famíliától voltak zálogban).²²¹ Egy Kajali András birtokaira vonatkozó 1702. december 9-i jus armorum összeírásban a következő birtokokra fizetett a családfő fegyverváltságot: Pécel, Maglód, Gyömrő, Gomba, Dab, Apostag birtokok (possessiok) és Locsod valamint Tűzberek puszták (praediumok), melyekből a család Pécelt, Maglódot, Dabot és a két pusztát egészen, Gyömrőt és Gombát félig, míg Apostagot negyedrészt bírta.²²² Kajali Pál 1703-ban szintén fegyverváltság címen fizetett pénzt nógrádi birtokaiért, melyek a következők voltak: Somosújfalu és Somoskő, Lucin puszta negyed része, terbelédi egy sessio, Vendégi puszta egészen, Hidegkút három része, Óbást nyolcad része, Cered „negyed részre osztott három” része, Tótújfalu puszta fele, Ragyolc 3 ½ házhelye, Pusztaragyolc negyed része, Monossza puszta nyolcad része, Szentfalva pusztában való rész porció és Lupocs fele.²²³

Kajali András halála után két fia, Pál és Ferenc 1703. március 23-án léptek Nagycsalomján birtokosztályra. Lánytestvérük, Zsuzsanna – miután készpénzzel kifizették –, nem részesült a jószágokból.²²⁴ Ennek értelmében Pál Nógrád vármegyében Lupocs falujában, Hont vármegyében Felsőpribelyen, Felsőcsehin, Nagycsalomján, Ipolykeszin, Nyéken, Kiscsalomján, Lukanényén, Prikleken, Sirakon, Gyürkiben és Kapaszi pusztán szerzett porciókat valamint szőlőket.²²⁵

²²⁰ „1702. 24. Xbris [decembris] holt meg Kajali András Uram” – MNL-NVL XIV.3 6. d./3 Necrologium Darvas Jánostól

²²¹ DRERL C/64-2b 31. d. Kajal No. 32.

²²² DRERL C/64-2b 43. d. Pécel No. 268.

²²³ DRERL C/64-2b 12. d. Cered No. 3. A somoskői jószágot, amelyhez tartozott: Baglyasalja, Baraton puszta, Cered, Hidegkút, Somoskő, Somosújfalu és Vendégi puszta 1689-ben adta gróf Forgách Adám Kajali Pálnak 600 rajnai forintért zálogba. DRERL C/64-2b 56. d. Somoskő No. 21.

²²⁴ „...bizonyos Contractus mellett Jussom iránth Kisz pinzül cintentáltattam és az Jószágból Közömöt ki vette[m], melly Pál és Kajali Ferenc] Úr közöt osztatott fel...” DRERL C/64-2b 40. d. Nagycsalomja No. 10.

²²⁵ „Ellenben én is Kajali Ferencz cedálta[m] fellyeb nevezett Kajali Pál Bátyám Úr[na]k e következő Jószágokat, úgymint: Nógrád vármegyében Lupocs falujának medietássát, Honth vármegyében Ebeczki Ádámné Asszonyomtól vett Felső Prébelyi, Felső Csehi, Nagy Csalomiai és Kapaszi Portiókat egészen. Ugyan Felső Pribelyi több egész Portiókkal együtt /: a fellyül említett nékem jutott Matecz András és Gasparovich Stefko két fél házhelyes emberen kívül /: a holott Matecz György és Do... Márton örökösök. Hoc declarato hogy az említett Gasparovich Stefko szőleje Bátyám Uram házhelyihez tartozó lévén, annak a dézsmája eő k[e]g[ye]lmének járjon. Item cedáltam eő k[e]g[yelméne]k Felső Csehi Praediumbéli, Ipolykeszi (akik örökösök), Nyéki, Kis Csalomiai és Nyényei Portiókat, Pritlek faluját egészen. Sirakon Mokos Mátyást egész Curiával, mely örök, és a Kamenicza curiát a Siráki határban lévő puszta malom helybeli részt. Gyürkiben Mokos Istókot egész Curiával, néhai Berko János házelit akik örökösök, és Thamás Jancsit fél Curiával, melyeken lévő Summa pénz hozzá tévén az örökös portiók competens aestimatióját is, extendáltatik nyolc ezer kilencven Magyar forintokra, és hét pénzre, a mint a

Kajali Pál 1710. évi halálával a család férfiága is sírba szállt. Öccsét, Kajali Ferencet a Rákóczi-szabadságharc alatt 1708 végén, 1709 elején gyilkolták meg, örökösét nem hagyott maga után.²²⁶ Kajali Pál és Ferenc halála után, 1712-ben ült össze a még életben lévő egyetlen testvérük, Kajali Zsuzsanna – ekkor Meskó Jánosné – valamint Pál leánya, Klára és Ráday Pál, a Ferenc után maradt javak elosztása ügyében. Az osztály értelmében Klarához kerültek a Hont vármegyei nagycsalomjai, gyürki, földemesi, felsőrakoncai, ipolyvecei és siraki porciók, ezen kívül a rakoncai és siráki hegyen lévő szőlők, ezekkel is növelve a Rádayak birtokállományát. Édesanyjáról, Fáy Borbálától háramlottak Klárára Gömör vármegyei részek Giczén, Nasztrajban és Mikolcsányban, az abauji Gibárton és a békési Bánréve pusztán.²²⁷ A Fáyak révén került a Kajaliakhoz Pest vármegyében Pécel negyede²²⁸ az itt található szőlőkkel együtt, Maglód fele, Apostag negyede, Gomba fele, Gyömrő negyed és Dab harmad része.²²⁹ Vétel útján kerültek a Fáyaktól a Kajaliakhoz a hegyaljai tarcali és tállyai határban lévő szőlők, melyeket 1694-ben adott el Kajali Pálnak és Fáy Borbálának Fáy György és András.²³⁰ Kajali Pál halála után mindezen birtokok a Ráday-család jószágállományát növelték.

Az alábbi térképen (7. térkép) külön jelöltem az 1715-ben Ráday Pál és Ilona osztálya során Pál kezébe került jószágokat, valamint a Kajali-Fáy örökség révén megszerzett birtokokat. Szembetűnő, hogy az anyai örökség révén elsősorban a Rádayak nógrádi, honti valamint Pest-Pilis-Solt vármegyei pozíciói erősödtek, ugyanakkor részeket szereztek olyan megyékben is

---

levelekből és azoknak registratiojából ki teszik. Tartozván még én Bátyám Uramnak száz harminc hat Magyar forintokat és denarios nyolcvan hat, vagy pénzül vagy Jószágul refundálnom. Szőlők penigh jutottanak Bátyám Uramnak ezek, úgymint Sirákon az Ádám hegyen a nagyobbik szőlő húsz kapásra való. A Derék hegyen Singler Úr szőleje felé, harminc kapásra való. A Gyürki kupanban[?] hét kapásra való. Felső Pribelyen egyik két másik öt kapásra való. Ugyan eő k[e]g[yelméne]k bor dézsmák jutottak ezek. Sirákon Dubraviczki Márton Uramtól harminc hat forinton vett tizenkettő részbeli dézsmá, mely az Anyárúl szállott volt eő k[e]g[yel]mére, Dubraviczki Benedek helye után a Derék hegyi közönséges dézsmá, mely vagyon ötven forintban és negyven pénzben. Bodoni Anna Dubraviczki rendre tartozó külön való tizenhárom szőlőbéli dézsmából ki járó nyolcad része, mely vagyon negyven egy forintban[an] és negyven pénzbe. Item a Kamenicza után a közönségesből való dézsmá. Gyürkiben a bor, és disznó dézsmából két rész. A búzát s más egyéb életet penigh kiki maga helyei után külön dézsmállya. Item a közép Thúri dézsmának is fele, a mint fellyeb említve vagyon, Bátyám Uramnak ki jár.” DRERL C/64-2b 40. d. Nagycsalomja No. 84.

²²⁶ 1708. október 20-án még kötelezvényt adott testvérének Horváth Andrásné, Kajali Zsuzsannának, akitől 26 rajnai forintot vett kölcsön, 1709. január 31-án már a néhai Kajali Ferencről maradt ingatlanokat írták össze. DRERL C/64-2b 40. d. Nagycsalomja No. 62, No. 12.

²²⁷ DRERL C/64-2b 16. d. Gicze No. 8.

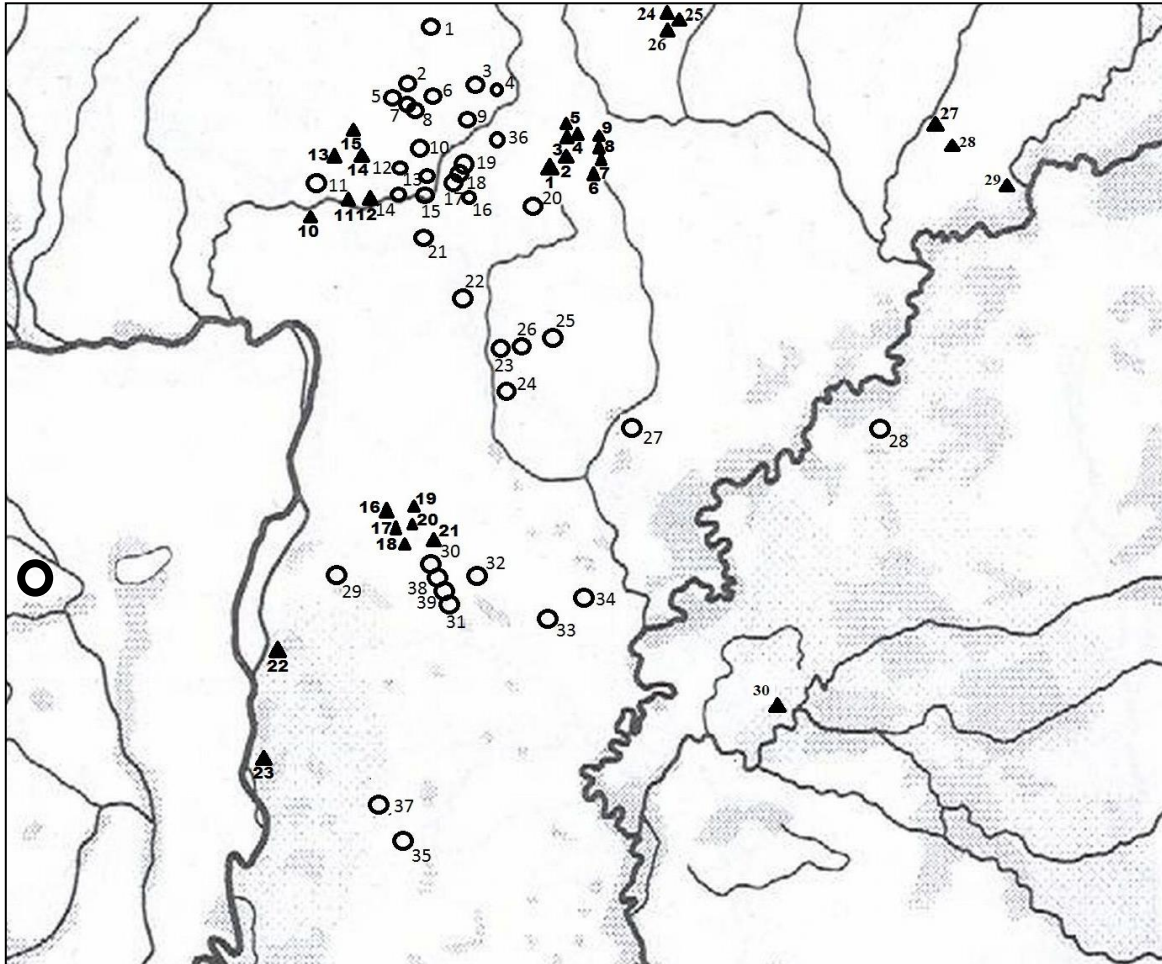
²²⁸ Pécelt az 1690-es években teljes egészében a Kajaliak szerzik meg zálog címen. 1692. április 16-án id. Fáy István – Fáy Borbála, Kajali Pál feleségének atyja – Kajali Andrásnak és nejének, Gerhard Juditnak zálogba adta 3050 magyar forintért 20 évre Pest és Solt vármegyékben lévő öt illető részjószágait, köztük Pécel falu felét. DRERL C/64-2b 42. d. No. 173. Bár forrás eddig még nem került elő róla, ugyanakkor az év (1692) során Pécel másik felét is megszerezhetette András, hiszen az 1692. december 10-én készült összeírás Kajali András és Pál Pest vármegyében lévő jószágairól Pécel faluját, mint egészen bírt jószágot jegyzi. DRERL C/64-2b 42. d. No. 2.

²²⁹ 1692-ben id. Fáy István, Kajali Andrásnak és nejének, Gerhard Juditnak adta zálogba több birtokkal – köztük Pécel falu felével, Gomba felével, Gyömrő negyed részével, Dab harmad részével – Apostag negyed részét 3050 magyar forintért 20 esztendőre. DRERL C/64-2b 42. d. Pécel No. 106.; DRERL C/64-2c 61/2 – Fáy István 8 gyermeke közötti osztály 1665-1752

²³⁰ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal No. 4.

(Abaúj, Békés, Gömör, Zemplén), amelyekben korábban nem voltak jelen, és amelyek távolabb helyezkedtek el az addigi két nagyobb (pest-pilis-solti és nógrádi) birtoktömbtől.

7. térkép. Ráday-birtokok az 1710-es években az 1715. évi birtokosztály és a Kajali-Fáy örökség alapján

Ráday-birtokok (1715): 1. Kistugár – 2. Parócza – 3. Losonc – 4. Fábiánfalva – 5. [Tót]Hartyán – 6. Kisliberese – 7. Kisfalu – 8. Alsósztrégova – 9. Panyidaróc – 10. Galábocs – 11. Alsónyék – 12. Zobor puszta – 13. Kürt puszta – 14. Pusztamályi – 15. [Szécsény]Kovácsi – 16. Apáti puszta – 17. Halászi – 18. Alsóludány – 19. Felsőludány – 20. Baglyasalja – 21. Herencsény – 22. Csécse – 23. Apc – 24. Baj puszta – 25. [Gyöngyös]Oroszi – 26. Szücsi – 27. [Tarna]Méra – 28. Igar – 29. Ráda – 30. Leb – 31. Nyáregyháza – 32. Tete – 33. Félegyháza – 34. Györgye – 35. Harka puszta – 36. Devecser – 37. Cebe – 38. Vasad – 39. Csév

▲*Kajali-Fáy örökség:* 1. Somosújfalva – 2. Somoskő – 3. Pusztaragyolcz – 4. Monossza – 5. Ragyolcz – 6. Tótújfalva – 7. Cered – 8. Hidegkút – 9. Óbást – 10. Ipolyvece – 11. Ipolykeszi – 12. Nagycsalomja – 13. Sirak – 14. Csehi – 15. Pribely – 16. Pécel – 17. Maglód – 18. Gyömrő – 19. Locsod – 20. Tűzberek – 21. Gomba – 22. Dab – 23. Apostag – 24. Mikolcsány – 25. Nasztraj – 26. Gicze – 27. Gibárt – 28. Tállya – 29. Tarcal – 30. Bánréve puszta

4. A Ráday-birtokok és osztály a 18. század közepén

4.1. Pécel az új családi fészek

A ludányi kastély felépítése és kibővítése után kezdett hozzá Ráday Pál, a Kajali Klára hozományaként a családhoz került Pécel kiépítéséhez. A péceli kúria majd kastély építéstörténetét Zsindely Endre már az 1950-es évek második felében részletesen feldolgozta. Így ehelyütt – mivel Zsindely aprólékosan közzétette azokat a levéltári forrásokat, melyek a kastély építéstörténetére vonatkoznak – csak a legfontosabb információk lejegyzésére szorítkozok.²³¹

A későbbi kastély egy részét alkotó péceli kúria 1722 és 1730 között épült fel. Az U alakú, emeletes nemesi épületet a hozzá tartozó gazdasági épületekkel együtt Ráday Pál építtette fel. Ellentétben a ludányi kastéllyal, ahol egy külön füzetben vezette Pál az építkezés költségeit, a péceli kastély esetében a kalendáriumokban és a mesteremberekkel kötött szerződésekben maradtak fenn adatok a kiadásokkal kapcsolatban, ezek összegzésére azonban a forrásokat kikutató Zsindely sem vállalkozott. Tény, hogy Kayr Mátyás budai kőművesmesternek, akivel 1727-ben kötött Ráday szerződést, 1730-ig összesen 923 rajnai forintot és 70 krajcárt fizettek ki egy új épületszárny építésére. Vagyis csak ennek a szárnynak a felépítése másfélszer annyiba került, mint a ludányi kastély felépítésének teljes költsége a század elején.²³²

Hogy az 1720-as évek végétől '30-as évek elejétől a péceli kúria kezdi átvenni a családi székhely szerepét, igazolhatják a Kajali Klára és Ráday Pál által, vagy hozzájuk írt levelek címzése. Míg az 1720-as évek közepéig nagyrészt Ludányból, kisebbrészt Losoncról íródtak levelek Pál és Klára által (vagy ők kapják oda), addig 1724-től kezdődően egyre inkább, 1730-tól pedig már meghatározóan Pécel veszi át ezt a szerepet. Mindez kitűnik az alábbi diagramon, melyen Ráday Pál esetében 67, Klára esetében pedig 21, 1720 és 1733 közt (Ráday Pál haláláig) keltezett levél adatait dolgoztam fel. Főként a Pál és Klára által írt további levelek adatainak feldolgozása, még inkább pontosíthatja majd ezt a képet.²³³

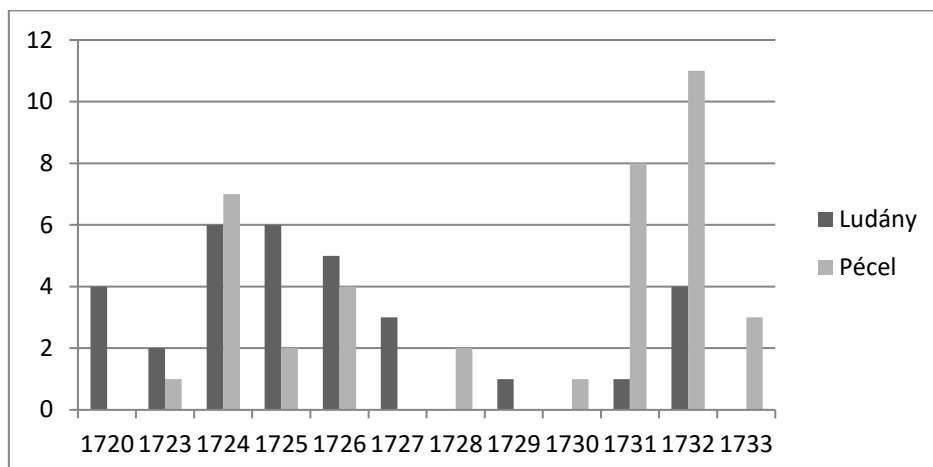
²³¹ Zsindely Endre, 1956., uő. 1959.

²³² Zsindely Endre, 1956. 254-255.

²³³ A levelek megtalálhatóak: DRERL C/64-4c1, C/64-4c2-1, C/64-4c2-2, C/64-5

1. ábra. Ráday Pál és Kajali Klára tartózkodási helyei 1720 és 1730 között a levél keltezésük alapján

6. kép – A péceli Ráday-kastély a 20. század elején²³⁴

²³⁴ Borovszky Samu, 1910. 96.

4.2. A Ráday-birtokállomány 1741-ben

Kajali Klára halála után gyermekei, Ráday I. Gedeon, II. Pál (1720-1746) és Ráday Eszter (1716-1764) – gróf Teleki László neje²³⁵ – 1742. január 9-én az alsóludányi kastélyban lépett egymással birtokosztályra a rájuk háramló javak elosztása ügyében. A 18. század közepére a Ráday-vagyon elérte a tetőpontját. Ráday I. Pál és Kajali Klára örökségeként összességében 75 birtok/birtokrész (örökös, vásárolt és zálogos egyaránt) állt 9 megyében a család rendelkezésére. A század elejéhez képest a Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokok aránya jelentősen megnövekedett, míg a nógrádi javak száma alig változott. Ez jelzi, hogy a birtokállomány struktúrája fél évszázad alatt a 17. század közepi állapotokhoz kezdett visszatérni, amennyiben a Pest-Nógrád vármegyei birtokok egymáshoz való arányát vesszük szemügyre. Egyben sokkal szórtaabb is lett a jószágállomány. A korábbi négy megye helyett, ekkor már 9 megyében volt található Ráday birtok (12. táblázat).

12 táblázat. A Ráday-javak megyebeli megoszlása a 18. század közepén (1742. évi birtokosztály alapján)

Megye	Birtokszám	Arány
Abaúj	1	1,3%
Békés	1	1,3%
Gömör	3	4%
Heves	5	6,7%
Hont	10	13,3%
Nógrád	27	36%
Pest	25	33,3%
Szabolcs	1	1,3%
Zemplén	2	2,7%
össz:	75	100

1741-ben – feltételezhetően az osztályt előkészítendő – készült egy összeírás, melynek segítségével feltérképezhető a felosztás előtti birtokállapot, azok nagysága, és gazdasági potenciálja. A birtokok jogállását vizsgálva kicsivel több, mint a fele falu (possessio), 42%-a pedig pusztá volt. Nógrád vármegyében Apáti és Vendégi puszták „kisbirtokok” (praediolum) voltak, ezen kívül három mezővárosban, a nógrádi Losoncon valamint a zempléni Tállyán és Tarcalon rendelkezett a család ingatlanokkal (előbbinél házzal és hozzá való tartozékokkal, utóbbiak esetében szőlővel és kőházzal). Az alábbi táblázaton (13. táblázat) szembevetjük hogy

²³⁵ Gróf széki Teleki László királyi kamarás, majd erdélyi királyi főkormányzó tanácsossal 1732. június 14-én házasodtak össze. *14. Júni ugy mint Keresztelő Szent János napján lőt el Hálása Rádai Eszter kedves Leányomnak Gróf Széki Teleki László kedves Férjével. Kikre a' minden ható Úr terjesze maga édes Atyai Kegyelmes Áldását.* DRERK 0,3962/12. 1732

a legjelentősebb faluállománnyal Nógrád vármegyében bírtak, míg a török pusztítás kihatásaként nagymértékben pusztává vált Pest vármegyében fordított arány figyelhető meg. Itt a puszták aránya több, mint kétharmada a megyében található jószágoknak, de összességében is a Rádayak által bírt puszták 53%-a ebben a vármegyében volt található.

13 táblázat. A Ráday-javak jogállása a 18. század közepén (1741. évi birtokösszeírás alapján)

Jogállás/ vármegye	Abaújvár	Békés	Gömör	Heves	Nagyhont	Nógrád	Pest	Zemplén	Összesen
Falu (possessio)	1		1	3	9	16 (57,14%)	8 (32%)	-	38 (50,66%)
Pusztá (praedium)	-	1	2	2	1	9 (32,14%)	17 (68%)	-	32 (42,67%)
Kisbirtok (praediolum)	-	-	-	-	-	2 (7,14%)	-	-	2 (2,67%)
Mezőváros (oppidum)	-	-	-	-	-	1 (3,57%)	-	2	3 (4%)
Összesen	1	1	3	5	10	28 (100%)	25 (100%)	2	75 (100%)

Birtokhányad tekintetében a jószágok majd negyedét bírta teljes egészében a família, közel felében csak részekkel (néhány jobbágytelekkel) rendelkezett (14. táblázat). A teljes egészében bírt birtokok közül 9 volt falu – amelyből 5 Nógrádban 2 Pest, 1-1 Gömör és Hont vármegyében volt található – és 7 pusztá (4 nógrádi, 2 pesti), valamint 1 nógrádi „kisbirtok”²³⁶ (15. táblázat).

14 táblázat. A Ráday-javak birtokhányada és megyebeli megoszlása a 18. század közepén (1741. évi összeírás alapján)

Birtokhányad/megye	Abaújvár	Békés	Gömör	Heves	Nagyhont	Nógrád	Pest	Zemplén	Összesen (Arány)
Egész	-	-	2	-	1	10	4	-	17 (23%)
Háromnegyed	-	-	-	-	-	1	-	-	1 (1%)
Fél	-	1	1	1	-	4	9	-	16 (21%)
Negyed	-	-	-	-	-	1	5	-	6 (8%)
Nyolcad	1	-	-	-	-	2	-	-	3 (4%)
Rész	-	-	-	4	9	10	7	2	32 (43%)
Összesen	1	1	3	5	10	28	25	2	75 (100%)

²³⁶ Vendégi pusztá (praediolum)

15 táblázat. A Ráday-javak birtokhányad megoszlása az egyes jogállású birtokok között

Birtokhányad	Falu	Pusztá	Kisbirtok	Mezőváros	Összesen (Arány)
Egész	9	7	1	-	17 (23%)
Háromnegyed	-	1	-	-	1 (1%)
Fél	6	9	1	-	16 (21%)
Negyed	2	4	-	-	6 (8%)
Nyolcad	1	2	-	-	3 (4%)
Rész	21	9	-	2	32 (43%)
Összesen	39	32	2	2	75 (100%)

4.3. Birtokosztályok Kajali Klára halála után

Az 1742-ben kelt divízió következtében a vagyon harmada – a Hont vármegyei és a solti részek nagy része, valamint nógrádi birtokok – került a Teleki-család kezébe Eszter révén.²³⁷ A honti birtokok – egy kivételével – mind a Kajali-Fáy örökségből származtak, de nógrádi és pesti részek is kerültek ki ebből a hagyatékból. Gedeon – mint elsőszülött fiú – kezén főként a nógrádi jószágok maradtak az alsóludányi kastéllyal egyetemben, valamint néhány pesti rész, míg II. Pálnak jutott ekkor a család másik jeles birtoka, Pécel. Itt szükséges megjegyezni azt a tényt, hogy a későbbiekben is Alsóludányt – mint ősi örökös jószágot – mindig az elsőszülött fiú örökölte, míg Pécelt – mint anyai juszt – a másodszülött fiú kapta.

Az 16. számú táblázatban részletesen ismertetem az 1742. évi osztálylevélből kinyerhető adatokat. Ebben külön-külön tüntettem fel az Eszterhez, Pálhoz és Gedeonhoz egészében került birtokokat, valamint a megosztott és közre maradt²³⁸ javakat is. Az adatokat térképre vetítve (8. térkép) látható, hogy a birtoktömb főként észak-nyugati és dél-nyugati része került ki a leányág révén a Ráday-férfiág kezeléséből, míg az I. Gedeon és II. Pál között elosztott jószágok nem különültek el egymástól markánsan, kivéve a két birtokközpont – Alsóludány és Pécel – körüli néhány 10 kilométeres sugarat, egyebekben vegyesen megtalálhatóak egymás mellett a Gedeonnak és a Pálnak jutott birtokok. Mindez arra utal, hogy az osztály ellenére is igyekeztek

²³⁷Teljes egészében Eszternek jutottak a következő birtokok: Abaújban: Gibárt; Hevesben: Nagyréde, Hontban: Alsónyék, Felsőcsehi pusztá, Felsőgyürki, Felsőpibely, Ipolykeszi, Ipolyvece, Nagycsalomja; Nógrádban: Kisgerge, Márkháza, Novák, Somosújfalú, Szinóbánya, Vendégi; Pest megyében: Dunavecse, valamint Farkasd, Fejéregyháza, Félegyháza puszták, Gyömrő, [Tápió]Györgye, Ólle, Szentimre, Szülle és Tetétlen puszták. Részben a Telekiek kezére került: a hevesi Ecséd, a gömöri Kisbéna pusztá, és a nógrádi Lucin. A három örökös között közre maradt: a Békés vármegyei Bánréve, a pesti Cebe pusztá valamint a zempléni tállyai és tarcali szőlők. DRERL C/64-2c 61. d. 1. kötet. 1742. január 9.

²³⁸Közös kezelésben maradtak: a zempléni tarcali és tállyai szőlők, a Békés vármegyei Bánréve- és a pesti Cebe pusztá.

nem teljesen szétválasztani a családi birtokállományt, hanem a továbbiakban is mintegy szervesen egymáshoz kapcsolódó birtoktömböt szándékoztak az osztály alkalmával létrehozni. Ez a fajta birtokkialakítás és elosztás azonban mindössze néhány évet élhetett meg. 1746-ban Ráday II. Pál mag nélküli halálával új – és mondhatjuk, meghatározó – helyzet állt elő a Ráday-birtokok sorsában. Meghatározó, hiszen az addig a másodszülöttnek jutott péceli kúria Gedeon kezébe került át, miután Eszter lemondott róla, más javakkal elégtve ki örökösödési igényét. Ráday Gedeon kezébe kerülésével megindulhatott Pécel fejlesztése, és kulturális központtá való szervezése. Mindezek mellett a családi érdekelttség súlypontja is végérvényesen az ország közepére helyeződött át, a nógrádi javak jelentősége pedig fokozatosan csökkent a 18. század második felétől.

1747. február 18-án immár Pécelen ült össze Gedeon és Eszter, hogy elosszák a testvérük után rájuk háramló örökséget. Ennek következtében tovább csökkent a Ráday-vagyon aránya, miután újabb birtokrészek kerültek a Telekiek kezébe. Ezek a jószágok nagyrészt Nógrád vármegyében helyezkedtek el, így az osztállyal Gedeon főként a birtokállomány észak-keleti határán fekvő jószágokról mondott le húga javára. Eszternek jutott ekkor az örökös részekből: Pécel nyolcad része, Maglód negyed része; a zálogos jószágból: Pécel nyolcad része és Tűzberek negyed része, Lucin és Kisbéna negyed része, Cered fele, a kápolnáragyolci és pusztaragyolci porciók, Hidegkút negyed része, az óbásti és terbelédi porciók.²³⁹

---

²³⁹ DRERL C/64-2c 61. d. 1. kötet. 1747. február 18.

16 táblázat – Ráday I. Gedeon, II. Pál és Eszter közötti birtokosztály (1742)²⁴⁰

No.	Birtok	Megye	Ráday I. Gedeon	Ráday II. Pál	Ráday Eszter, gróf Teleki Lászlóné
1	Alsóludány	Nógrád	egy egész házhely, zálogos részből: egész porció, úgymint Bay egy zálogos curia	-	-
			fiúágot illető - egész porció (két házhelyen kívül)		-
2	Alsónyék	Hont		-	örökös jószágból: három egész házhely - zálogos részből: egy Kosztoncza nevű egész curia
3	Apáti (praedium)	Nógrád	zálogos részből: hason fele	-	-
4	Apostag	Pest	zálogos részből: egy negyed része	-	-
5	Baglyasalja	Nógrád	zálogos részből: Somoskői jószág - hason fele	-	-
6	Bánréve	Békés	közre maradt		
7	Baraton (praedium)	Nógrád	hason fele, zálogos részből - Somoskői jószág - hason fele	-	-
8	Cebe	Pest	közre maradt		
9	Cered	Nógrád	Somoskői jószág - zálogos részből: hason fele	zálogos részből: hason fele	-
10	Cibakháza	Heves		örökös jószágból: porció	-
11	Dab	Pest	zálogos részből: helység egészen	-	-
12	Dunavecse	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből: egész porció
13	Ecséd	Heves	-	zálogos részből: egy negyed része	zálogos részből: egy negyed része - szőlő
14	Fábiánfalva (praedium)	Nógrád	fiú ágot illető: tizennyolcad rész		-

²⁴⁰ DRERL C/64-2b 42. d. Pécel No. 196.

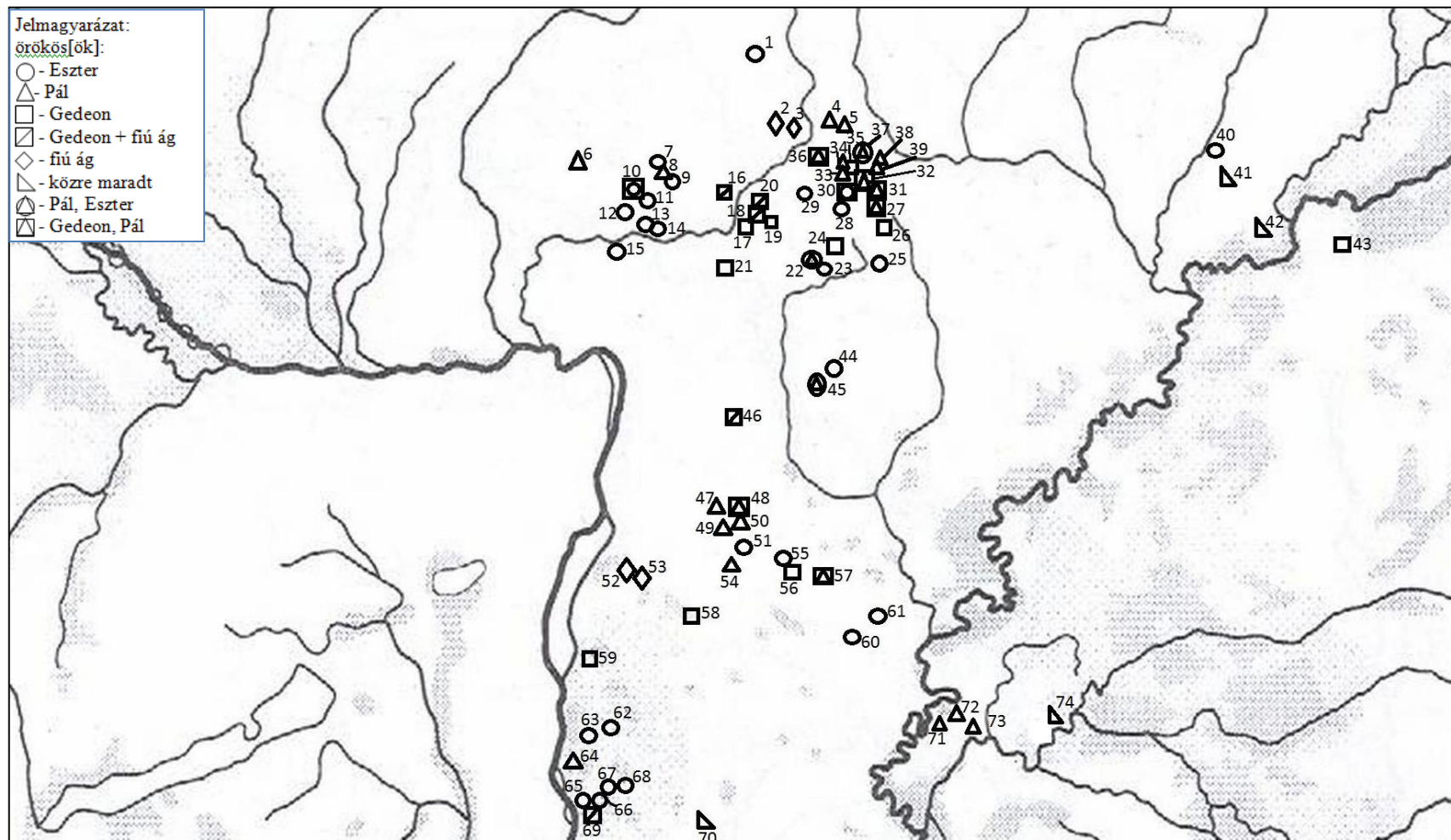
No.	Birtok	Megye	Ráday I. Gedeon	Ráday II. Pál	Ráday Eszter, gróf Teleki Lászlóné
15	Farkasd (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egy negyed része - zálogos részből: háromnegyed része
16	Fejéregyháza (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből: egész porció
17	Félegyháza (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció
18	Felsőcséhi (praedium)	Hont	-	-	örökös jószágból: porció
19	Felsőgyürki	Hont	-	-	örökös jószágból: két egész és fél curia
20	Felsőpribely	Hont	-	-	örökös jószágból: két egész sessio
21	Felsőrakoncza	Hont	-	zálogos részből: porció	-
22	Galábocs	Nógrád	két házhely, zálogos részből: egész porció, úgymint két egész házhely	-	-
			fiúágot illető: öt és fél házhely		
23	Gibárt	Abaúj	-	-	zálogos részből: egész porció
24	Gomba	Pest	zálogos részből: helység negyed része	zálogos részből: egy negyed része	-
25	Gortva (praedium)	Gömör	-	zálogos részből: egészen	-
26	Gyömrő	Pest	-	-	zálogos részből: egy negyed része
27	Györgye [Tápió] (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció
28	Gyüger (praedium)	Heves	-	örökös jószágból: porció	-
29	Halászi	Nógrád	zálogos részből: egész porció, úgymint Bay két házhely	-	-
			fiúágot illető: nyolcadfél- és háromnegyed rész házhely		
30	Hartyán (Új) (praedium)	Pest	egynyolcad része, zálogos részből: egy nyolcad része	-	-
31	Herencsény	Nógrád	fél curia, négy házhely	-	-
32	Hidegkút	Nógrád	zálogos részből: egy negyed része, mely Fáy István	zálogos részből: egy negyed része	-

No.	Birtok	Megye	Ráday I. Gedeon	Ráday II. Pál	Ráday Eszter, gróf Teleki Lászlóné
			maradékot illető rész - Somoskői jószág - hason fele		
33	Iklad (praedium)	Pest	hasonfele	-	-
			fiúágot illető: hasonfele		
34	Ipolykeszi	Hont	-	-	örökös jószágból: egy házhely
35	Ipolyvece	Hont	-	-	örökös jószágból: egynolcad része, mely két házhelyből áll, az ott való malombeli résszel
36	Kápolnáragyolc	Nógrád	-	zálogos részből: nyolcad része	-
37	Kisbéna (praedium)	Gömör	-	zálogos részből: egy tizenhatod része	zálogos részből: egy negyed része
38	Kisgerge	Nógrád	-	-	zálogos részből: fele
39	Kisharta	Pest	egyhatod része, zálogos részből: helység hason fele	-	-
			fiúágot illető: egyharmad része		
40	Kiskeresztúr	Nógrád	-	örökös jószágból: egészen	-
41	Locsod (praedium)	Pest	zálogos részből: egy negyed része	zálogos részből: egy negyed része	-
42	Losonc	Nógrád	fiúágot illető: ház és tartozékai		-
43	Löb (praedium)	Pest	-	örökös jószágból: nyolcad része - zálogos részből: nyolcad része	-
44	Lucin	Nógrád	-	zálogos részből: egy negyed része	zálogos részből: egy negyed része
			fiúágot illető: hasonfele		
45	Maglód	Pest	-	örökös jószágból: hason fele	-
46	Márkháza (praedium)	Nógrád	-	-	örökös jószágból: egészen
47	Monossa (praedium)	Nógrád	zálogos részből: egy tizenhatod része, mely Fáy István maradéki illető rész	-	-
48	Nagycsalomja	Hont	-	-	örökös jószágból: hat egész házhely
49	Nagykeresztúr	Nógrád	-	örökös jószágból: hason fele	-
50	Nagyréde	Heves	-	-	szülő

No.	Birtok	Megye	Ráday I. Gedeon	Ráday II. Pál	Ráday Eszter, gróf Teleki Lászlóné
51	Novák	Nógrád	-	-	örökös jószágból: nyolc egész sessio és egy curia
52	Óbást	Nógrád	zálogos részből: Fáy István maradékát illető rész - Somoskői jószág - hason fele	zálogos részből: sessiok, néhai Fáy László maradékát illető	-
53	Ölle (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből: egész porció
54	Pécel	Pest	szőlő: péceli vett szőlők	örökös jószágból: egy negyed része - zálogos részből: egy negyed része, az alsó malommal együtt - szőlő: majorság szőlő egészen	-
55	Pöstény	Nógrád	egy házhely	-	-
56	Pritlek	Hont	-	zálogos részből: egészen	-
57	Pusztaragyolc (praedium)	Nógrád	-	zálogos részből: negyed része	-
58	Ráda (praedium)	Pest	fiúágot illet: hasonfele		-
59	Sárszeg (praedium)	Heves	-	örökös jószágból: porció	-
60	Sirak	Hont	szőlő: Csernus nevű, Szegben lévő szőlő, Ádám hegye nevű szőlő	-	örökös jószágból: egy egész curia - zálogos részből: egy curia háromnegyed része - szőlő: Singler nevű, Meskóné asszonytól maradt egy darab, Miskolczi úrtól más darab szőlők
61	Somoskő (praedium)	Nógrád	zálogos részből: Somoskői jószág - az itt lévő erdőn a maga majorságbeli sertésének szabados glandinációja	-	zálogos részből: egészen
62	Somosújfalú	Nógrád	-	-	zálogos részből: Somoskői jószág - egészen
63	Sőreg	Gömör	-	zálogos részből: egészen	-
64	Szentimre (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből: egész porció

No.	Birtok	Megye	Ráday I. Gedeon	Ráday II. Pál	Ráday Eszter, gróf Teleki Lászlóné
65	Szent Péter Telke (praedium)	Szabolcs	zálogos részből: hason fele	-	-
66	Szinóbánya	Nógrád	-	-	zálogos részből: egész porció
67	Szülle (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből: egész porció
68	Tállya	Zemplén	szőlő: közre maradt		
69	Tarcal	Zemplén	szőlő: közre maradt		
70	Terbeléd (Alsó)	Nógrád	zálogos részből: egy jobbágy Fáy István maradékát illető rész	zálogos részből: egy Geröts nevű jobbágy	-
71	Tete	Pest	egynyolcad része, zálogos részből: háromnyolcad része	-	-
72	Tetétlen (praedium)	Pest	-	-	örökös jószágból: egész porció - zálogos részből egész porció
73	Tűzberek (praedium)	Pest	-	zálogos részből: hason fele	-
74	Vány (praedium)	Pest	fiúágot illető: hasonfele		
75	Vendégi (praedium)	Nógrád	-	-	zálogos részből: Somoskői jószág: egészen

8. térkép. Ráday birtokok a 18. század közepén (1742. évi birtokosztály alapján)

1. Szinóbánya – 2. Losonc – 3. Fábiánfalva – 4. Nagykeresztúr – 5. Kiskeresztúr – 6. Felsőrakonca – 7. Felsőpribely – 8. Pritlek – 9. Felsőcsehi – 10. Sirák – 11. Felsőgyürki – 12. Alsónyék – 13. Ipolykeszi – 14. Nagycsalomja – 15. Ipolyvece – 16. Galábocs – 17. Pöstény – 18. Halászi – 19. Apáti – 20. Alsóludány – 21. Herencsény – 22. Lucin – 23. Márkháza – 24. Baglyasalja – 25. Novák – 26. Baraton – 27. Cered – 28. Somosújfaló – 29. Kisgerge – 30. Somoskő – 31. Hidegkút – 32. Óbást – 33. Pusztaragolyó – 34. Kápolnáragolyó – 35. Monossa – 36. Alsóterbeléd – 37. Kisbéna – 38. Gortva – 39. Sőreg – 40. Gibárt – 41. Tállya – 42. Tarcal – 43. Szent-Péter telke – 44. Nagyréde – 45. Ecséd – 46. Iklad – 47. Pécel – 48. Locsod – 49. Maglód – 50. Tűzberek – 51. Gyömrő – 52. Vány – 53. Ráda – 54. Löb – 55. Farkasd – 56. Tete – 57. Gomba – 58. Hartyán – 59. Dab – 60. Félegyháza – 61. Györgye – 62. Fejéregyháza – 63. Dunavecse – 64. Apostag – 65. Szülle – 66. Ölle – 67. Tetétlen – 68. Szentimre – 69. Harta – 70. Cebe – 71. Sárszeg – 72. Cibakháza – 73. Gyüger – 74. Bánréve – (Vendégi: Somoskő környékén – a 18. sz-i térképek sem ábrázolják már)

5. Ráday II. Gedeon és a családi birtokok a 18. század végén (1792-1801)

Ráday I. Gedeon 1792. augusztus 6-i halála után a teljes családi vagyont – egyetlen gyermekként – Ráday II. Gedeon örökölte. Mint már utaltam rá, II. Gedeon volt az, aki II. József türelmi rendelete után 1782-ben előbb bárói,²⁴¹ majd 1790-ben grófi címet szerzett családjának, amivel a főnemesség soraiba emelte a Ráday-famíliát. Mivel II. Gedeon egyedülként örökölte a teljes jószágot, így osztályra nem került sor, a vagyon nem aprózódott.

7. kép - A család grófi címere, 1790. november 18.²⁴²

A Ráday-birtokállomány 1790-es évekbeli állapotáról 1796-ból értesülünk. Ekkor a család számos jószágá árendába, vagy zálogba volt adva, amelynek bevételeit regisztrálta II. Gedeon. Saját kezelésében Pest vármegyében mindössze Pécel közel harmad részét²⁴³ bírta, ezen kívül Leb pusztán gazdálkodott. Maglód, Iklad, Harta, ezeken kívül Baracs, Cebe, Csév, Locsod, Tűzberek, Ráda, Vány és Vasad pusztabeli birtokrészei mind haszonbérbe voltak,

²⁴¹ Ráday II. Gedeon már Mária Terézia idején is megpróbálta megszerezni családjának a bárói rangot, ekkor még sikertelenül. Hasonlóképpen 1781 tavaszán is még eredménytelen volt próbálkozása. Berecz Ágnes, 2021. 38.

²⁴² DRERL C/64-1b A.I.i. 2026.

²⁴³ A forrásban: „¼ 1/20 1/60” rész

hasonlóképpen a Békés vármegyei Bánréve pusztája is. A rangemelés után szereztek ingatlant²⁴⁴ Pesten²⁴⁵ valamint Budán az alsóvár alatt,²⁴⁶ utóbbi értékét halála előtt egy évvel, 1800-ban 22.000 forintra becsülte. A pesti és budai ingatlan megléte, valamint a tartós ott tartózkodás fontos volt a kormányzati hivatalviseléséhez, amely II. Gedeontól kezdve nagy szerepet játszott a család életében.

A nógrádi, honti és gömöri jószágok esetében egy helyütt jegyzi csak, hogy a birtok haszonbérben van adva, ez Lucin, valamint a mellette fekvő Kis- és Nagykeresztúri puszták. Ezen kívül Ráday-részek voltak találhatóak Halászikban és Apáti pusztán, Pöstényben, Galábocson, Losoncon, a fábiánfalusi pusztán, Tatrageon(?),²⁴⁷ Giczén, Nasztrajon és Mikolcsányban, Ipolykeszin és Sirakon. Tarcalon és Szentpéteren szőlő, előbbi helyen háza is volt Gedeonnak. Felesége, Fáy Zsuzsanna révén került a családhoz a gömöri Péterfalva, egyéb birtok nem ismert hozományként. Fenti birtokainak értékét 1796-ban összesen 552.500 forintra becsülte, melyben ugyanakkor nincs benne a péceli kastély értéke, valamint az alsóludányi, kisgergei, herencsényi porció, és a tarcali szentkereszt szőlő, melyet elsőszülött fiának, [III.] Pálnak adott, értékét 40.000 forintra taksálva. Vagyis a 18. század legvégén a családi birtokállomány becserkéje közel 600.000 forint volt.²⁴⁸

Ha a birtokok megyebeli megoszlását vizsgáljuk látható (17. táblázat), hogy az utolsó – 1742. évi – birtokosztózkodás óta Ráday I. és II. Gedeon elsősorban a Pest-Pilis-Solt vármegyei részeket erősítette, míg a nógrádi birtokok aránya tovább csökkent, egyben a nógrádi jószágok számaránya a második helyre szorult. Igaz ez úgy is, ha hozzászámítjuk a III. Pálnak átadott,

²⁴⁴ II. József türelmi rendelete engedélyezte a protestáns felekezetűeknek budai és pesti ingatlan vásárlását, valamint a budai és pesti tartózkodást, ami szükséges volt a kormányzati hivatalviseléshez. Borbély Szilárd, 2009. 299.

²⁴⁵ Pesten a Kajali család révén öröklés címén volt már a családnak háza a 18. század elején, melyet ugyanakkor a Pest városi tanács nem volt hajlandó átengedni számukra. Kajali András 1693-ban vett 545 forintért házat Pesten Csuhá Ilonától. A házról Kajali András úgy intézkedett, hogy egyik fele két fiára, Pálra és Ferencre szálljon, másik felét leánya, Zsuzsanna bírja, míg testvérei le nem fizetnek neki 300 forintot. A Rákóczi-szabadságharc alatt az ingatlant lefoglalták, 1714-ben Ráday Pál felesége, Kajali Klára jogán igényt nyújtott be a Pest városi tanácshoz, amelyből egy több éves ügy keletkezett, mivel a város nem akarta, hogy az ingatlan református vallású kezébe kerüljön, ráadásul a házat a szervitáknak adták át. Ráday Pál ezért 1718-ban a kancelláriához fordult, amely elrendelte, hogy a házat adják ki Ráday Pál számára, ha pedig időközben átadták a szervitáknak, adjanak helyette más, egyenértékű házat. Az ügy ezután sem rendeződött, ugyanakkor további története nem ismert, de még több évtizedig nem zárult le. Erre utal, hogy az 1780-as években Szily József Pest vármegye alispánja felszólította gróf Ráday Gedeont és gróf Teleki Józsefet, hogy a Kajali ház ellenértéke fejében letett 350 forintot a Kajali-örökösök számára vegyék fel. Gárdonyi Albert, 1927. 213-219. A családnak volt egy az „*Ország Út Uttáján (Landstrasse) 963. szám alatt lévő, s' reá ragadt, Rongyos Lámpás néven ismeretes*” majorja is Pesten, melyet 1814-ben gróf Ráday III. Pál Döry Lászlónak adott el. DRERL C/64-2b 48. d. Pest és budai ház 1814. május 17.

²⁴⁶ Ráday II. Gedeon 1786. július 20-án vásárolt a budai várban házat, melyet az 1790-es években folyamatosan haszonbérbe adott. 1791-ben Bedekovich Ferenc, egy évre rá Haller József vette árendába a budai házat. DRERL C/64-2b 48. d. Pest és budai ház 1791. május 10.; uo. 1792. március 25.

²⁴⁷ A Nógrád és Gömör-vármegyei jószágok között jegyzi Losonccal és Fábiánfalvával egy sorban. Ugyanakkor sem Gömörben, sem Nógrádban nem ismert ilyen település, elképzelhető, hogy egy Losonc melletti pusztát takar.

²⁴⁸ DRERL C/64-2c 65/3 1800. január 4.

főként nógrádi birtokokat. 1742 óta – nagyrészt a feleségek hozománya révén – a család Gömör vármegyei pozíciója erősödött, míg a honti javak száma – a nőági öröklés révén – lecsökkent az évszázad végére (18. táblázat).²⁴⁹

A birtokállomány értékéhez jött még a 11.000 forintot érő „Schmuk” (ékszer)²⁵⁰ valamint ezüst; az ötvenezer forintra becsült könyvtár, és a 3500 forintra taksált tokaji borok.²⁵¹

17 táblázat. Ráday II. Gedeon birtokállománya és annak becsértéke 1796-ban

Birtok (megye)	Megjegyzés	Becsérték
<i>Pécel (Pest-Pilis-Solt)</i>	1/4 1/20 1/60 rész, értéke épületen kívül	45.000
<i>Locsod puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	600 forint árenda, fából bejöhethet 400 forint	20.000
<i>Maglód, Tűzberek pusztával (Pest-Pilis-Solt)</i>	-	4000
<i>Iklad (Pest-Pilis-Solt)</i>	árenda 2300 forint, fából 1000 forint, szőlőből 600 forint	68.000
<i>Leb puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	"magam oeconomisalok"	18.000
<i>Baracs puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	"most fog kiváltódni" fekszik rajta 5000 forint	10.000
<i>Vasad- és Csév puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	fizetnek értük 1000 forintot	20.000
<i>Lebi kisebb porció (Pest-Pilis-Solt)</i>	100 forint árenda	2000
<i>Dab (Pest-Pilis-Solt)</i>	adnak 1200 forintot, erdő és téglajövedelem	26.000
<i>Cebe puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	-	2500
<i>Harta (Pest-Pilis-Solt)</i>	árenda 2500 forint	50.000
<i>Ráda- és Vány puszta (Pest-Pilis-Solt)</i>	fizetnek 4300 forintot	86.000
<i>Gomba (Pest-Pilis-Solt)</i>	jön be jövedelem 250 forint	5000
<i>Pesti és budai és üres budai fundus (Pest-Pilis-Solt)</i>	-	30.000
<i>Bánréve puszta</i>	fizetnek 312 forint 30 krajcár	8000
<i>Halászi és Apáti puszta (Nógrád)</i>	malommal együtt	25.000
<i>Pöstény (Nógrád)</i>	-	25.000
<i>Galábocs (Nógrád)</i>	szőlővel	1000
<i>Lucin, Kis-, Nagykeresztúr puszták (Nógrád)</i>	árenda 2000 forint	40.000
<i>Csoma, Péterfalu, Ajnácskő, Sőreg (Gömör), Cered (Nógrád)</i>	-	30.000
<i>Tatragy, Losonc, Fábánfalú (Nógrád)</i>	-	6000
<i>Rimabánya (Gömör)</i>	-	8000
<i>Gicze, Nasztraj, Mikolcsány (Gömör)</i>	-	5000
<i>Ipolykeszi, Sirák (Hont)</i>	-	3000
<i>Tarcali szőlő és ház (Zemplén), szentpéteri szőlő (Borsod)</i>	-	15.000
Összesen		552.500

²⁴⁹ 1742-ben a Nógrád vármegyei birtokok adták a családi vagyon 36%-át, míg a Pest-Solt vármegyei részek a 33%-át. 12. táblázat

²⁵⁰ Implom József, 1975. 250.

²⁵¹ DRERL C/64-2c 65/3 1800. január 4.

18 táblázat. Ráday II. Gedeon birtokállományának megyebeli megoszlása 1796-ban

Vármegye	Birtokszám	Arány
<i>Békés</i>	1	2,4
<i>Borsod</i>	1	2,4
<i>Gömör</i>	8	19
<i>Hont</i>	2	4,8
<i>Nógrád</i>	11	26,2
<i>Pest-Pilis-Solt</i>	18	42,9
<i>Zemplén</i>	1	2,4
Összesen	42	100

6. A Ráday-birtokok a 19. század elején

6.1. Birtokosztály Ráday II. Gedeon halála után

Ráday II. Gedeon 1801. július 10-i halálával új fejezet nyílt a család életében, melynek eredménye lett a 19. század '30-as éveire a birtokállomány szétaprózódása. Közel 60 év után került sor ismételten a família történetében birtokosztályra, miután II. Gedeon két fiúgyermeket hagyott maga után, III. Pált (1768-1827), valamint III. Gedeont (1772-1812). A fivérek az édesapjuk halálát követő évben két egyezséget is kötöttek. Először 1802. május 22-én Pozsonyban egy előzetes megállapodást, amikor is a családi adósságok fizetéséről, valamint az özvegyi jussról egyeztek meg. Másodszor egy ideiglenes birtokosztályt 1802. július 1-én az alsóludányi birtokközpontjukban. Az elsőszülött III. Pál már az 1790-es években megkapta az alsóludányi, kisgergei, herencsényi porciókat, valamint a tarcali Szentkereszt szőlőt, így nem véletlen, hogy éppen itt, és nem Pécelen ültek össze.²⁵²

Pozsonyban megállapodtak abban, hogy édesanyjuk, Fáy Zsuzsanna megkapja a budai várbeli házat, a vár alatt lévő puszta fundussal özvegyi lakhelyül, ezen kívül esztendőnként 10.000 rajnai forintot. Az adósság ügyében elhatározták, hogy a péceli (melyet az ifjabb testvér kapott) és ludányi házat kivéve, míg adósságaik ki nem fizetődnek, esztendőnként 6-6 ezer rajnai forintokkal beérik, és így csak annyi jószágot szakasztanak ki lakóhelyeik körül, amennyi ezt az összeget behozza. A többi birtokukat „egy általunk ki nevezendő tiszt által köz Directionk és Inspectiönk alatt úgy administráltassanak, hogy mi azoknak semmiféle akár pénzbéli, akár naturálékbéli jöhető vagy akár mi néven nevezendő jövedelmeihez soha semmi szín alatt Creditorainknak végső kielégítése előtt ne nyúlhassunk, hanem azoknak jövedelmei

²⁵² DRERL C/64-2c 65/3 1800. január 4.

esztendőnként fordítassanak."²⁵³ Elsődleges céljuk volt tehát az örökölt „tetemes” adósságnak a kifizetése. Hogy ezt a céljukat mennyire sikerült elérni, arról egy későbbi fejezetben még lesz szó.²⁵⁴

A ludányi egyezségben már konkrétan meghatározták azokat a birtokokat, melyeket saját kezelésbe vettek. III. Pál megtartotta Alsóludányt „*lakóházamhoz legközelebb és így kezem ügyében lévő jószágaink közül, saját különös gazdálkodásom alatt*” minden tartozékával és haszonvételével, a mellette fekvő Szécsényhalászit, ezenkívül Pöstényt, Herencsényt, Galábocsot, Kisgergét, a galábocsi és halászi majorsági szőlőket és a losonci házat – mind Nógrád vármegyében elhelyezkedő birtokok –, melyek éves jövedelmét 7800 rajnai forintra becsülték. III. Gedeonnak jutottak a Pest vármegyei jószágok (nagy- és kislöbi porciók, Dab, Locsod és Vasad puszták) Pécel központtal, 6300 rajnai forint jövedelemmel. Mivel mindkét birtokállomány jövedelme meghaladta a 6000 rajnai forintot, így azt is meghatározták, hogy a többletet kötelesek „*az általunk terheink fizetésére állítandó közönséges Cassájába esztendőnként fertályok szerint hiba nélkül befizetni.*” A család többi, nagyrészt Nógrád, Pest és Gömör vármegyében található jószágai, a testvérek közös kezelésében maradtak. Ez a két egyezség tehát elsősorban arra irányult, hogy a család hatalmas adósságállományát lecsökkentsék, meghatározva azt is, hogy „*senki közülünk addig míg köz adóságunk súlyos terhe alól nem szabadulunk új adóságokat köz jószágainkra tenni nem fog; sem zálogjainkra auctiót nem vészen*”.²⁵⁵ Az egyezség előtt felmérték a Ráday-vagyon éves jövedelmét, amely összesen 38.034 forint volt. Ha megvizsgáljuk a jövedelmek megyebeli megoszlását, ez is megerősíti a család 18. század közepétől folytatott birtokpolitikáját, amely szerint a Pécel környéki, Pest vármegyei birtokok lettek a meghatározóak, szemben a korábbi időszakokban jelentős Nógrád vármegyével (19. táblázat). A jövedelmek közel harmada árendából folyt be a család kasszájába, míg ötödét a községek által megváltott urbáriális tartozások, regálék és robotváltások adták (20. táblázat).²⁵⁶

²⁵³ DRERL C/64-2c 67/3 No. 48-51 (grafit számozás) 1802. május 22.

²⁵⁴ VI.4. fejezet

²⁵⁵ DRERL C/64-2c 67/3 48-51 (grafit számozás) 1802. május 22.; uo. 75-80 (grafit számozás) 1802. július 1.

²⁵⁶ DRERL C/64-2c 67/3 *Az egész Ráday Jószágok Jövedelmeit mutató Tabella*

19 táblázat. Ráday-család jövedelmeinek megyebeli megoszlása, 1801

Megye	Forint	Arány
<i>Pest</i>	21703,5	57,06
<i>Nógrád</i>	11000	28,92
<i>Nagyhont</i>	235	0,62
<i>Gömör és Kishont</i>	2500	6,57
<i>Zemplén, Borsod</i>	1000	2,63
<i>Békés</i>	395,5	1,04
<i>Követelések évi kamata</i>	1200	3,16
Összesen	38.034	100

20 táblázat. Ráday-család jövedelmeinek megoszlása, 1801

Jövedelem	Forint	Arány
<i>Árenda</i>	11.023	28,98
<i>Majorság szőlő</i>	2600	6,84
<i>Erdő haszna (faizás, makkoltatás)</i>	2777,5	7,30
<i>Urbariális tartozások, robotváltás, regálék árendája</i>	8072	21,22
<i>Egyéb</i>	13.561,5	35,66
Összesen	38.034	100

1808-ban III. Pál és III. Gedeon újabb, immáron végleges birtokosztályra lépett, két „nyílra” (melyek az uradalmak területét fedte le) osztva fel a családi birtokállományt. A két „*caput bonorum*”,²⁵⁷ a család két jeles kastélyos birtoka, Alsóludány és Pécel lett. Az egyezség értelmében, a III. Gedeon tulajdonába került ludányi nyílhoz elsősorban az északi (nógrádi, gömöri, nagyhoti) birtokállomány tartozott. Ezeken kívül Pest vármegyében Iklad és a pesti major jutott még Gedeonnak. A ludányi nyíl éves jövedelmét 48.350 forint 50 krajcárra becsülték. A péceli nyíl – melyet III. Pál kapott – a Békés vármegyei Bánréve pusztán és a Kishonti Rimabányán kívül mind Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokból állt, melynek évi jövedelmét 51.997 rajnai forint 47 ½ krajcárra becsülték. Ezután került sor III. Pál lakhelyváltására, 15 év után Pécelre tette át székhelyét, Alsóludányban rendezett gazdaságot hagyva maga után.²⁵⁸

Az 1808. évben összeírt éves jövedelmeket összevetve, az 1801. évi, II. Gedeon halála után összeírt jövedelmekkel szembevetjük, hogy az alsóludányi nyílhoz tartozó birtokok esetében az

²⁵⁷ Birtoktestek (itt nyilak) központja, Ráday III. Pál maga hívja így 1807-ben egy levelében Ludányt és Pécelt. DRERL C/64-11d Corespondentia 1807 No. 4. 1807. július 31.

²⁵⁸ DRERL C/64-2c 67/3.1808. augusztus 25.; Pál levelezéséből kiderül, hogy nem szívesen hagyta ott a ludányi házat: „a múlt ősszel az ötsémmel Gedeonnal meg osztzkodván, sors vagy nyíl vonás által nekem az Alföldi Jóság, és úgy a Pétzeli lakás jutott. Ezen Sors által egy részről nyertem más részről károsodtam; nyertem annyiba, hogy Pétzelen a hol Templom vagyon, Pesth is közel gyermekeim nevelése könnyebb, az orvosi segítség is hamarább lelhető, de más részben károsodtam is, mert 15 Esztendőök alatt rendbe szedett szép Gazdaságomat mely már mint az hó óra akadály nélkül ment. Hozzá kéntelen voltam elhagyni.” DRERL C/64-11d Corespondentia 1807 No. 51. 1809. február 22.

összes jövedelem 2,4-szeres, a péceli nyílban 3,17-szeres növekedést mutat (21-22. táblázat). Csökkenés mindössze a tarcali és sajószentpéteri birtokok esetében figyelhető meg, amely mutatja a hegyaljai szőlőtermelés jelentőségének csökkenését. A ludányi nyíl esetében átlag 2,19-szeres, a péceli nyíl esetében 3,41-szeres jövedelem növekedés figyelhető meg a 7 év alatt. A péceli rész nagyobb arányú jövedelemnövekedésében nagy szerepe volt annak, hogy emelkedtek az árendába adott puszták (Ráda, Vány, Baracs, Locsod stb.) bérei. A 23. táblázaton megyénkénti kimutatásban teszem közé a család jövedelmeinek megoszlását. Látható, hogy 1801-hez képest (19. táblázat), a hét év alatt a Pest vármegyei birtokok jövedelme – az arányszámokat tekintve – 5,7%-kal nőttek, míg a nógrádi jószágok jövedelme – szintén arányaiban – alig fél százalékos növekedést mutat.

21 táblázat. A ludányi nyíl (uradalom) tartozékai és a birtokok éves jövedelme 1801, 1808

Birtok*	Megye	1801 (Rajnai forint)	1808 (Rajnai forint)	Növekedés/ csökkenés
<i>Alsóludány</i>	Nógrád	1200	3556	+2,96x
<i>Szécsényhalászi és Apáti-pusztabeli rész</i>	Nógrád	2300	6159	+2,68x
<i>Pöstyén kuriális pusztabeli rész</i>	Nógrád	3800	9302	+2,45x
<i>Galábocs</i>	Nógrád	350	1075	+3,07x
<i>Kisgerge</i>	Nógrád	500	942	+1,88x
<i>Lucin – Kis- és Nagykeresztúr pusztákkal</i>	Nógrád	2200	6326	+2,88x
<i>Herencsény</i>	Nógrád	-	1187	-
<i>Cered</i>	Nógrád	350	690	+1,97x
<i>Tosonca</i>	Nógrád	100	63	+1,03x
<i>Dobroc</i>	Nógrád		20	
<i>Budalehota</i>	Nógrád		20	
<i>Losonc</i>	Nógrád	120	140	+1,17x
<i>Fábiánfalva</i>	Nógrád	80	80	1
<i>Ipolykeszi</i>	Nagyhont	35	48	+1,37x
<i>Sirák – szőlő</i>	Nagyhont	200	200	1
<i>Csoma</i>	Gömör	1050	2055	+1,96x
<i>Sőreg</i>	Gömör	160	804	+5,025x
<i>Ajnácskő</i>	Gömör	120	603	+5,025x
<i>Péterfalva</i>	Gömör	750	1103	+1,47x
<i>Gice, Nasztraj, Mikolcsány</i>	Gömör	120	120	1
<i>Sajószentpéter és Tarcal</i>	Borsod, Zemplén	1000	450	-2,23x
<i>Iklad</i>	Pest	5200	11.965	+2,3x
<i>Pesti major</i>	Pest	500	1440	+2,88x
Összesen		20.135	48.348²⁵⁹	+2,4x

²⁵⁹ Krajcárok nélkül számítva

22 táblázat. A péceli nyíl (uradalom) tartozékai és a birtokok éves jövedelme

Birtok	Megye	1801 (Rajnai forint)	1808 (Rajnai forint)	Növekedés/ csökkenés
<i>Pécel</i>	Pest	3000	9719	+3,24x
<i>Locsod puszta</i>	Pest	1300	3585	+2,76x
<i>Löb puszta</i>	Pest	150	675	+4,5x
<i>Felső Löb puszta</i>	Pest	800	3803	+4,75x
<i>Vasad kuriális puszta</i>	Pest	1000	1460	+2,46x (Csévvvel együtt)
<i>Gomba</i>	Pest	200	1075	+5,375x
<i>Dab</i>	Pest	1200	3720	+3,1x
<i>Baracs puszta</i>	Pest	1100	3343	+3,03x
<i>Harta</i>	Pest	2656	5779	+2,17x
<i>Ráda puszta</i>	Pest	2150	6634	+3,08x
<i>Vány puszta</i>	Pest	2150	6978	+3,24x
<i>Budai ház</i>	Pest	-	1800	-
<i>Csév puszta</i>	Pest	Vasaddal együtt	1000	-
<i>Bánréve puszta</i>	Békés	395	534	+1,35x
<i>Rimabánya</i>	Kishont	300	1891	+6,3x
Összesen		16.401	51.996	+3,17x

23 táblázat. Ráday-család jövedelmeinek megyebeli megoszlása, 1808

Megye	Forint	Arány
<i>Pest</i>	62.976	62,76
<i>Nógrád</i>	29.560	29,46
<i>Nagyhont</i>	248	0,25
<i>Gömör és Kishont</i>	6576	6,55
<i>Zemplén, Borsod</i>	450	0,45
<i>Békés</i>	534	0,53
Összesen	100.344	100

A Pest-Pilis-Solt vármegyei Maglód, Cebe-, Harka-, Nyáregyháza- és Tűzberek puszták, a gömöri Gömörpanyit és Méhi mind zálogban voltak, így sem az 1801. évi kimutatásban (ekkor kivéve Maglódot [160 forint] és Cebe pusztát [137,5 forint]) sem az 1808. évi osztálylevélben nem szerepeltek, csak az 1807-1808. évi urbaniális összeírásokban, így nem egyértelmű, hogy ezek a zálogos porciók mely nyilakhoz lettek sorolva (ha sorolva lettek).²⁶⁰

A 24. számú táblázaton részletezem a III. Pálnak és II. Gedeonnak jutott birtokokat/birtokrészeket, valamint azok becsértékét, a 9. térképen pedig jól szembeűnik hogy mely birtokokat melyik örökös kapott meg az osztály során.

²⁶⁰ Ez az oka, hogy a két táblázatban (21., 22.) szereplő 1801. évi jövedelmek összeadásakor nem jön ki a 38.034 forint. A fentiekén túl az 1801. évi jövedelemhez jött még a követelések kamata összesen 1200 forint, így jön ki a fenti összeg.

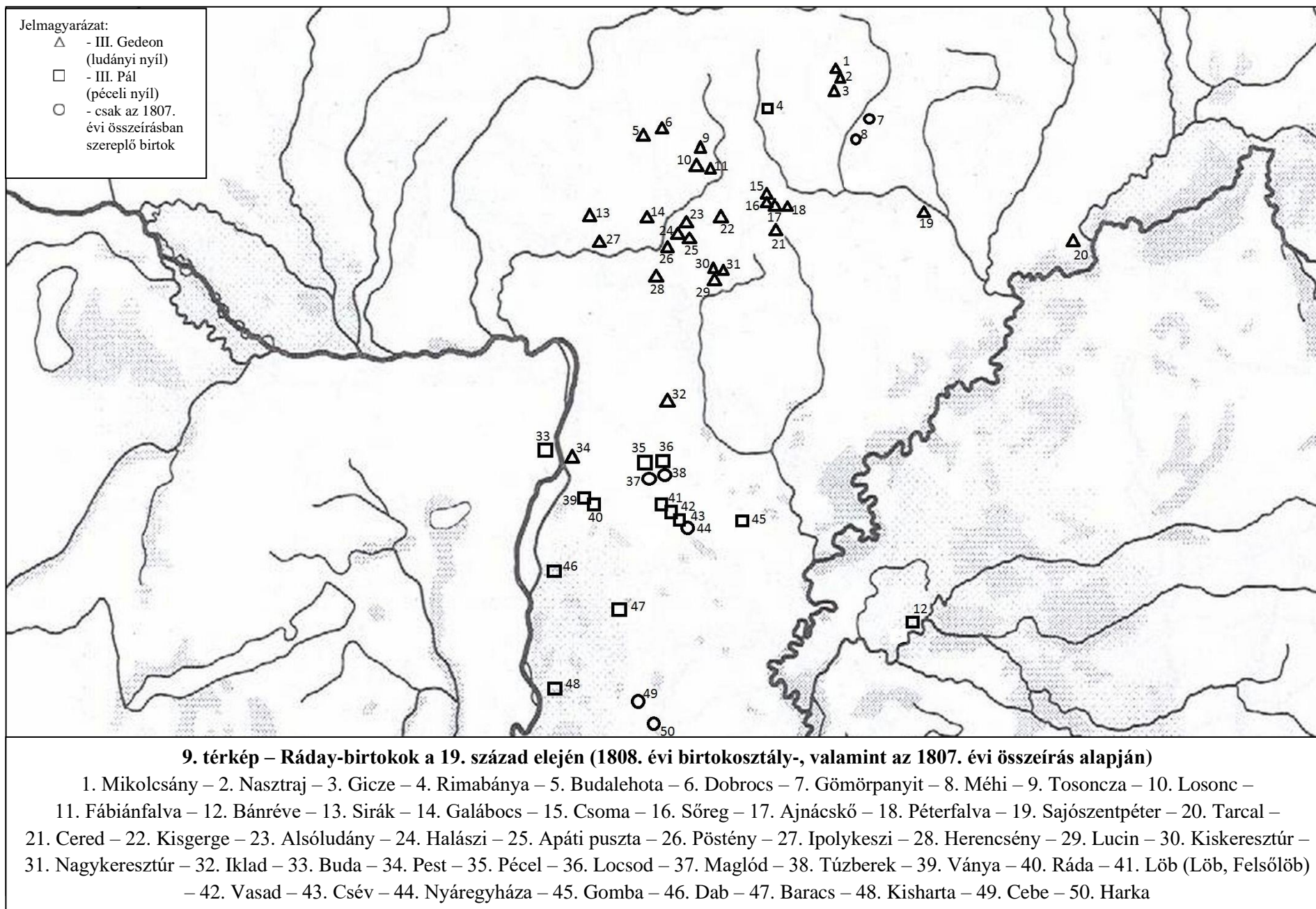
24 táblázat. Az osztály alkalmával III. Pálnak és II. Gedeonnak jutott valamint közre maradt birtokok/birtokrészek és azok becsértéke (1808)²⁶¹

No.	Birtok	Megye	Ráday III. Pál	Ráday II. Gedeon
			Rajnai forint	Rajnai forint
1	Ajnácskő	Gömör		603
2	Alsóludány	Nógrád		3556
3	Apáti (praedium)	Nógrád		ld. Halászi
4	Bánréve	Gömör	534	
5	Baracs (praedium)	Pest	3343	
6	Buda	Pest	ház esztendőbeli haszna	
			1800	
7	Budalehota	Nógrád		20
8	Cebe (1807)	Pest	„1/8-ad része, mely zálogban van Szily Józsefnél”	
9	Cered	Nógrád		690
10	Csév	Pest	1000	
11	Csoma	Gömör		2055
12	Dab	Pest	3720	
13	Dobrocs	Nógrád		20
14	Fábiánfalva (praedium)	Nógrád		80
15	Galábocs	Nógrád		1075
16	Gicze (Nasztrajjal és Mikolessánnal)	Gömör		120
17	Gomba	Pest	1075	
18	Gömörpanyit (1807)	Gömör	„valóságos birtokában nincsenek az Uraságnak, de a minden órán esendő Executiótól függvén, mint valóságos birtokok megemlítettnek”	

²⁶¹ DRERL C/64-2c 67/3 1808. augusztus 25. – A teljesség kedvéért a táblázatban feltüntettem azokat a birtokokat is (Cebe puszta, Gömörpanyit, Harka puszta, Maglód, Méhi, Nyáregyháza puszta és Tűzberek dűlő), amelyek az 1808. évi osztálylevélből hiányoznak, ugyanakkor az 1807. évi urbáriális összeírás tartalmazza azokat. Ezek főként zálogos birtokok voltak. DRERL C/64-2a 9. kötet

No.	Birtok	Megye	Ráday III. Pál	Ráday II. Gedeon
			Rajnai forint	Rajnai forint
19	Halászi (Apáti pusztával)	Nógrád		6159
20	Harka (1807)	Pest	„1/8-ad része, mely zálogban van Bay Ferencnél”	
21	Herencsény	Nógrád		1187
22	Iklad	Pest		11965
23	Ipolykeszi	Hont		48
24	Kisgerge	Nógrád		942
25	Kisharta	Pest	5779	
26	Kiskeresztúr	Nógrád		ld. Lucin
27	Locsod (praedium)	Pest	3585	
28	Losonc	Nógrád		ház és földek
				140
29	Felsőlőb (praedium)	Pest	3803	
30	Lőb (praedium)	Pest	675	
31	Lucin (Kis- és Nagykeresztúrral)	Nógrád		6326
32	Maglód (1807)	Pest	„Jure Inscriptionis nemzetes Gants Pál Uram bír a majorság szőlőn kívül”	
33	Méhi (1807)	Gömör	„valóságos birtokában nincsenek az Uraságnak, de a minden órán esendő Executiótól függvén, mint valóságos birtokok megemlítetnek”	
34	Mikolcsány	Gömör		ld. Gicze
35	Nagykeresztúr	Nógrád		ld. Lucin
36	Nasztraj	Gömör		ld. Gicze
37	Nyáregyháza (1807)	Pest		
38	Pécel	Pest	9719	
39	Pest (major)	Pest		1440
40	Péterfalva	Gömör		1103

No.	Birtok	Megye	Ráday III. Pál	Ráday II. Gedeon
			Rajnai forint	Rajnai forint
41	<i>Pöstény (curialis puszta)</i>	Nógrád		9302
42	<i>Ráda (praedium)</i>	Pest	6634	
43	<i>Rimabánya</i>	Gömör	1891	
44	<i>Sirak (szőlő)</i>	Hont		200
45	<i>Sőreg</i>	Gömör		804
46	<i>Szentpéter (Sajó - szőlő) (Tarcallal)</i>	Borsod		450
47	<i>Tarcal (szőlő)</i>	Zemplén		ld. Szentpéter
48	<i>Tosonca</i>	Nógrád		63
49	<i>Tűzberek (1807)</i>	Pest	„erdőcske, melynek 1/3-d része cserében van”	
50	<i>Vány (praedium)</i>	Pest	6978	
51	<i>Vasad (curialis puszta)</i>	Pest	1460	
Mindösszesen			51996	48348

6.2. A birtokok épületállománya a 19. század első felében

A 19. század első évtizedében készült összeírások lehetőséget adnak arra, hogy a család gazdaságának számos szegmensét feltérképezzük, így azt is, milyen épületállomány állt rendelkezésre az egyes birtokokon, és hogy azok milyen értéket képviseltek.

Ráday III. Pál, miután még atyja életében megkapta az alsóludányi birtokot, megkezdte annak fejlesztését. Az itt található családi kastélyt felújította, a korábban tizenkét szobás úrilakot tizennyolc szobásra (a földszinten és az emeleten kilenc-kilenc) alakította, miközben a külső formáján nem változtatott. Renoválta a különálló konyha épületének tetejét, a konyha végébe éléskamrát építtetett. A régi, elpusztult üvegház helyén nyári szobát alakított ki. Felújította az inasok házát, a külső udvarra fából, zsindelyfedél alatt tapasztott istállót készíttetett, a kasznárház végébe – melyet két szobával kibővítettek – pedig kocsiszínt. A granárium épületében a felső részt eredeti céljának meghagyva, alul két szobát alakított ki.²⁶² III. Pál nevéhez fűződik a kastély angolparkjának kialakítása, melynek megtervezésével Witsch Rudolf földmérnököt és kertépítőt bízta meg.²⁶³ Az épületek fejlesztésére, reparációjára összesen 2926 forintot és 18,5 krajcárt fordított. A kastélyhoz tartozó kertekre (virágos, konyha, füves és lóherés), valamint a szérűskertben lévő pajta építésére összesen 1195 forint 41 krajcárt investált.²⁶⁴

Az uradalmi tisztek és alkalmazottak számára tisztalakások álltak az adminisztrációs központokban. Pöstényben négyszobás tisztartóház, Lucinban kétszobás ispán- és egyszobás hajdúház, Losoncon háromszobás szállás, melyben a kasznár lakott. Sőregen kétszobás, jó tágas tisztház, két különálló cselédházzal, Tarcalon pedig két ház állt a család rendelkezésére két-két szobával. Ikladon hétszobás tisztház szolgált az uradalmi alkalmazottak számára egy kétszobás cselédházzal együtt. Herencsényben egy csőszlakás volt, melynek lakója az itt található erdőre felügyelt, Sirakon pedig egy kis funduson állt a vincellér háza, amelyhez majorsági szőlő tartozott. Szécsényhalászáiban, Galábocson, Tosoncán, az ipolykeszi porción, Csomán, Ajnácskón, Péterfalván az uraság számára lakóépületek nem voltak, csak a regale beneficiumokhoz tartozó épületek, úgymint kocsmá, mézárszék, malom és vendégfogadó.

²⁶² DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

²⁶³ Witsch tervezte Podmaniczky László aszói angolkertjét, közreműködött a Prónay család toalmási parkjának kialakításában, legismertebb munkája pedig a mai Városliget területének első parkosítása, erre Batthyány József hercegprímástól kapott megbízást 1799-ben. Granasztói 2010: 204–205. A park sorsát Pál szívügyének tekintette, erre utal 1823-ban Bódis Ferenc ludányi kasznárnak írt levele, melyben a következőket olvashatjuk: „Hogy a kert és kis erdő körül szorgalmas voltál, és ezután a tavasz ki nyílásával is akarsz lenni, igen szeretem és előttem, s fiaim előtt is nagy meritum. Nedvességet szerető fátskát a füzesbe, a kis erdőbe pedig dio mandula fákat, accáziát kell mennél többet ültetni, sőt jó volna vad gesztenyét is.” DRERL C/64-2 Ált. gazd. iratok 70/3 No. 70.

²⁶⁴ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

Kisgergén és Cereden pedig még ezek sem, csak szántók, legelők, erdők, valamint jobbágy és zsellérházhelyek. A dobrocsi, budalehotai, giczei, nasztraji és mikolcsányi porciókból pedig csak a lakosok házhelyei után járó cenzus folyt be.²⁶⁵

25 táblázat. A ludányi nyíl birtokain található épületek becslés szerinti értéke 1807-ben

Birtok	Épületek ára becslés szerint (forint)
<i>Alsóludány</i>	6685 (kastély nélkül)
<i>Szécsényhalászi</i>	8981
<i>Pöstény kuriális hely</i>	3418
<i>Galábocs helység</i>	2130
<i>Luciny helység – Kis- és Nagykeresztúrral</i>	2866
<i>Herencsény helység</i>	90
<i>Losonci birtok</i>	1763
<i>Sirák birtok</i>	1819
<i>Csoma helység</i>	292
<i>Sőregi porció</i>	500
<i>Péterfalva helység</i>	1230
<i>Tarcal</i>	n. a.
<i>Iklad</i>	20.817
<i>Pesti major</i>	24.000
Összesen	74.593

Pécelen állt a család másik, kőből és téglából készült, cseréppel fedett kastélya, melyben összesen 17 szoba állt az uraság rendelkezésére.²⁶⁶ A kastély mellett borház, granarium, képezház, istállók (legalább 36 ló tartására elegendő), tehénistálló (melyben 16 szarvasmarha fért el) volt. A kastélyhoz számos kert tartozott, így a díszkert, a konyhakert, „Rákos kert”, a 12 3/8 hold nagyságú „*Vadas vagy Anglus kert*”. A kastély területén volt még a személyzet számára tisztartóház, cselédház, béres ház, major udvar, ezen kívül bolt (alsó, felső), pálinkaház, régi serház, juhakol, vagyis egy gazdaságilag jól felszerelt uradalmi központ állt a Ráday-család rendelkezésére Pécelen a 19. század első felében. A péceli kastély értéke „*mint a Residentiához tartozók nem becsültettek*”. A többi épület értékét közel 18.000 forintra becsülték.²⁶⁷

Ahogy a ludányi nyílban úgy itt is az uradalmi adminisztrációs központban tisztai lakások álltak a gazdaságot irányítók rendelkezésére. Dabon 2 szobás tisztiház volt pincével, kerttel és istállóval. A szomszédos közelebbi és távolabbi pusztákon a gazdasági munkások szállására

²⁶⁵ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

²⁶⁶ A péceli Ráday kastély történetével számos szakirodalom foglalkozott már, így itt a kastéllyal kapcsolatos kiegészítő információktól eltekintenek. A péceli kastéllyal foglalkozó írások többek között: Zsindely Endre, 1956., uő 1959., Lángi József, 2001.

²⁶⁷ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

való házak, valamint állatok tartására való istállók és ólak voltak. Locsod pusztán csősz és condescensionalis (megszálló) ház, valamint 40 szarvasmarhára való istálló, Felsőlőb pusztán cselédház, marhaakol, ól és fészter, valamint csőszház állt. Baracson pásztoroknak való két ház volt. Az „*ab immemoriali*” árendába adott Ráda és Vány pusztákon hasonlóképpen szálló épület, marha és lóistállók, Ráda pusztán ezen kívül csőszház állt.²⁶⁸

A péceli nyílhoz sorolódott a budai várban álló ház is, melyet ugyanakkor a Ráday fivérek özvegy édesanyja, Fáy Zsuzsanna használt.²⁶⁹

A haszonbérbe adott Gomba helységben, valamint Alsólőb, Bánréve, Csév, Nyáregyháza és Vasad pusztákon semmilyen épülete nem volt a Ráday-családnak. A betelepítése óta árendában lévő Kishartán csak haszonvételekhez tartozó épületek voltak találhatóak (vendégfogadó, depositoryum, kereskedő bolt, mészárszék). Összességében 1807-ben a péceli nyílhoz tartozó épületek értékét közel 60.000 forintra becsülték, melyben ugyanakkor nincs benne a péceli kastély becsértéke.

A két uradalom épületeinek értékét összegezve, több mint 150.000 ezer forintot érhetett a teljes Ráday-épületállomány ebben az időszakban.²⁷⁰

26 táblázat. A péceli nyíl birtokain található épületek becslés szerinti értéke 1807-ben

Birtok	Épületek ára becslés szerint (forint)
<i>Pécel</i>	17817 (kastély nélkül)
<i>Locsod puszta</i>	654
<i>Felső- vagy Cserelőb puszta</i>	929
<i>Alsólőb puszta</i>	nincs
<i>Ráda puszta</i>	180
<i>Vány puszta</i>	150
<i>Baracs puszta</i>	180
<i>Dab</i>	3074
<i>Kisharta</i>	6731
<i>Vasad kuriális puszta</i>	nincs
<i>Csév puszta</i>	nincs
<i>Nyáregyháza puszta</i>	nincs
<i>Gomba</i>	nincs
<i>Budai ház a várban</i>	30000
<i>Bánréve puszta</i>	nincs
<i>Rimabánya</i>	nincs
Összesen	59715

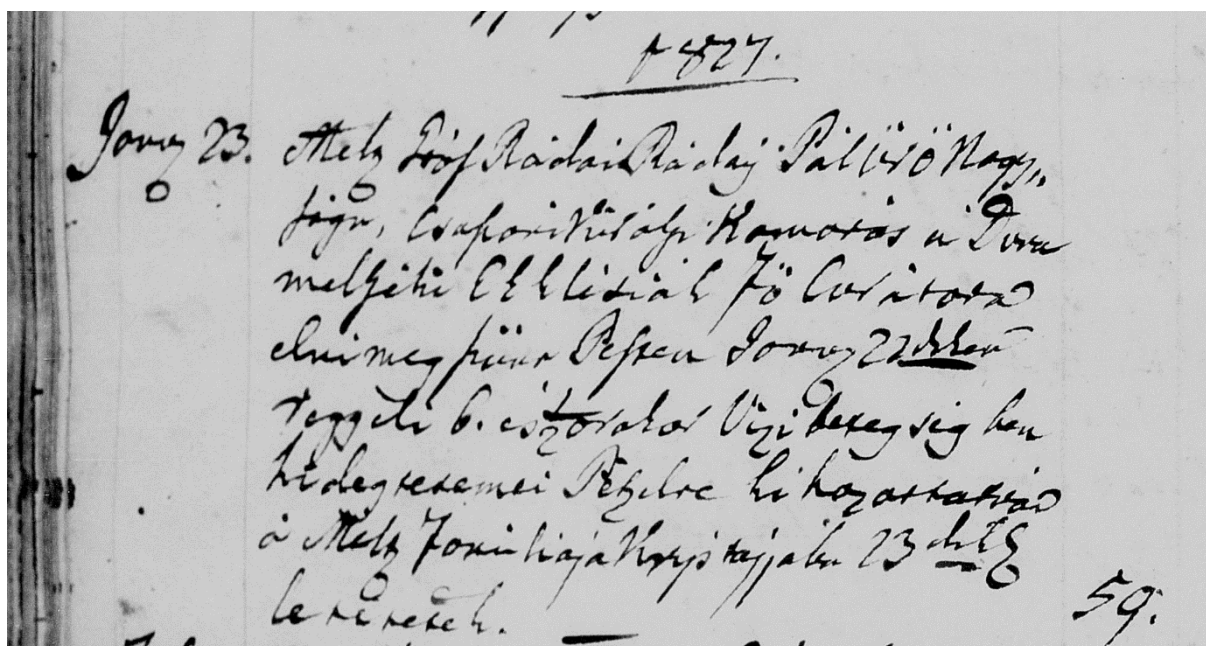
²⁶⁸ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

²⁶⁹ Fáy Zsuzsanna itt, Budán hunyt el 1816. február 20-án. Vajay Szabolcs, 1992. 199.

²⁷⁰ DRERL C/64-2b 2a 9. kötet 1807; összehasonlításképp a gödöllői Grassalkovich uradalomban 1810-ben 295.688 forintra becsülték az uradalomhoz tartozó épületeket, ami „teljes értékű pénzre átszámítva” nagyjából 69.600 forint. Amennyiben a 150.000 forint nem „teljes értékű pénz”, úgy a Ráday épületek értéke (a két kastélyon kívül) 35.377 forintra tehető. Wellmann Imre, 1933. 116.

7. A birtokállomány szétaprózódása III. Pál halála után

Gróf Ráday III. Pál 1827. január 23-án²⁷¹ hagyta el az árnyékvilágot Pesten. A 1820-as évek végére kialakult Ráday-vagyont négy gyermeke, I. László (1804-1868), IV. Gedeon (1806-1873), Anna (1794-1841) – gróf Nádasdy László özvegye – és Erzsébet (1802-1830) – báró Prónay Albert felesége – örökölte. Ezzel menthetetlenül megindult a családi vagyon szétaprózódása, valamint a birtokok – a leányágak révén – fiági öröklésből való kikerülése.

8. kép – Ráday III. Pál halotti anyakönyvi bejegyzése²⁷²

Pál, halála előtt 1-2 évvel²⁷³ készített egy kimutatást szerzeményeiről, melyben akkurátusan lejegyezte az atyjától rá háramlott ősi birtokokat, valamint mindazokat a szerzeményeket, befektetéseket, melyek már az ő idejében történtek. Eszerint 1801-ben 6 megyében összesen 42 birtokot/birtokrészt örökölték testvérével, III. Gedeonnal atyjuk, II. Gedeon 1801. július 10-i halála után. Ő maga zálogbavételekkel további birtokokat szerzett Felsőludányban, Halászában, valamint Nemespalojta és Bánréve pusztákban (32 évre) és Apáti pusztában (24 évre).

²⁷¹ A péceli református halotti anyakönyv szerint 23-án, a péceli kriptá felírása szerint 22-én hunyt el.

²⁷² „Mélt. Gróf Rádai Ráday Pál Úr ő Nagysága, Császári Királyi Kamarás a Dunamellyéki Ekklesiának Fő Curatora élni meg szűnt Pesten Januar 22dikén reggeli 6 és ½ óraker Vizi betegségben hideg tetemei Pételre ki hozattatván a Mélt. Familiája Kriptájába 23dik[an] letetetek. – 59 [éves]”
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-TRJR-X?i=260&cc=1858355&cat=15297>
https://peceliertektar.hu/ertekek_pdf/epitett/epitett_03_raday_kripta.pdf (letöltés ideje: 2022. május 19)

²⁷³ A forrás pontos keletkezési ideje nem ismert, az utolsó dátum amire utal 1825. március 31., amikor is a péceli „udvarház” minden épületével együtt leégett.

Örökvallással szerzett Herencsényben és Becskén 2-2 úrbéres házhelyet, valamint megvásárolta Pesten a „*Fortuna Czim alatt esmeretes házat*” melyet később eladott, ennek árát az ősi adósságokra fordítva. További részek szerzésével erősítette birtokállományát Kishartán, Felsőlőb pusztán, Ikladon, birtokrészt szerzett Márkházán. Vagyis elsősorban a pesti és nógrádi birtokait erősítette meg. Nemcsak birtokrészek szerzésével, de épületek felhúzásával is növelte ingatlanainak értékét. Főként gazdasági épületeket építtetett (istállókat, juh aklokat, Pöstényben és Halásziban malmot), de a 19. század elején épült Ikladon egy „*Condescensióra való alkalmas ház pincével egészen égetett téglából zszindel fedél alatt*” mely épület a 19. század második, 20. század első felében a család lakhelyül szolgált. Ezen kívül Lucinban és Sőregen tisztek lakására szolgáló épületeket húzatott fel. Épületekre mindösszesen 20.300 forintot költött III. Pál.²⁷⁴

Fentebb felsorolt négy gyermeke 1829. április 18-án Pécelen gyűlt össze az örökség elosztása ügyében. A teljes Ráday jószágot négy nyílra osztották fel, amely felosztással a gömöri birtokállomány egésze, a pesti és nógrádi birtokok harmada került a leányági örökösökhöz. Az első két nyíl főként a két központ, Pécel és Ludány köré összpontosult, ugyanakkor a második nyílhoz Pest, Békés és Hont vármegyei birtokokat is csatoltak. A második és harmadik nyíl tartozékai 4, illetve 5 megyében voltak megtalálhatóak. Az alábbi táblázaton (27. táblázat) részletesen feltüntettem, hogy az egyes nyilakhoz mely birtokok, milyen részarányban tartoztak.

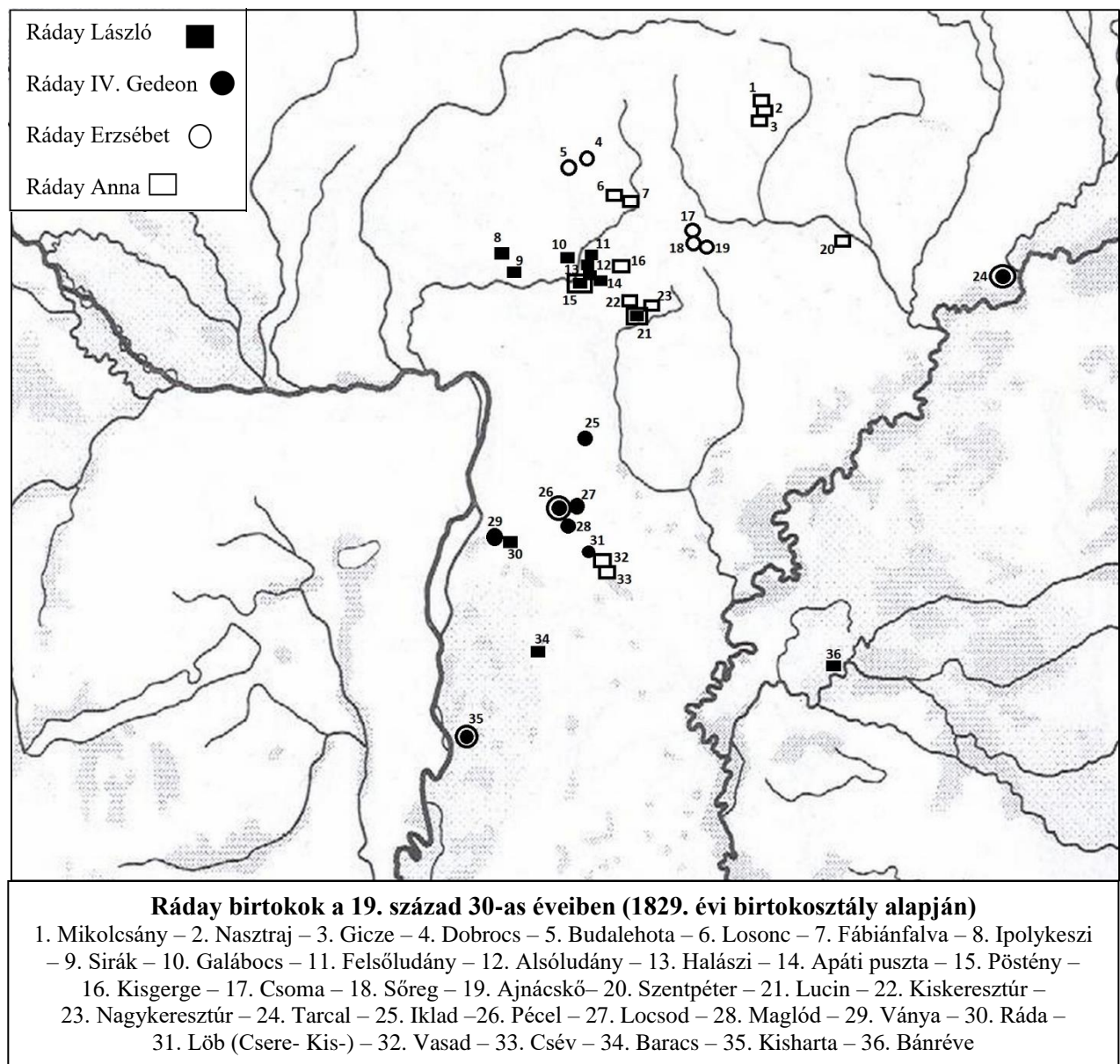
²⁷⁴ DRERL C/64-2c 69/4 – Ráday III. Pál kimutatása szerzeményeiről

27 táblázat. A családi birtokállomány örökösök közti elosztása III. Pál halála után (1829)

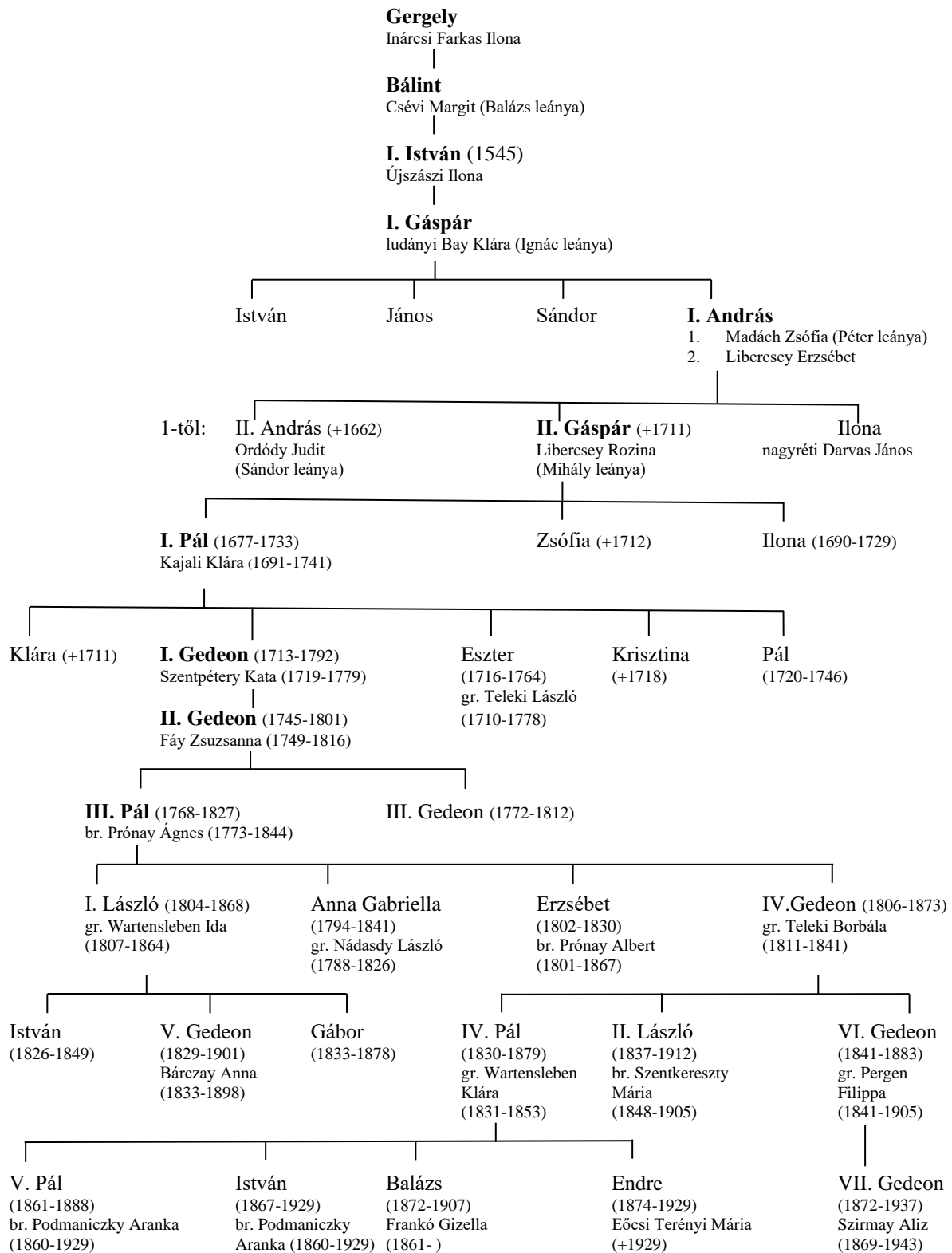
I. nyíl – IV. Gedeon			II. nyíl – I. László			III. nyíl – Erzsébet			IV. nyíl – Anna		
Birtok	Rész	Megye	Birtok	Rész	Megye	Birtok	Rész	Megye	Birtok	Rész	Megye
Kisharta	34/45	Pest	Baracs		Pest	Pécel	I. nyílból kihagyott rész	Pest	Pöstény	II. nyílból kimaradt rész	Nógrád
Vány puszta		Pest	Ráda		Pest	Kisharta	I. nyílból kihagyott rész	Pest	Lucin	II. nyílból kimaradt rész	Nógrád
Cserelöb puszta	1/2+29/72	Pest	Lucin	1/2	Nógrád	Csoma		Gömör	Kiskeresztúr puszta		Nógrád
Iklad	egész	Pest	Alsóludány		Nógrád	Sőreg		Gömör	Nagykeresztúr puszta		Nógrád
Pécel	11/45	Pest	Szécsény-halászi		Nógrád	Ajnácskő		Gömör	Kisgerge		Nógrád
Locsod		Pest	Galábocs		Nógrád	Dobrocs		Nógrád	Vasad puszta		Pest
Kislöb		Pest	Felsőludány		Nógrád	Budalehota		Nógrád	Csév puszta		Pest
Maglód	porció	Pest	Apáti puszta		Nógrád	Tarcal	Szentkereszt, Mestervölgy szőlő	Zemplén	Gicze		Gömör
Tarcal	Baksó szőlő	Zemplén	Pöstény		Nógrád				Nasztraj		Gömör
			Ipolykeszi		Hont				Mikolcsány		Gömör
			Bánréve puszta		Békés				Losonc		Nógrád
			Sirák	szőlő	Hont				Fábiánfalva puszta		Nógrád
									Szentpéter	szőlő	Borsod

Az első nyilat, és ezzel az anyai örökségként a családra szállt Pécelt a másodszületött fiú, IV. Gedeon örökölte, míg a második nyilat – benne Ludánnyal –, az idősebb fiú, László kapta. Ráday Erzsébet – báró Prónay Albert felesége – a harmadik, míg Anna – gróf Nádasdy László özvegye – a negyedik nyilat húzta, ezáltal a fiági birtokállomány közel felére apadt, és nagyrészt a két birtokközpont köré szorult. Mindez az alábbi térképen jól szembevető, ahogy az is, hogy a Rádayak észak-keleti birtokállománya teljesen kikerült a fiági öröklésből.

10. térkép. Fi- és leányági öröklés 1829-ben

Ráday-család leszármazási táblája²⁷⁵

²⁷⁵ Késmárky István-Pálmány Béla-Simon István-Fekete László Gyula, 2022. 212-213.; Nagy Iván, 1862. 550., valamint saját kutatás alapján, félkövérrel kiemelve a jelen disszertációban tárgyalt ágakat.

IV. Birtokigazgatás

1. Kajali Pál öröksége

A 17. század közepén Ráday I. András, valamint fiai, II. András és II. Gáspár még saját irányításuk alatt tarthatták az egymáshoz közel eső birtokokon folytatott gazdálkodást. A 18. század első felére viszont oly mértékben megnövekedett a családi birtokállomány, hogy azt már csak hierarchikusan felépített és akkurátusan megszervezett irányítás segítségével lehetett működtetni. A fennmaradt levéltári források segítségével jól nyomon követhetőek a család birtokigazgatásának egyes stációi, hogyan fejlődött és bővült az évszázadok során a gazdasági alkalmazottak köre és száma, valamint hogy milyen mozgatói voltak a gazdaságirányító tisztségek egyre magasabb szintű létrehozásának.

A Kajali család révén nemcsak közel megduplázták birtokaik számát a Rádayak, de Kajali Pál öröksége jó alapot és mintát adott Ráday Pálnak a megnövekedett birtokállomány igazgatási rendszerének kialakítására is. Ezt a feltevést arra az urbáriális összeírásra lehet alapozni, amelyet Kajali Pál még 1709-ben készített birtokairól. Kajali ekkor 62 községben/pusztán lévő javait, majorság földjeit, jobbágyait és azok szolgáltatásait regisztrálta. Ezt a birtokállományt öt ispánságra osztotta fel, valamint két úgynevezett jószággra. A Nagyhont vármegyei birtokok a Pribelyi ispánság, a Nógrád vármegyeiek egyrészt a Somosújfalusi ispánság, másrészt a Medvesallyai ispánság, harmadrészt – a gömöri javakkal együtt – a Sőregi ispánság, míg a gömöri-borsodi javak a Kisfaludi ispánság igazgatása alá kerültek. Az „*Alföldi jószág*”-hoz²⁷⁶ Heves és Pest vármegyei birtokok, míg a „*Ráhói jószághoz*” – a névadó kishonti Ráhón kívül – Nógrád megyei birtokok tartoztak. Emellett voltak „*cenzuális*” falvak, melyek egyik ispánsághoz sem lettek sorolva, ezek évente cenzus fizetésével váltották meg szolgáltatásaikat a földesúrtól.²⁷⁷

Wellmann Imre a tisztviselőket és alkalmazottakat öt csoportra osztotta fel.²⁷⁸ Kállay István kerületi és uradalmi tisztviselőket, uradalmi és kegyúri alkalmazottakat és szolgákat különböztet meg a nagybirtokkormányzatnál. Az ispánokat az uradalmi hierarchiában az alkalmazottak (oeconomici) közé sorolja, akiket éles határvonal választott el a tisztektől. Az ispánok a birtokirányítás legalsó fokú közegei voltak, a legmagasabb rangú oeconomicusok, akik gyakran a parasztok közül kerültek ki. Közvetlenül az ispán irányította a gazdasági

²⁷⁶ Az alföldi jószág elnevezés később a Rádayaknál is megjelenik.

²⁷⁷ DRERL C/64-2b 43. d. Pécel No. 229.

²⁷⁸ *aulici* – udvarmester, szakács, inas, kertész, nyugdíjasok stb.; *fundationales* – plébános, káplán, tanító stb.; *officiales* – birtoktalan nemesek közül kikerülő tisztek; *oeconomici* – esetleg a parasztok közül kikerült alkalmazotti réteg; *servitores* – szolgák, cselédség stb. Kállay István, 1980. 103.

munkákat, vezette a majorsági gazdálkodást. Irányítása alá tartoztak a béresek, robotosok, bér munkások, számon tartotta és felügyelte az elvégzett munkákat.²⁷⁹ Az ispánságok léte tehát egy alsószintű uradalmi igazgatási-adminisztrációs rendszer létét bizonyítja, melyben a földesúrnak még nagyobb szerepe volt a gazdaság fenntartása és irányítása szempontjából. Mivel a későbbiekben jó összehasonlítási alap lehet a Ráday Pál által kialakított ispánságokkal, így az alábbi táblázatban részletezem Kajali Pál ispánságokba sorolt birtokait.²⁸⁰

28 táblázat. Kajali Pál birtokai (1709)

Pribelyi ispánság			
1.	Pritlek falu (<i>Hont</i>)	6.	Gortva praedium (<i>Gömör</i>)
2.	Felsőpribely (<i>Hont</i>)	7.	Baloghfalva falu (<i>Gömör</i>)
3.	Felsőcehi kuriális puszta (<i>Hont</i>)	8.	Füleki szőlő (<i>Nógrád</i>)
4.	Nemespalojta kuriális puszta (<i>Hont</i>)	Kisfaludi ispánság	
5.	Csáb falu (<i>Hont</i>)	1.	Kisfalud (<i>Gömör</i>)
6.	Sirak kuriális falu (<i>Hont</i>)	2.	Bolyok (<i>Borsod</i>)
7.	Felsőgyürki kuriális falu (<i>Hont</i>)	3.	Várgede (<i>Gömör</i>)
8.	Nyék falu (<i>Hont</i>)	Censualis jószágok	
9.	Kapasz praedium (<i>Hont</i>)	1.	Kazár (<i>Nógrád</i>)
10.	Ipolykeszi falu (<i>Hont</i>)	2.	Karancsberény (<i>Nógrád</i>)
11.	Nagycsalomja falu (<i>Hont</i>)	3.	Keszi (<i>Nógrád</i>)
12.	Kiscsalomja falu (<i>Hont</i>)	4.	Mihálygerge (<i>Nógrád</i>)
13.	Középtúr falu (<i>Hont</i>)	5.	Tarnóc (<i>Nógrád</i>)
Somosújfalusi ispánság		6.	Herencsény (<i>Nógrád</i>)
1.	Somosújfalú (<i>Nógrád</i>)	7.	Becske (<i>Nógrád</i>)
2.	Somoskő (<i>Nógrád</i>)	8.	Báb[i] puszta (<i>Nógrád</i>)
3.	Vendégi puszta (<i>Nógrád</i>)	9.	Szenterzsébet puszta (<i>Nógrád</i>)
4.	Kisterenye (<i>Nógrád</i>)	10.	Kisbéna puszta (<i>Gömör</i>)
5.	Kalapát (<i>Nógrád</i>)	11.	Kisbárkány praedium (<i>Nógrád</i>)
6.	Újlak (<i>Nógrád</i>)	12.	Kisarany praedium (<i>Nógrád</i>)
Medvesallyai ispánság		13.	Telki praedium (<i>Nógrád</i>)
1.	Cered falu (<i>Nógrád</i>)	Alföldi jószág	
2.	Hidegkút falu (<i>Nógrád</i>)	1.	Ecséd (<i>Heves</i>)
3.	Kisújfalú (<i>Nógrád</i>)	2.	Pécel (<i>Pest</i>)
4.	Baraton puszta (<i>Nógrád</i>)	3.	Maglód (<i>Pest</i>)
5.	Óbást falu (<i>Nógrád</i>)	4.	Locsod puszta (<i>Pest</i>)
6.	Vecseklő falu (<i>Nógrád</i>)	5.	Tűzberek puszta (<i>Pest</i>)
7.	Novák (<i>Nógrád</i>)	6.	Gomba falu (<i>Pest</i>)
Sőregi ispánság		7.	Gyömrő falu (<i>Pest</i>)
1.	Ragyolc falu (<i>Nógrád</i>)	Rahói jószág	
2.	Pusztaragyolc praedium (<i>Nógrád</i>)	1.	Rahó (<i>Kishont</i>)
3.	Monosza puszta (<i>Nógrád</i>)	2.	Kisterenye (<i>Nógrád</i>)
4.	Kisbéna puszta (<i>Gömör</i>)	3.	Nagyterenye (<i>Nógrád</i>)
5.	Sőreg falu (<i>Gömör</i>)	4.	Újlak (<i>Nógrád</i>)
		5.	Kalapát puszta (<i>Nógrád</i>)
		6.	Szöllős (<i>Nógrád</i>)

²⁷⁹Kállay István, 1980. 123.

²⁸⁰DRERL C/64-2b 43. d. Pécel No. 229.

2. Ráday I. Pál birtokigazgatása a Rákóczi-szabadságharc után – ispánságok létrehozása

A Kajali-família nemcsak jelentős birtokállománnyal gyarapította a Ráday-családot, hanem egy gondos és minden részletre ügyelő gazdasszonnal is. Kajali Klára akkurátusságát és jó gazdasági érzékét igazolják azok a kalendáriumok, melyek a Ráday Könyvtár gyűjteményében találhatóak meg. A háziasszony szerepében – és férje gyakori távollétében – szoros felügyelet alatt tartotta a családi gazdaságot. 1712-től kezdődően 1740-ig (Klára 1741. január 18-án halt meg) 46 kalendárium maradt fenn, melyekben döntő hányadában Klára bejegyzései találhatóak meg. A bejegyzések éppúgy tartalmazzák a különféle termények (gabona, bor) eladására és vételére vonatkozó információkat, mint a gazdasági cselédek konvencióinak feljegyzését.²⁸¹ Ugyanakkor számos családtörténeti vonatkozású adat is fellelhető benne.²⁸² A bejegyzések arra engednek következtetni, hogy a Rákóczi-szabadságharc után az 1710-es években a családi gazdaság viszonylag egy kézben összpontosult, a birtokigazgatás struktúrája pedig még kezdetleges szinten állt. Minden bizonnyal a Lengyelországból való hazatérés után kezdtek el a gazdaság szerkezetének kialakítását, melyben igen nagy szerepe lehetett Kajali Klárának – lévén 1712-ben Pált már Pozsonyban találjuk az országgyűlésen. Klára ez idő alatt egyedül irányította a család birtokait, ő intézte 1712-1715 közt a ludányi ház megnagyobbítását is, ahol 1713. október 1-én megszületett fiúk, I. Gedeon.²⁸³

A Ráday-birtokok kezelésére közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc után, 1711 végén, 1712 elején alakulhattak meg az első ispánságok. Ezek kialakítása, és a hozzájuk tartozó egyes birtokok arra engednek következtetni, hogy Ráday, Kajali Pál igazgatási struktúráját vette át és alkalmazta azt a többi, atyai ágról örökölt jószágra vonatkozóan is. Ezt erősíti az is, hogy az ispánságok létéről csak Kajali Pál halála után (1710. április 28.) szólnak források. Az 1710-es évek elején-közepén bizonyíthatóan létezett már a ceredi,²⁸⁴ a [somos]újfalusi²⁸⁵ és sőregi²⁸⁶ ispánság, az 1710-es évek végéről van adat a csalomjai²⁸⁷ és a ludányi²⁸⁸ ispán létéről.

²⁸¹ A bejegyzésekből kinyerhető gazdasági adatokat az adott helyen részletesen is fogom elemezni.

²⁸² Példának okáért: 1720. február 7-i bejegyzés (Ráday Pál kézírása): „született Pal Fiatskánk, kit Isten nevellyen Sz. Pal tudományában” Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára (DRERK) 0,3961/9-2. 1720; 1739. május 25-i bejegyzés: „születet Rádaji Gedeon Klára nevű Leánya kit az Úr nevellyen maga igaz ismeretiben” – DRERK 0,3962/19. 1739;

²⁸³ Beliczay Angéla, 1980. 169-170., 185-187.

²⁸⁴ 1712. augusztusi bejegyzés: „hozot az Ceredi Ispány nyolcad fél kila borsót és egy kila lencsét s hat kila paszkonca kendert még maradot nála más fél kila borsó az kit vetéshez hagytam” DRERK 0,3961/1. 1712

²⁸⁵ 1713. októberi bejegyzés: „Az Uj fali Ispán küldöt az Ceredi Ispány által szilva árát öt német forintot huszonhét polturát” DRERK 0,3961/2. 1713

²⁸⁶ 1714. december 22-i bejegyzés: „hozot az Sőregi Ispány puszta ragyóci sertés legeltetésért négy magyar forintot és ugyan Puszta ragyoci föld bért két magyar forintot” DRERK 0,3961/3. 1714

²⁸⁷ 1719. május 4-i bejegyzés: adtam az Csalomiai Ispan[na]k karára [karóra] fforint] 2 Rh[énes]. az elot az Vinczler[ne]k f. 1 DRERK 0,3961/8. 1719

²⁸⁸ DRERL C/64-2c 62-2 – 1719. május 13. Pintér Pál számadása.

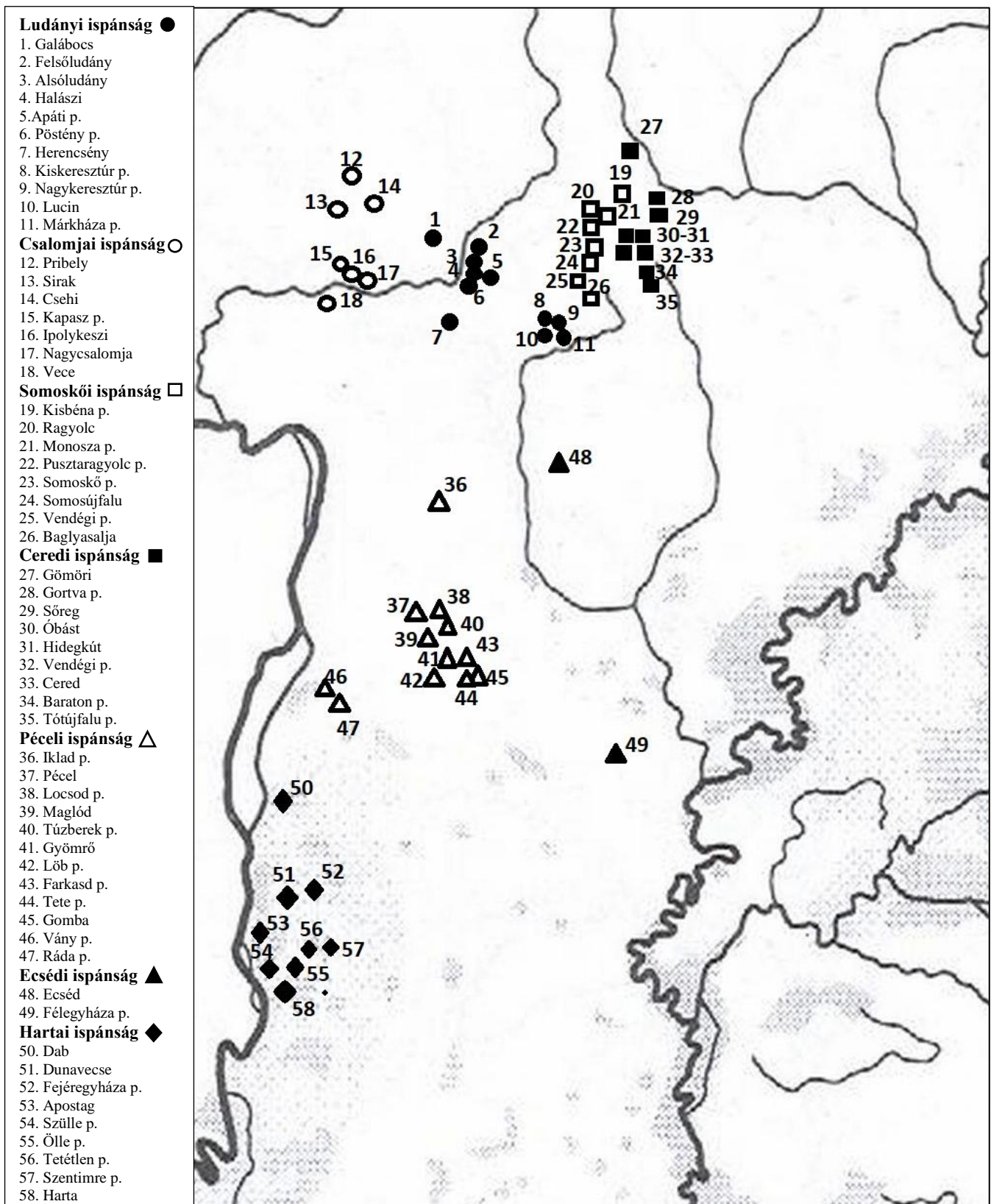
Az ispánságok végleges struktúrája az 1720-as években alakulhatott ki. Ráday Pál 1728-ban készített birtokkimutatásában már egy megszilárdult kép bontakozik ki a korabeli gazdasági adminisztráció felépítéséről. E szerint Pál hét ispánságra osztotta fel birtokait. A ceredi ispánsághoz tartoztak a Nógrád és Gömör vármegyei birtokok, a csalomjaihoz a honti részek, az ecsédi ispánság a Heves vármegyei Ecsédből, és a pesti félegyházi porciókból állt, a hartai és a péceli ispánságokhoz Pest vármegyei, a ludányi ispánsághoz a Nógrád vármegyei, míg a somoskőihez a Nógrád és Gömör vármegyei Ráday-jószágok tartoztak. Külön igazgatás alatt állt a „*Lossonczi Ház dolga, a' hova való az Fabianfalussi és Terbeledi Portiok*”. Külön van feltüntetve a Pest vármegyei Csaba, melyről további információk nem állnak rendelkezésre. Az alábbi táblázat részletesen mutatja az ispánságokhoz tartozó egyes falvakat, valamint a Kajali örökségek esetében azt, hogy melyik ispánságban voltak találhatóak az 1709. évi Kajali-urbáriumban. A fentebbi, Kajali-családra vonatkozó információkkal összevetve kiderül, hogy 1728-ban a Ráday-javak 44 %-a (61 községből 27) a Kajali örökségből származott. Az 1709. évi pribelyi ispánság 37,5%-a, a sőregi ispánság 75%-a, a medvesaljai ispánság 71%-a, a somosújfalusi ispánság fele és az „Alföldi jószág” egésze beolvadt Ráday Pál birtokigazgatási rendszerébe.²⁸⁹ Az alábbi táblázaton (29. táblázat) feltüntettem az egyes ispánságokhoz tartozó birtokokat, valamint azt, hogy mely birtokok kerültek át a Kajali-örökségből, és azok Kajali Pál mely ispánságához tartoztak. A 11. számú térképen térben is ábrázoltam az ispánságok elhelyezkedését.

---

²⁸⁹ DRERL C/64-2a 6a kötet

29 táblázat. A Ráday-birtokok ispánságokra osztása (1728)

<i>Ráday Pál összeírása</i>	<i>Kajali-urbárium</i>	<i>Ráday Pál összeírása</i>	<i>Kajali-urbárium</i>
Ludányi ispánság		Hartai ispánság	
Alsóludány (<i>Nógrád</i>)	-	Harta (<i>Solt</i>)	-
Felsőludány (<i>Nógrád</i>)	-	Dunavecse (<i>Solt</i>)	-
Halászi (<i>Nógrád</i>)	-	Dab (<i>Solt</i>)	-
Pöstény puszta (<i>Nógrád</i>)	-	Apostag (<i>Solt</i>)	-
Apáti puszta (<i>Nógrád</i>)	-	Ölle puszta (<i>Solt</i>)	-
Galábocs(<i>Nógrád</i>)	-	Szülle puszta (<i>Solt</i>)	-
Lucin (<i>Nógrád</i>)	-	Tetétlen puszta (<i>Solt</i>)	-
Nagykeresztúr puszta (<i>Nógrád</i>)	-	Szentimre puszta (<i>Solt</i>)	-
Kiskeresztúr puszta (<i>Nógrád</i>)	-	Fejéregyháza puszta (<i>Solt</i>)	-
Márkháza puszta (<i>Nógrád</i>)	-	Ceredi ispánság	
Herencsény (<i>Nógrád</i>)	-	Cered (<i>Nógrád</i>)	Medvesallyai ispánság
Péceli ispánság		Hidegkút (<i>Nógrád</i>)	Medvesallyai ispánság
Pécel (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Óbást (<i>Nógrád</i>)	Medvesallyai ispánság
Maglód (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Vecseklő (<i>Nógrád</i>)	Medvesallyai ispánság
Gyömrő (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Baraton puszta (<i>Nógrád</i>)	Medvesallyai ispánság
Gomba (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Sőreg (<i>Gömör</i>)	Sőregi ispánság
Iklad puszta (<i>Pest</i>)	-	Gortva puszta (<i>Gömör</i>)	Sőregi ispánság
Locsod puszta (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Tótújfalu puszta (<i>Nógrád</i>)	-
Tuzberek puszta (<i>Pest</i>)	Alföldi jószág	Gömör (<i>Gömör</i>)	-
Farkasd puszta (<i>Pest</i>)	-	Ecsédi ispánság	
Tete puszta (<i>Pest</i>)	-	Ecséd (<i>Heves</i>)	Alföldi jószág
Leb puszta (<i>Pest</i>)	-	Félegyháza puszta (<i>Pest</i>)	-
Vány puszta (<i>Pest</i>)	-	Csalomjai ispánság	
Ráda puszta (<i>Pest</i>)	-	Csalomja (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Somoskői ispánság		Kapasz puszta (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Somoskőalja puszta (<i>Nógrád</i>)	Somosújfalusi ispánság	[Ipoly]Keszi (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Somosújfalu (<i>Nógrád</i>)	Somosújfalusi ispánság	Sirak (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Vendégi puszta (<i>Nógrád</i>)	Somosújfalusi ispánság	[Ipoly]Vece (<i>Hont</i>)	-
Baglyasalja (<i>Nógrád</i>)	-	Pribely (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Ragyolc (<i>Nógrád</i>)	Sőregi ispánság	Csehi (<i>Hont</i>)	Pribelyi ispánság
Pusztaragyolc puszta (<i>Nógrád</i>)	Sőregi ispánság	"Losonci ház dolga"	
Monosza puszta (<i>Nógrád</i>)	Sőregi ispánság	Fábiánfalu puszta (<i>Nógrád</i>)	-
Kisbéna puszta (<i>Gömör</i>)	Sőregi ispánság	Terbeléd (<i>Nógrád</i>)	-
		Nincs további információ	
		[Rákos]Csaba[<i>Pest</i>]	-

11. térkép. Ispánságok térbeli elhelyezkedése Ráday I. Pál idején (1728)²⁹⁰

²⁹⁰A „Lossonczi Ház dolga”-hoz tartozó fábiánfalusi és terbelédi porciók, valamint [Rákos] Csaba nincsenek feltüntetve a térképen.

A megnövekedett birtokállomány működtetéséhez jól strukturált adminisztrációs rendszer kiépítésére, valamint gazdasági tisztek és cselédek alkalmazására volt szükség. Az ispánságok működése idején az alkalmazottak között a legmagasabb szinten az ispán állt. Az első ispánt, egy Ádám nevezetűt már 1712-ben megtalálni Kajali Klára kalendárium bejegyzésében, 1712. áprilisában 4 máriást fizetett neki lencséért.²⁹¹ Mint ispánt először 1715. augusztus 31-én jegyzi, amikor is 46 szál deszkát vitt neki a vámról.²⁹²

A források tanúsága alapján a Ráday gazdaságban a következő feladatai voltak az ispánoknak: az igazgatása alá tartozó birtokok gazdálkodásának felügyelete; bortermő vidékeken a szőlőmunkák kiadásainak jegyzése,²⁹³ kocsmá jövedelmek felügyelete, borok kiadása,²⁹⁴ különféle jövedelmekről – bevételekről, kiadásokról – számadás,²⁹⁵ termények piacra vitele, eladása,²⁹⁶ a földesúr megbízásából (és jóváhagyásával) mesteremberek felfogadása reparáláshoz, építkezéshez.²⁹⁷

Az ispánok hierarchiában elfoglalt helyét mutatja egy 1722. évi konvenciók fizetési lista. E szerint a ludányi ispán Szent György naptól kezdődően június 17-ig 40 forint 80 dénárt kapott konvencióra. Összehasonlításként „*Jancsi kocsis*” ugyanezen időszakban 20 forint 35 dénárt, a ludányi „*Gonda béres*” 18 forint 12 ½ dénárt, míg a pöstyényi juhász 18 forint 85 dénárt kapott. Vagyis az ispán fizetése nem tekinthető kiugróan magasnak a többi alkalmazottéhoz képest, így – a nagyobb felelősségen kívül, mely ugyanakkor megnyilvánult a dupla fizetésben – rangban más egyéb különbség nem igazán volt az ispán, és példának okáért egy juhász vagy béres között.²⁹⁸ Az 1710-es '20-as évekből név szerint ismerjük a következő ispánokat: Galbács

²⁹¹ Itt még nem nevezi úgy Klára, mint ispán. DRERK 0,3961/1. 1712.

²⁹² Az 1720-as években Galbács (Tóth) Ádám somosújfalusi ispán volt, elképzelhető hogy itt róla van szó, viszont, az 1710-es években a vezetékneve nem jelenik meg, így egyértelműen nem bizonyítható, hogy a két személy azonos volna. DRERK 0,3961/4. 1715.

²⁹³ DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1619-1750. – A[nn]o 1725 Csalomjai Ispán Számadása

²⁹⁴ DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1619-1750. – 9. Jan. 1723. A Csalomiai Ispánnal való számvetés a korcsmán el follyt borról – Kalendáriumi bejegyzések: 1718. november: „*Tamás napján adot Adám Ispány kezemhez Ceredi palinka árát 10 Talért és 16 polturát*”; 1718. december: „*Tamás napján adot Adám Ujjfali Ispány kezemhez ser árát az kit kocsmán kívül el adot - - 24 német forintot és 8 garast*” DRERK 0,3961/7. 1718

²⁹⁵ DRERL C/64-2b 62.-2 – „*Somos Ujjfalussi Ispannyal való számvétel, a mit Miller Sefőző idejében kéz pénzen sert el adot, és árát kezéhez adta ab A[nn]o 1720 18 8br[is] usq[ue] ad 19 9br[is] 1722*” – DRERL C/64-2b 12. d. Cered – „*A[nn]o 1724 die 1 8bris Czeredi Ispány számadása*”. uo. „*Anno 1724. die 6. 8bris Somos Újjfalusi Ispány számadása*” – DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1619-1750. – „*1728 Csalomiai Ispán számadása kezéhez vett pénzről*”

²⁹⁶ Kalendáriumi bejegyzés: 1718. június: „*Sztaniszló vásárán adta el Adám Ispány az Ilka két marháját 20 Taléron melynek az árát kezemhez is vetem ugyhogy magam kezéhez adgyam jövendőre*” DRERK 0,3961/7-2. 1718 – 1739. május: „*Hozot Adám Uj fali Ispány Losoncra 158 kila búzát és felet kibül adot el száz hét kila búzát 3 máriásával az töbi Rebeda kezénél marat*” DRERK 0,3962/19. 1739 – DRERL C/64-2b 35. d. Ludány Szent Kereszt napi vásárlása Pintér Pálnak 1726 Esztendőben.

²⁹⁷ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1739. január 15. „*Bernát kőmives Contractussa az kerítés iránt*”. – DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1739. június 21. „*Kőfaragó Contractusa 1739ben*”

²⁹⁸ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1722. június 17. „*Exitus Iször is a' conventiok ki fizetése, mely következik e' szerint*”

(Tóth) Ádám somosújfalusi,²⁹⁹ Horvát Jakab ecsédi,³⁰⁰ Szencsi István csalomjai³⁰¹ és Szó György sőregi³⁰² ispán.

30 táblázat. Ispánok és – forrásokkal alátámasztható – hivatali idejük a Rádayak gazdaságában

Név	Ispánság	Hivatali idő
Galbács/Tóth Ádám	somosújfalusi	1715-1727 ³⁰³
Horvát Jakab	ecsédi	1740 ³⁰⁴
Késmárki Gábor	cered	1720-1726 ³⁰⁵
Pintér Pál	ludányi	1717-1741 ³⁰⁶
Szencsi István	csalomjai	1719-1729 ³⁰⁷
Básti István	sőregi	1726 ³⁰⁸
Szó György	sőregi	1727 ³⁰⁹

Az ispánok közül külön érdemes megemlíteni a ludányi ispánt,³¹⁰ Pintér Pált, aki – forrásokkal bizonyíthatóan – már 1717-től a Rádayak szolgálatában állt és a családnál működött egészen 1741-ig.³¹¹ Már a tőle fennmaradt források mennyisége – köztük számos levele Ráday Pálhoz, és Kajali Klárához – is arra enged következtetni, hogy az ispánok között a Rádayak gazdaságában kitüntetett szerepe volt. 1719-től jónéhány számadása maradt fenn, ő rögzítette és fizette ki a konvenciók cselédekét, felügyelte a kocsmárosok számadásait, jegyezte a borokból származó jövedelmeket.³¹²

Kabay János 1720-ban állhatott a család szolgálatába, ekkor évi fizetésébe 12 forintot, 6 pár csizmát, süveget, fehér ruhára egy tallért és patrontáskát kapott.³¹³ 1725-ben kelt

²⁹⁹ Többek között: DRERL C/64-2b 56. d. „Somosújfalú 1722 vám pénzrül való számvétel az Újfalussi Ispánnal”. – uo. „Adam Ispannal való számvétel az el adott ser árárul” – DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg 1727. március 11. „Az SUjfalussi Ispan által az Obastiak[na]k és Sőregiek[ne]k el adott Buzarol való számadása”.

³⁰⁰ DRERL C/64-2b 15. d. Ecséd 1740. február 25. Ecsédi Ispán Horvát Jakab számadása...

³⁰¹ Többek között: DRERL C/64-2b 31. d. Ipolykeszi No. 21.- név szerint nem említve: DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1619-1750. „Csalomiai Ispan számadása p[ro] A[nn]o 1721” – DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1619-1750. „1728 Csalomiai Ispan számadása kezéhez vett pénzrül”.

³⁰² DRERL C/64-2c 62-1. „1727. június Sőregi újra ki adott Búza”

³⁰³ DRERK 0,3961/4. 1715., DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg 1727. március 21.

³⁰⁴ C/64-5 I. No. 65. 1740. szeptember 6. – Fatavich Ferenc levele Kajali Klárához

³⁰⁵ C/64-2c 62/1 - 1720 ceredi kocsmára számadás, C/64-4c/2-1 – 672. sz. levél 1726. június 13. Pintér Pál levele

³⁰⁶ Pintér Pállal kapcsolatos források megtalálhatóak: DRERL C/64-2c 62/1 – Ráday I. Pál és felesége gazdálkodása 1712-1740., C/64-2b 36. d. Ludány

³⁰⁷ DRERL C/64-2b 31. d. Ipolykeszi No. 21., DRERL C/64-2b 39. d. Szenchi Jedzése az Csalomiai Kiadot fürül

³⁰⁸ DRERK 0,3962/6. 1726.

³⁰⁹ DRERL C/64-2c 62/1 Sőregi újra ki adott Búza

³¹⁰ Először egy 1736. március 25-i szlovák nyelvű levélben írja magát úgy, mint ludányi ispán. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány; az 1720-as években és még 1735-ben is mint „ludányi gondviselő”, „ludányi jószág érdemes gondviselőjét” rögzítik a források. Kérdés – amire a források nem adnak egyértelmű választ – hogy itt valóban gondviselő-tisztartó címről van-e szó, vagy az ispán tisztségre használták ezt a szót. Ha az előbbi, akkor a tisztartói cím már korábban megjelenhetett a Ráday-birtokokon, mint ahogy azt a későbbi oldalakon tárgyalom.

³¹¹ Első ismert forrás az 1717 és 1718 őszén általa eladott búzáról kimutatás, az utolsó 1741. május 8-án kimutatás az általa a losonci vásáron eladott péceli gyapjúról. DRERL C/64-2c 62/1; 61/6

³¹² DRERL C/64-2c 62-2 – 1719. május 13. Pintér Pál számadása.

³¹³ DRERL C/64-2c 79/1 Kabai János konvenciója

konvenciójában Ráday Pál szolgájának, 1728-ban Ráday Pál tisztjének írták.³¹⁴ 1722-ben már 26 forint 63 ½ dénárt – vagyis 14 forintra kevesebbet, mint a ludányi ispán – kapott konvenciójában.³¹⁵ 1730-ban péceli gondviselő, 1734-ben mint „*Ráday Pálné asszonyunk gondviselője*” szedi be a becskei dézsma restanciát. 1735-ben a Rádayaktól Fáy Lászlóhoz szegődött.³¹⁶ A gondviselő tisztség azonban a gazdasági igazgatás egy következő szintjét jelenti, amelyről az adott helyen bővebben is értekeznek.³¹⁷ Kabay, Pécel mellett a ceredi ispánság területén működhetett, főként dézsma beszedésével és a termelt gabonák regisztrálásával foglalkozott.³¹⁸

Az 1710-es évek végén- és az 1720-es években készített konvenciók lajstromok lehetőséget adnak arra, hogy pontosan feltérképezzük a Ráday I. Pál és Kajali Klára által működtetett gazdaságban – elsősorban a nógrádi részekre vonatkozóan – tevékenykedő alkalmazottakat. A majorsági gazdálkodás fejlettségét is jelzi a nagyszámú konvenciók alkalmazottak száma és köre, mivel a majorság kiterjesztése megnövelte a fizetett alkalmazottak létszámát.³¹⁹ Emellett a gazdaságban folytatott állattenyésztés jelentőségére enged következtetni a nagyszámú állatokkal foglalkozó alkalmazott jelenléte. Az 1718. évtől fennmaradó konvenciók állandó szereplői a kondások, juhászok, juhászbojtárok, a ménespásztor – akiket Kállay István az állattenyésztési szolgai kategóriába sorolt³²⁰ – rajtuk kívül az általános kategóriába sorolt béres, vincellér, fullajtár, vadász (jáger) és az udvartartáshoz tartozó kocsis, kertész, szakács volt a Rádayaknál alkalmazásban az 1710-es évek végén, 1720-as években. Számuk 22-27 között mozgott, konvenciójukra évente 200-400 rajnai forint között adott az uraság.³²¹

1722-ből több konvenciók lajstrom is fennmaradt a család levéltárában a ludányi ispánság területén szolgáló alkalmazottak (kiegészülve Somosújfaluuval) fizetéséről. Ekkor összesen tizenhárom (az ispánság területén működő alkalmazottak 63%-a), állatokkal foglalkozó

³¹⁴ DRERL C/64-2c 79/1, C/64-2b 17. d. Gyömrő 1728. június 7.

³¹⁵ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1722. június 17.

³¹⁶ 1735. június 1-én a következőt írta Kajali Klára lányához, Ráday Eszterhez: „*Kabai János Fájji uramhoz szegődött.*” Beliczay Angéla, 1986. 152.

³¹⁷ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1641-1735 *Fay Gabor Úr quietant[iája] super f. 50 h[un]g. 1730, 1730. február 6.; C/64-2c 62/1 Becskei Dezsma Búza Száma három Esztendőbeli Kila 58 ¾*

³¹⁸ Többek között: DRERL C/64-2c 61/1 – *Kabai Jedzése az Novaki és O Basti fel vett adóról*”uo. „*Anno 1724. Gabona Lajstrom*”

³¹⁹ Wellmann Imre, 1955. 574.

³²⁰ Kállay István, 1980. 124.

³²¹ DRERL C/64-2c 62/1 – „*Anno 1718 Estendőre való Czelid Konventiojra való Exitus*”; uo. „*Anno 1720 Ima Aprsilitől fogvast való Exitus az Urak réysziről*”. Összehasonlításként hozható ide a 18. század elején hasonló nagyságrendű birtokállománnyal rendelkező Szirmay András, Zemplén vármegyei birtokos gazdasága. Andrásnak 1708-ban 42 településen volt valamilyen érdekeltsége. A Rádayakhoz hasonlóan Szirmaynál is egy konstans fejlődés figyelhető meg a birtokigazgatás tekintetében. Az 1681. évi 3-ról indulva 1713-ban már 46 alkalmazott figyelhető meg gazdaságában, akiknek a fizetsége (készpénzben és egyéb juttatásban) összességében évi 374 és 581 forint között mozgott. Oláh József, 2001. 174-179.

konvenció cselédek regisztráltak. Ezek között volt 4 béres (2 ludányi, 2 somosújfalusi), 2 kondás, 1 ménespásztor, 3 kocsis. A juhászat jelentőségét mutatja a 2 juhász és a mellettük levő 2 bojtár (pöstényi, somosújfalusi) alkalmazása. Mindezek mellett alkalmazásban volt egy kertész a kastély kertjének rendben tartására, egy az urasági fogat előtt lovagló, vagy a hatos fogatnál az első nyergen ülő fullajtár.³²² Vincellér felügyelt a galábocsi szőlőkre, Ludányban és Lucinban majorosné gondozta a baromfiakat, fejte a teheneket és készítette a vaját.³²³ A szolgák fizetése 1722-ben összesen 336 rajnai forint 74 ½ dénárt tett ki, amiben benne volt a pöstényi pálinkásnak 26 akó pálinkáért fizetett 19 rajnai forint 55 dénár, valamint a somosújfalusi serfőzőnek adott 1 rajnai forint 70 dénár is.³²⁴

Az 1719-1722. évi átlag konvenció fizetéseket tekintve – a készpénzt és az egyéb természetben adott ruhák és élelmiszerek értékét összegezve – a legjobban fizetett alkalmazott a szakács volt, az „állattenyésztési szolgák” közül a ménespásztor fizetése volt a legmagasabb. Vagyis e kategóriában a legmegbecsültebb munka a lovakkal foglalkozóké volt, őket követték a kondások, majd végül a juhászok.³²⁵

31 táblázat. Gazdasági cselédek átlagfizetési a nógrádi gazdaságokban (1719-1722)³²⁶

Megnevezés	Rajnai forint ³²⁷	Dénár
<i>Szakács (1719)</i>	33	83
<i>Jáger (1722)</i>	24	50
Kocsis	18	19,5
Kertész	15	87,75
Béres	14	54,875
Ménespásztor	13	85,75
<i>Lovász (1722)</i>	13	9
Kondás	11	9,25
Fullajtár	10	10
Vincellér	10	82,5
Juhász	9	40,75
Juhászbojtár	9	26,625
Majorosné	8	83,75
<i>Majoros (1719)</i>	7	75

³²² A német Vorreiter szóból. Czuczor Gergely-Fogarasi János, 2. kötet, 1864. 960.

³²³ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1722. június 17.; Szirácsik Éva, 2005. 200.

³²⁴ DRERL C/64-2c 61/8 1722. számadások konvenciók

³²⁵ Összehasonlításképpen a Zichy család szomszédos divényi uradalmában az átlag konvenciók a következőképpen alakultak 1719-1722 között: a juhászok 12 forintot, a kondások 10,7 forintot kaptak átlagban. A béres átlag 23,5 forintot, a majoros, majorosné 16,5 forintot kapott. A Rádayak ludányi ispánja ekkor 40 rajnai forint 50 dénárt kapott, míg a divényi uradalomban 25 forintot kaptak fizetés gyanánt az ispánok. Szirácsik Éva, 2005. III.1.b. 1-9. táblázat

³²⁶ Dőlt betűvel szedtem azokat a tisztségeket, ahonnan csak egy-egy évből áll rendelkezésre adat, így nem átlagolható.

³²⁷ 1 rajnai forint = 120 dénár

Nem ismert pontosan a Pest-Pilis-Solt vármegyében fekvő két ispánság (péceli és hartai) alkalmazotti struktúrája Ráday I. Pál idejében, hasonlóképpen az itt működő ispánok nevei egy – általam ismert – forrásból sem kerültek eddig elő. Ugyanakkor az 1730-as évek legelején megjelenik ezeken a területeken egy magasabb szintű tisztség, a tiszttartó, amely a birtokigazgatási rendszer magasabb szintre lépését jelzi.

Hartát 1723-25-ben ágostai evangélikus németekkel telepítette be Ráday I. Pál. A hartai németekkel 1724. június 9-én kötött szerződést, pontosan szabályozva jogait és kötelezettségeiket.³²⁸ A község kitüntetett szerepét jelzi, hogy 4 év múlva már ispánsági központként jegyzi Ráday Pál, és bár az itt szolgáló ispán, valamint a gazdasági szolgálók nem ismertek, ugyanakkor 1730-ban Győri János, mint provizor (tiszttartó) jelenik meg.³²⁹

Pécel esetében mindössze 1725-ből maradt fenn a majorosné konvenciója, akivel Kajali Klára kötött egyezséget.³³⁰ Rajta kívül még 1723-ból ismert Rakonczay György péceli szőlő vincellér, akivel Ráday Pál egyezett meg szolgálatáról.³³¹

3. Tiszttartóságok kialakítása Ráday I. Pál halála után

Ráday I. Pál az 1720-as évek legelején visszavonult a közélettől. 1723-ban még ott van az országgyűlésen, mint a Pragmatica Sanctiót pártoló követ, ezek után azonban már főleg a családi tűzhely mellett találni őt, nem szívesen hagyta el az otthonát. Amennyiben bele is folyt a közügyekbe, csak annyira tette, amennyire hazulról elért a keze. Visszavonulásának egyik oka volt hosszú betegeskedése. Közel 18 évig gyötörte őt a köszvény, mely betegség haláláig elkísérte.³³² Pál a péceli lakóházban hunyt el 1733. május 20-án a hajnali órákban. Holttestét Losoncra szállították, ahol szeptember 20-án, az ekkorra elkészült családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.³³³

³²⁸ Az eredeti szerződés: DRERL C/64-2b 18. d. Harta 1 köt. 1724. június 9., magyar nyelvű átírata: Zorn Antal, 1989. 338.

³²⁹ DRERL C/64-2b 18. d. 1. köt. No. 18.

³³⁰ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1641-1735 – 1735. május 20.

³³¹ DRERL C/64-2c 79/1 1723. április 24. Rakonczay György konvenciója

³³² Négyesy László, 1889. 33-35.

³³³ Kajali Klára kalendárium bejegyzése: 1733. „20. Szeptembris tetetem az édes uram testét az Losonci temetőben készitet uj Criptában az én példás nagy keserűségemel.” DRERK 0,3962/13. 1733

9. kép – Ráday-család 2017-ben felújított losonci kriptája – Ráday Pál, Ráday II. Gáspár, Ráday Klára és Kajali Klára nyughelye³³⁴

Ráday Pál halála után Kajali Klára vette át teljesen a családi gazdaságot. Fiuk, I. Gedeon ekkor még mindössze 20 éves, és édesanyja – 1741-ben bekövetkező haláláig – szorosán kézben is tartotta a Ráday-jószágot.³³⁵ Erre szükség is volt, hiszen éppen ez az időszak az, amikor a családi vagyon nagysága eléri tetőpontját. Amint az 1742. évi osztálylevél ismertetésekor is kifejtettem,³³⁶ az 1730-as évek végére, a '40-es évek elejére, a Ráday-vagyon 75 birtokra/birtokrészre duzzadt, mely összesen 9 megyében helyezkedett el. A megnövekedett birtokrendszer adminisztrációjának kézbentartása már egy magasabb szintű igazgatás létrehozását tette szükségessé. Ennek következtében az 1730-as évektől megkezdődött az ispánságok tiszttartóságokkal való felváltása. Igaz, hogy 1720-ban egy forrásban már megjelenik a gondviselő tisztség is,³³⁷ de a tiszttartó szisztematikusan csak az 1730-as évek második felében jelenik meg a Ráday gazdaságban. Az első tiszttartó, aki a család alkalmazásában állt, Fataovich Ferenc volt. Fataovich, mint tehetséges jobbágyfiú kezdte pályafutását, tanulmányaiban Ráday Pál támogatta őt. 1723 és 1725 között Ráday I. Gedeon nevelője lett Pozsonyban, később jogi tanulmányai miatt elhagyta a várost.³³⁸ A Ráday-család

³³⁴ <https://emlekhelyek.csevadok.sk/emlekhelyek/raday-pal-kriptaja-losoncon/> (letöltés ideje: 2022. május 9.)

³³⁵ Beliczay Angéla, 1980. 185-190.

³³⁶ III.4.3. fejezet

³³⁷ Szemök Mihály személyében, aki egy levélben magát, mint Ráday Pál alföldi jószágának gondviselőjét titulálja DRERL C/64-2b 12. d. Cebe No. 32/c; Szemökkel ezután csak 1730-ban találkozni, amikor – nem tudni milyen tisztségben – a gulyásnak fizetett konvenciójára. DRERL C/64-2b 32. d. Locsod 1730dikk[an] Gomban termet 15 ako Bornak Exitusa A forrásban magyarul jelölik a tisztséget, ugyanakkor a gondviselő latin megfelelője a provizor, amely jelenti a tiszttartói tisztséget is.

³³⁸ <http://drfeherkatalin.hu/upld/fouri.pdf> (letöltés ideje: 2021. február 25.) a címen: Fehér Katalin: A felvilágosodás pedagógia eszméi és a főúri magánnevelés

gazdasági szolgálatába 1725-ben lépett, amikor is Ráday Pál tiszttartónak kérte fel.³³⁹ 1727-ben Somosújfalun már ő regisztrálta a kiadott búza számot,³⁴⁰ 1733-ban a Medves alatti birtokok pénzjövedelmét jegyezte fel.³⁴¹ Vagyis – mint a későbbi hozzá köthető forrásokból is kiderül – Fatavich a sőregi adminisztrációban működött tiszttartói minőségben.

A tiszttartó³⁴² az uradalmi tisztviselők (officiales) hierarchiájában rangban a negyedik helyet foglalta el a jószágkormányzó/igazgató, a felügyelő és a számvevő tisztségek után. Az uradalom első embere volt, akinek feladata a gazdálkodási és igazgatási tevékenység szervezése és irányítása, mindenekelőtt a földesúri jövedelmek növelése volt. Közreműködött az urbáriumok és összeírások készítésében, felelős volt a különféle szolgáltatások beszedéséért. Az ispánok segítségével vezette a gazdasági gyakorlati teendőket.³⁴³

A 18. század második felében birtokigazgatási szempontból továbbra is a Ráday I. Pál halála utáni, Kajali Klára idején kialakított rendszer működött, egészen az 1780-as évek közepéig, vagyis addig a legmagasabb tisztség a tiszttartói volt. A tiszttartók, a család nagyobb területeket átfogó gazdasági egységeiben működtek. I. Gedeon idején tiszttartói székhely és adminisztrációs központ volt a két kastélyos község, Ludány valamint Pécel. A sőregi adminisztrációból mindössze Fatavich Ferenc tiszttartó ismert, aki már 1725-től működött itt egészen 1769-ig. Sőreg ezután gazdasági szempontból majd csak az 1810-es évektől lesz újra jelentős a család életében. Szintén egy tiszttartó ismert a lucini adminisztrációból, Bartholomeides Ádám, aki 1761[?] és 1782 között töltötte be ezt a tisztséget. Egy rövid ideig működött a pelejtei tiszttartói hivatal, Cserépy Ferenc 1749-ben még mint a Szentpétery örökösök tiszttartója jelent meg,³⁴⁴ egy év múlva már „*Ráday Gedeon tiszttartója*”.³⁴⁵ Pelejte és Csicsva egyes részei Szentpétery Katalin – Ráday I. Gedeon felesége – örökségként kerülhetett a Rádayakhoz. 1748-ban újabb részeket szereztek itt, miután ideiglenes birtokcserére léptek Kata nővérével, Szentpétery Krisztinával – id. Fáy László nejevel.³⁴⁶ Pelejte az 1770-es évek elején került ki a Rádayak birtokából, 1773-ban Szentpétery Katalin pelejtei porcióját 1000 rajnai forintért adta el Darvas Klárának.³⁴⁷

³³⁹ Ráday Pál írja levelében Fatavichnak: „*a gazdaságot Tisztartó formán te reád bízám, de nem olly szorossan kívánom, hogy a mindőn tettzeni fog, attul el ne állhass, és magad életét privatim ne folytathasd...*” DRERL C/64-4c/2-1 No. 270/a

³⁴⁰ DRERL C/64-2b 56. d. Somosújfalun – Fatavich jegyzése a kiadott búzáról

³⁴¹ DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg – Medves alatti bevételek

³⁴² Latin: provisor, német: Verwalter

³⁴³ Kállay István, 1980. 108.

³⁴⁴ DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter – *Rationes* (1749. május 31.)

³⁴⁵ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal 1751. január 10. – Inczedy Mihály levele Cserépy Ferenchez

³⁴⁶ DRERL C/64-2b 60. d. Újhartyán No. 44.

³⁴⁷ Komáromi Lajos neje, Ráday I. Gedeon unokatestvérének, Darvas Jóbnak a lánya. DRERL C/64-2b 48. d. Pelejte No. 4.

A kevés fennmaradt tiszti konvencióból tudható, hogy minden tiszt saját instrukciót kapott a földesúrtól, melyben részletesen szabályozták tevékenységüket. A 18. századi utasítások közül – kutatásom során – mindössze néhány került elő. Ide sorolható a – vélhetően 1751-ből származó – ludányi számtartó instrukciója, az 1753 körüli időből fennmaradt Pest vármegyei gondviselőkhöz írt utasítás, a pelejtei tiszttartó 1758. évi ideiglenes instrukciója, az ugyanezen évben készült főként borokról és ölfákról való rendelkezés, valamint az 1762. évi pro memoria, amely Ráday I. Gedeon újabb erdélyi útja alatti rendelkezéseket rögzítette.³⁴⁸ Ezekon kívül egyébként pedig csak a konvenciókban fennmaradt rövid leírásokból ismert a tiszttartók tevékenysége.³⁴⁹

32 táblázat. Ludányi és péceli tiszttartók Ráday I. Gedeon idejében

Ludányi adminisztráció	Péceli adminisztráció
1761-1769: Magyar György	1738-1749[?]: Galambos János
1773-1776: Trencsény András	1750-1772: Kossuth Ferenc
1776-1790: Sulyok István	1772-1774: Kelecsényi János
1790-1792: Fatavich Pál	1778[?]-1782[?]: Nagy János
	1784-1785: Várady András
	1787[?]-1789[?] Szalkay István

1751. május 1-től 1754. május 1-ig, mindössze 3 évre megjelent a ludányi adminisztrációban a számtartó tisztség nemes Liphay Ferenc személyében, aki ellen ugyanakkor 1754-ben Nógrád vármegye törvényszékén per zajlott.³⁵⁰

Ráday Gedeon ebben az időben nagyrészt már Pécelen tartózkodott folyamatosan bővülő kastélyában. Itt Pécelen az 1730-as évek végétől folyamatos a tiszttartó jelenléte, ebben az

³⁴⁸ Az utasításokról alább részletesebben is lesz szó. DRERL C/64-2b 37. d. Ludány *Ludányi számtartónak Instructioja*; C/64-2c 64/3 *Pest Vármegyei Gondviselőimnek Instructioja mihez tartás magokat míg Erdély[en] mulatok*. C/64-2c 71/7 – *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejiensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata*. Utóbbi forrást közzétette már Benda Kálmán. Benda Kálmán, 1958.; C/64-2c 61/9 *Instructio 1758.*; DRERL C/64-2c 64/3 *Pro Memoria*

³⁴⁹ Galambos János péceli tiszttartó 1738. évi konvenciójában ez olvasható: *Melyekért tartozik ő is az eleibe adandó instructio szerint mindenkben híven és igazán és nagy serénységgel szolgálni, minden maga jó alkalmaztatásával*. DRERL C/62-2b 44. d. 1736-1759 *Galambos János Conventioja*; Magyar György ludányi tiszttartó 1761. évi deputátuma a következőket tartalmazza: *Mely Deputatúmért köteles lesz a ludányi oeconomiát s ahhoz tartozandó korcsmákat, pöstényi majorsággal ki adandó instructioja szerint adminisztrálni, minden jövedelemről ugyan azon instructio szerint számot adni, s a külső pincére gondot viselni. Conventiobeli Deputatúmának ha más esztendőre hagyja sub conditione nullitatis ki vételére*. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány Magyar György ludányi tiszttartó deputátuma

³⁵⁰ „Még 1751dik Esztendőben Május havának 1. napján számtartói hivatalt magára vállalván, mi módon K[e]g[ye]l[me]d T[e]k[inte]tes N[em]zetes V[ité]z[ő] Ráday Ráday Gedeon Úr Ludányi s ahoz tartozandó Jóságainak adminisztrációjában magát immittalvan, szintén ezen folyó 1754dik esztendőben esett Május Havának első napjág meg írt Jóságok adminisztrálta...” Bár a per leírása nem maradt fenn, csak a hozzá mellékelte iratok, a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekből és idézésből az derül ki, hogy a számtartó nem megfelelően járt el a ludányi adminisztrációban megtermelt gabonák kezelésében, valamint nem megfelelően készítette számadásait. MNL-NVL IV.11 I No. 1208.

időszakban Kossuth Ferenc töltötte be a provizori tisztséget, akit először 1750-ben jegyezték mint péceli és ikladi tiszttartó és egészen haláláig, 1771. január 26-ig töltötte be ezt a tisztséget.³⁵¹ Az is jelzi már Ludány korábbi szerepének csorbulását, hogy a 18. század közepén ott, a rangban a tiszttartó után álló számtartó működött. Liphay pere után 1754 és 1769 között Dömsödi István irányította a ludányi gazdaságot, azt azonban nem tudni – mivel egy forrásban sem jelenik meg – hogy milyen rangban.³⁵² Minden bizonnyal nem tiszttartó volt, mivel ez a tisztség itt 1761-ben jelent meg ismét Magyar György személyében.³⁵³

Talán a Liphay tevékenysége által a tisztségben való bizalmatlanság eredményezte azt, hogy I. Gedeon életében már nem alkalmaztak több számtartót. A következő ilyen tisztséget betöltő személy (Buús Mihály dabi számtartó) csak a 18. század legvégén, 19. század legelején jelenik meg a Rádayak gazdaságában. A számtartó volt a készpénz és természetbeni számadások vezetője, aki idővel, munkája érdeméért tiszttartói tisztségre is emelkedhetett. Rangozása a tiszttartó után következett. Hasonlóan, mint ahogy például a gödöllői uradalomban, úgy a ludányi adminisztrációban is az 1750-es évek elején a számtartóhoz futottak be az összes pénzjövendelmek, jegyezte a terméseredményeket, az eladásukból származó bevételeket és a kiadásokat, számon tartotta a gazdasági alkalmazottak számára kiadott pénzbeli és természetbeni konvenciókat, és a gazdaság egész szegmensét.³⁵⁴ A fennmaradt instrukció szerint a ludányi számtartónak négy „*dolgokra kellessék gondjának lenni*”: 1. a gazdaság jó folytatására, 2. az épületek karban tartására, új épületek építésére, 3. a befolyt termények eladására, valamint 4. a készpénzbeli jövendelmek bevitelére. Munkájához segítségül Ludányban egy paraszt ispánt, Pöstényben egy béresekre és más egyébre vigyázó gazdát rendelt az uraság.³⁵⁵

A tiszttartóságok létrejötte egyéb alkalmazotti státusz létrehozását is szükségessé tette. Az 1740-es évek elejétől jelent meg a kulcsár³⁵⁶ tisztség – mind a ludányi mind a péceli adminisztrációban³⁵⁷ – akinek feladata volt a borjövedelem felügyelete. Egyes uradalmakban a

³⁵¹ A péceli református halotti anyakönyvi bejegyzés szerint 51 évesen hunyt el, eszerint mindössze 30 éves volt, amikor a Rádayak szolgálatába állt, mint tiszttartó. Az anyakönyv digitális képe megtalálható: familysearch.org

³⁵² Csak általa írt levelek maradtak fenn a család levéltárában, viszont hozzá címezve – amelyben jelölnék rangját – egy levél sem került elő kutatásom során. Az első levél ami tőle fennmaradt és Ráday Gedeonhoz írodott 1754. november 2-i keltezésű az utolsó 1769. június 25-i. DRERL C/64-8a No. 467-483

³⁵³ 1761. január 1-től szolgálta a Rádayakat. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány Magyar György ludányi tiszttartó deputátuma

³⁵⁴ Kállay István, 1980. 111.

³⁵⁵ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány Ludányi számtartónak Instructioja

³⁵⁶ Latin: claviger, német: Schaffner

³⁵⁷ Az első, név szerint ismert kulcsár Greco Márton volt, aki Ludányban tevékenykedett. A péceli kulcsár: Cservenák Pál valószínűsíthetően 1741-től töltötte be ezt a tisztséget. DRERL C/64-2c 62/1 1740ben búzárul való jegyzés. DRERL C/64-2a 8. kötet 34. p. – Cservenák Pál „*Claviger D[omi]nalis*”

terményjövédelmet kezelő tisztet is így hívták.³⁵⁸ A tiszttartó és kulcsár között helyezkedett el a kasznár,³⁵⁹ mely a Ráday-adminisztrációkban az 1780-as évektől érhető tetten.³⁶⁰ A kasznár feladata volt a szemes termények átvétele az ispánoktól, és megőrzése a magtárakban. Azok bevételéről és kiadásáról pontos számadást vezetett. Átvették és őrizték az úrbéri szolgáltatásként szedett gabonát is.³⁶¹ Mindezen tisztségek mellett továbbra is jelen voltak az ispánok, akik a felettes tiszteket segítették munkájukban.³⁶²

Az 1750-es évekből a ludányi és a péceli adminisztrációra, valamint Ikladra vonatkozóan rendelkezünk olyan forrásokkal, melyből pontosan feltérképezhető a Kállay István által, a tisztviselők alatt álló alkalmazottakhoz sorolt gazdasági kiszolgáló személyzet köre. E szerint a ludányi adminisztrációban – melyhez Alsóludány, Halászi, Apáti pusztá, Pöstény, Herencsény és Galábocs tartozott – közel 30 szolgálai kategóriába sorolt alkalmazott volt. Kállay István öt csoportot különböztetett meg a szolgálak esetében, a ludányi adminisztrációban mind az öt kategória képviselője tetten érhető. Az *általános* csoportba sorolható 2, majd 4 béres, a halászi, galábocsi és siraki vincellérek, valamint a két fullajtár. Az *állattenyésztési* kategóriába sorolható Pöstényben két csordás, egy borjúpásztor, egy számadó kondás, egy kondás és egy bojtár, akik a jószágokra vigyáztak. Ez egyben jelzi, hogy a ludányi adminisztrációban a szarvasmarha és sertés tartás volt jellemző a majorsági állattartás esetében és ennek itteni központja Pöstény volt. Ezek mellett két kocsis, valamint az „*igás kocsis vagyis lovász*” Deák János sorolható ide. A *rendészeti* kategória képviselői Takács János, Handl Pál és egy György nevű hajdú voltak. *Iparosokból* mindössze egy volt található a ludányi adminisztrációban, az 1749. szeptember 29-én felfogadott Szumilasz Petro kéményseprő. Az *udvartartáshoz* – ahova a fentiekből sorolható a kocsis, a lovász, kéményseprő és hajdú – a szakács, valamint a kertész tartozott.³⁶³ A fizetéseket tekintve a szolgálai kategóriákba soroltak fizetésképpen a készpénz mellett általában meghatározott mennyiségű búzát, terményeket (lencse, borsó, kása) valamint ruhát (dolmány, szűr, bakancs, csizma stb.) kaptak. Készpénzben csak a ludányi adminisztrációban 1751. május 1. és 1753. december 31. között 700 forintot fizettek ki konvencióra, amely az adminisztráció kiadásainak közel ötödét tette ki.³⁶⁴

³⁵⁸ Kállay István, 1980. 113.

³⁵⁹ Latin: frumentarius, német: Kastner

³⁶⁰ 1788-ban Szamkó Ferenc ludányi kasznár – DERL C/64-2b 36. d. Ludány *Az 1788dik Esztendőbeli Majorság és Dézma, Őszi és Tavasz, Szalmás és Szemes Gabonának Tabellája*.

³⁶¹ Kállay István, 1980. 113., 112.

³⁶² Ebből az időszakból tudomásunk van a [mátra]szelei ispánokról (Kazinczy Gergely – levelei 1777-1779-ből – és Huszti János – levelei 1790-ből – mindkettő: DRERL C/64-2b 39. d. Mátraszele), valamint 1739-ben még él Pintér Pál ludányi ispán is. DRERL C/64-2b 35. d. Ludány – *Kőfaragó Contractusa 1739ben*

³⁶³ Kállay István, 1980. 124.

³⁶⁴ MNL-NVL IV.111 No. 1208

A péceli adminisztrációhoz tartozó személyzetről egységes kimutatás nem maradt fenn, csak egyes konvenciók tudósítanak. 1756-ban Pécelen 5 bérest fogadtak fel, hármójukat évi 10, kettejüket 8 forint készpénzért valamint egyéb naturáliákért. A péceli majorosné évi 4, a kertész 16, a bivalyos 6 rajnai forintot kapott az egyebeken kívül. A péceli kastélyban inast is alkalmaztak évi 25 forintért, akinek feladata volt többek közt „*az Úrfira [Ráday II. Gedeon] minden lehető szorgalmatossággal vigyázni, és a német nyelvben való gyakoroltatásáért vele szüntelen tsak németül beszélni.*” A konyhaszolgáló 10 forintot kapott.³⁶⁵ A locsodi csász, egyben méhészt évi 15 rajnai forintért,³⁶⁶ a vasadi szilaj marhák mellett lévő számadó pásztor évi 20 forintért szolgált, a vasadi csikós pedig 18 forintot kapott.³⁶⁷ 1756-ból ennyi konvenció maradt fenn a péceli adminisztrációból, ami összesen 162 forint kiadást jelentett a Rádayaknak csak készpénzben, a naturáliákat is hozzá számolván azonban pénzben kifejezve ennek másfél-kétszerese is terhelhette az uraság kasszáját. 1756 után 1761-ből maradt fenn még jelentősebb számú konvenció szerződés a péceli adminisztrációból. A központban ekkor 4 béres, valamint 2 kisbéres dolgozott, rajtuk kívül egy vincellér (aki egyben bodnár is volt), kocsis valamint egy lovász konvenciója található meg, aki Pécelen szolgált. Vasadon csikós, majorosné, tehenész, valamint csász szolgált, Locsod pusztán egy császt találni, aki egyben méhészt is volt. A fizetésük készpénzben összesen – a sóra valamint ruhára kapott összeget is belevéve – 196 forint volt, emellett különféle naturálékot is kaptak melynek értéke nem meghatározható.³⁶⁸

Ikladon – ami ekkor még pusztá – az 1748 és 1752 között fennmaradt számadás 8 bérest (fizetésük fejenként évi 17 Ft), vincellért (10-20 Ft), majorosnét (12 Ft), csikóst (16,6 Ft), számadó juhászt (12,75 Ft), bojtárt (11,6 Ft), csordást (8,4 Ft), császt (4,85 Ft) és méhészt (6,7 Ft) említ, akiknek az évi fizetése összességében 185 és 244 forint között mozgott amelyek az ikladi kiadások 30-40%-át tették ki. Az összeírt szolgáltók jelzik, hogy az ikladi birtok elsősorban az állattenyésztésre valamint szőlőművelésre volt berendezve.³⁶⁹

Általánosságban elmondható, hogy az 1750-es, 1760-as években a béresek fizetése évi 8 és 17 forint volt, a hajdúk 9-10 forintot kaptak, a csordások, kondások és bojtárok 4-11 forint között kerestek, míg a juhászok 12-13 forintot-, a csikósok 16 forintot kaptak szolgálataikért. A majorosnénak – akiknek feladata volt az „apró marhák” (vagyis baromfik) gondját viselni – 4 és 12 forintért dolgoztak. A pénzben leginkább megbecsült tisztségek az udvartartáshoz tartozó

³⁶⁵ Az említett konvenciók megtalálhatóak: DRERL C/64-2c 79/2

³⁶⁶ DRERL C/64-2c 79/2

³⁶⁷ C/64-2b 60. d. Vasad Szegedi János vassadi szilaj marhák levő pásztor Conventioja; Tatár Péter vassadi csikó Conventioja

³⁶⁸ Az említett konvenciók megtalálhatóak: DRERL C/64-2c 79/2

³⁶⁹ DRERL C/64-2b 22. d. 1. pallium

szakács (évi 35 rajnai forint) és kertész (évi 30 rajnai forint) voltak. Fizetésük vetekedett Liphay számtartó bérével, aki évi 35 forintért és egyéb naturáliákért szolgálta a Rádayakat, de nem sokkal volt több a péceli tisztartó Galambos János fizetése sem, aki készpénzben évi 45 rajnai forintot kapott.³⁷⁰ A nagybirtokkormányzati fizetések tekintetében ezek a számok elenyészőnek mondhatóak. Példának okáért a nógrádi birtokokkal szomszédos Zichy család Divényi uradalmában 1738-ban – Galambos konvenciója megkötésének évében – a tisztartó 222 forintot kapott. De itt a hajdúk fizetése is már az 1710-es évek végétől fejenként 25 forintot tett ki.³⁷¹ A Pest vármegyei birtokokkal szomszédos gödöllői uradalomban 1746-ban a számtartó 160, 1772-ben 240 forintot kapott, míg a tisztartó járandósága 1783-ban a naturáliák mellett 300 forint készpénz volt.³⁷² Magyar György ludányi tisztartó még 1761-ben is csak 36 forintot kapott egész esztendőre, és ha hozzávesszük a természetbeni fizetéseket, akkor is csak legfeljebb a dupláját kaphatta értékében.³⁷³ A divényi kulcsár már 1738-ban több mint négyszeresét kapta készpénzben (50 rajnai forint) annak, mint amit 1763-ban Paál Zsigmond péceli kulcsár (12 rajnai forint) kapott. A Grassalkovich uradalomban 1746-ban szintén 50; 1772-ben már 80 forintot kapott a kulcsár.³⁷⁴

1764-től kezdődően csak elvétve bukkan fel egy-egy konvenció, így Ráday I. Gedeon életének későbbi szakaszában nem alkotható egységes kép a gazdasági alkalmazottakra vonatkozóan.³⁷⁵ Látható tehát, hogy az alkalmazotti állomány fokozatos bővülésével az 1750-es évekre már kiterjedt kör szolgálta a Ráday-család gazdaságának működését, melyek irányítására elengedhetetlen volt a későbbi évtizedekben a felsőbb szintű apparátusnak a létrehozás.³⁷⁶ Az alkalmazottak fizetései azonban még nagymértékben elmaradtak az arisztokrata családoknál megfigyelhető bérezésektől.

³⁷⁰ MNL-NVL IV.11 I No. 1208 Sub. No. 254., DRERL C/62-2b 44. d. 1736-1759 *Galambos János Conventioja*

³⁷¹ Szirácsik Éva, 2005. III. 1. b. 1. táblázat

³⁷² Wellmann Imre, 1933. 170-171.

³⁷³ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 3. cs. No. 308

³⁷⁴ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1760-1779 *Kulcsár conventioja*; Szirácsik Éva, 2005. III. 1. b. 1. táblázat; Wellmann Imre, 1933. 170-171.

³⁷⁵ 1764-től fennmaradt konvenciók: 1764: Brogoner Zsuzsi péceli szolgáló, 1765: Pám Dávid pej lovak mellett lévő kocsis, Frantzia Dávid II. Gedeon inasa, Virág József kemencefűtő; 1766: Sinkó kályhafűtő, Molnár Mihály mestervölgyi szőlőhöz fogadott vincellér, 1771: Juhász Mátyás péceli béres, Osztróluczki András péceli béres; 1776: Juhász János béres, Pusztai Mihály, 1777: Sallai András péceli erdő és mezőcsész, 1782: Dömsödi János erdőkerülő; 1783: lucini cselédek. DRERL C/64-2c 79/2; C/64-2b 44. d. Pécel 1760-1779, C/64-2b 59. d. Tarcál

³⁷⁶ Hasonló folyamat figyelhető meg Grassalkovich I. Antal gödöllői uradalma esetében is. Antal kezdetben mindenről maga intézkedett, a magasabb tisztek közül pedig csak számtartót tartott. A birtok fokozatos tágulásával azonban egyre több tisztviselő alkalmazására lesz szükség, így itt már 1746-ban megjelenik az inspektor, rajta kívül kulcsár és ispánok egészítik ki az uradalom személyzetét, majd a század végére itt is megjelenik a prefektusi tisztség. Wellmann Imre, 1933. 118-119.

4. Ráday I. Gedeon utasításai tisztjeihez

Amint korábban is jeleztem, a tiszttartók és a gazdaságnál magasabb tisztséget betöltők részletes utasításokat kaptak a földesúrtól, melyben pontosan meghatározták tevékenységüket.³⁷⁷ A tárgyalt időszakból mindössze három, tiszttartókhöz és számtartóhoz írt utasítás ismert, amelyből az egyik általános leírás, mire kell ügyelni a pelejtei tiszttartónak, a másik Liphay Ferenc számtartónak adott instrukció, a harmadik pedig konkrét utasításokat tartalmaz a Pest vármegyei gondviselőknél, hogy miket kell szem előtt tartaniuk a földesúr távollétében. Ezeken kívül maradt még fenn néhány „Pro Memoria”, melyek szintén részletes utasításokat tartalmaznak. Ezen források ismeretében kijelenthető, hogy a többi – fenn nem maradt, vagy eleddig lappangó – utasítás is igen részletesen szabályozott, jól kidolgozott instrukció lehetett.

1758-ban Gedeon a pelejtei tiszthez írt utasításában részletesen kifejti a tiszttartó kötelességeit. Mindenekelőtt hogy a tiszt igyekezzen, hogy a *„jobbágyak[na]k felettéb való sanyargatások nélkül mentül többet vettethessen, s haszontalan föld semmi ne maradjon”*. A földesúr gabonatermesztésben való jártasságát mutatja a különféle tanácsok adása, például hogy az eladni való tiszta búzát nem kell sokáig lábon tartani, mert akkor a magokat a szél hamarabb kiveri, másrészt az ilyen gabona lisztjének „ereje” is megfogyatkozik. Hasonlóképpen tanácsokkal szolgál a szarvasmarhatartás esetében is.³⁷⁸ Fontos a konvenciók időbeni kifizetése *„hogy se adósság ne gyűjtetessen, se az cseléd el ne kedvetlenedjen”*. A nyugtákkal igazolt bevételekről és kiadásokról napi számadást kellett vezetni a tisztnek, ehhez *„múlhatatlanul öszve varrott vagy kötött Diariumot”* kellett tartaniuk.³⁷⁹ Ezeken kívül feladatuk volt a cenzus és árenda bevételek összegyűjtése is, valamint új esztendő napja előtt kellett „rendbe szedett” számadásukkal készen lenni.³⁸⁰

A fenti általános instrukcióhoz képest sokkal konkrétabb rendelkezéseket adott Gedeon 1753 körül Pest vármegyei gondviselőinek Erdélybe készültekor. Részletesen felsorolta mindazon jövedelmeket (árendákat, restantiákat) melyek beszédését elvárta, előírta a tetei, vasadi és ikladi

³⁷⁷ Megjegyzendő, hogy a szolgálai kategóriába sorolt alkalmazottak esetében is, a konvenciók – bár nem minden esetben – tartalmazzák hogy a fizettségért cserébe mivel tartoztak a földesúrnak.

³⁷⁸ Például hogy megborjazás után a tehenet 4 hétig nem szabad fejni, majd további 2 hétig csak a fél tőgyit szabad fejni, így a borjú szépen megerősödik.

³⁷⁹ Ez bizonyítja, hogy a 18. század második felében is keletkezettek számadási naplók, melyek azonban sajnos nem maradtak az utókorra, vagy eleddig lappanganak.

³⁸⁰ DRERL C/64-2c 71/7 – *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejtensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.*

kocsmák hónaponkénti számadását. Rendelkezett a göblyök,³⁸¹ juhok és sertések eladásáról, valamint a folyó építkezésekről.³⁸²

Ráday I. Gedeont a korábbi szakirodalom úgy tartotta számon, mint aki nem sokat törődött a gazdasággal, a gyakorlati irányítást átengedte tisztartóinak, ő maga pedig inkább az irodalom és a könyvek felé fordult.³⁸³ Tény hogy Gedeon életében a magyar irodalom és kultúra meghatározó szerepet töltött be, amelyre nem kevés pénzt is áldozott a családi kasszából, ugyanakkor a fent említett, 21 pontban megfogalmazott, több oldalas utasításból, valamint az 1758. és 1762. évi „pro memoriákból” egy, a saját gazdaságát a legapróbb szegletekig ismerő földesúr képe bontakozik ki Ráday I. Gedeon személyében.³⁸⁴ Mindemellett támasztéka volt a gazdaság irányításában felesége, Szentpétery Katalin is, aki fokozatosan beletanult a birtokok irányításába.³⁸⁵

5. A birtokigazgatási rendszer kiteljesedése a rangemelés után – az inspektori majd prefektusi hivatal létrehozása

A bárói cím 1782. évi megszerzése után nem sokkal jelent meg a felügyelő (inspektor) tisztség a Rádayak gazdaságában. Az első inspektor, az 1784-től péceli tisztartói tisztséget viselő Várady András volt, akit Ráday I. (vagy inkább valószínű, hogy II., hiszen a levelek címzéseiben ifj. Ráday Gedeon inspektoraként jegyzik)³⁸⁶ Gedeon 1785. május 21. és 31. közötti 10 napban nevezett ki valamikor erre a tisztségre.³⁸⁷ A felügyelő, a jószágigazgató után a második legmagasabb tisztség volt, a birtokkerület vezetője. A nagybirtokok esetében negyedévente látogatta az uradalmakat, felülvizsgálta jelentéseiket és azokat a felső vezetéshez továbbította. Rajta keresztül érintkeztek az uradalmak a jószágkormányzóval, olykor a birtokossal is. Mivel a tisztség a nagybirtokkormányzatoknál működött, így egyértelműen kijelenthető, hogy létrehozását a bárói cím megszerzése eredményezte a Ráday-család esetében.

³⁸¹ Hízalásra fogott szarvasmarha

³⁸² DRERL C/64-2b 37. d. Ludány *Ludányi számtatónak Instructioja*; C/64-2c 64/3 *Pest Vármegyei Gondviselőimnek Instructiója mihez tartsák magokat míg Erdélyb[en] mulatok.*

³⁸³ Példának okáért: Benda Kálmán, 1959. 127.; Beliczay Angéla, 1980. 195.

³⁸⁴ DRERL C/64-2c 71/7 – *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejtensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.* ; DRERL C/64-2c 61/9 *Instructio 1758.*; DRERL C/64-2c 64/3 *Pro Memoria*

³⁸⁵ Berecz Ágnes, 2016. 13.

³⁸⁶ *Illustrissimi Domini L[iber] Baronis Junioris Gedeonis de Ráda Bonorum Inspectori.* DRERL C/64-2b 36. d. Ludány, 1785. június 9. Sulyok István levele Várady Andrásához

³⁸⁷ A pontos ideje nem ismert. 1785. május 21-én Sulyok István ludányi tisztartó még mint tisztartónak címezte Pécelre a levelet, május 31-én viszont már a megszólításban az inspektor tisztséget használja. DRERL C/64-2b 36. d. Ludány, 1785. május 21. és május 31-i levelek.

Ezzel idomulni akarván a külsőségekben is a ranghoz, hiszen birtokállományukban nem állt be változás (növekedés) a rangemelésel. Várady, mint inspektor, a Rádayak meghatalmazottjaként intézkedett birtokügyletekben, árendába adott haszonvételeket, felügyelte a hadiadó (subsídium) fizetéseket, valamint a családi gazdaságot.³⁸⁸

A társadalmi hierarchiában 1790-re, a grófi cím megszerzésével, birtokigazgatási szempontból viszont 1812-re érte el a családi gazdaság tetőpontját. Egészen 1812-ig az inspektor volt a legmagasabb tisztség a birtokigazgatás rendszerében. Ezt a tisztelet 1802-ig Várady András,³⁸⁹ utána Szabó József töltötte be. Szabó végijárta a tiszti ranglétrát a Rádayak szolgálatában. 1780-ban az iskolából került Ráday I. Gedeon mellé, mint íródeák majd II. Gedeon vette maga mellé, mint szekretárius. 1792-től pöstyényi tiszttartói tisztségben működött, 1803-tól pedig már inspektor.³⁹⁰ II. Gedeon halála után 1802-ben még mint pöstyényi tiszttartót bízták meg a közös kezelésbe került birtokállomány irányításával, mint a „*família közös jószágának direktora*”.³⁹¹ 1812. június 8-án mindössze 39 évesen, utód nélkül hunyt el III. Gedeon.³⁹² Ezután az egész Ráday-jószág ismételen egy kézben összpontosult. A gazdaság rendbe szedésére³⁹³ Szabó Józsefet – aki ekkor már 33 éve szolgált a családot – 1812. július végén, augusztus elején jószágkormányzói rangra emelte, ezáltal létrehozta a birtokkormányzat legmagasabb szintű

³⁸⁸ Példának okáért: 1795. április 11-én, amikor is az igari porción lévő zálogösszeget visszafizették Székely Zsigmondnak, Várady András gróf Ráday II. Gedeon „*törvényes plenipotentiaribus*” volt. DRERL C/64-2b 59. d. Tarcál; 1801-ben a péceli felső pálinkaházat adta árendába Gáspár Mandli pálinkafőző zsidónak. DRERL C/64-2b 45. d. Pécel No. 5. *Péceli Felső Pálinkaházról való Contractus.*; DRERL C/64-2c 65/1 – 1797. október 9. *Tabellája az Subsídium Manipulatiojának.*

³⁸⁹ Ráday II. Gedeon halála után az özvegy Fáy Zsuzsanna „*jószágainak inspectora*”. Az utolsó ismert forrás, amiben megjelenik 1802. augusztus 13-án keltezett nyugta. Várady 1802 és 1804 között hunyt el, 1805. január 1-én már özvegyét Bessenyei Zsuzsannát jegyzik. DRERL C/64-2c 67/3 1802. augusztus 13.; C/64-2c 75/8 *Obligatorialisok másai* 1805. január 1.

³⁹⁰ DRERL C/64-2b 23. d. Iklad 1788-1828 1808. szeptember 12. (Szabó József addigi szolgálatának leírása); C/64-2b 11a d. Apostag 1785. június 27. „*baronis de Ráda secretarius*”; C/64-2b 17. d. Halászi 1793. április 15. „*Gedeonis Senioris de Ráda Bonorum Provisor*”; C/64-2c 80/3 *Az Ludányi Mészáros Contractussa pro An[no] 1803*

³⁹¹ „*Hogy pedig a közönséges Massánk administratioja az előnkben vett célra annál helyesebben legyen, annak Directióját alternative fogjuk három-három esztendeig egyfolytában viselni, minden privát Interestetől üres egyenességgel és a fontosabb dolgokban egymás tanácsával is, kezdvén most a Directiót az öregebb testvér. Ugyanezen Massánk egy általunk készített Instructio szerint leendő administratiójára, közakarattal és megnyugovással választottuk mostani pöstyényi Tisztartó Szabó József uramat, kinek is illendő Sallariumát bátorságos, s alkalmas lakását hasonlóképpen közakarattal fogjuk meghatározni.*” DRERL C/64-2c 67/3 1802. július 1.

³⁹² „*Meg keseredett szívvel jelentem szomorúan igen Kedves egyetlen egy jó Ötsém Gedeon e folyó Hónap 8dikán reggeli 9 óraker való kimúlását.*” DRERL C/64-11d Levelező Prothocollum 1811–1813 No. 15. 1812. június 13. Ráday Pál Szeremleyné asszonyhoz.

³⁹³ Gedeon birtokain kevésbé lehetett kézben tartva a gazdaság, erre enged következtetni Ráday Pál írása Szabó József inspektorhoz: „*Nem tudom én eléggé tsudálni szegény boldogult Ötsémet a ki ezzel a manipulatioval a mennyire azt itt tapasztalom boldog soha sem lehetett életébe. Ő itt szegény tsak zsellér vólt, látni kell azt, képzelnem lehet. Mi ez idén mindent in statu quo hagyunk, de jövődöre egy planumot kell ki dolgoznunk, mely szerént, mind a ketske mind a káposzta meg maradjon; az az, m[in]d az én ígéretem a lehetőségig tellyesíttessen, mind az én károm, a lehetőségig el háritasson; de erről személyessen bővebben szóllunk.*” C/64-11d Ráday III. Pál levelezése Levelező Prothocollum 1811–1813 No. 18.

irányító tisztségét.³⁹⁴ A jószágkormányzó/jószágigazgató (praefectus) a „nagybirtokkormányzat legfelsőbb szintű vezetője, a földesúr teljes jogú helyettese”.³⁹⁵ Szabó működési területe pöstényi tiszttartóként értelemszerűen a nógrádi birtokok (Pöstény, Ludány) voltak, inspektorként azonban már jóval szélesebb közegeben mozgott, leveleinek keltezései során Ludányban (főként inspektorsága kezdetén 1803-1804-ben), Ikladon, Pesten és Pécelen is ott találni, prefektusként azonban már főként Pécelen tartózkodott.³⁹⁶ Szabó intézte a család pénzügyeit (kölcsönök, árenda bérének fizetése-felvétele, jövedelmek beszedése, alkalmazottak fizetése),³⁹⁷ felügyelte az uradalmi alkalmazottakat, a birtokokon folyó építkezéseket,³⁹⁸ de olykor vásárlásokat is intézett.³⁹⁹

Kimagasló gazdasági érzékét mutatja a már 1796-tól (tiszttartói idejétől) fennmaradt észrevételei, hogyan lehetne a gazdaságot jobban folytatni, a jövedelmeket növelni. 1796-ban (a nógrádi és gömöri jószágokra vonatkozóan) a következetlen irányítást hozta fel hibának, a tisztek folyamatos sürgetését a pénz szerzésére, a termények eladásának rendszertelenségét. Javasolta, hogy „*az esztendőnek részei szerint négy állandó angariakat*⁴⁰⁰” határozzon meg a földesúr a jövedelmek beadására. Írják össze a jószág minden bevételét, valamint a terményeket, amelyeket eladás végett szintén negyedévekre osszanak szét.⁴⁰¹ 1811-ben a péceli uradalom jövedelmeiről is értekezett. Két kassza létrehozását szorgalmazta, egyrészt a „*Fixumok Cassája*” amely közvetlenül Ráday III. Pálnál legyen, melybe az árendák, a pesti major és budai házból befolyt összegek kerülnek, másrészt a gazdálkodásból befolyt

³⁹⁴ „*Meg gondolván azért mind magam egészségem gyakori változását, mind azt, hogy esztendőnként terhesebb el nehezedni kezdett Testemnek az utazás, eszembe vévén azt is, hogy nevetlen Gyermekeimnek jobbat nem tehetek, mintha magamat ha csak addig is meg kiméllem míg szárnyaikra kelhetnek, jónak ítélem Dolgaim folytatását két részre osztani, mellyhez képest Nzetes és Vitézlő Szabó József Uramat ki szinte 33 Esztendőktől fogva mind böl dog emlékezetű Nagy és Édes Atyám, mind néhai Ötsém, s erántam több példáit, s próbáit adta Házunk, s familiánk eránt való hűségének, és a ki belső és külső dolgainkat tökéletesen esméri, meg lévén győződve igaz lelkűségéről, addig is míg az idő körülműllási meg engednék, hogy másként is consoláljam Praefectusságra emeltem, ezen ide mellékeztet esztendei Salarium mellett.*” DRERL C/64-2c 70/2 Gazdaságot illető levelek és rendelkezések 1811–1813. 1812. No. 11. Praefectusi Hivatalt illető Instructio része.

³⁹⁵ Kállay István, 1980. 104.

³⁹⁶ Néhány példa: Alsóludányi keltezés: DRERL C/64-2c 80/3 – 1803. január 1., 1803. december 23., 1804. január 1.; pesti keltezés: C/64-2c 71/4 – 1804. június 4., 73/1 – 1810. augusztus 28., 1811. november 12., 1812. március 17.; iklandi keltezés: 73/1 – 1808. május 15.; 1812. június 4., péceli keltezés: 73/1 – 1810. június 30., 1810. december 16., 1812. július 19., 1812. augusztus 21., etc.

³⁹⁷ Néhány példa: 1805-ben 4000 rajnai forintot vett fel Szerémy Gábortól felmondott tőke kifizetésére. DRERL C/64-2c 76/1 1805. július 19.; fizette az árenda részleteket 67/3 1805. október 25.; 1806-ban továbbította a közös kasszába a hartai erdőbíró által kezéhez küldött erdő jövedelmet. 76/7 1806. március 19.; ugyanezen évben a gombai porcióért vett fel árendás pénzt Fáy Ferencről 76/7 1806. április 24.; Várady Sándor fiskális Szabótól vett fel fizetése fejében 200 rajnai forintot. C/64-2b 52. d. Ráda 1599-1831 361 (grafit számozás) 1811. január 12.

³⁹⁸ DRERL C/64-2b 33. d. Lucin 1714-1826 *Relatio* 1808. szeptember 26.

³⁹⁹ 1807-ben szekszárdi borok vásárlására vett fel Ráday III. Páltól 2500 rajnai forintot. DRERL C/64-2c 76/7 1807. október 24.

⁴⁰⁰ Negyed év

⁴⁰¹ DRERL C/64-2c 64/1 *Alázatos vélekedés, miért csekély a Nógrádi és Gömöri Jószágok jövedelme s miért administraltatik felette apródonként belőlök a pénz?* 1796. december 27.

jövedelmek (gabona, bor, takarmány, majorsági állatok, regálék) számára az „*Industrialék Cassája*”, ami a számtartónál lenne. De mindenekelőtt javasolta „*hogy az ember tsak addig nyújtódzon ameddig a Paplon ér*”.⁴⁰² 1821-ben „*Generalis Instructio*” írt, mellyel egy mindenre kiterjedő, gazdálkodásra vonatkozó útmutatót adott a gazdaságot folytató tisztek számára.⁴⁰³

Az inspektori tisztséget 1812-től Furthinyi József kapta meg, aki Szabóhoz hasonlóan hosszabb karriert futott be a Rádayak szolgálatában. 1798-1801-ig kasznár,⁴⁰⁴ 1801-1809/10-ig[?] péceli tiszttartó,⁴⁰⁵ 1810-től 1812-ig számadások ellenőrzésével foglalkozó számvevő (exactor),⁴⁰⁶ majd Szabó József prefektusságra emelése után inspektor.⁴⁰⁷ Míg a prefektus Pécelen, addig az inspektor Ludányban székel,⁴⁰⁸ ugyanakkor nem csak az északon található adminisztrációk működésére felügyelt, hanem a péceli tiszteknek is adott rendelkezéseket.⁴⁰⁹ Ráday III. Pál fennmaradt levelezési könyvei arra engednek következtetni, hogy bár rangban az inspektor a prefektus alatt állt, ugyanakkor Furthinyi nem függött Szabótól. Az eddig általam feldolgozott közel 3500 levél alapján mondható, hogy mindketten kizárólag Ráday III. Pállal álltak kapcsolatban, egyetlen olyan levél sem maradt fenn, amelyet egymáshoz írtak volna.⁴¹⁰

Már az 1750-es évek közepétől megjelent az uradalom jogai felett örökös és különféle perekben a földesurat képviselő ügyvéd (fiscalis) tisztség a Ráday-családnál. Az első ismert fiskális, Lázár István volt, aki a század közepétől képviselte a családot a hatóságok előtt különféle határ,

⁴⁰² DRERL C/64-2b 46. d. Pécel 1811-1820 *Arról való Elmélkedés, miképpen lehetne a Péceli s ahoz tartozó Jóságok Jövedelmeit úgy intézni hogy Io Ő Nságának tisztességes bizonyos, és amennyire lehet eléendő Jövedelmei lehessenek, és így tsendesebb élete eszközöltethessen?...* 1811. március 3.

⁴⁰³ Erről bővebben a gazdálkodás fejezetben lesz szó. DRERL C/64-2c 71/7 *Generalis Instructio vagy Út mutatás a Gazdaságot Folytató Tisztek számára.* 1821. február 20.

⁴⁰⁴ Első és utolsó ismert említése, mint kasznár: 1798. január 26.; DRERL C/64-2b 60. d. Vasad *Computalis Quietantia*; 1801. március 16. C/64-2c 66/2

⁴⁰⁵ Első és utolsó ismert említése, mint tiszttartó: 1801. szeptember 27. DRERL C/64-2b 60. d. Vasad *Quietantia*; 1808. április 25. uo. *Quietantia*

⁴⁰⁶ Első és utolsó ismert említése, mint exactor: 1810. május 7. DRERL C/64-2b 23 d. Iklad 1807-1827.; 1812. július 14. *Nota És felelett Exactor Furthinyi Jósef Uram, jövendő szolgálatya eránt be adott, és /Pestről dd. 24. Juny 1812 dátált/ Jelentéseire punctumonként.* – Furthinyi volt az egyetlen a Rádayak gazdaságában, aki ezt a tisztséget magában betöltötte. A számvevőt nem fűzte szolgálati alárendeltség a főtiszthez, feladata csak a számadások felülvizsgálata volt, emiatt igyekeztek minden eszközzel elválasztani a többi gazdatisztól. Ugyanakkor csak a legnagyobb birtokokon lehetett megoldás a függetlenített számvevő, mivel külön tiszt tartása a számvételhez drága volt. A Rádayak esetében is külön tisztségként mindössze 1810-1812 között jelenik meg, az 1820-as évektől Kalmár Mihály pöstyéni tiszttartó, mint számvevő tiszttartó működött. Vári András, 1990. 24.

⁴⁰⁷ Első ismert említése, mint inspektor: 1810. október 6. DRERL C/64-2c 73/1 *Quietantia*

⁴⁰⁸ Furthinyi két gyermeke is Ludányban hunyt el; István (1806-1824) és Anna (1804-1822), sírjuk mai napig megtalálható a helyi temetőben. LPL – halotti anyakönyv II. kötet

⁴⁰⁹ DRERL C/64-2c 70/2 Gazdaságot illető levelek és rendelkezések 1811-1813 No. 8. 1813. május 9. *Inspector Furthinyi Uram által ki adott Rendelés a Péceli Tisztek[ne]k*

⁴¹⁰ Ugyanakkor ennek oka lehetett az is, hogy ezek a levelek nem kerültek be a család levéltárába, azonban az megjegyzendő, hogy a Ráday-család fennmaradt levelezésében számos, tisztek egymáshoz írt levele maradt fenn. A gödöllői Grassalkovich uradalomban a prefektusnak csak a titulusa volt több, egyébként úgy vezette az uradalom üzemét, mint az inspektor. Wellmann Imre, 1933. 119.

arányosító, úrbéres és egyéb ügyekben egészen az 1790-es évek közepéig.⁴¹¹ Fatavich István fiskális 1807-től az 1830-as évek elejéig⁴¹² szolgálta a családot, az 1820-as évektől, mint „dirigens fiskális” működött.⁴¹³ Nem csak a Rádayakat, hanem más családokat is képviselt, az 1810-es évek közepétől pedig több vármegye táblabírói tisztét is viselte. Nevéhez fűződik a Ráday levelestár rendbeszedése 1817-ben,⁴¹⁴ melynek eredménye a család levéltárában megtalálható vastag kötetben fennmaradt elenchus.⁴¹⁵ 1814-től két ügyvédje volt a családnak, Fatavich mellett Eröss József 1814-től 1825-ig,⁴¹⁶ majd Hidegh Ábrahám 1826-tól 1831[?]-ig⁴¹⁷ képviselte a család ügyeit.

A 18. század közepe után, a 19. század elején jelent meg ismételten a számtartó tisztség. Számtartó működött Dabon (Buús Mihály 1799[?]-1832⁴¹⁸), Pécelen (Galgóczy János 1810-1824,⁴¹⁹ Bódis Ferenc 1831⁴²⁰), Rimabányán (Lisznyay András 1812[?]-1821[?]⁴²¹), Ludányban (Szeverényi József 1836)⁴²². A számtartók saját adminisztrációikban havonta számadásokat vezettek a készpénz és termény bevételekről-kiadásokról.⁴²³

⁴¹¹ Az általam ismert utolsó levél, melyet Ráday II. Gedeonhoz írt 1796. július 27-i keltezésű. Érdekes módon tisztsége mindössze egy forrásban jelent meg; 1791-ben „*idősb Lázár István Úr, ugymint Méltóságos és Nagyságos Groff Rádai Ráday Gedeon Úrnak Fiscálissa*” a szécsényhalászi rétek iránt tett vizsgálat során működött közre. DRERL C/64-2b 36. d. 323-324 (grafit számozás) 1796. július 27.; C/64-2b 17. d. Halászi 1791. július 29.

⁴¹² Első és utolsó ismert említése, mint fiskális: 1807. február 22. „*I.Reg.Hung. fori utriusque Causar.jurato advocato et certarum I. Familiarum plenipotentiato fiscali*” DRERL C/64-2b 50-51. d. Pöstény Kalmár Mihály tiszttartó levele; 1831. május 5. „*g. Ráday familia directora, T.Ns Nógrád vármegye táblabírája*” C/64-2c 69/3 id. Mocsáry Antal levele

⁴¹³ Az első ismert említése mint dirigens fiskális: DRERL C/64-2c 70/3 *Gazdaságot illető Levelek és Rendelések ab A[nn]o 1821-1825* No. 58. 1822. szeptember 9.

⁴¹⁴ „... *Fatovits István Uram néhány hetektől fogva, némelly reá bízott dolgaiban itt hűségessen forgolódott volna: el-várván továbbra is tölle, hogy Leveles Tárom el-kezdet rendben szedését minél előbb tökéletes végre hajtandja...*” DRERL C/64-2c 73/2 1817. február 25.

⁴¹⁵ DRERL C/64-2a 10. kötet

⁴¹⁶ Első és utolsó ismert említése, mint fiskális: 1814. május 23. DRERL C/64-2c 73/1 levele Szabó József prefektushoz; 1825. február 14. C/64-2c 75/8 *Obligatorialisok* másai

⁴¹⁷ Első és utolsó ismert említése, mint fiskális: 1826. március 11. DRERL C/64-2c 68/6 péceli számvevő szék jegyzőkönyve; 1831. június 9. C/64-2b 24. d. *Iklad 1818-1824 Nyugtatvány*

⁴¹⁸ 1832. május 27-én mint hajdani számtartót jegyzik, 33 évi Dabon tett szolgálata után „*a hivatalt vele felmondatták*” DRERL C/64-2b 14. Dab I.

⁴¹⁹ Első és utolsó ismert említése, mint számtartó: 1810. december 23. DRERL C/64-2b 52. d. Ráda *Quittung*; 1824. augusztus 1. DRERL C/64-2b 46. d. 1821-1825 *1824. October utolsó napjaiban, volt Számtartó Galgóczy János Uram számadásai de A[nn]o 823 és 824 superrevideáltattak.*

⁴²⁰ Ismert említése, mint számtartó: 1831. június 26. *Méltóságos Gróf Ráday Gedeon Úr Ő Nagysága Nagy érdemű Számtartója* DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter Feyér Ferenc nótárius levele

⁴²¹ Első és utolsó ismert említése, mint számtartó: 1812. január 18. DRERL C/64-2c 73/2 *Quietantia*; 1821. július 14. C/64-2b 55. d. Rimabánya

⁴²² DRERL C/64-2b 37. d. Ludány *An[n]o 1836 I januárisban Méltóságos Grof Rádaji László Ő Natságának számtartójátul Nemzetes Szövörinyi József Urtul Atal vitel Terméseknék ki adásáru*

⁴²³ Néhány példa: DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya, Lisznyay András kimutatása terményekről: *1813dik Esztendőben Termet Őszi és Tavasz Szalmás Eletrül valo Remonstratio az Losontzi Tosonczai és R.Banyay administra[tiókban]* Lisznyay András 1815 és 1820 közötti hónapokénti számadásai: C/64-2b 55. d. Rimabánya 1815-1833.; Szeverényi József 1836. évi számadása terményekről: C/64-2b 37. d. Ludány *An[no] 1836. I januárisban Méltóságos Grof Rádaji László ő Natságának számtartójátul Nemzetes Szövörinyi Jozsef Urtul Atal vitel Termiseknék ki adásáru.*”

A magasabb szintű tisztségek megjelenésével a tiszttartók száma lecsökkent. Főként az északi (Nógrád, Gömör) részeken található birtokok gazdaságaiban alkalmaztak továbbra is provizorokat. A 19. század legelején mindössze két tiszttartóságról van tudomásunk. Egyrészt Ludány helyett Pöstény lett a tiszttartó székhelye, Ludány pedig mint uradalmi központ működött, ahol az inspektor (Furthinyi József) lakott. Ráday III. Pál – öccse halála után – már csak a nyári hónapokban tartózkodott itt.⁴²⁴ 1792[?] és 1802 között Szabó József töltötte be a pöstényi tiszttartói tiszteket, majd őt nemes jászberényi Kalmár Mihály követte, aki az 1820-as évektől a számvevő tisztséget is viselte (számvevő tiszttartó).⁴²⁵ A pöstényi tiszttartóság 1827-ig állt fenn, amikor Ruzsinszky János kasznár által irányított kasznárság lesz.⁴²⁶ A másik tiszttartó a Szentpétery-örökségből származó kishonti Rimabányán működött, a tisztséget 1809 és 1812 között Szombathy István töltötte be.⁴²⁷ A többi, korábbi tiszttartóságok vagy megszűntek (mint a pelejte tiszttartóság, amely birtok kikerült a család kezeléséből), vagy alacsonyabb rangú tisztek irányították, így Ikladon, Lucinban és Sőregen kasznárok működtették a gazdaságot.⁴²⁸ Kasznár segítette a prefektus és az inspektor munkáját Pécelen és Ludányban is,⁴²⁹ de a gabonára gondot viselő, arról számadást vezető kasznár működött Kishartán is az 1820-as években.⁴³⁰

Az 1820-as évek elejétől – Kalmár Mihály számvevő tiszttartói tisztségének megjelenésével egyidőben – kezdtek el Pécelen cenzurális széket tartani,⁴³¹ rendszerint december hónapban, gróf Ráday III. Pál – vagy helyette a vármegye táblabírájának – elnöklete alatt,⁴³² a fiskális,

⁴²⁴ 1813-ban Ráday III. Pál a Politico Fundationalis pénztárból vett fel kölcsönt, amit alsóludányi, halászi és pöstényi birtokaira terhelt, itt a következő olvasható: „*Also Ludányi Uradalom, mellynek feje ugyan csak Also Ludány nevezetű Hellység.*”; ugyanitt: „*Szolgál az Uraság lakására, de leg inkább csak némelly nyári Honapokban.*”

⁴²⁵ Első és utolsó ismert említése, mint tiszttartó: 1804. február 18. DRERL C/64-2c 70/5 NB Mindenfele Jedesek; 1826. március 1. C/64-2b 37. d. Ludány *Ludányi Kasznár N[em]z[e]tes Bódis Ferencz Uramnak 1825 Eszt[en]dői Számadásáb[an] való észrevételek.* Számvevő tiszttartóként első ismert jegyzése: 1822. április 13. C/64-2b 46. d. Pécel *Gréger Albert Pétzelyi Kúlsár Uramnak 1821dik számadásában való Észrevételek*

⁴²⁶ Ruzsinszky előtte Pécelen kasznár. Pöstényben első ismert említése 1827. január 1. DRERL C/64-2c 79/4 Gulyás János pöstényi kerülő konvenciója.

⁴²⁷ Első és utolsó ismert említése, mint tiszttartó: 1809. június 1. DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya R. *Bányai Dolgokról való Jelentés.* 1812. július 13. uo. 266-267 (grafit számozás) Ethre Antal levele Szombathyhoz. 1813. június 16-án már néhaiként írják. C/64-2c 73/1 *Docum.* 32.

⁴²⁸ Galambos József ikladi kasznár 1811-1813[?], lucini kasznár 1815; Tatár György lucini kasznár 1824-1831[?], Grajzely András lucini kasznár 1812[?]-1813, Nyitray József sőregi kasznár 1812[?]-1816[?]; Ruzsinszky János lucini kasznár 1817[?]-1822, sőregi kasznár 1822-1824, pöstényi kasznár 1827-1828

⁴²⁹ Ruzsinszky János péceli kasznár 1824-1826; Bódis Ferenc péceli kulcsár 1819; ludányi kasznár 1820-1825, péceli belső kasznár 1826-1828; Lévy Sándor ludányi kasznár 1802[?]-1803; Grajzely András ludányi kasznár 1814-1816[?]

⁴³⁰ Kiss Ádám hartai kasznár 1819[?]-1827[?]

⁴³¹ Az első ismert tisztiszéket 1822. december 5-én tartották. DRERL C/64-2c 68/6 Tiszti számadást vizsgáló szék jegyzőkönyve

⁴³² 1826-ban gróf Ráday Pál részéről Szántói Szabó József táblabíró elnökölt. 1826. március 11. DRERL C/64-2c 68/6

inspektor és a titkár jelenlétében.⁴³³ A számvevő széken előterjesztették, megvizsgálták és rendeltést tettek Kalmár Mihály „*mint hivatal szerént való Uradalmi számvevő*” által, a tisztek számadásaira tett észrevételekre és az azokra adott feleletekre.⁴³⁴

Számos „*status personalis*” maradt fenn a 19. század első feléből. A ludányi adminisztrációra vonatkozóan 1808-ból, valamint 1821-ből található alkalmazotti kimutatás. 1808-ban összesen 41 alkalmazottat írtak össze. 1808-ban a fiskális és a pöstényi tisztartó 200-200 forint készpénzt kapott, míg a kasznár 120, az ispán 60 forintban részesült, a fiskálison kívül mindannyian naturálét (gabona, só, hús, bor, vaj, széna stb.) is kaptak.⁴³⁵ Az alkalmazottak között találni 6 bérest (fizetésük 16 és 20 forint között mozgott), akik a majorsági termelésben vehettek részt, a mezők, rétek, legelők, szőlők őrzésére 6 kerülő (ludányi, halászi, pöstényi, kisgergei, galábocsi, herencsényi) felügyelt. A szőlőkben 3 vincellér (halászi, galábocsi, siraki) látta el az ellenőrzés és a munka teendőit, a bor kezelését pedig egy pintér látta el. A gazdasági munkákra 3 hajdú (udvari, ludányi, pöstényi), míg a majorsági állatállományra egy bivalyos, egy lovasz, egy gulyás (aki egyben csikós is volt), egy kanász, valamint kettő juhász (ludányi, pöstényi) ügyelt. A ludányi adminisztráció összesen 1242 forint készpénz kiadást⁴³⁶ jelentett a család számára, míg az átlagbér 30,29 forint volt ami más uradalom bérezéséhez képest alacsonynak mondható.⁴³⁷ 1821-ben az officiálisokhoz tartozó alkalmazottak tekintetében jelentős fizetésemelés figyelhető meg. A fiskális, valamint a számvevő tisztartó 500-500 forint évi bért kapott, utóbbi, íródeák tartására további 100 forintot. Ekkor összesen 33 alkalmazottat regisztráltak, akiknek az átlagbére 63,12 forint volt, vagyis közel kétszeres átlagbér növekedés figyelhető meg.⁴³⁸

A Kállay István által alkalmazott beosztást használva, a ludányi gazdaságban 1808-ban és 1821-ben az alábbi tendenciák figyelhetőek meg. Mind 1808-ban, mind 1821-ben 3-3 tisztviselő működött az itteni gazdaságban, ugyanakkor az ő bérük tette ki a kiadások 41,87-

⁴³³ A cenzurális széken – amely az úriszék egyik neme volt – a községi és uradalmi számadásokat számoltatták el. Ezeket 1848-ig az elnöklet a birtokosé, bizalmi emberéé vagy a vármegye kiküldöttjéé volt. Kállay István, 1980. 47.; Vári András, 1990. 24.

⁴³⁴ DRERL C/64-2c 68/6 Tiszti számadást vizsgáló szék jegyzőkönyvei 1822-1826

⁴³⁵ Összehasonlításképpen a gödöllői uradalomban 1796-ban a fiskális 300 forint, a tisztartó 400 forint, a kasznár 200 forint, míg az ispán 100 forint illetményt valamint mindannyian természetbenieket is kaptak.

⁴³⁶ Emellett (szintén összegezve) 30 kila tisztabúzát, 651 kila kétszerest, 80 kila tavaszi búzát, 29 ¼ kila ázalékot, 761 font sót, 300 font húst, 235 font túrót, 16 akó bort, 4 icce vajat, 35 szekér szénát, 62 szekér tűzifát fizettek természetben az alkalmazottaknak.

⁴³⁷ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány „*Az Méltóságos Ludányi Gróf Rádai Ráday Pál ő Nagysága Jóságáb[an] szolgáló személyeknek Lajstroma 1808o*” Összehasonlításképpen a Dunántúlon található mernyei uradalomban 1809-ben 60 alkalmazott átlagbére 39,4 forint volt. Tóth Tibor, 1978. 71.; a szomszédos gödöllői uradalomban az alkalmazottak összesen 8452 forint illetményt kaptak (ebből a nyugdíjasok 1010 forintot), az átlagbér pedig 100,56 forintot tett ki. Wellmann Imre, 1933. 170-171.

⁴³⁸ Ugyanez látható a példaként hozott mernyei uradalomban is, ott 1819-ben 110,5 forint az átlagbér, ami 1809-hez képest közel háromszoros érték. Tóth Tibor, 1978. 71.

illetve 64,81%-át. Bár a szolgai kategóriába soroltak száma az összes alkalmazott 80%-át tette ki, ugyanakkor fizetési részesedésükben (az átlagbér növekedése ellenére is) 1821-re nagyarányú csökkenés figyelhető meg. Mindezek mellett az állattenyésztéssel foglalkozó szolgai kategóriába soroltak száma jelentősen lecsökkent. 1821-ben mindössze két juhász található itt, jelezve az állattenyésztési prioritások átrendeződését a család gazdaságában (33-34. táblázat).⁴³⁹

Ha a készpénz mellett a kiadott természetbenieket is megvizsgáljuk, ott a pénzhez hasonlóan – az átlagokat tekintve – növekedés figyelhető meg. Így például az összesgabona kiadás míg 1808-ban 790,25 kila (átlag 19,27) volt, addig 1821-ben 775,75 kila (átlag 23,5), só 1808-ban 761 font (18,56), 1821-ben 658 font (19,93) került kiadásra, mindössze a turo és tűzifa esetében figyelhető meg csökkenés (35. táblázat). 1808-ra vonatkozóan ismert a kiadott természetbeniek pénzbeli értéke is, a kiadott tételek „pénzre reducálva” összesen 5502 forint 10 dénárt tettek ki, vagyis a naturálék értéke pénzben kifejezve közel 4,5-szerese volt a készpénznek.⁴⁴⁰

33 táblázat. Alkalmazottak megoszlása a ludányi gazdaságban 1808

	Kategória	Fő	Arány	Készpénz (forint)	Átlagbér (forint)	Arány	
	<i>Tisztviselő</i>	3	7,31	520	173,34	41,87	
	<i>Alkalmazott</i>	4	9,75	104	26	8,37	
szolga	<i>Állattenyésztés</i>	6	80,48	132	22	10,63	45,73
	<i>Általános</i>	9		153	17	12,32	
	<i>Iparos</i>	4		33	8,25	2,66	
	<i>Rendészet</i>	9		116	12,89	9,34	
	<i>Udvartartás</i>	5		134	26,8	10,79	
	<i>Seborvos</i>	1	2,43	50	50	4,03	
	Összesen	41		1242	30,29	100	

34 táblázat. Alkalmazottak megoszlása a ludányi gazdaságban 1821

	Kategória	Fő	Arány	Készpénz (forint)	Átlagbér (forint)	Arány	
	<i>Tisztviselő</i>	3	9,09%	1350	450	64,81%	
	<i>Alkalmazott</i>	4	12,12%	190	47,5	9,12%	
szolga	<i>Állattenyésztés</i>	2	78,78%	64	32	3,07%	26,07%
	<i>Általános</i>	8		138	17,25	6,63%	
	<i>Iparos</i>	2		26	13	1,25%	
	<i>Rendészet</i>	8		123	15,38	5,90%	
	<i>Udvartartás</i>	6		192	32	9,22%	
	Összesen	33	100%	2083	63,12	100%	

⁴³⁹ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány „1821ben Ludányi adminisztrációban Conventiók és Salláriumok”

⁴⁴⁰ DRERL C/64-2b 46. d. Pécel *Combinatiók* 1808. augusztus 20.

35 táblázat. Naturálék kifizetése a ludányi gazdaságban 1808, 1821⁴⁴¹

Ludányi gazdaság	Alkalmazott fő	Gabona	Só	Hús	Túró	Bor	Széna	Tűzifa
		kila	font			akó	szekér	öl
1808	41	790,25 (19,27%)	761 (18,56%)	300 (7,31%)	235 (5,73%)	16 (0,39%)	35 (0,85%)	62 (1,51%)
1821	33	775,75 (23,5%)	658 (19,93%)	425 (12,88%)	135 (4,09%)	36 (1,09%)	36 (1,09%)	44 (1,34%)

A legátfogóbb összeírás 1827-ből maradt fenn a teljes birtokállományra vonatkozóan, amikor is összeírták az ikladi, lucini, pöstényi, hartai, valamint péceli gazdasághoz tartozó alkalmazottakat. Ugyanakkor a főtisztek – prefektus, inspektor, tiszttartó – nincsenek a táblázatokban feltüntetve, a tisztviselők esetében csak a kasznárok és kulcsárok – előbbi átlag 225 forint, utóbbi átlag 200 forint készpénzt kapott – kerültek regisztrálásra. Szabó József 1827-ben már nem élt,⁴⁴² ő az 1820-as években 600 forintot kapott konvenciók pénzben szolgálataiért.⁴⁴³ Ugyanennyit kapott Furthinyi József inspektor is.⁴⁴⁴ A fiskális – Eröss József – ennek felét, a titkár – Sartoris Sámuel – 400 forint illetményt kapott. 1821-ben a ludányi adminisztrációban Fataovich István fiskális és Kalmár Mihály számvevő tiszttartó is 500 forintot kapott fizetség címén, előbbinek 600 forint járt konvenciók pénzben.⁴⁴⁵

1827-ben összesen 120 alkalmazottat⁴⁴⁶ regisztráltak, aminek közel 85%-a tartozott a szolgálai kategóriába, ugyanakkor a béreket tekintve a pénztömegnek csak 56,34%-át kapták, míg a 6 tisztviselő (kasznárok és kulcsárok) az összes pénzmennyiség közel harmadát kapták. A legjelentősebb alkalmazotti állomány (az összes több, mint fele) a péceli gazdaságban volt megfigyelhető, ahol az összes illetmény 50%-a is kifizetődött (36. táblázat). Természetben 292 kila tisztabúza, 359 kila feles búza, 100 kila kétszeres, 1827 ½ kila rozs, 85 kila árpa, 297 kila zab és 92 ½ kila eleség került az alkalmazottakhoz. Emellett 110 icce vaj, 490 font túró, 1257 font só, 110 font faggyú, 24 font szalonna, 300 font székűs, 99 ½ akó bor, tűzifa (hasított, gally, rözse) összesen 532 szekér, 54 szekér széna, 28 szekér szalma, őszi- (63 kila), tavaszibúza

⁴⁴¹ Zárójelben jelzem az átlagot. Csak azok a természetbeniek kerültek be a táblázatba, melyek mindkét évben megjelentek, így összehasonlíthatóak.

⁴⁴² 1826. július 17-én hunyt el Pécelen. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-TRJB-9?i=259&cc=1858355&cat=15297>

⁴⁴³ 1802-ben a Balassa család kékkői uradalmában 380 forintot, 1818-ban 400 rajnai forintot kapott az igazgató. Kállay István, 1980. 118.

⁴⁴⁴ A gödöllői uradalomban 1796-ban az inspektor (főtiszt) 1500 forint illetményt, míg a Csáky család uradalmában 1809-ben a felügyelő 200 rajnai forintot kapott. Wellmann Imre, 1933. 170-171., Kállay István, 1980. 118.

⁴⁴⁵ DRERL C/64-2c 79. d. „*Salariumok és Conventiók Fizeséséről szóló Protocolum*” 1820-1825; A Grassalkovich uradalomban 1796-ban a fiskális 300 forint, a számvevő 500 forint, a tiszttartó 400 forint illetményt kapott. Wellmann Imre, 1933. 170-171.; a Csáky uradalomban 1809-ben a tiszttartó és a számvevő is 200 rajnai forintot kapott; a fejevári örkanonokságban a tiszttartónak 195 forint járt 1815-ben. Kállay István, 1980. 118.

⁴⁴⁶ A péceli gazdaságban regisztrált Csaplitzky Pál kulcsárt nem vettem be a táblázatokba, mivel a fizetési adata hiányzik, így torzítaná az átlagbért. Emiatt található a 85., 86. táblázatokban csak 119 fő.

(61 kila), kender (59,5 kila), káposzta (167 ¾ öl) és kukorica (706 öl) alá való földek, valamint ruházat egészítette ki az alkalmazottak fizetését.⁴⁴⁷

36 táblázat. Alkalmazottak megoszlása az egyes gazdaságokban 1827

Gazdaság	Összesen (fő)	Arány	Tisztviselő	Alkalmazott	Szolga	Kézpénz összesen	Arány	Átlagbér
Harta	7	5,88	1	2	4	424	9,81	60,57
Pécel	64	53,78	2	6	56	2197,21	50,92	34,33
Lucin	6	5,04	1	-	5	395	9,15	65,83
Sőreg	5	4,2	-	1	4	117	2,71	23,40
Iklad	20	16,8	1	1	18	650	15,06	32,50
Pöstény	17	14,28	1	2	14	531	12,3	31,24
Összesen	119	100	6	12	101	4314,21	100	36,25
Arány			5,04%	10,08%	84,87%			

37 táblázat. Alkalmazotti kategóriák megoszlása és fizetésük a Ráday gazdaságokban 1827

	Kategória	Fő	Arány	Kézpénz (forint)	Átlagbér	Arány	
	Tisztviselő	6	5,04	1300	216,67	30,13	
	Alkalmazott	12	10,08	583,5	48,63	13,53	
szolga	Állattenyésztés	16	84,87	500,6	31,29	11,60	56,34%
	Általános	33		804,45	24,38	18,65	
	Iparos	6		125,4	20,90	2,91	
	Rendészet	26		473,23	18,20	10,97	
	Udvartartás	20		527,03	26,35	12,22	
	Összesen	119	100	4314,21	36,25	100	

Ugyanakkor a fent kimutatott, 1827. évi alkalmazotti kiadások csak az összes ilyen kiadás kétötödét teheték ki, és elsősorban a gazdasági munkákban résztvevőket tartalmazza. Mint fentebb is jeleztem, ebből hiányoznak a főbb tisztviselők, akiknek a fizetései a legjelentősebb kiadások voltak az uradalom kasszájának. Ezen kívül 1820 és 1825 közötti évekből fennmaradtak olyan konvenciók jegyzékek, amely – a főtiszteken kívül – az udvari személyzet rögzítették.⁴⁴⁸ Összes évi fizetésük 5156 és 8160 forint között mozgott, vagyis összességében

⁴⁴⁷ DRERL C/64-2b 23. d. Iklad 1807-1827 *Ikladi Conventionatusok Tabellája 1827/28*; C/64-2b 51-52. d. Pöstény 1827 *Pöstényi Conventionatusok fizetésekről szóló Tabella*; C/64-2b 47. d. Pécel 1826-1830 *1827dik Esztendei Tisztek 's cselédek és Pensiók fizetései*. A gödöllői uradalomban a következőképpen alakultak a természetbeni illetmények 1796-ban: 812 kila búza, 2704 kila zab, 48 szekér széna, 276 szekér, 252 akó bor, 78 akó sör. Wellmann Imre 1933. 170-171.

⁴⁴⁸ Inasokat, szolgákat, szolgálókat, szobaleányokat, dajkákat, komornyikokat, mosónőket, hintós kocsisokat, lovászokat ugyanakkor ígás kocsisokat is regisztráltak a kimutatásban. DRERL C/64-2c 79. d. „*Salariumok és Conventiók Fizetéséről szóló Protocollum*” 1820-1825

a Ráday-család számára évi 9000 és 13.000 forint közötti kiadást jelenthetett az alkalmazottak fizetése, akiknek létszáma 150 és 170 között mozoghatott.⁴⁴⁹

Össességében tekintve, a 19. század első felére egyrészt létrejöttek azok a tisztségek, melyek a nagybirtokkormányzat jellemzői voltak, másrészt a tiszti számvevő székek működésével intézményesült a gazdaságot irányítók felügyelete is. Mindezekkel a Ráday-család birtokigazgatási rendszere el is érte maximumát.

A fejezet zárásaként, alább listába szedve adom közre a prefektustól az ispánokig, a forrásokban fellelhető, Ráday birtokokon működő gazdasági tisztek és alkalmazottak névsorát, feltüntetve a forrásokkal bizonyítható hivatali működési idejüket.

---

⁴⁴⁹ A gödöllői Grassalkovich uradalomban 1783-ban 62, 1796-ban 76 aktív alkalmazott kapott illetményt. Wellmann Imre, 1933. 170-171.

Gazdasági tisztviselők, alkalmazottak a Ráday-birtokokon

Prefektus

1812-1826 - Szabó József

Inspektor

1785-1802 – Várady András

1803-1812 – Szabó József

1812-1827[?] – Furthinyi József

Számvevő

1810[?]-1812 – Furthinyi József

Tiszttartó

1725-1769[?] – Fatavich Ferenc (sőregi tiszttartó)

1725[?]-1735 – Kabay János (péceli gondviselő)

1730[?]-1746[?] – Győry János

1738-1749[?] – Galambos János (Pest vármegyei jószágok tiszttartója, péceli tiszttartó)

1749[?]-1761[?] – Cserépy Ferenc (pelejteki tiszttartó)

1750[?]-1772 – Kossuth Ferenc (péceli tiszttartó)

1761-1769 – Magyar György (ludányi tiszttartó)

1761[?]-1782 – Bartholomeides Ádám (lucini tiszttartó)

1763[?]-1776 – Békési Mihály

1772-1774 – Kelecsényi János

1773-1775; 1780[?]-1792 – Trencsény András (ludányi – hartai tiszttartó)

1774[?]-1776 – Dér János (Ráday és Pletrich urak apostagi gondviselője)

1775-1790 – Sulyok István (ludányi tiszttartó)

1778[?]-1782[?] – Nagy János (péceli tiszttartó)

1783-1789[?] – Saárossy András (lucini tiszttartó)

1784[?]-1785 – Várady András

1787[?]-1789[?] – Szalkay István (péceli tiszttartó)

1790-1792 – Fatavich Pál (ludányi tiszttartó)

1792-1802 – Szabó József (pöstényi tiszttartó)

1801-1808[?] – Furthinyi József

1802-1803 – Ambrózy Dénes (pöstényi tiszttartó)

1804-1826 – nemes jászberényi Kalmár Mihály (ludányi, pöstényi tiszttartó, 1822-től számvevő tiszttartó)

1809-1812 – Szombathy István

1813[?]-1826[?] – Gregáts Ferenc (losonci gondviselő)

Számtartó

1751-1754 – nemes Liphay Ferenc (ludányi számtartó)

1799[?]-1832 – Buús Mihály (dabi számtartó)

1810-1824 – Galgóczy János (péceli számtartó)

1812[?]-1821[?] – Lisznyay Damó András (rimabányai számtartó)

1812-1813 – Somogyi Csizmadia Sándor

1831 – Bódis Ferenc

1836 – Szeverinyi József

Kasznár

1788 – Szamkó Ferenc

1795-1796 – Szojka Dániel

1798-1801 – Furthinyi József

1800[?]-1808 – Szombathy István

1801[?]-1802[?] – Huszti János

1802[?]-1803 – Lévay Sándor (ludányi kasznár)

1806[?] – Galgóczy János

1811-1813[?]; 1815 – Galambos József (ikladi-lucini kasznár)

1812[?]-1816[?] – Nyitray József

1812[?]-1816[?] – Krajzely [Grajzely] András (1813-ig lucini-, 1816[?]-ig ludányi kasznár)

1817[?]-1828 – Ruzsinszky János (1822-ig lucini-, 1824-ig sőregi-, 1826-ig péceli-, 1828-ig pöstényi kasznár)

1818-1819 – Tóth Sándor (ikladi kasznár)

1819[?]-1827[?] – Kiss Ádám (hartai kasznár)

1820-1828 – Bódis Ferenc (1825-ig ludányi kasznár, 1826-től péceli belső kasznár)

1824-1825 – Szeverinyi József (kasznár, péceli kulcsár)

1824-1831[?] – Tatár György (lucini kasznár)

1827 – Katinszky Antal

Kulcsár

- 1740 – Greco Márton (ludányi kulcsár)
 1741[?]-1745[?] – Cservenák Pál (péceli kulcsár)
 1763-1766[?] – Paál Zsigmond (péceli kulcsár)
 1779-1882 – Saárossy András (ludányi kulcsár)
 1808 – Galambos József
 1816-1817 – Vágner József (pesti kulcsár)
 1816[?]-1827 – Katinszky Antal
 1819 – Bódis Ferenc (péceli kulcsár)
 1820[?]-1825[?] – Gréger Albert (péceli kulcsár)

Fiskális

- 1791 – id. Lázár István
 1807-1831[?] – Fatavich István (dirigens fiskális)
 1814-1825 – Erőss József
 1826[?]-1831[?] – Hidegh Ábrahám

Secretarius

- 1819 – Baghsa Pál
 1817[?]-1825[?] – Sartoris Sámuel

Ispán

- 1715-1727 – Galbács/Tóth Ádám (somosújfalusi ispán)
 1717-1741 – Pintér Pál (ludányi ispán)
 1719-1729 – Szencsi István (csalomjai ispán)
 1720-1726 – Késmárki Gábor (ceredi ispán)
 1726 – Básti István (sőregi ispán)
 1727 – Szó György (sőregi ispán)
 1740 – Horvát Jakab (ecsédi ispán)
 1771[?]-1779[?] – Kazinczi Gergely (mátraszelei ispán)
 1787[?]-1788[?] – Hering József (mátraszelei ispán)
 1790[?]-1791[?] – Huszti János (mátraszelei ispán)
 1790[?] – Boszmányi Márton (lucini ispán)
 1805-1806 – Farkas (Missove) János (rimabányai ispán)
 1809[?]-1823 – Kállay Péter (1819-ig ludányi-, 1823-ig löbi ispán)
 1812[?]-1817[?] – Lovniczky András
 1819[?]-1828[?] – Enisz Heinrich (hartai ispán)

V. Földesúri gazdálkodás a Ráday-birtokokon

1. Gazdálkodás Ráday I. Andrástól II. Gáspárig

A Ráday-család gazdálkodására vonatkozóan egészen a 17. század végéig csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Gazdasági számadások, kimutatások híján nehéz pontos képet alkotni arról, hogy Ráday I. András, majd II. Gáspár mennyire tartották saját kezelésükben birtokaikat, egyáltalán, hogy milyen gazdálkodási lehetőségeik lehettek a vármegyék (Nógrád, Pest-Pilis-Solt) életében betöltött közszerepük mellett, és a hektikus 17. századi évtizedek bizonytalanságában sodródva. Mivel ebből az időszakból nem maradtak fenn számadások, vagy konvenciók lajstromok, a család korabeli gazdálkodása csak nagyon töredékesen rekonstruálható.

A Ráday levéltárban megtalálható a 17. század második feléből egy gazdasági feljegyzéseket tartalmazó kis füzet, melyet Ráday I. András az 1650-es évektől kezdett el írni birtokainak regisztrálása végett. Ebben ugyanakkor a gazdasági termelésekre, jobbágyi adózásokra, bevételekre vonatkozó információk is – bár töredékesen – lejegyzésre kerültek. A füzetet András halála után utódai is vezették, a 17. század második felére vonatkozó adatokon túl, Ráday I. Pál 18. század legeleji beírásai is megtalálhatóak benne. A forrás értékét növeli, hogy ez az egyetlen a család archívumában, mely a 17. századra és a 18. század legelejére vonatkozóan közöl gazdasági adatokat. Feldolgozását nehezíti – I. András, valamint a többi, sok esetben személy szerint nem beazonosítható, meglehetősen nehezen olvasható kézírások mellett – hogy a birtokok összeírásánál nem követ semmilyen sémát. Sokszor ad hoc jegyeznek fel szöveg közben is egy-egy nem oda illő mondatot, információt. Egyes települések adatai más-más helyeken is előjöhethetnek, nehezítve így annak összegzését.

Mivel mindössze egy-egy évből állnak rendelkezésre adatok, így csak nagyobb általánosságok megállapítására lehet alkalmas a forrás, melyek ugyanakkor nagyvonalakban fényt deríthetnek a Rádayak 17. századi gazdálkodására. A jobbágyi adózások mellett ugyanúgy megtalálhatóak benne a zálogokra vonatkozó információk, mint a török elől elmenekült szökött jobbágyok összeírása, vagy az adott település birtokosainak előadása, hol melyiket tartotta fontosnak lejegyezni a család képviselője.⁴⁵⁰

A III. 1. fejezetben már utaltam rá, hogy Ráday I. András birtokai két csoportra voltak oszthatóak. Egyrészt a bérbe adott birtokok, másrészt a saját kezelésben tartott jószágok. Ezeken a birtokokon részben majorsági gazdálkodásból, részben a jobbágyok kilenced és tized

⁴⁵⁰ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

beadásából származtak a terménybevételek. A jobbágyi szolgáltatásokról az V.9. fejezetben szöveges részletesebben, ehelyütt a 17. századi majorsági és úrbéres gabonatermesztést vizsgálom meg.

A 17. század első felében, valamint a század közepén Ráday I. András több helyütt a tized beszedését kibérelte egyrészt az esztergomi érsektől, másrészt a váci püspöktől (ahova az ún. kis-nógrádi részek tartoztak⁴⁵¹). A tized kiárendálásáról szóló nyugták 1626-tól szórványosan maradtak fenn. I. András 1626 és 1655 között, nagyrészt Nógrád vármegyei, Szécsény környéki települések tizedeit bérelte az esztergomi érsektől és a váci püspöktől (38. táblázat). Ezek a falvak: Alsó-[Kis]ludány, Szécsénykovácsi, Halászi, Galábocs, Lucin, Herencsény és Devecser voltak. Ezek mellett bérelte néhány esetben még a Kis-Nógrádi Főesperességhez tartozó Jánoshida (Tápiógyörgyétől észak-keletre található település) és egy esetben Dunaharaszti dézsmáját. Szintén néhány esetben a nógrádi Verebély és Borosznok tizedét, amely birtokokat nem tudni Ráday András milyen jogon bírt.⁴⁵²

38 táblázat – Tized bérletek Ráday I. András idején

Dátum	Birtokok	Tized összeg (forint)
1626.05.08.	Kisludány[!], Galábocs, Halászi	15
1629.05.18.	Szécsénykovácsi, Halászi, Galábocs, Kisludány	21
1630.05.01.	Szécsénykovácsi, Halászi, Galábocs, Kisludány	21
1631.05.01.	Szécsénykovácsi, Halászi, Galábocs, Kisludány, Bárkány	31,25
1632.05.11.	Szécsénykovácsi, Halászi, Galábocs, Kisludány, Bárkány, Verebély, Borosznok	45
1637.06.19.	Halászi, Galábocs, Borosznok, Kisludány, Devecser	31,75
1642.05.15.	Vecseklő[?], Galábocs, Alsóludány, Lucin, Halászi	30,5
1643.05.15.	Jánoshida	6
1643.05.20.	Alsóludány, Galábocs, Devecser, Lucin, Herencsény, Halászi	18,75
1644.06.05.	Alsóludány, Galábocs, Lucin praedium, Halászi	10
1646.04.	Galábocs, Halászi, Alsóludány, Lucin, Herencsény	16
1648.05.25.	Galábocs, Alsóludány, Lucin praedium, Devecser, Halászi	20,75
1648.05.27.	Jánoshida, Herencsény	9
1649.06.07.	Dunaharaszti	n.a.
1649.05.08.	Jánoshida	6
1653.04.28.	Alsóludány, Galábocs, Lucin, Herencsény, Verebély, Halászi	33,25
1655.05.10.	Verebély, Alsóludány, Felsőludány, Lucin, Herencsény, Halászi, Galábocs	40,75

⁴⁵¹ A Kis-Nógrádi Főesperességről bővebben: Tóth Krisztina, 2006. 89-96.

⁴⁵² DRERL C/64-2c 81. d. Tizednyugták 1626-1734.

Majorsági termelés folyt, valamint kilencedből és tizedből terménybevételei voltak I. Andrásnak Alsó-, Felsőludányban, Halásziban, Herencsényben, a Szécsénytől légvonalban 25 kilométerre lévő Csécsén, valamint a 65 kilométerre fekvő – Heves vármegyében található – Nagyrédén. A Nagyréde nyugati szomszédságában található Apcon, valamint a Hont vármegyei Alsónyéken csak kilencedet szedtek, Galábocson kilenced- és tizedbevételei voltak Andrásnak, Devecserről pedig mindössze 1654-ből van adat, hogy a dézsmát megvette.⁴⁵³

A 17. századi termésmennyiségekről csak szórványos adatok állnak rendelkezésre 1654-1655-ből. Majorság búza 1654-ben Nagyrédén és Verebélyen 34 kereszt, majorság zab 3 kereszt 6 kéve ment az uraság vermeibe, ezzel szemben kilenced és tized búza összesen – Galábocs, Alsó-, Felsőludány, Halászi, Herencsény, Alsónyék, Nagyréde és Verebély birtokokon – 131,5 kereszt 17 kéve, zab 1,5 kereszt és 15 kéve. 1655-ben a majorság búza összesen 279 kereszt, majorság árpa Galábocson 2 kereszt 8 kéve, majorság zab Csécsén 4 kereszt volt. Tized kilenced összesen: búzából 156 kereszt, árpából 7,5 kereszt, zabból 38 kéve.⁴⁵⁴

Mivel I. András idejéből mindössze két évből áll rendelkezésre adat, és az egyik évben a majorsági, másik évben az úrbéres földek után járó kilenced, és a bérelt tized termény bevételek voltak jelentősebbek, így nem lehet eldönteni, hogy a 17. század közepén, az úrbéres, vagy a majorsági jövedelmek határozták-e meg a Rádayak gazdasági alapját. Szintén nincs adatunk arról, hogy mekkora földterületen folytatott a család majorsági gazdálkodást, és hogy az így befolyt terményekből mennyi kerülhetett (ha került) piacra, és mennyit fordítottak az önellátásra. Ugyancsak nem tudósít a forrás arról sem, hogy a majorsági gazdálkodásban mekkora lehetett a jobbágyi robotmunkának a szerepe, ezzel kapcsolatban semmilyen utalás nem található.⁴⁵⁵

39 táblázat – Majorsági, kilenced és tized termés 1654-1655-ben

	Év	Búza		Árpa		Zab	
		kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve
Majorság	1654	34 (20,54%)				3	6
Kilenced, tized		131,5 (79,46%)	17			1,5	15
Összesen		165,5	17	0	0	4,5	21
Majorság	1655	279 (64,14%)		2	8	4	
Kilenced, tized		156 (35,86%)		7,5			38
Összesen		435		9,5	8	4	38

⁴⁵³ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

⁴⁵⁴ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

⁴⁵⁵ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

A Ráday I. András halála utáni bejegyzések is csak szórványos adatokat őriztek meg a 17. század második feléből egy-egy évből.

Ráday II. András idejéből mindössze 1658-ból maradt fenn adat a gabonatermesztésre vonatkozóan. Ebben az évben a halászi és ludányi földekben 187 kereszt búza termett. Herencsényben 14 kereszt volt a kilenced és 10 kereszt a tizedbúza, a zab pedig 3,5 kereszt. Csécsén majorsági búza 10,5 kereszt, kilenced 4,5 kereszt 3 kéve, tized 4 kereszt jött be az uraságnak. Ugyanitt majorság zab 5,5 kereszt, dézsma zab 2,5 kereszt. A szécsénykovácsi határban 81 ½ kereszt majorság búzát arattak le (40. táblázat). Töredékes adatok maradtak fenn a következő évekből is, így 1659-ből, amikor Nagyrédén majorság és kilenced búza összesen 17,5 kereszt termett. 1660-ban 32 kereszt 6 kéve volt a kilenced, tized búza Galábocson, valamint 14 köből 44 icce a bordézsma. Ugyanezen évben az alsónyéki szőlőhegyen 16 akó dézsmabor termett. 1662-ben a galábocsi dézsmabor 6 köből 2 icce, a csécei majorság búza 5 kereszt, a dézsma 4 kereszt 4 kéve.

40 táblázat – Majorsági, kilenced és tized termés 1658-ban

	Év	Búza		Árpa		Zab	
		kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve
Majorság	1658	279 (89,57%)				5,5	
Kilenced, tized		32,5 (10,43%)	3			6	
Összesen		311,5	3			11,5	

Látható az adatokból, hogy a 17. század közepén búzát, árpát és zabot termeltek a majorsági és az úrbéres földeken, a termesztés döntő részét pedig a búza tette ki, úgy a paraszti gazdaságokban, mint a földesúri majorságokban. A gabonák ilyen arányú termesztése igazodott ahhoz, hogy a korban korlátozott jelentősége volt az árpának és zabnak, és elsősorban a legszükségesebb kenyérrevaló megtermelésére szorítkozott a gabonatermesztés.⁴⁵⁶ A megtermelt gabonát vermekben tárolták, melyek több helységben is voltak, így Herencsényben, Halászában (Végh Benedek udvarán), Csécsén, Gyöngyösön (ahova a nagyrédei búzát töltötték), Galábocson, valamint Szécsényben.⁴⁵⁷

A 17. század második feléből, II. Gáspár idejére vonatkozóan három évből – 1665, 1668, 1673 – rendelkezünk terméseredményekre vonatkozó adatokkal. A növénytermesztés, a hódoltság északi határmezsgyéjére került nógrádi falvakban zajlott, Alsóludányban, Felsőludányban, Halászában, Galábocson, Herecsényben és Csécsén búzát, árpát és zabot termesztettek mind

⁴⁵⁶ Wellmann Imre: A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. Akadémiai Kiadó. Budapest 1979. 52.

⁴⁵⁷ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

majorsági keretek között, mind jobbágyi üzemben. Az adatok itt is azt mutatják, hogy a majorsági termelés és a kilenced-tized – melyeket a család továbbra is kibérelt az egyháztól – bevételek nagyjából 60-40% arányban (hol az egyik hol a másik javára) határozták meg a Rádayak gazdálkodását. A terméseredmények az I. András idejében, 1655. évben kimutatotthoz képest töredékkékre csökkentek, ugyanakkor a töredékes adatok nem alkalmasak arra, hogy bárminemű nagyobb ívű következtetést levonjunk belőlük a család 17. századi gazdálkodása vonatkozásában (41. táblázat).

41 táblázat – Majorsági, kilenced és tized termés 1665, 1668, 1673⁴⁵⁸

	Év	Búza		Árpa		Zab	
		kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve
Majorság	1665	60 (39,47%)	-	-	-	-	-
Kilenced, tized		92 (60,53%)	-	4,5	15	-	-
Összesen		152			4,5	15	
Majorság	1668	151 (55,71%)	-	-	-	20,5	
Kilenced, tized		120 (44,29%)	-	-	-	14	
Összesen		271				34,5	
Majorság	1673	17,25 (43,94%)		-	-	8	5
Kilenced, tized		22 (56,06%)	-	-	-	1	
Összesen		39,25				9	

A 17. század végén, az oszmánok kiűzése idején nagyarányú pusztítás érte a Ráday-birtokokat is. A felszabadító harcok után a család gazdálkodása Ludány környékére koncentráldott, ugyanakkor a család lakhelye – feltételezhetően – a Libercsey-részről örökölt losonci ház lehetett.⁴⁵⁹

A majorsági gazdálkodás újbóli kialakítása már az 1690-es évek elején megindulhatott, a kiüresedett falvak szabad földterületei lehetőséget biztosítottak a majorságok létrehozására. A majorkodás megindulását jelzi, hogy már 1690-ben a ludányi és halászi földekben 64 ½ kila⁴⁶⁰ vetése volt a családnak, a halászi veremben 55 ½ kila, a galábocsi veremben 25 ½ kila [búza?] termés volt található. 1691-ben a halászi és ludányi földekben 80 kereszt, Herencsényben 3 kereszt, Losoncon 30 kereszt majorsági búza termett. Emellett a ludányi és halászi dézsma 20 kereszt, a galábocsi 11 kereszt, a herencsényi 30 kereszt volt, mindösszesen 61 kereszt búzatermés jött az uraság vermeibe terményjáradékból.⁴⁶¹ Látható, hogy a majorsági termelés

⁴⁵⁸ Az táblázatban nem tüntettem fel Nagyréde 1665. évi adatát, ahol ekkor a majorság és kilenced búzát összevontan jegyezték, összesen 20,5 kilát.

⁴⁵⁹ Lásd 161. lábjegyzet

⁴⁶⁰ A kilának 14 alegysége volt, értéke 45,56 és 241,71 liter között mozgott. Egy nógrádi kila a 17. század közepétől = 1 pozsonyi mérő = 46,56 kg búza. Bogdán István, 1991. 296-299

⁴⁶¹ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

ekkor közel duplája volt a kilenced és tizedbevételeknek, ami egyben jelzi, hogy a dézsmaadó jobbágyság még 7-8 évvel a török kiűzése után is számában jelentősen elmaradhatott a korábbi időszakokhoz képest. Arra vonatkozóan nem maradt fenn forrás, hogy a földesúr a számában megcsappant jobbágyság robotmunkáját használta-e és ha igen, mennyiben.

2. A 18. század első fele, Ráday I. Pál és Kajali Klára

A Rákóczi-szabadságharc alatti gazdálkodást homály fedi, arról a források hallgatnak. Feltételezhetően I. Pál atyja, II. Gáspár irányította ekkor a családi gazdaságot. Emiatt a következőkben a szabadságharc utáni időszakra vonatkozóan alkothatunk képet I. Pál gazdálkodásáról.

A Ráday-jószágok viszonylag szétszórtnan helyezkedtek el a Magyar Királyság központi területein, mely állapot a gazdálkodási lehetőségekre is hatással volt. Ezt a szétszórtságot jelzi, hogy a család legészakibb (Losonc) és legdélibb (Kisharta) birtoka között légvonalban közel 200 km távolság volt.

A Ráday-birtokok korabeli gazdasági potenciáljának és talajerő-gazdálkodásának feltárásához alapot adnak az 1715-ös, 1720-as és 1728-as országos összeírások „*observatioiban*” fennmaradt leírások. Ráday Pál 1728-ban készült összeírása összességében 61 birtokot említ, amelyekben kisebb-nagyobb résszel rendelkezett a földesúr. A birtokok nagy része Nógrád (43%) és Pest-Pilis-Solt (38%) vármegyékben helyezkedett el, összességében a puszták aránya közel 50%-os volt, a török által leginkább sújtott Pest-Pilis-Solt vármegyei részeken ez az arány 61%, de Nógrád vármegyében is a birtokok közel fele volt pusztá (42. táblázat).⁴⁶²

A földművelési rendszer tekintetében a Ráday-birtokok – ide nem számítva a pusztákat, melyek hiányoznak az összeírásokból – nagy részén (80%) kétnyomásos gazdálkodást folytattak. Országos szinten a 18. század elején a falvakban nagyrészt (az 1715-1720. évi országos összeírás idején az ország településeinek 45%-ában)⁴⁶³ a kétnyomásos határhasználat volt jellemző, ⁴⁶⁴ főként az ország észak-keleti megyéiben, valamint a török pusztította részeken.⁴⁶⁵

A kétnyomásos gazdálkodás az állattenyésztés számára is kedvezőbb volt, hosszabb legeltetési időszakot biztosítva a jószágoknak, mivel egy-egy művelési periódusnak csak 27%-ában volt a

⁴⁶² DRERL C/64-2a 6a kötet

⁴⁶³ ifj. Barta János, 1996. 48.

⁴⁶⁴ Amely művelési módban a földet két vetőre osztva évente váltva egyik részét ugarnak hagyták, a másikba gabonát vetettek. Művelési sorrend kétnyomásos gazdálkodásnál egy vetőben – első évben: őszi gabona, második évben ugar, harmadik évben tavaszi gabona, negyedik évben ugar. Praznovszky Mihály, 1982. 145.

⁴⁶⁵ Wellmann Imre, 1979. 145.

föld bevetve, míg a háromnyomásos gazdálkodásban ez az arány 36,1% volt. Éppen emiatt, a jelentősebb állatállománnyal rendelkező vidékeken ragaszkodtak a kétnyomásos gazdálkodáshoz, mivel így az éppen be nem vetett föld legelőként szolgálhatott.⁴⁶⁶

A Ráday-birtokok vonatkozásában az ugart nélküli egynyomásos rendszert (amelyet országosan ekkor a falvak 10%-ában alkalmaztak)⁴⁶⁷ 1715-ben két Pest-Pilis-Solt vármegyei településen, Apostagon és Maglódon használták. 1720-ban hozzájuk jött még ebben a megyében Dab (1715-ben kétnyomáshoz sorolt), valamint az ekkorra újraterelített Nógrád vármegyei Lucin. Háromnyomásos rendszert – amelyben a szántó harmadát hagyták meg ugarnak évente – 1715-ben 3 nógrádi faluban (Baglyasalján, Óbáston és Hidegkúton) használták, ezeket 1720-ra már a kétnyomásos rendszerhez sorolták. Ekkor (1720) mindössze Sőregen jelzik a háromnyomásos gazdálkodást.⁴⁶⁸ Az 1715-ös és 1720-as adatokat tekintve, a Rádayak által is bírt községekben arányaiban dupla annyiban volt található kétnyomásos határhasználat, mint országos átlagban (43-44. táblázat). Wellmann Imre számításai szerint országosan a települések 16%-ában – főleg a török alól felszabadult terület esetében – parlagoló, 10%-ában egynyomású, 45%-ában kétnyomású, 27%-ában pedig háromnyomású rendszert használtak.⁴⁶⁹

1728-ra a Nógrád vármegyei Ráday-birtokoknál megfigyelhető a háromnyomásos határhasználat elterjedése, míg a pesti, solti részeken a kétnyomásos gazdálkodás volt a jellemző (45. táblázat).⁴⁷⁰ Ebből az időszakból kutatásom során nem került elő olyan forrás, amely arra utalna, hogy a szántóföldi gazdálkodásban a föld termőerejének fenntartásához a pihentetés mellett alkalmazták volna a trágyázást is. A 18. század első felében Magyarországon a szántóföldi trágyázás lényegében uradalmi gyakorlat volt.⁴⁷¹

42. táblázat. Ráday-birtokok megyék szerinti megoszlása (1728)

Megye	Összesen	Arány	Ebből puszta	Arány
Gömör	4	7%	2	50%
Heves	1	2%	-	-
Hont	7	11%	2	29%
Nógrád	26	43%	12	46%
Pest-Solt	23	38%	14	61%
Összesen	61	100%	30	49%

⁴⁶⁶ ifj. Barta János, 1996. 36., 50.

⁴⁶⁷ ifj. Barta János, 1996. 48.

⁴⁶⁸ Amely falunál ugyanakkor 1715-ben nem jelezték melyik rendszerben művelték.

⁴⁶⁹ Wellmann Imre, 1999. 203.

⁴⁷⁰ Az 1715. évi és 1720. évi összeírások megtalálhatóak: <https://adatbazisokononline.hu/> (letöltés ideje: 2021.03.09.). Az 1728. évi összeírás: Borosy András, 1997. Nógrád vármegye 1728. évi összeírása: MNL-NVL IV.7.a No. 4.

⁴⁷¹ A Dunántúlon a legtöbb uradalom már az 1720-as években előírta a trágyázást. Gaál László, 1978. 118.

43. táblázat. Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1715. évi országos összeírás idején

Megye	Egynyomás	Kétnyomás	Háromnyomás	Összesen
Nógrád	-	10	3	13
Pest-Pilis-Solt	2	5	-	7
Heves	-	1	-	1
Hont	-	5	-	5
Összesen	2	21	3	26
<i>Arány</i>	8%	81%	11 %	100%

44. táblázat. Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1720. évi országos összeírás idején

Megye	Egynyomás	Kétnyomás	Háromnyomás	Összesen
Nógrád	1	13	-	14
Pest-Pilis-Solt	3	4	-	7
Heves	-	1	-	1
Hont	-	4	-	4
Gömör	-	-	1	1
Összesen	4	22	1	27
<i>Arány</i>	15%	81 %	4%	100%

45. táblázat. Nógrád és Pest-Pilis-Solt vármegyei Ráday-birtokok (puszták nélkül) nyomásonkénti megoszlása az 1728. évi országos összeírás idején

Megye	Egynyomás	Kétnyomás	Háromnyomás	Összesen
Nógrád	-	4	9	13
Pest-Pilis-Solt	1	7	-	8
Összesen	1	11	9	21
<i>Arány</i>	5%	52%	43%	100%

Az 1715. évi országos összeírás a Nógrád vármegyei falvak esetében rögzíti a megtermelt gabonák fajtáját is. Általánosságban a búza, rozs, zab hármása figyelhető meg a nógrádi községekben, árpát mindössze Herencsényben és Vecseklőn termesztettek az összeírás szerint.⁴⁷²

A terméseredményeket tekintve 1715-ben átlagban 1 köből gabona elvetése után 4,2-szeres termést rögzítettek. 1720-ban ez a szám 4,04 volt. A Ráday-birtokok között a legtermékenyebbek a honti települések voltak, ott kerekén ötszörös termést rögzítettek 1715-ben, 4,75-szöröst 1720-ban. A nógrádi birtokokon 1715-ben 4,34-szeres, 1720-ban 4,14-szeres, míg a Pest-Pilis-Solt vármegyei részekén 3,42-szeres (1715) és 3,4-szeres (1720) a termelékenység. Ezek a számok a Nógrád és Hont vármegyei birtokok esetében meghaladták

⁴⁷² Nógrádban már 1574-ben is ennek a négy gabonanövénynek a termesztése figyelhető meg, ezek közül a legfontosabb a kedvező viszonyok gabonája, a búza volt. A „nyerstized” alapján a termények 74,3%-a volt búza, 13,1/-a zab, 7,9%-a árpa és 4,7%-a rozs. Gaál László, 1978. 155-156.

az országos átlagot, a pesti részeken viszont megfeleltek annak, mivel az egyes gabonafélék esetében átlag 2,9-3,6-szoros megtérüléssel lehetett ebben az időszakban számolni.⁴⁷³

1728-ban a két (Pest-Pilis-Solt, Nógrád) vármegyéből rendelkezésemre álló adatok alapján látható, hogy nagyobb arányú terméseredmény csökkenés figyelhető meg ekkorra a Ráday-birtokokon (46. táblázat).

46. táblázat. Átlagos terméseredmények a Ráday-birtokokon, a három országos összeírás alapján

Megye/év	1715	1720	1728
Gömör	-	3 ⁴⁷⁴	-
Heves	4 ⁴⁷⁵	4	-
Hont	5	4,75	-
Nógrád	4,34	4,14	3,7
Pest-Pilis-Solt	3,41	3,4	2,875
Összesen <i>(Nógrád-Pest-Pilis-Solt aránya)</i>	4,2 <i>(3,875)</i>	4,04 <i>(3,77)</i>	- <i>3,25</i>

A Ráday-birtokokra vonatkozó gabonatermesztéssel kapcsolatban, a 18. század első harmada tekintetében is csak töredékes adatokkal, kimutatásokkal rendelkezünk. Több ispánságra kiterjedő számadás ebből az időszakból csak elvétve maradt fenn, főként az 1720-as évek legvégéről. Ennek feltételezhető oka, hogy ebben az időszakban még alacsonyabb szinten állt az adminisztráció, főként az ispánok által, saját területükre vonatkozó egy-egy kimutatás található meg egy-egy évből. 1727-re viszont már megjelent a tiszttartói tisztség, amely átfogta az ispánok tevékenységét, így maradhatott fenn már ebből az évből az északon található Ráday-birtokok (nógrádi, gömöri és honti részek, az alföldi falvak hiányoznak ebből) dézsma és majorságbeli terméskimutatása.⁴⁷⁶

Az 1723-tól fennmaradt ispánságokra vonatkozó források alapján elmondható, hogy I. Pál az 1720-as és 1730-as években majorsági gazdálkodást folytatott a ludányi ispánság területén: Ludányban, Apáti pusztán, Pöstényben és Lucinban, a ceredi ispánság területén: Cereden és Sőregen, a péceli ispánság területén: Pécelen, Ikladon, valamint a hartai és csalomjai ispánság központjában. Ezekon kívül a 30-as évek elején zálogban bírt abaújtári Gibárton, valamint a Girincsi Istvántól árendában bírt nógrádi Andrásfalván. Vagyis majorsági gazdálkodás főként az ispánsági központokon folyt, kivéve az ecsédi és somoskői ispánságot (utóbbi nagyrészt a Forgách-családtól volt zálogban) amelyek területén ekkor nem voltak majorsági földjei a

⁴⁷³ Összehasonlításként a divényi uradalom területén fekvő nógrádi falvak az 1715-ös és 1720-as összeírás idején átlag 2-, 3-, 4-szeres hozamot értek el, de néhány esetben a hatszoros termés is megfigyelhető. Szirácsik Éva, 2000. 51.

⁴⁷⁴ Sőregre vonatkozó adat

⁴⁷⁵ Ecsédre vonatkozó adat

⁴⁷⁶ DRERL C/64-2c 62/1 „1727dik Esztendőbeli Dézma és majorság.”

földesúrnak. A legjelentősebb majorkodás a családi központnak is helyet adó ludányi ispánság területén folyt. Hogy miért is éppen ezeken a birtokokon voltak allodiális földek, az ispánsági központok esetében nem kérdés. Hartát Ráday Pál telepítette be, így ott lehetősége nyílhatott a majorság kialakítására. Iklad egésze 1728-ban került a Ráday-család kezelésébe a Királyi Kincstárral folytatott eljárás lezárásaként, ezután létesítettek – az ekkor még pusztán álló birtokon – majorságot.⁴⁷⁷ Az Ipoly mentén elterülő, jó földekkel bíró Apáti és Pöstény puszta közvetlenül a családi központ, Ludány mellett található. A Ludánytól délre, kissé messzebb fekvő Lucin, szintén Ráday Pál közreműködésével települt újjá már az 1710-es években, ide evangélikus vallású szlovák lakosokat telepített a földesúr, vagyis szintén szűz terep volt a gazdálkodás kialakítására.⁴⁷⁸ Az egyik ispánság alá sem sorolt abaúji Gibárt, a Hegyaljai birtokok (Tarcál, Tállya) gazdálkodását – elsősorban szőlőművelését – fogta össze. Az 1728. évi összeírásból tudható, hogy Ráday Pál igyekezett növelni is majorsági földjeit, erre utal, hogy Gombán összesen 25 pozsonyi mérő termőképességű jobbágyi földet csatolt a maga gazdaságához. Gyömrőn az elhagyott telkeken közel 15 pozsonyi mérő vetést tett, míg Pécelen a „székházához” kihalított és csatolt mindegyik vetőből összesen 200 mérőt.⁴⁷⁹

Az alábbi térképen bejelöltem a majorsági gazdálkodást folytató Ráday-birtokokat, feltüntetve azt is, hogy mely ispánság területe alá tartoztak.

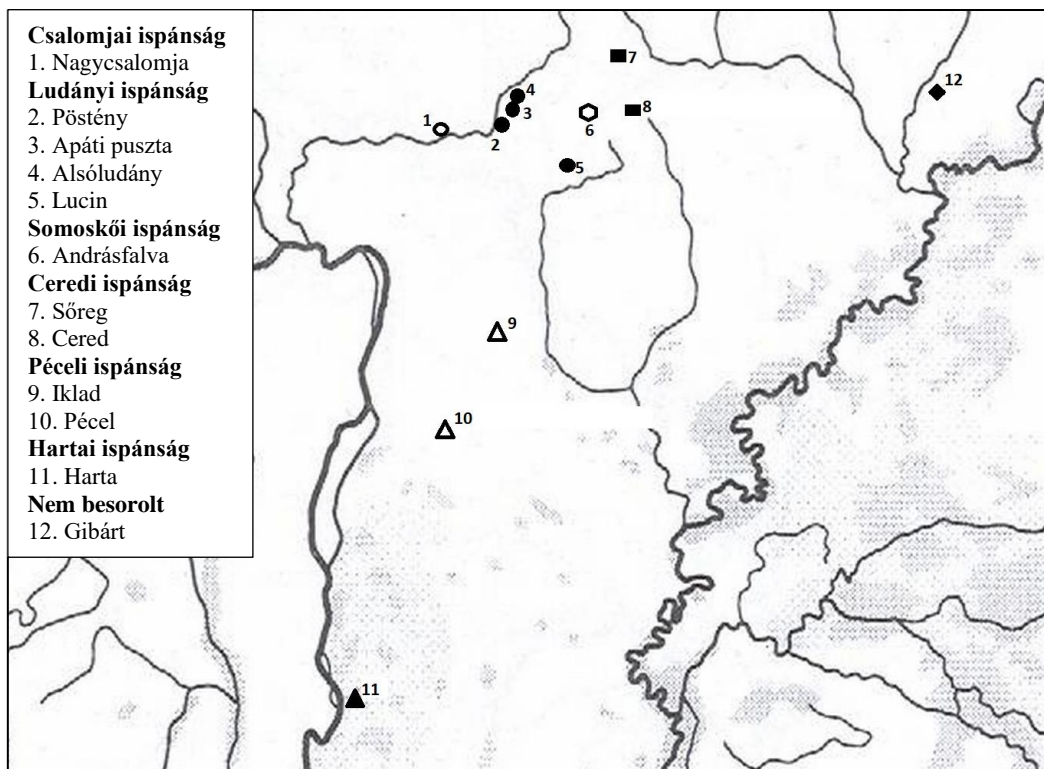
---

⁴⁷⁷ Asztalos István, 1994. 243.

⁴⁷⁸ Már 1708-ban Ráday Pál engedélyt adott Bacsa Györgynek, Fazekas Andrásnak, Geletneki Ábrahámnak és Istvánnak, Bárkányi Mártonnak és Riecsany Györgynek, hogy „*maga Lucinyi Pusztáját*” megszállják. DRERL C/64-2b 33. d. Lucin No. 17.; Zólyomi József, 1983. 166.

⁴⁷⁹ Borosy András, 1997. 941., 1115., 1127.

12. térkép. Majorsági gazdálkodást folytató Ráday-birtokok (1728)

Amint fentebb is jeleztem, terméskimutatások az 1720-as évek elejétől kezdve maradtak fenn egy-egy ispánságra vonatkozóan, majd az 1720-as évek végétől az adminisztráció fejlődésével már megjelentek a több ispánság adatait is tartalmazó összeírások. Az 1723 és 1725 közötti három évből, a ceredi ispánság majorsági és dézsmaterméseire vonatkozóan találhatóak kimutatások.⁴⁸⁰ A ceredi ispánsághoz tartozó birtokok legfontosabb természetménye – úgy a majorsági gazdálkodásban, mint a dézsma bevételekben – a jól értékesíthető őszi búza volt, amely majorsági termés esetében az összes termés 67,46%-át adta, dézsma bevételek esetében ez az arány közel 79%-ot tett ki (47-48. táblázat).

47. táblázat. A ceredi ispánság (Ragyolccal és Novákkal) majorsági terméseredményei 1723-1725 között

Év/termény	Majorsági termés					
	Búza kereszt	Zab kereszt	Árpa kereszt	Rozs kereszt	Tavaszi búza kereszt	Összesen kereszt
1723	320	81,5	18	17,5	8	445
1724	124	54	6	0	0	184
1725	181	92,5	24	0	0	297,5
Összesen	625	228	48	17,5	8	926,5
<i>Arány</i>	<i>67,46%</i>	<i>24,61%</i>	<i>5,18%</i>	<i>1,89%</i>	<i>0,86%</i>	<i>100%</i>

⁴⁸⁰ DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg „A[nn]o 1723 Cseredi Sőregi Ispánságbeli majorság és Dezma gabona száma kereszt száma”; DRERL C/64-2b 12. d. Cered; DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg „Sőregi és Cseredi majorságbeliről való jedzés”

48. táblázat. A ceredi ispánság (Ragyolccal és Novákkal) dézsma bevételei 1723-1725 között

Év/termény	Dézsma						Majorság-dézsma aránya
	Búza kereszt	Zab kereszt	Árpa kereszt	Rozs kereszt	Tavaszi búza kereszt	Összesen kereszt	
1723	209,5	39	9,5	0	2,5	260,5	63-37
1724	83,5	3	0	8	16,25	110,75	62-38
1725	132	9	14	0	12	167	64-36
Összesen	425	51	23,5	8	30,75	538,25	63-37
<i>Arány</i>	78,96%	9,48%	4,37%	1,49%	5,71%	100%	

A búza után a második legtöbbet termesztett gabona a zab volt, mely a majorsági termés negyedét adta, míg a dézsmának közel 10%-át. A takarmányozásra használt zabot egyrészt igénytelensége, másrészt könnyű értékesíthetősége tette fontossá.⁴⁸¹ Kevésbé volt jelentős az ispánságban az árpa, a rozs és a tavaszi búza. Az itt termett árpa nagyrészt a somosújfalusi serházhoz került maláta készítése céljából.⁴⁸² Bár a rozs a 18. században fontos gabonanövény volt, ugyanakkor a ceredi ispánságban nagyon keveset vetettek belőle, azt sem minden évben. A rozs igénytelen növény, a legmegfelelőbb számára a homokos talaj. A belőle sült kenyert hosszabb ideig lehetett eltartani, szalmájából zsúptetőt készítettek ott, ahol nem volt nád vagy fazsindely, mindemellett pálinkafőzésre is használták.⁴⁸³ A tavaszi búzát főként a rosszul sikerült őszi vetés pótlására, valamint a nyomások területkülönbségeinek kiegyenlítése végett vetették.⁴⁸⁴ A ceredi ispánságban nagyrészt a dézsmabevételből keletkezett tavaszi búza termése a Rádayaknak. Ugyanezek a gabonafajták és hasonló arányok figyelhetőek meg az 1727-ben és 1728-ban készített ludányi, ceredi, csalomjai és somoskői ispánságra vonatkozó összeírásokban (49-50. táblázat). A négy ispánság területén ekkor is az őszi búza nagyarányú elsődlegessége figyelhető meg úgy a majorsági termelésben, mint a dézsmabevételekben. A ceredi ispánság korábbi összeírásaihoz hasonlóan a további sorrend a majorsági termelésben ekkor is a zab, árpa, rozs hármasa. A dézsmabevételeknél a ludányi és csalomjai ispánságnál megfigyelhető, hogy a paraszti gazdaságokban a rozs termelése megelőzi az árpáét. A ludányi ispánság dézsmabevételei között megjelent a tönköly is, mely legértékesebb faja a búza nemzetségnek.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Kaposi Zoltán, 1988. 194.

⁴⁸² Példának okáért 1723-ban a sóregi 48 kila majorság árpát a somosújfalusi serházhoz vitették. DRERL C/64-2b 12. d. Cered „1723dikbeli Cseredi Ispányságbéli gabona szám” 1725-ben a ceredi 25 kila árpát vitették a serházhoz. DRERL C/64-2b 12. d. Cered

⁴⁸³ Wellmann Imre, 1979. 149., ifj. Barta János, 1996. 51.; Rozst pálinkafőzésre a Rádayak gazdaságában is használtak: 1723-ban a ceredi ispán 13,5 kila rozst adott a somosújfalusi pálinkafőző kezéhez. DRERL C/64-2b 12. d. Cered „1723dikbeli Cseredi Ispányságbéli gabona szám”

⁴⁸⁴ Wellmann Imre, 1979. 148.

⁴⁸⁵ Kalmár Gergely, 2016. 26.

49. táblázat. A ludányi és csalomjai ispánság majorsági terméseredményei 1727/1728-ban

Ispánság (év)	Majorság					
	Búza	Zab	Árpa	Rozs	Tavaszi búza	Összesen
	kereszt	kereszt	kereszt	kereszt	kereszt	kereszt
Ludányi (1727)	431,5	114	49	33	-	627,5
Csalomjai (1728)	64	-	-	10	-	74
Összesen	495,5	114	49	43	0	701,5
<i>Arány</i>	70,63%	16,25%	6,99%	6,13%	-	100%

50. a-b táblázat. A ludányi, csalomjai, ceredi, somoskői ispánság dézsmabevételei 1727/1728-ban

Ispánság (év)	Dézma					
	Búza		Zab	Árpa		
	kereszt	kéve	kereszt	kereszt	kéve	boglya
Ludányi (1727)	167,5	16	28,5	17	15	7
Csalomjai (1728)	155,5	-	-	-	-	-
Ceredi (1728)	269,5	-	-	-	-	-
Somoskői (1728)	49,07	-	-	-	-	-
Összesen	754	16	28,5	17	15	7
<i>Arány</i>	87,62%		3,31%	1,98%		

Ispánság (év)	Rozs		Tavaszi búza		Tönköly		Összesen ⁴⁸⁶	Majorság-dézma aránya ⁴⁸⁷
	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	
Ludányi (1727)	15		13,5	6	12	8	290,9	70-30
Csalomjai (1728)	20 1/2	3	-	-	-	-	176,2	30-70
Ceredi (1728)	-	-	-	-	-	-	269,5	n.a.
Somoskői (1728)	-	-	-	-	-	-	161,5	n.a.
Összesen	35,5	3	13,5	6	12	8	895,2	
<i>Arány</i>	4,13%		1,57%		1,39%		100%	

Szintén 1727-ből maradt fenn egy több ispánságra kiterjedő összeírás a majorsági gazdálkodás eredményeiről valamint a dézsmabevételekről.⁴⁸⁸ Az adatokhoz hozzászámítva a fentebbi táblázatban már közzétett, ludányi ispánságra vonatkozó 1727. évi számokat látható, hogy az őszi búza aránya valamelyest csökkent az összes gabonához képest, a rozs és zab aránya pedig nőtt, úgy a majorsági, mint a dézsmabevételeknél (51-52. táblázat).

51. táblázat. 1727. évi majorsági terméseredmények

Majorságbeli termés száma	Búza	Zab	Árpa		Rozs
	kereszt	kereszt	kereszt	boglya	kereszt
Andrásfalva	132 1/2	98		39	13
Cered	97 1/2	75 1/2			15
Sőreg	84	54	11		3 1/2
Csalomja	35				16
összesen	349	227 ½	11	39	47 ½
a ludányi ispánság adataival együtt	780 ½	341 ½	60	39	90 ½
<i>Arány</i>	59,51%	26,03%	4,57%		6,9%

⁴⁸⁶ A keresztet átlag 16,5 kévének- valamint 181,5 kg-nak-, a boglyát átlag 900 kg-nak számolva.

⁴⁸⁷ Csak a búza, rozs, árpa, zab adatait számolva.

⁴⁸⁸ C/64-2c 62/1 „1727dik Esztendőbeli Dézma és majorság.”

52. a-b táblázat. 1727. évi dézsmabevételek

Helység (ispánság)	Búza		Zab		Árpa		
	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve	boglya
Somosujfalusi ötöd és heted dézsma (somoskői)	54 ½	6	36	2	6 ½	4	7 ½
Ceredi ötöd és heted dézsma, Baraton (ceredi)	68	3	15	2	6 ½		1
Sőregi heted és kilenced dézsma Gortvával együtt (ceredi)	25 ½	6	8	6	5	10	
Baglyasaljai ötöd és heted dézsma (somoskői)	4 ½	6	2 ½	3			
Nováki ötöd és heted dézsma (ceredi)	45 ½	3	7	10	3 ½	7	
Vecseklői ötöd és heted dézsma (ceredi)	9	1	1 ½	3	1 ½	2	
Somoskői heted dézsma (somoskői)	2 ½	4	2				
Óbásti ötöd heted és tized dézsma (ceredi)	19	6	4	5	1 ½	10	
Pusztaragyolci, kisbénai és monoszai heted dézsma (somoskői)	15 ½	2	1	8	1 ½		1
Ragyolci ötöd és heted dézsma (somoskői)	12 ½	7	½	2	2		
Hidegkúti ötöd és heted dézsma (ceredi)	11 ½	9	3 ½	10	½	4	1
Tótújfalusi heted dézsma (ceredi)	6 ½	4	3	4	2	5	
Pribelyi őszi dézsma ötödös (csalomjai)	8						
Ludányi ötöd és heted dézsma (ludányi)	41	9	8 ½	9	6	1	4
Csalomja (csalomjai)	12						
Ipolyvece (csalomjai)	11						
Összesen	349 ½		94 ½	20	37 ½	21	14 ½
<i>Arány</i>	<i>62,05%</i>		<i>16,77%</i>		<i>6,65%</i>		

Helység (ispánság)	Rozs		Tavaszi búza		Tönköly	
	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve
Somosujfalusi ötöd és heted dézsma (somoskői)	7	10	11 ½	5	¼	9
Ceredi ötöd és heted dézsma, Baraton (ceredi)	13	5				
Sőregi heted és kilenced dézsma Gortvával együtt (ceredi)						
Baglyasaljai ötöd és heted dézsma (somoskői)			3	10		
Nováki ötöd és heted dézsma (ceredi)	4	3	2	2		8
Vecseklői ötöd és heted dézsma (ceredi)						
Somoskői heted dézsma (somoskői)	½	5				

Helység (ispánság)	Rozs		Tavaszi búza		Tönköly	
	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt	kéve
Óbásti ötöd heted és tized dézsma (ceredi)						
Pusztaragyolci, kisbénai és monoszai heted dézsma (somoskői)						
Ragyolci ötöd és heted dézsma (somoskői)						
Hidegkúti ötöd és heted dézsma (ceredi)	4	8				
Tótújfalusi heted dézsma (ceredi)	1	7				
Pribelyi őszi dézsma ötödös (csalomjai)		8				
Ludányi ötöd és heted dézsma (ludányi)	2 ½	7	1	3	2	9
Csalomja (csalomjai)	12 ½					
Ipolyvece (csalomjai)	14 ½					
Összesen	61	9	17 ½	20	3 ¼	4
<i>Arány</i>	<i>10,83%</i>		<i>3,01%</i>		<i>0,57%</i>	

A Hartai ispánságra (Kisharta – Ölle és Szülle pusztákkal –, Apostag, Dab) vonatkozóan 1728-ból áll rendelkezésre kilenced összeírás. A termelt gabonák itt is az őszi búza, árpa, zab hármasa volt. Arányaikat tekintve: búza 79,45%, árpa 16,63%, zab 3,9%.⁴⁸⁹

1730-ban Fataovich Ferenc is egy több ispánságra kiterjedő összeírást készített, amelyben külön regisztrálta azokat a falvakat, amelyekkel szemül, és külön amelyekkel szalmájában alkudott meg. Értékét a forrásnak az adja, hogy nagyobb területet fog át, a gabonafajták arányaiban pedig ugyanazokat az értékeket mutatják, mint az ispánsági összeírások.⁴⁹⁰

53. a-b-c táblázat. 1730. évi majorsági és dézsmabevételek

Szemül dézsmált	Búza	Zab	Árpa	Tavaszi búza	Tönköly
	kila				
Összesen	417 ¼	7 ½	2 ½	26	11 ¾
<i>Arány</i>	<i>89,73%</i>	<i>1,16%</i>	<i>0,54%</i>	<i>5,59%</i>	<i>2,53%</i>

	Búza		Rozs		Tavaszi búza
	kereszt	kéve	kereszt	kéve	kereszt
Szalmául dézsmált	289	24	28,5	25	5,5
<i>Arány</i>	<i>74,19%</i>		<i>7,15%</i>		<i>1,38%</i>
Majorságbeli termés	1076		72		
<i>Arány</i>	<i>78,65%</i>		<i>5,26%</i>		
Összesen	1365	24	100 ½	25	5 ½
<i>Arány</i>	<i>77,27%</i>		<i>5,69%</i>		<i>0,31%</i>

⁴⁸⁹ DRERL C/64-2b 18. d. Harta 1. köt. No. 23. 1728 Hartai, Apostagi és Dabi gabona Dézsma

⁴⁹⁰ DRERL C/64-2c 62/1 1730dik Esztendőbéli Majorság és Dézsmabéli Gabona jövedelem N. Neogr[ad] Vár[me]gyéb[en]

	Árpa				Zab		Tönköly		
	Kereszt	Kéve	Petrence	Boglya	Kereszt	Kéve	Kereszt	Kéve	Boglya
Szalmául dézsmált	10 ½	15	9	8 ½	64,5	11	½	8	1
<i>Arány</i>	2,63%				16,18%		0,12%		
Majorságbeli termés	19			25	201				
<i>Arány</i>	1,38%				14,69%				
Összesen	29 ½	15	9	33 ½	265 ½	11	½	8	1
<i>Arány</i>	1,67%				15,03%		0,03%		

A fenti táblázatokról kiolvasható, hogy a megtermelt gabonafajták és azok arányai igen hasonlóak voltak a majorsági és a paraszti termelésben az 1720-as évek folyamán. Míg a szomszédos divényi uradalomban ebben az időszakban a paraszti gazdaságokban a tiszta búzával szemben a kétszerest (búza-rozs keveréke) részesítették előnybe, Szirmay András Zemplén vármegyei birtokain pedig a rozs volt a fő termény, addig a Ráday-birtokokon a jobbágyok is nagyjából a tiszta búzát termelték, szemben az igénytelenebb, rosszabb minőségű talajon is termelhető rozssal.⁴⁹¹ Ugyanakkor a rozs termesztésének aránya folyamatosan emelkedett úgy az allodiumokon, mint a jobbágyi gazdaságokban. Zabot takarmányozás céljára elsősorban a majorsági földeken termesztettek – igaz ugyan, hogy 1730-ban a dézsmából befolyt zabtermés megelőzte a majorsági termést. Tavaszi búzát és tönkölyt ebben az időszakban a paraszti gazdaságok termeltek, és dézsmálás során került az uraság vermeibe.

Az alábbi két táblázatban (54-55. táblázat) feltüntettem az egyes ispánságok összes termését, valamint a dézsma összeshez viszonyított arányát gabonafajtákra lebontva. Látható, hogy a majorsági-dézmsma termés aránya a 18. század első felében a Ráday-birtokokon eléggé ingadozó volt – főleg zab esetében – ugyanakkor a dézsma aránya a 20-40% közötti sávban mozgott. Összevetve Szirmay András gazdaságának hasonló adataival, a dézsma aránya a Rádayaknál magasnak mondható. Szirmaynál 1695 és 1713 között búza esetében a dézsma átlag 5,04%, rozsnál 11,9%, árpánál 7,37%, zabnál pedig 3,32% volt.⁴⁹²

⁴⁹¹ Szirácsik Éva, 2005. 99-100.; Oláh József, 2001. 192-193.

⁴⁹² Oláh József, 2001. 192-193.

54. táblázat. Búza és rozs összes termés, valamint a dézsma aránya

Év	Ispánság	Búza			Rozs		
		Összes termés	Ebből dézsma		Összes termés	Ebből dézsma	
		Kereszt	Arány		Kereszt	Arány	
1723	Ceredi	529 ½	209 ½	39,57%	17 ½	-	-
1724	Ceredi	207 ½	83 ½	40,24%	8	8	100
1725	Ceredi	313	132	42,17%	-	-	-
1727	Ludányi	599	167 ½	27,96%	48	15	31,25%
1730	több ispánság	1365	289	21,17%	100 ½	28 ½	28,36%

55. táblázat. Árpa és zab összes termés, valamint a dézsma aránya

Év	Ispánság	Árpa			Zab		
		Összes termés	Ebből dézsma		Összes termés	Ebből dézsma	
		Kereszt	Arány		Kereszt	Arány	
1723	Ceredi	27 ½	9 ½	34,55%	120 ½	39	32,37%
1724	Ceredi	6	-	-	57	3	5,26%
1725	Ceredi	44	14	31,82%	101 ½	9	8,87%
1727	Ludányi	66 ½	17 ½	26,32%	142 ½	28 ½	20,00%
1730	több ispánság	30	11	36,67%	265 ½	64 ½	24,29%

A forrásanyagban erre az időszakra vonatkozóan semmilyen gazdasági utasítás nem maradt fenn. Hasonlóképpen nem tudni, hogy a majorsági földek művelésében milyen arányban alkalmaztak fizetett, valamint jobbágyi robot munkát. Nem ismert a vetésterület mérete, valamint a földekbe elvetett gabona nagyságáról is csak elvétve számolnak be ebben az időszakban a kimutatások. 1733-ban Nagycsalomján 252 kila búza termett, amiből 40 kilát (15,87%) vetettek el. Rozsból 80 kila lett, ebből 12 kilát (15%), árpából 20 kila termett, amiből 8 kilát (40%) vetettek. A 28 kila zabból 12 kila (42,85%) került elvetésre.⁴⁹³ Ugyanekkor [1733] Kovács Gergely, Ráday Pál gibárti majorságának gondviselő gazdája regisztrálta a terméseredményeket és vetéseket. Tavaszi búzából 20 köből⁴⁹⁴ termés lett, amiből a majorságban 5 köblöt (25%) vetettek el. A 13 köből majorságban termett árpából 4 köblöt vetettek (30%), míg zabból a 21 köből termés 23,8%-át, 5 köblöt vetettek a földbe.⁴⁹⁵

Szórványos adatok állnak rendelkezésre arról is, hogy a szalmául beszedett gabona a cséplés után mennyi szemtermést adott. 1732-ben az abaúji Gibárton a megtermett 105 kereszt majorsági őszi búzából elcsépeltek 45 keresztet, amiből 32 köből szemtermés lett, ami

⁴⁹³ DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja „Koncra Ferenc jegyzése az Csalomi majorságról kit mar ez előti bé adot volt de ez utóbi job rendben van.”

⁴⁹⁴ I abaúji köből 13,43 l – Bogdán István, 1991. 219.

⁴⁹⁵ DRERL C/64-2c 62/1

keresztenként 0,7 köből szemtermést eredményezett.⁴⁹⁶ Ugyanebben az évben Nagycsalomján 45 kereszt majorságbeli búza termett, amiből 100 kila szemtermés lett (1 kerestből 2,22 kila). Ugyanitt a majorsági és dézsma rozsa 20 kerestjéből 50 kila a szemtermés (1 kereszt – 2,5 kila). Ipolykeszin 3,5 kereszt dézsmabúza 48 kila szemtermést eredményezett (1 kereszt – 2,04 kila).⁴⁹⁷ 1733-ban Losoncon 56,5 kereszt búzából 112 kila szemtermés lett (1 kereszt – 1,98), 9 kereszt zabból pedig 28 kila szemül (1 kereszt – 3,11 kila).⁴⁹⁸ Látható, hogy 1 kereszt búzából és rozsból átlagosan 2-2,5 kila szemet csépeltek ki. A zabtermés esetében további adatokra lenne szükség az átlagoláshoz.⁴⁹⁹ A kicsépelte gabonát ásott vermekben tárolták, ezekbe egyaránt töltöttek – akár vegyesen is – majorsági és dézsma gabonát is.⁵⁰⁰

A számadásokból kitűnik, hogy a megtermelt búzának, árpának – miután kivették belőle az elvetendő részt – nagy részét eladták, búzát gazdasági alkalmazottak konvenciójára is adtak. A rozst pálinkafőzésre, míg a zabot az uraság lovainak takarmányozására használták.⁵⁰¹

A majorsági és dézsma gabonabevételek mellett búzavámból is volt az uraságnak termése, melyről a haszonvételeknél fogok bővebben értekezni.

⁴⁹⁶ DRERL C/64-2b 16. d. Gibárt Kovács Gergely gibárti gondviselő számadása

⁴⁹⁷ DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja „Csalomiai Gabonárul és Borrul Jedzés p[ro] A[nn]o 1732.”

⁴⁹⁸ DRERL C/64-2b 32. d. Losonc „1733 Lossonczon termet Gabonarul valo jedzés”

⁴⁹⁹ Az összes vetés adatának hiánya miatt az sem számolható ki, hogy kerestben mennyi 1 köből utáni termés. Szirmay András gazdaságában egy köből búzavetés után 6,6-12,7 kereszt között volt (1 köből utáni termés), míg a többi gabona esetében ez a szám 6,4-10,6 kereszt között mozgott 1698 és 1710 között. Oláh József, 2001. 192.

⁵⁰⁰ 1729-ben Csalomján egy verembe majorsági rozst, másikon dézsma rozst, a harmadikba majorság és dézsma zabot, a negyedikbe majorság és dézsma árpát töltöttek. DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja 1729 „Csalomiai gabona szám.”

⁵⁰¹ 1713-ban Beszterce (Besztercebánya) vittek 60 kila sőregi és 13,5 kila ragyolci búzát. DRERK 0,3961/2. 1727-ben a somosújfalusi és andrásfalusi vermekben összesen 508 kila búzából 194 kila (38,18%) került eladásra (5 máriáson), összesen 278 forint 28 dénár bevételt eredményezve. A juhászok és kondás konvenciójára összesen 9 kila (1,77%) búzát adtak. 199 kilát (39,17%) a ragyolci, somosújfalusi és szelei jobbágyoknak adtak ki. A verem és rostaalját a baromfiaknak adta az ispán. DRERL C/64-2b 56. d. Somosújfalu „Fatavics jedzése a ki adot Buzarul in Jan. 1727.” 1733-ban Nagycsalomján az 1732-ben termelt búzából 147 kilát adtak el (1733-ban 252 kila termett), a 20 kila termett árpából 8 kilát elvetettek, a maradék 12 kilát 6 forinton eladták. Rozsból – mely 1733-ban 80 kila termett, amiből 12 kilát vetettek el – 48 kilát küldött az ispán Pöstyénybe pálinkafőzésre. A 28 kila termett zabból elvetődött 12 kila, 6 kila az urak lovainak adódott. DRERL C/64-2b 39. d. Nagycsalomja „Koncra Ferenc jegyzése az Csalomi majorságrul kit mar ez elöti bé adot volt de ez utóbi job rendben van.”

3. A birtokok gazdasági potenciálja 18. század második felében; Mária Terézia úrbéri rendeletének hatása a Ráday-birtokokon, terméseredmények az úrbérrendezés után

A Kajali Klára halála után, 1741-ben készült urbáriális összeírás nemcsak a birtokállomány feltérképezésére alkalmas,⁵⁰² hanem részletes kimutatást tartalmaz az egyes birtokokhoz tartozó telkekről, a földesúri hatalom alatt álló jobbágyokról, zsellékről és a hozzájuk tartozó állatállományról. Ezen kívül az összeírás birtokleíró részében rögzítik a majorsági földterületek nagyságát, lehetőséget adva az úrbéres és majorsági területek arányának meghatározására.

A Rádayak hatalma alatt 31 birtokon/birtokrészen összesen 732 jobbágy/zsellér családfő volt ekkor, akik – egész telekre számítva – 187 $\frac{1}{4}$ sessioval bírtak.⁵⁰³ Feltűnő, hogy az összeírt települések több mint fele Nógrádban volt, ugyanakkor a család hatalma alatt álló családfők 62%-a Pest vármegyei településeken lakott. Az összeírt családfők közel 19%-át Kishartán jegyezték, ahol azonban nem rögzítették, hogy fejenként mekkora telket bírtak. A házak után való úrbéres szántóföldek területe 11.506 köből (ugyanannyi magyar hold)⁵⁰⁴, az irtvány szántó 4453 köből, a réteké 1154 $\frac{1}{2}$ szekér (~577 $\frac{1}{4}$ magyar hold)⁵⁰⁵, az irtvány rét 551 $\frac{1}{4}$ szekér (~275 $\frac{5}{8}$ hold) míg a kenderföldké 594 $\frac{1}{2}$ köből. Dézsmaköteles szőlőt összesen 1380 $\frac{1}{2}$ kapást⁵⁰⁶ (~172 $\frac{1}{2}$ hold) bírtak a jobbágygazdák, vagyis magyar holdba átszámítva mindösszesen 17.578 $\frac{1}{2}$ hold (13.183 $\frac{1}{8}$ katasztrális hold). Németh Balázs ugyanezen összeírást felhasználva, a szántó- és szőlőterületet összesen 7800 katasztrális holdnak (10.400 magyar hold) számította, a birtokok egész terjedelmét a pusztákkal együtt pedig mintegy 23.000 katasztrális holdnak (30.667 magyar hold), míg az egész szántóterület 20%-át számította majorsági kezelésűnek. Ez utóbbi adatot alátámasztják majd a későbbiekben részletezett számadások és terménytáblák is.⁵⁰⁷ Ezzel a birtoknagysággal a Ráday-család a köznemes nagybirtokosok sorait gyarapította⁵⁰⁸ egészen 1782-ig, amikor is Ráday II. Gedeon – II. József türelmi rendelete után

⁵⁰² Lásd III.4.2. fejezet

⁵⁰³ Mindösszesen 783 családfőt jegyeznek, ugyanakkor, mivel a Pest vármegyei birtokokon (Kisharta, Apostag, Dab, Gomba, Gyömrő, Maglód) Pécelt kivéve nem jelzik a telkek nagyságát, így a fenti számításba csak azokat vettem bele, ahol jelezték a telek nagyságát.

⁵⁰⁴ 1 köből akkora földterület, melyet egy köből gabonával be lehet vetni, 1 köből=2 [pozsonyi]mérő, 1 pozsonyi mérő=600 nöl=0,5 magyar hold. Szántay Antal, 2018. 155.

Ortutay Gyula, 3. kötet, https://mnl.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/oktatas/mindenkinek/kerdezz_-felelek/mertekegysegek/foldmertekek.html (letöltve: 2023.09.25.)

⁵⁰⁵ 1 szekér 0,33-1 hold, átlag 0,5 hold Bogdán István, 1990. 428.

⁵⁰⁶ 1 kapás szőlőt átlag 0,25 pozsonyi mérő = 150 négyszögölnök számolva. Bogdán István, 1990. 338.

⁵⁰⁷ Benda Kálmán, 1959. 128. Németh Balázs az 1950-es években írta A Ráday-birtokok gazdálkodása a XVIII. században c. kéziratát, amelyet Benda 1959-ben még a Ráday Levéltár Kézirattárában jegyez, sajnos mára ez a kézirat elveszett, vagy lappang valahol.

⁵⁰⁸ Fónagy Zoltán 5000 és 10.000 hold közé tette a nagybirtok kategóriát. Fónagy Zoltán, 1999. 1154. Köznemesi nagybirtok kategóriája 10.000 és 50.000 hold között. Sziijártó M. István, 1998. 109.

nem sokkal – bárói, majd 1790-ben grófi címet szerezvén, a Rádayak az arisztokraták sorába emelkedtek.⁵⁰⁹

Összegezve az alábbi táblázatokon (56-57. táblázat) teszem közzé az ide vonatkozó adatokat. Látható, hogy egy családfőre vetítve a legtöbb szántóval a Heves vármegyei birtokokon élő jobbágyok bírtak, míg a legkevesebbel a nógrádi gazdák rendelkeztek. A jobbágyok által irtott és termővé tett földek – irtványok – csak Nógrád és Nagyhont vármegyékben voltak jellemzőek.

56. táblázat. Telkek, és a Rádayak hatalma alatt állók megyénkénti megoszlása

Megye	Település szám (arány)	Egész telek (arány)	Fél telek (arány)	Negyed telek (arány)	Puszták (arány)	Összes családfő (arány) ⁵¹⁰
Heves	1 (3%)	10 (8%)	21 (19%)	14 (82%)	0	53 (7%)
Pest	7 (22%)	14 (12%)	9 (8%)	0	0	455 (58%)
Nógrád	16 (53%)	85 (71%)	58 (52%)	2 (12%)	2 (29%)	219 (28%)
Nagyhont	7 (22%)	11 (9%)	23 (21%)	1 (6%)	5 (71%)	58 (7%)
Összesen	31	120	111	17	7	785

57. táblázat. Jobbágyokhoz tartozó szántók és kenderföldek megyénkénti megoszlása (1741)⁵¹¹

Megye	Szántó (kőből)		Kenderföld (kőből)
	Ház után való [postfundualis]	Irtvány [stirpatitiae]	
Heves	1440 (27,16)	0	48 (0,9)
Pest	6126 (13,46)	0	211,5 (0,46)
Nógrád	2814 (12,84)	3822 (17,45)	279,75 (1,27)
Nagyhont	1126 (19,41)	631 (6,12)	55,25 (0,95)
Összesen	11506 (14,65)	4453 (16,07)	594,5 (0,75)

A majorsági szántók területe összesen 2837 kőből volt, amely 22 településen/pusztán helyezkedett el, elsősorban Pest és főleg Nógrád vármegyében, ahol az összes majorsági szántó 43%-a volt található. A legjelentősebb allodiális szántóállománnyal Pécel (390 kőből) és a

⁵⁰⁹ 1782. február 8-án adományoz Ráday II. Gedeonnak bárói, 1790. november 18-án pedig grófi címet. A grófi címer megtalálható: DRERL C/64-1b (Mohács után oklevelek) A.I.i. 2026. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_52_0091/?list=eyJxdWVyeSI6ICJyXHUwMGUxZGF5In0 (1782. évi bárói cím adományozása, letöltés ideje: 2021.12.14.) https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_55_0023/?list=eyJxdWVyeSI6ICJyXHUwMGUxZGF5In0 (1790. évi bárói cím adományozása, letöltés ideje: 2021.12.14.)

⁵¹⁰ Mivel nem minden esetben rögzítik hogy az adott családfő jobbágy vagy zsellér státuszú, ezért az adatot csak összegezve lehet vizsgálni.

⁵¹¹ Az adatok után zárójelben az egy családfőre vetített számot rögzítem.

hevesi Ecséd (385 köböl) rendelkezett. A 58. táblázaton látható, hogy a majorsági-úrbéres szántók aránya 25%-75% volt, ami egy jelentősebb majorsági gazdálkodás jelenlétére utal a Ráday-birtokokon (ugyanekkor, amint a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a rét-szőlő esetében ez az arány egyharmad-kétharmad).

58. táblázat. Majorsági szántóterületek vármegyei megoszlása (község (k) és pusztá (p) száma)

Megye	Majorsági szántó (köböl)
Abaúj	100 (k: 1)
Gömör	330 (k: 1, p: 2)
Heves	385 (k: 1)
Hont	76 (k: 1)
Nógrád	1221 (k: 3 p: 6)
Pest	725 (k: 4 p: 3)
Majorsági összesen	2837 (k: 11, p: 11)
Úrbéres összesen	11506

A 18. század közepére és második felére vonatkozóan a család levéltárában olyan egységes, több évet felölelő számadás, amely egy-egy adminisztrációs központ mindenre kiterjedő (gabonatermés, állatszaporulat, készpénzbeli jövedelmek, konvenciók) spektrumát felölelte volna, csak elvéve maradt fenn. A Ráday levelestárból mindössze Cserépy Ferenc 1747-1749-ből (ekkor a Szentpétery örökösök jószágainak tiszttartója) és 1751-1752-ből (mint Ráday Gedeon pelejtei tiszttartója) fennmaradt számadása (Pelejtére és Csicsvára vonatkozóan) sorolható ide.⁵¹² Emellett megemlítenő még a csak készpénzbeli jövedelmeket és kiadásokat regisztráló, 1749 és 1753 közötti évekből fennmaradt ikladi kimutatás.⁵¹³ Mindezeket túl azonban csak rész számadások maradtak fenn egy-egy évből Ráday I. Gedeon idejéből, amelyek vagy a kocsmajövedelmekről, vagy a szőlőmunkákra és szüretre fordított költségekről, esetleg különféle kiadásokról-bevételekről tájékoztatnak.⁵¹⁴ Főként az 1780-as évekből

⁵¹² DRERL C/64-2b 58. d. Szenpéter - Rationes

⁵¹³ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pall.

⁵¹⁴ Néhány példát említve: 1745-ből Illyés István tarcali vincellér számadása a Baksó szőlő munkájáról DRERL C/64 59. d. *Tarcali Baksó szőlnek 1745dik Esztendőbeli munkája iránt való számadása a Vinczlérnek.* – Ispán számadása 1756. szeptember 28- november 19. – DRERL C/64 2c 63/3 *Rationes p[ro] A[nn]o 1756.* – Szabó István vasadi korcsmáros és csárdás lajstromai 1761-1763 közt DRERL C/64-2b 60.d . Vasad *Szabó Istvány vassadi kortsmáros Lajstroma In A[nn]o 1761 a die 5 8bris;* uo. *Szabo Istvány vassadi Csárdás Lajstromma p[ro] A[nn]o 1763. a die 29. January* - A későbbi évtizedekből ide sorolható Szathmáry Mihály 1777-ben készített számadása a tarcali gazdaságról (szőlőmunkákra tett költség) DRERL C/64-2c 64/1 *Pro Anno 1777 a 12a Maji – Rationes Michaelis Szathmáry Oeconomiam Tarcaliensem curantis.* És még folytathatnák a sort.

maradtak fenn az egyes adminisztrációkra vonatkozó terménytáblák, melyek az adott központhoz tartozó jószágok majorsági és tizedterméseit összegezte táblázatos formában.⁵¹⁵

Éppen emiatt nagyon értékes forrás a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltárában fennmaradt, vármegyei törvényszék (sedria) befejezett perei között található iratanyag, mely Liphay Ferenc ludányi számtartó (1751-1754) elleni per során keletkezett. Itt maradt fenn ugyanis Liphay számtartói működésére vonatkozóan, a ludányi adminisztrációhoz tartozó birtokok mindenre kiterjedő számadása.⁵¹⁶ Ebből, valamint a fent említett Cserépy által készített számadásból képet alkothatunk – ha csak részlegesen is – a Rádayak 18. század közepi gazdálkodásáról.

A ludányi adminisztráció központja Alsóludány, amelyhez ekkor Halászi, Apáti pusztá, Pöstény, Herencsény, Galábocs és Pritlek tartozott. Majorsági földek Alsóludányban, Apáti pusztán és Pöstényben voltak, a többi településről dézsmát szedtek. A Szentpétery famíliától egyrészt örökség, másrészt zálogjogon bírt, Kassától dél-keletre elhelyezkedő Zemplén vármegyei Pelejtéhez még a 40 km-re észak-keletre lévő Csicsvaváralja pusztai majorság, ezen kívül az árendában lévő Remenye, Varranó-Hosszúmező és Oroszkázmér, valamint a Sáros vármegyei Szedlice tartozott.

Ráday Gedeon számára – amint az a fentebb említett instrukcióból is kitűnik – a legértékesebb gabona, melynek „*ára betsessebb lévén mindenkor egyéb életnél*” a tiszta búza volt, ezért törekedtek az arra alkalmas földeket ezzel a gabonával bevetni. A tiszta búzát igyekeztek a rozstól és konkolytól megtisztítani, melyre a jobbágyasszonyok és zsellérek munkájának felhasználását írta elő a földesúr. Tisztabúzát főként eladásra és udvari szükségre termesztettek, az uraság külön is tiltotta, hogy a búzát konvenciókra fordítsák „*másként ha ellenkező fog tapasztaltani, azt a tiszt maga kárával fogja cselekedni*”. A pelejtei adminisztrációban tisztabúza (1748-1749-ben tavaszi-, 1751-1752-ben őszi-) a többi terméshez viszonyítva nagyon kis mennyiségben termelt. A pelejtei majorságban a fő termés az igénytelenebb,

⁵¹⁵ DRERL C/64-2b 36. d. 1784ik esztendőbeli szalmás és szemes gabonának Tabellája. Uo. 1787dik esztendőbeli Alsóludányi adminisztrációhoz tartozó őszi, tavaszi majorság és dézmsza szalmás és szemes gabonának Tabellája; uo. 1788dik esztendőbeli majorság és dézmsza, őszi és tavaszi, szalmás és szemes gabonának Tabellája; DRERL C/64-2c 64/1 1783 esztendőben termelt majorság és dézmsza szalmás és szemes gabonának tabellája; uo. 1785 Az egész Dominiumban producalt mindenféle szalmás és szemes gabonák termésinek tabellája; uo. 1786 Gabonabeli termés tabellája; uo. 1786 őszi és tavaszi gabonáknak szalmás és szemes tabellája, C/64-2b 33. d. Lucini 1784 Majorság és mindenféle dézmsza szalmás életnek, procreatiojának való tabellája; uo. 1786 Majorság és mindenféle dézmsza szalmás életnek tabellája; uo. Lucini adminisztrációban lévő szalmában való termés tabella az 1788dik esztendőben; C/64-2b 44. d. Pécel 1780-1793 – liber báró Ráday Gedeon péceli, locsodi, gombai határookban termelt mindenféle szalmás gabonának, úgy a péceli jobbágyok dézsmáiknak a betakarodáskor számba szedett specificatioi.

⁵¹⁶ MNL-NVL IV.11 l. No. 1208.

homoktalajon termelt rozs volt. Az instrukció értelmében a rozsra „*conventiok ki fizetésére, az szalmájára pedig épületek fedésére*” volt szükség.⁵¹⁷

Arányaiban a termények 55-65%-a volt rozs, a vizsgált 6 évben ennél kevesebb csak 1752-ben volt, amikor nem érte el az 50%-ot az aránya a többi terméshez képest. Egy köből elvetett mag után – a vetőmag megtérülését nem számítva – átlag 2-3-szoros volt a termés, kivétel ez alól az 1751-es év, amikor 1 köből elvetett mag ötszörös termést adott. A pelejtei adminisztrációhoz tartozó csicsvai majorságban a rozstermés igen változó volt, arányaiban 21% és 70% között, a terméshozam 2 és 2,7 között mozgott. Míg Pelejtén 1747 és 1751 között folyamatos termésmennyiség növekedés volt, addig Csicsván ilyen tendencia nem figyelhető meg.⁵¹⁸

Őszi és tavaszi búza a vizsgált időszakban mindössze két-két évben (tavaszi: 1748-1749, tavaszi: 1751-1752) termelt Pelejtén, termésmennyiségeik a többi gabonához képest elenyészőnek mondható az adminisztrációban. Az árpa „*szeme is betsessebb, mind pedig szalmája sokkal jobb*”,⁵¹⁹ ugyanakkor arányaiban – az 1749. évet leszámítva – nagyrészt 10% alatt maradt a vizsgált években az árpa mennyisége a többi gabonához képest. Mivel Pelejtén szűken volt a széna, árpaszalmával pótolták az itteni borjút és erőtlenebb marhák takarmányát, így a csicsvai szénát pénzre fordíthatták. A zabot szintén szalmája miatt termesztették, ugyanakkor a kor felfogása Ráday instrukciójában is tükröződik, amennyiben azt tartja, hogy a zab szalmája „*folytában ne adattasson soká egy végbe az marhának, hanem változtatva, egyéb aránt el vásván fogait haszontalanabb lesz a búza szalmánál.*”⁵²⁰ Ha az egy keresztből kapott szemtermést vizsgáljuk meg akkor elmondható, hogy átlagban (a pelejtei és csicsvai terméseket összegezve) a rozs 1,41, az őszi búza 1,11, a tavaszi búza 0,8, az árpa 1,41, a zab 1,5 pozsonyi mérőt adott keresztenként.⁵²¹

A fő gabonák mellett mind Pelejtén, mind Csicsván tatárkát, lencsét, csak Csicsván borsót, kölest, lent és kendert is termesztettek, valószínűsíthetően majorsági kertművelés keretében. A

⁵¹⁷ DRERL C/64-2c 71/7 *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejiensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.*

⁵¹⁸ A 2-2,7-szeres terméshozam alacsonynak mondható, bár az adott években ettől volt rosszabb terméseredmény is. 1746-ban a regéci uradalom főnyi allódiában 2,5-szeres, az alsóvadászi allódiában viszont mindössze 1,1-szeres rozstermést jegyeztek. Ugyanezen évben a gróf Batthyány család rauchwarti allódiában ötszörös termést regisztráltak. 1761 és 1766 között a regéci uradalomban igen változó volt a rozs terméshozama 1,8 és hétszeres termés között mozgott, átlagban 3,61-szeres volt a terméshozam. Makkai László, 1968. 54-55, 58.

⁵¹⁹ DRERL C/64-2c 71/7 *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejiensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.*

⁵²⁰ DRERL C/64-2c 71/7 *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejiensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.*

⁵²¹ DRERL C/64-2c 71/7 *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejiensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.* – Ezzel szemben a gödöllői Grassalkovich uradalomban a 18. század második felében egy kereszt búzából átlag 2,1, rozsból 2,7, zabból 4,3 és 1 boglya árpából 5 pozsonyi mérő szemtermés lett. Wellmann Imre, 1999. 221.

lenből és kenderből vászon készült, a tatárkát (hajdina) daraként nagyrészt konvencióra (tisztartó, majorné, drabant, béres), aratási és szüreti szükségre adták, hasonlóképpen erre ment a megtermett lencse is, kivéve az 1752-es évet, amikor is a lencsét az „*aranyfonal elnyomta*”. Ugyanezen szükségekre ment a köles is, amit a fentiekén túl még csirkék elé is vetettek. 1751-ben termését elvitte az árvíz, ennek kihatásaként 1752-ben nem is ültettek kölest. A megtermett kevés borsót – a következő évi vetőmag kivétele után – teljes egészében konvencióra adták. 1750-ben semmi borsó nem termett, az utána következő két évben pedig már nem is ültettek.⁵²² A részletes pelejtei és csicsvai majorsági terméseredményeket az alábbi táblázatokban rögzítettem.

59. a-b táblázat. Pelejtei és csicsvaváraljai majorság termése (1747-1752)

Pelejte	1747	1748	1749	1750	1751	1752
Majorság	kőből					
Rozs	138 ⁵²³ (0,82) ⁵²⁴ - ⁵²⁵ (62,65%) ⁵²⁶	164 (0,55) [3,6x] (63,69%)	42 3/4 (0,61) - (57,77%)	157 2/4 ₅₂₇ (0,58) [4,5x] (55,16%)	188 (0,85) [6x] (57,75%)	171 (0,85) [3,6x] (48,16%)
Őszi búza	-	-	-	-	46 (0,5) [4,6x] (14,13%)	61 (0,61) [6,1x] (17,18%)
Árpa	-	19 2/4 (0,54) [3,25x] (7,57%)	12 3/4 (0,91) [6,37x] (17,23%)	10 (0,625) [5x] (3,5%)	17 (0,73) [2,8x] (5,22%)	38 1/4 (0,87) [5,1x] (10,77%)
Zab	60 (0,66) [3,28x] (27,24%)	64 (0,45) [2,1x] (24,85%)	n.a.	112 (0,75) [3,73x] (39,23%)	69 2/4 (0,67) [2,6x] (21,35%)	76 3/4 (0,42) [1,37x] (21,62%)
Tatárka	20 - - (9,08%)	4 (0,44) [2,28x] (1,55%)	5 2/4 (0,78) [3,14x] (7,43%)	3 (0,3) [6x] (1,05%)	3,5 (0,43) [4,66x] (1,07)	8 (0,47) [5,34x] (2,25%)
Lencse	2,25 - -	2 [4x] -	5 - -	3 [6x] -	1,5 [3x] -	-

⁵²² DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter *Rationes Tempore suspecti servitii mei Provisoral ides a Die 3tio Mensis Marty 1747 per Annum 1748 usq[ue] Ultimum Mensis May 1749 Conclusae*; uo. *Rationes Anni proximae p[rae]teriti 1749 hoc est a Ima Mensis Juny Anni eiusdem usq[ue] Imum pariter Mensis Juny Anni nunc Currentis Infrascripti Conclusae*; DRERL C/64-2b 48. d. Pelejte *Pro Annis tribus 1750. 1751. 1752. a Ima Men[sis] Junii 1750 ad Imum Mensis 7bris 1752 Conclusae*

⁵²³ Szemtermés

⁵²⁴ 1 keresztből mennyi kila

⁵²⁵ Hányszoros termés

⁵²⁶ Arány az adott évben az összes terméshez viszonyítva

⁵²⁷ 1 kőből 4 véka

Pelejte	1747	1748	1749	1750	1751	1752
Majorság	köből					
	(1,02%)	(0,77%)	(6,75%)	(1,05%)	(0,46%)	
Tavaszi búza	-	4 (0,33) [4x] (1,55%)	8 (0,47) [3,2x] (10,81%)	-	-	-
Majorság összesen	220 ¼	257 ½	74	285 ½	325 ½	355

Csicsvaváralja	1747	1748	1749	1750	1751	1752
majorság	köből					
Rozs	47 - (61%)	17 (0,73) [2,42x] (21,25%)	26 2/4 (0,66) [3,7x] (26,37%)	102 ¾ (0,73) - (69,9%)	48 ¼ (0,83) [3,5x] (45,3%)	16 ¾ (0,59) [2x] (38%)
Árpa	-	-	2 (1,99) (felében vetve)	7 (0,7) [2,15x] (4,76%)	8 (0,89) [2,46x] (7,5%)	3 (0,42) [1,5x] (6,82%)
Zab	23 (0,54) [1,27x] (29,87%)	54 (0,8) [3x] (67,5%)	62 (0,93) [2,38x] (61,69%)	28 (0,75) [1,55x] (19,04%)	48 (1,29) [2,52x] (45,07%)	22 (1,04) [1,84x] (50%)
Tatárka	3 (0,57) [2x] (3,89%)	1 ¼ (0,08) [0,83x] (1,56%) szemül megragyálván	3 [2x] (2,99%)	3 ¼ (0,46) [6,5x] (2,21%)	1 ¼ (0,42) [1,66x] (1,17%)	2 ¼ (0,45) [3x] (5,11%)
Lencse		2 ¼ - [9x] (2,81%)	1 2/4 - [3x] (1,49%)	1 - [4x] (0,68%)	1 - [4x] (0,94%)	aranyfonal elnyomta, semmivé tette
Köles	2 2/4 - [10x] (3,25%)	3 ¾ (0,93) [15x] (4,69%)	4 ¼ - [17x] (4,23%)	5 (0,84) [20x] (3,4%)	árvíz mind elvitte	-
Borsó	1 2/4 - [2x] (1,95%)	1 ¼ - [7x] (2,19%)	1 ¼ - [5x] (1,24%)	semmi	-	-
Len	termett lent kicsináltván egészen a vászonral együtt					
Kender	kendert megfonatván lett vastag vászon sing. Nro. 106, vékony	0,75 ezt megfonatván van vastag fonal stok 8, vékony fonal stok 5				

Csicsvaváralja	1747	1748	1749	1750	1751	1752
majorság	köböl					
	vászon sing. Nro. 70					
Majorság összesen	77	80	100 ½	147	106 ½	44

A pelejtei adminisztrációban a majorsági termelés mellett elenyészőnek mondhatóak a dézsmabevételek, hiszen – az 1749-es évet leszámítva – a majorsági termések aránya 90% fölött volt a dézsmabevételekhez képest. Dézsmát szedtek rozsból, zabból és tatárkából, valamint 1747-ben tavaszi búzából, 1751-52-ben árpából. A dézsma rozst nagyrészt konvencióra adták ki, de ment belőle a szüreti költségre is. A zabot főleg a majorsági szarvasmarháknak adták. Mindössze 1750-ből van rá adat, hogy a dézsma rozsból és zabból eladtak (rozsz harmadát, zab egészét).⁵²⁸

60. táblázat. Pelejtei majorság és dézsmatermés (1747-1752)

	1747		1748		1749	
	Köböl	Arány	Köböl	Arány	Köböl	Arány
Majorság	220 ¼	96,6%	257 ½	97%	74	86%
Dézsma	7 ¾	3,4%	8	3%	12	14%
Összesen	228	100%	265,5	100%	86	100%
	1750		1751		1752	
	Köböl	Arány	Köböl	Arány	Köböl	Arány
Majorság	285 ½	91%	325 ½	95,52%	355	97%
Dézsma	28 ½	9%	15 ¼	4,48%	11	3%
Összesen	314	100%	340 ¾	100%	366	100%

Összevetve a pelejtei majorság és dézsmaterméseket (60. táblázat) kitűnik, hogy az adminisztrációban a majorsági termelés volt a meghatározó, a megtermelt javak 85-97%-a (ha a csicsvai majorságot is hozzávesszük még nagyobb arányban) ebből az üzemtípusból kerültek ki, vagyis a pelejtei adminisztrációban az uraság bevételei elsősorban a majorsági gazdálkodásra támaszkodhattak. A megtermelt gabonákat egyrészt az uraság számára vetették el, másrészt a piacon eladták, kisebb részben konvenciókra fordították. A termelt gabonából a

⁵²⁸ DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter *Rationes Tempore suspecti servitii mei Provisorial ides a Die 3tio Mensis Marty 1747 per Annum 1748 usq[ue] Ultimum Mensis May 1749 Conclusae*; uo. *Rationes Anni proximae p[rae]teritii 1749 hoc est a Ima Mensis Juny Anni eiusdem usq[ue] Imum pariter Mensis Juny Anni nunc Currentis Infrascripti Conclusae*; DRERL C/64-2b 48. d. Pelejte *Pro Annis tribus 1750. 1751. 1752. a Ima Men[sis] Junii 1750 ad Imum Mensis 7bris 1752 Conclusae*

vetésre félretett mennyiség aránya igen változó volt. Rozs esetében Pelejtén 20 és 30% között mozgott, Csicsván 1749-ben a 70%-ot is elérte a termésből elvetett mag aránya. A termett árpa 10-35%-a, a zab 37-72%-a vetődött el a földekbe a földesúrnak. Nagy eltéréseket mutatnak az eladott gabonák arányai is. A rozs esetében a szemtermés 38-57%-a került piacra, árpa viszonylatában azonban igen széles sávban, 15 és 85% között mozgott az aránya az eladott gabonának, zabnál ez az intervallum 11 és 48%. A vizsgált időszakban tatárkát mindössze 1747-ben adtak el, a termés közel negyedét.⁵²⁹

Alapjaiban nem mutat sokkal eltérőbb képet a ludányi adminisztráció sem a 18. század közepén, ugyanakkor néhány különbség megfigyelhető a két adminisztráció között. A ludányi központú gazdasági egységben található alsóludányi és pöstényi majorsági földeken is a búza-rozs-árpa-zab négyese figyelhető meg. A fő termény itt viszont – a természeti adottságoknak megfelelően – egyértelműen a búza volt, amely az összes termés 60%-át adta. A zabból a termények több mint negyede folyt be, az árpa az összes termény 7%-át tette ki, míg a rozs a ludányi adminisztrációban az utolsó helyre került. A szemtermésből vetésre félretett mennyiség búza esetében átlag 16%, rozsnál 40%, árpánál 28%, zabnál 36%. A búza közel felét, a rozs negyedét értékesítették, a takarmányozásra használt zabnak mindössze fél százalékát adták el, míg árpából egyáltalán nem került a piacra. Az árpát és zabot nagyrészt udvari szükségre (54% - 38%) fordítottak, másrészt vetőmagnak rakták el. Az alkalmazottak részére fizetendő konvenciókra elsősorban a búzát használták fel (a bevétel 11%-át). Zabot mindössze csak 1751-ben vett ki a ludányi számtartó.⁵³⁰

61. táblázat. Ludányi majorságtermés részletezése (1751-1754)

1751. május 1. - 1754. május 31.	Búza (köből)	Arány	Rozs (köből)	Arány	Árpa (köből)	Arány	Zab (köből)	Arány
Bevétel ⁵³¹	7890 3/8	58,92%	838	6,26%	927 3/4	6,93%	3735 3/4	27,9%
Malomjövedelem ⁵³²	356 3/4	4,33%	-	-	73	7,29%	101 1/2	2,65%
Összes bevétel⁵³³	8247 1/8	59,23%	838	6,02%	1000 3/4	7,19%	3837 1/4	27,56%
Eladtak belőle	3159 3/4	47,68%	169	24,83%	-	-	8	0,47%
Elvetettek belőle	1066	16,09%	276	40,56%	153 3/4	27,92%	619,5	36,11%
Deputátumokra és konvenciókra	724 1/2	10,93%	-	-	-	-	16	0,93%
Udvari szükségre	944	14,25%	110	16,16%	299 1/2	54,38%	659	38,42%
Egyéb kiadásra	732 3/8	11,05%	125,5	18,44%	97 1/2	17,7%	412,9375	24,07%
Összes kiadás	6626 5/8	69,22%	680 2/4	7,11%	550 3/4	5,75%	1715 4/9	17,92%

⁵²⁹ Uo.

⁵³⁰ MNL-NVL IV.11 l. No. 1208.

⁵³¹ Az előző évi maradvánnyokkal és egyéb bevétellel.

⁵³² Halászi, Pöstény

⁵³³ Összes bevételnél és kiadásánál az arányszámnál a termények egymáshoz viszonyított arányát tüntettem fel.

A ludányi adminisztrációban dézsmabevétel az alsóludányi, halászi, galábocsi és herencsényi lakosoktól folyt be az uraság tárolóiba. A pelejtei adminisztrációhoz hasonlóan itt is kevés volt a dézsmából befolyt gabona mennyisége, az összes termény 12%-a jött be dézsmából. Mind a négy terményből származott dézsma, a legtöbb búzából (14,62%) a legkevesebb pedig árpából (6,62%). A ludányi adminisztrációban a majorság és dézsma mellett átlag közel tizedét adta a malomvám bevétel is búzából, rozsból és árpából.⁵³⁴

62. a-b táblázat. Ludányi majorság, dézsma és malomvám átlagbevétele és aránya (1751-1753)

Ludányi adminisztráció 1751-1753 ⁵³⁵	Búza		Rozs	
	Köböl	Arány	Köböl	Arány
Majorság ⁵³⁶	831,83	74,70%	179,67	89,31%
Dézsma ⁵³⁷	162,75	14,62%	21,50	10,69%
Malomvám ⁵³⁸	118,92	10,68%	-	-
Összesen⁵³⁹	1113,5	52,6%	201,17	9,5%

	Árpa		Zab		Összesen	
	Köböl	Arány	Köböl	Arány	Köböl	Arány
Majorság	197 5/6	83,15%	472	83,61%	1681 1/3	79,42%
Dézsma	15 3/4	6,62%	58 2/3	10,39%	258 2/3	12,22%
Malomvám	24 1/3	10,23%	33 5/6	5,99%	177	8,36%
Összesen⁵⁴⁰	238	11,24%	564 1/2	26,66%	2117	100%

Az 1750-et követő két évtizedben csak elvétve maradt fenn terméskimutatás. Ilyen Magyar György ludányi tiszttartó Ráday Gedeonhoz írt, 1764. augusztus 31-én kelt levele, amelyben tudósított a majorsági és dézsma szalmás termésről. Bár a pontos átváltási számok a szalmáról a szemtermésre nem ismertek, ugyanakkor a majorsági és dézsma terménystruktúrában nagyrészt ugyanazok az arányok figyelhetőek meg, mint a század közepén.⁵⁴¹

⁵³⁴ MNL-NVL IV.11.1 No. 1208. *Rationum Maculatorium A[nn]o Die Ima May, usq[ue] ultimum Decembris Anni 1751 Deserviens*; uo. *Rationes Administrationis Bonor[um] Ludaniensium Spectabilis et Perillustris Domini D[omi]ni Gedeonis de Ráda In Anno 1752do Existens*; uo. *Introitus Naturalium et Materialium a Die Ima January usq[ue] ultimum Decembris Anni 1753 Et quidem Primo*; uo. *Rationum Maculatorium Ad Rationem Sp[ectabi]lis ac Perillustris Domini D[omi]ni Gedeonis de Rada a' die Ima January usq[ue] Imam May Anni 1754to Deserviens*.

⁵³⁵ A táblázatban a három év átlagát tüntettem fel. Az 1754. január 1-től május 31-ig terjedő számadásban nem részletezik külön sem a dézsma-, sem a malomjövendelmet, így a táblázatban csak az 1751. május 1-től 1753. december 31-ig terjedő adatok voltak használhatóak.

⁵³⁶ Alsóludány, Apáti puszta, Pöstény

⁵³⁷ Alsóludány, Apáti puszta, Halászi, Herencsény, Galábocs, Pritlek, Pöstény

⁵³⁸ Halászi, Pöstény

⁵³⁹ Az arányszámnál a termények egymáshoz viszonyított arányát tüntettem fel.

⁵⁴⁰ Az arányszámnál a termények egymáshoz viszonyított arányát tüntettem fel.

⁵⁴¹ A majorsági tisztabúza a ludányi határban összesen 235 kereszt 480 csomó, a pöstényi határban 152 kereszt 304 csomó (összesen 387 kereszt 784 csomó) termett, amelynek keresztje – becslés szerint – 3-3,5 kilát adott. Kétszeres búzát Apáti pusztán és Pöstényben, rozstot a pöstényi majorság földekben természetettek, előbbi összesen 288 kereszt 575 csomó, utóbbi 135 kereszt 270 csomó volt. Ludányban mindössze 17 kereszt ½ csomó rozs termett. Kétszeres esetében keresztenként 2,5-3,25-, rozsnál 3 kilával számolt Magyar György. Zab Galábocson, Apáti

Mária Terézia 1767. január 23-án bocsátotta ki úrbéri rendeletét, amely szabályozta a földesúr és a jobbágyok gazdasági kapcsolatát. Az urbáriumok egységes szempontok szerint készültek, feljegyezték a települések kilenc kérdőpontra adott válaszát és rögzítették a rendezést megelőző állapotokat. Elvégezték az irtás és szőlő összeírást, valamint jegyzékbe foglalták a települések jó és rossz adottságait. Ezután új és egységes nyomtatásban megjelent urbáriumot adtak, melybe bevezették a helyi adatokat és hozzátartozták az úrbéri tabellákat. A helyi viszonyok figyelembevételével rögzítették az úrbéres gazdaságok optimális méretét, ami szántóból 16 és 38 hold, rétből 6 és 20 hold között mozgott, míg a belső telkek mérete egységesen 1 hold volt. Rögzítették a földesúrnak járó munkát, a termény és pénzjáradékot.⁵⁴²

Az úrbéri szabályozás idején Ráday I. Gedeonnak összesen 20 településen rögzítették úrbéres birtokállományát. A Ráday-fiág kezén lévő birtokok száma az 1741 előtti időszakhoz képesti jelentős csökkenését magyarázza egyrészt az, hogy a puszták hiányoznak az összeírásokból – ez főként a Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokállomány számát csökkenti – másrészt – bár nem nagy számban – Ráday Gedeon birtok elzálogosításai az 1750-es '60-as években.⁵⁴³ Mindez azt eredményezte, hogy Kishontban 2 (Likér és Rimabánya), Nógrádban 11 (Alsóludány, Budalehota, Cered, Dobrocs, Galábocs, Halászi, Herencsény, Lucin, Mátraszele, Terbeléd, Tosonca) és Pest-Pilis-Solt vármegyében 7 községben (Apostag, Dab, Gomba, Gyömrő, Harta, Iklad, Pécel) találni Ráday Gedeon úrbéres birtokállományát. Teljes egészében bírta ekkor Gedeon Alsóludányt, a még Ráday Pál által németekkel telepített Hartát, valamint az általa [Gedeon] másfél évtizeddel korábban Stájerországból behívott ágostai német lakossággal betelepített Ikladot.⁵⁴⁴ Pletrich Lászlóval közösen bírta Dabot, a többi helységet kisebb-nagyobb részben többed magával bírta.

A Ráday-birtokokat illetően az urbáriumok létrejöttének ideje Kishont vármegyében valamint Pest-Pilis-Solt vármegyében 1770, Nógrád vármegyében – Alsóludányt kivéve, amelynek urbárium a szintén 1770-ben kelt – 1771. Az úrbérendezés során meghatározták az egésztelekhez tartozó szántó és rét nagyságát. A Hont vármegyéhez tartozó kishonti kerületben

---

pusztán és Pöstényben termett, összesen 237 ½ kereszt, 485 csomó, melynek keresztjét 5-8 ¾ kilára becsülte a tisztartó. Árpa csak Galábocson lett 22 boglyával. Dézsmabúza a ludányi, galábocsi és herencsényi úrbéres földekből jött be összesen 196 csomó 8 kéve. Rozs (Ludány, Galábocs) 21 csomó 3 kéve, zab (Galábocs) 18 csomó, árpa (Ludány) 4 boglya, tavaszbúza (Herencsény) 7 csomó került az uraság szérűjére. DRERL C/64-8a No. 1339. (1764. augusztus 31.)

⁵⁴² Felhő Ibolya, 1957. 208-213, Szántay Antal, 2014. 272-273. Mária Terézia Úrbéri Tabellái megtalálhatóak: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/> (letöltés ideje: 2021.12.20.), Rimabánya esetében a honlapon csak a kilenc kérdőpontra adott válaszok, valamint a rendezést megelőző helyzet összeírása és a jó és rossz adottságok leírása található meg. A nyomtatott urbárium viszont megtalálható a család levéltárában: DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya 1721-1814 Rimabánya helység Urbárium.

⁵⁴³ Lásd: VI.3. fejezet

⁵⁴⁴ Galgóczy Károly, 1877. 171-172.; Kocsis Gyula, 2008. 535.

az I. osztályba sorolt egésztelkekhez 18, a II. osztályban 20, a III. osztályban 22 hold szántót, Nógrád vármegyében az I. osztályban 20, II.-ban 22, III.-ban 24, IV.-ben 26 hold szántót határoztak meg, míg Pest vármegyében, ahol szintén 4 osztályba sorolták a földeket ezek a számok: 24, 26, 28 valamint 30 hold.⁵⁴⁵

Ha az 1741. évi összeírásból kiemeljük azokat a községeket, melyek az 1770-1771. évi urbáriumokban is, mint Ráday-birtokok jelentek meg, akkor szembetűnik, hogy 14 olyan birtok volt (7 Pest vármegyei, valamint 7 nógrádi) amely folyamatosan I. Gedeon igazgatása alatt állt. Likér, valamint Mátraszele – nem tudni milyen birtokügylet révén – 1741 után, még az 1740-es években kerülhetett a Ráday-családhoz. Gedeon a mátraszeleiekkel 1746-ban, a likériekkel 1749-ben kötött egyezséget, melynek értelmében mindkét helyen az uraság meghatározott összeg, valamint előírt szolgáltatások fejében lemondott a robotról, valamint a dézsmáról.⁵⁴⁶ Rimabánya, valamint Budalehota az 1767-es Szentpétery-család – néhai báró Bossányi Krisztina halálával rájuk szállt birtokokról szóló – osztálya alkalmával Ráday I. Gedeonné, Szentpétery Katalin örökségként került a családhoz. Szintén Katalin öröksége révén kerültek a dobroszi és tosoncai porciók is a családhoz.⁵⁴⁷

Ha csak azoknak a községeknek az adatait vetjük össze, amelyek mind az 1741. évi összeírásban, mind az úrbéri összeírásban Ráday-birtokként jelentek meg, akkor elmondható, hogy az úrbéres szántó föld ebben a 14 faluban összesen 4379 $\frac{6}{8}$ holddal (1741-ben 6851 hold, 1770/71-ben 2471 $\frac{3}{8}$ hold), vagyis ~64%-kal – ha ehhez hozzávesszük az 1741-ben összeírt irtvány szántókat is, akkor több, mint 71%-kal – volt kevesebb az úrbérrendezés után, mint 1741-ben. A jobbágyokhoz tartozó rétek esetében is nagyobb arányú csökkenés figyelhető meg, hiszen 1741-hez képest a jobbágyok 35%-nyi rét területtel kevesebbet bírtak az úrbérrendezés után (1741-ben 1154 $\frac{1}{2}$ szekér, 1770/71-ben 749 $\frac{1}{2}$ embervágó⁵⁴⁸). Források híján az nem tudható – mivel ebből az időszakból a Ráday-család részéről sem a földesúr által készített összeírás nem maradt fenn, sem olyan forrás, mely a majorsági földek mennyiségét mutatná ki – hogy ennek a nagyarányú csökkenésnek pontosan mi lehetett az oka. Az tény, hogy az 1741. évi, majd – II. Pál halála utáni – 1747. évi birtokosztály alkalmával, több birtok is közre maradt (ilyen volt példának okáért Pécel). Vagyis ezek részben a Teleki-család birtokába is kerültek, csökkentve a Ráday kézen lévő területek nagyságát.

⁵⁴⁵ Felhő Ibolya, 1957. 218.

⁵⁴⁶ DRERL C/64-2b 39. d. Mátraszele 1746. május 2.; C/64-2b 31. d. Likér 1749. április 9.

⁵⁴⁷ DRERL C/64-2b 53. d. Rimabánya No. 15. 1767. január 10.; uo. No. 21.

⁵⁴⁸ Mind a szekeret, mind az embervágót átlag 1 holdnak számítva. Bogdán István, 1971. 72.

Fónagy Zoltán a nemesi birtokviszonyokat vizsgálta az úrbérrendezés korában, amely során megállapította hogy 5000 és 10.000 hold közötti birtokkal 185 köznemes rendelkezett, amelyek közé a Ráday-családot is sorolta.⁵⁴⁹ Ugyanakkor összességében – minden, nem csak az 1741-ben is már meglévő birtokot beleszámítva – a jobbágyok kezén lévő belső telek nagysága 847 4/8 pozsonyi mérő (~423 6/8 hold), a szántóföld 3082 1/8 hold, míg a rét 803 4/8 embervágó volt.⁵⁵⁰ Vagyis mindösszesen ~4309 3/8 holdat tett ki a Ráday úrbéres birtokállomány az úrbérrendezés után (ennek 48,25%-a Pest-Pilis-Solt-, 46,1%-a Nógrád vármegyében), ami az 1741-es (osztatlan) birtokállomány úrbéres szántó és rétterületeinek 68%-át tette ki. Vagyis a Ráday-fiág kezén lévő úrbéres szántó- és rétállomány 1741-hez képest az úrbérrendezés idejére harmadával csökkent, ennek egyik oka volt – amint fentebb is utaltam rá – hogy az osztály alkalmával a birtokok egy része a leányág (Ráday Eszter) révén a Teleki-család tulajdonába került.

Mint fentebb is már jeleztem, olyan konskripció nem maradt fenn, amiből következtetni lehetne az úrbéres földek mellett a korabeli allódiium nagyságára és arányára. Wellmann Imre a 18. század második felére úgy becsülte, hogy a művelt terület minimum 60%-a állhatott paraszti használat alatt.⁵⁵¹ Amennyiben a Rádayak gazdasága igazodott a kor tendenciáihoz, akkor feltételezhetően a majorsági földállomány 3000 hold alatt lehetett, ugyanakkor ezt a feltételezést forrással nem lehet alátámasztani. Mindemellett ebből az időszakból nem ismert pontosan az sem, hogy mely pusztákban és mekkora területeket bírt a család. A jobbágyok kezén levő irtványföldekről, valamint szőlőkről csak néhány (főként nógrádi) település esetében maradt meg az előzetes összeírás, így ez esetben nem lehet a változásokból következtetéseket levonni.

63. a-b táblázat. A Ráday-birtokok adatai az úrbérrendezés idején

Megye	Község száma	Osztály				Házhely	Belső telek (p.m.)
		I.	II.	III.	IV.		
Kishont	2	-	2	-	-	7,75	18
Nógrád	11	2	7	2	-	66 1/2	122
Pest-Pilis-Solt	7	1	5	-	1	48 1/8	707 4/8
Összesen	20	3	14	2	1	122 3/8	847 4/8

⁵⁴⁹ Fónagy Zoltán, 1999. 1179.

⁵⁵⁰ Nógrád vármegyében ahol évi egyszer kaszálhattak 10, ahol olykor-olykor 8, ahol pedig kétszer ott 6 embervágó rét tartozott egy egész telekhez; Pest vármegyében ezek a számok: 12, 10, valamint 8 embervágó

⁵⁵¹ Kaposi Zoltán, 1997. 176.

Megye	Szántó föld (hold)	Rét (embervágó)	Jobbágy	Zsellér	Házatlan zsellér
Kishont	180	54	26	1	1
Nógrád	1555	370 6/8	89	48	1
Pest-Pilis- Solt	1347 1/8	378 6/8	110	217	10
Összesen	3082 1/8	803 4/8	225	266	12

Az úrbéri összeírást követő évekből (1771, 1773, 1775) a sőregi, lucini és ceredi adminisztrációkból három összeírás található, ugyanakkor Sőreg adatai mindössze két évben (1771, 1773) jelennek meg, 1775-ből csak a ceredi, és a lucini majorságról, valamint az ottani és a hozzá tartozó nagykeresztúri dézsmáról állnak rendelkezésre adatok.⁵⁵² Sőreg 1773 tavasza előtt – nem ismert milyen tranzakció révén – kikerült egy időre a Ráday-család igazgatása alól. A község ekkor készített urbáriumában Ráday Gedeon nem található meg, mint községbeli birtokos.⁵⁵³

A gabonafajták tekintetében a három adminisztráció megegyezik a ludányi központtal, amennyiben a búza (ekkor még nincs különválasztva a tisztabúza és a kétszeres), rozs, árpa, zab, tönköly ötöse jelenik meg ezeken a helyeken is. Ezeken kívül csak Lucinban 1775-ben borsóból (2 kila), lencséből (fél kila), babból (1 kila) és kukoricából (32,5 kila) adtak dézsmát a lakosok.

Arányaiban azonban a három adminisztráció elmaradt az egyik családi központnak helyet adó Ludány bevételeitől. A három adminisztrációban Ludányhoz hasonlóan a fő termény a búza volt, a másik őszi gabonát, a rozst főként csak a majorsági földekbe vetettek, mindössze csak Cereden szedtek belőle dézsmát. Ami eltérő, az a zab nagyarányú majorsági termesztése (Sőregen és Lucinban a zabtermés több mint 90%-a majorsági eredetű) a három adminisztrációban, bár mennyiségét tekintve átlagban így is alul múlta a ludányi termést. A sőregi és lucini adminisztrációk tekintetében hasonló arányt mutatnak a majorsági és dézsmabevételek (80-20%), mint Ludányban, Cereden azonban a gabonabevétel több mint harmadát szedték be dézsmából.

⁵⁵² DRERL C/64 56. d. Sőreg *Extractus Introitus szalmájában 1771 introitus szemül.*; C/64-2c 64/1 1773dik *Esztendőbéli kezem alá rendeltetett Határokokban való Procreatio.* – C/64-2b 12. d. Cered 1775. *esztendőben ceredi és lucini majorságnak és dézsmának szalmájában csomó szám szerint való procreatioja.*

⁵⁵³ <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/gomor-soreg/?document=1&pg=23&bbox=295%2C-1801%2C2031%2C-790> (letöltés ideje: 2021. december 7)

64. táblázat. Termékek 2 (Sőreg 1771, 1773), illetve 3 éves (Cered, Lucini 1771, 1773, 1775) átlagai

	Búza		Rozs		Zab		Árpa		Tönköly		Összesen	
	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány
Sőreg												
Majorság	58 ½	63,93%	12	100%	129 ¾	93,01%	2 ¼	64,29%	-		202 ½	81,86%
Dézsma	33	36,07%	-	-	9 ¾	6,99%	1 ¼	35,71%	7/8	100%	44 7/8	18,14%
Összesen	91 ½	36,99%	12	4,85%	139 ½	56,39%	3 ½	1,41%	7/8	0,35	247 3/8	100%
Cered												
Majorság	58	53,46%	8 5/6	54,64%	70	78,8%	-	-	-		136 5/6	64,09%
Dézsma	50 ½	46,54%	7 1/3	45,36%	18 5/6	21,20%	-	-	-		76 2/3	35,91%
Összesen	108 ½	50,82%	16 1/6	7,57%	88 5/6	41,61%	-	-	-	-	213 ½	100%
Lucin												
Majorság	211 ½	65,58%	48	100%	258 5/6	94,29%	70 ½	81,5%	5	29,12%	593 5/6	79,32%
Dézsma	111	34,425	-	-	15 2/3	5,71%	16	18,5%	12 1/6	70,88%	154 6/7	20,68%
Összesen	322 ½	43,08%	48	6,41%	274 ½	36,66%	86 ½	11,55%	17 1/6	2,29%	748 2/3	100%

Az 1780-as évekre a ludányi adminisztrációban csak minimális változás figyelhető meg a terménystruktúra tekintetében, amennyiben a termények között szétválik a tisztabúza és kétszeres termesztése, valamint megjelenik a tönköly, amely gabona ugyanakkor már az 1750-es évek végén tetten érhető Pöstyényben.⁵⁵⁴ A 18. század közepi adatokhoz csak fenntartásokkal lehet hasonlítani az 1783. évből és 1786-1788 közötti évekből fennmaradt terméseredményeket, mivel ekkor nem ugyanazt a területet fedte már le az adminisztráció, mint az 1750-es években. Ráadásul míg az 1750-es években köbölben jegyzik a termést, addig a '80-as években már kilában.⁵⁵⁵

Az alsóludányi, Apáti pusztai és pöstyényi majorságföldek mellett az 1780-as években megjelenik a herencsényi majorság, ahol kizárólag rozst termesztettek. Dézsmát adtak ekkor Alsóludányban, Halásziban, Galábocson, Herencsényben, Pöstyényben, valamint újként Kisgergén és Ipolykeszin. Priklek viszont ekkorra kikerült a ludányi adminisztráció igazgatása alól. Ami a legszembetűnőbb változás, az egyrészt az évi gabonatermés mennyiségének növekedése (1751-53-as átlaghoz képest a búza – tisztát és kétszeres együttvéve – esetében 57%-os, a rozsnál 70,42%-os, a zabnál 21,44%-os növekedés figyelhető meg, egyedül az árpa aránya csökkent 53%-kal), másrészt a dézsmagabona arányának növekedése. A korábbi 12%-ról az összes termés közel negyedére növekszik a lakosoktól tized-kilenced címén beszedett termények mennyisége. A legjelentősebb dézsmagabona a tönköly volt, amelynek átlag 85%-a folyt be kilencedből-tizedből. A tisztabúza és a rozssal kevert kétszeres a termés közel 60%-át adta (65. táblázat). Összességében csökkentek a tavaszi takarmánygabonák (zab, árpa) eredményei és nőttek az őszi vetések (búza, rozs) szemtermései. A nyomtatórészt kiadása (11-dén és 12-dén) után a termés 87-89%-a került az uraság tárolóiba. A dézsmából befolyt gabona (a pelejtei példa alapján) elsősorban konvenciókra valamint szüreti szüregségre ment, eladásra csak minimális mennyiség került.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ 1759-ben Lázár István 24 kila Pöstyényben termett tönkölyt jelentett levelében Ráday Gedeonnak. DRERL C/64 8a No. 1237. (1759. október 1.)

⁵⁵⁵ Elképzelhető, hogy ugyanazt a kilogramm mennyiséget jelentette mindkét mérték, mivel 1 nógrádi kila a 17. század közepétől = 1 pozsonyi mérő = 46,56 kg búza. A köböl úrmértékből ugyanakkor nincs külön nógrádi, átlag 46,56-94,28 kg búzát jelentett. Bogdán István, 1991. 296-297; 323.

⁵⁵⁶ DRERL C/64-2c 64/1 – 1783dik Eszt[endő]ben termett Majorság és Dézma Szalmás és Szemes Gabonának Tabellája; Uo. Az 1786dik Esztendőben termett Őszi 's Tavaszi Gabonák[na]k Szalmás és Szemes Tabellája; DRERL C/64-2b 37. d. Ludány Az 1787dik Esztendőbéli Alsó Ludányi Administratióhoz tartozó Őszi és Tavaszi Majorság és Dézma Szalmás és Szemes Gabonának Tabellája; Uo. Az 1788dik Esztendőbéli Majorság és Dézma, Őszi és Tavaszi, Szalmás és Szemes Gabonának Tabellája.

65. a-b-c táblázat. Ludányi adminisztráció (Alsóludány, Halászi, Galábocs, Kisgerge, Herencsény, Pöstény, Ipolykeszi) majorság és dézsma szemtermése 4 éves átlagban (1783, 1786-1788)

	Tisztabúza		Kétszeres		Rozs	
	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány
Majorság ⁵⁵⁷	465	78,12	1487	77,89	607 ¼	83,85
Dézsma ⁵⁵⁸	130 ¼	21,88	422 1/5	22,11	117	16,15
Összesen⁵⁵⁹	595 ¼	14,04	1909 1/5	45,04	724 ¼	17,09

	Zab		Árpa		Tönköly	
	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány
Majorság ⁵⁶⁰	600 ¾	77,92	92 ¾	56,81	11 ¾	15,51
Dézsma ⁵⁶¹	170 ¼	22,08	70 ½	43,19	64	84,49
Összesen⁵⁶²	771	18,19	163 ¼	3,85	75 ¾	1,79

Összesen		
	Kila	Arány
Majorság	3264 ½	79,45
Dézsma	844	20,54
Mindösszesen	4108 ½	100

A lucini és ceredi adminisztrációkban a fennmaradt 1784. és 1786. évi tabellák azt mutatják, hogy az 1770-es évekhez képest a rozst ekkor majorságban már nem vetettek. Itt is megjelent a tisztabúza mellett a kétszeres.⁵⁶³ Tisztabúzáat, valamint árpát Cereden egyáltalán nem vetettek, ugyanakkor Lucinban a piacon jobban értékesíthető tisztabúza (a 2 éves átlagot tekintve) közel 94%-a majorsági eredetű volt, míg a kétszeres közel fele-fele arányban oszlott meg a majorság és dézsmabevétel között. Termésmennyiségében azonban a kétszeres 14%-kal meghaladta a tisztabúza bevételt.

⁵⁵⁷ Alsóludány, Apáti pusztá, Pöstény, Herencsény

⁵⁵⁸ Alsóludány, Halászi, Galábocs, Kisgerge, Herencsény, Pöstény, Ipolykeszi

⁵⁵⁹ Az arányszámnál a termények egymáshoz viszonyított arányát tüntettem fel.

⁵⁶⁰ Alsóludány, Apáti pusztá, Pöstény, Herencsény

⁵⁶¹ Alsóludány, Halászi, Galábocs, Kisgerge, Herencsény, Pöstény, Ipolykeszi

⁵⁶² Az arányszámnál a termények egymáshoz viszonyított arányát tüntettem fel.

⁵⁶³ DRERL C/64-2b 33. d. Lucin 1714-1826 1784 majorság és mindenféle dézsma szalmás életnek procreatiojának való tabellája; C/64-2c 64/1 1786. évi gabonabeli procreationak tabellája

66. táblázat. Termékek 2 éves átlagai és aránya a ceredi és lucini földekben (1784, 1786)

	Tisztabúza		Kétszer búza		Rozs		Árpa		Zab		Tönköly		Összesen	
	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány	Kila	Arány
	Cered													
<i>Majorság</i>	-	-	62,5	55,31	-	-	-	-	10 ¼	57 ¾	-	-	72 ¾	36,56
<i>Dézsma</i>	-	-	50,5	44,69	68 ¼	100	-	-	7 ½	42 ½	-	-	126 ¼	63,44
Összesen	-	-	113	56,78	68 ¼	34,3	-	-	17 ¾	8,92	-	-	199	100
	Lucin													
<i>Majorság</i>	313	93,85	303 ½	53,35	-	-	28	58,03	569 7/8	93,56	-	-	1214 3/8	76,75
<i>Dézsma</i>	20 ½	6,15	265 3/8	46,65	14	100	20,25	41,97	39 ¼	6,44	8 ½	100	367 7/8	23,25
Összesen	333 ½	21,08	568 7/8	35,95	14	0,88	48 ¼	3,05	609 1/8	38 ½	8 ½	0,54	1582 1/4	100

Mindössze egyetlen évből, 1785-ből maradt fenn az „egész dominiumra” vonatkozó számadás, melyet komplexitása miatt érdemes külön kezelni a többi tabellától.⁵⁶⁴ Ebből képet kapunk – igaz csak egy adott évre vonatkozóan, így nagy ívű következtetések levonására nem alkalmas – az egész Ráday-jószág gazdasági potenciáljáról, valamint hogy mely birtokokon rendelkezett a család majorsági földekkel (67. táblázat).

A majorsági birtokállomány három központ köré csoportosult. Alsóludányhoz tartoztak a halászi, pöstényi és herencsényi határban fekvő földek; Lucinhoz Keresztúr puszta, a mátraszelei és ceredi határban lévő területek, míg Pécelhez Locsod és Csév puszta, valamint a gombai határ. A termesztett gabonák itt sem mutatnak más képet, mint a többi tabella esetében. Kivétel ez alól a búza, ahol a tisztabúza mellett, irtott búzát rögzítenek, emellett a rozs, árpa, zab hármasa figyelhető meg a gabonák között, ezen kívül minimális tönköly, köles, lencse, bab és borsó termést is összeírtak.

Pécelen és a hozzá tartozó birtokokon a fő termény – hasonlóan a szomszédos gödöllői uradalomhoz – a homokos talajon megtermő rozs volt.⁵⁶⁵ A péceli adminisztrációban búzát csak a túlnyomórészt lösz és agyagos földű gombai határban termesztettek.⁵⁶⁶ Majorságból befolyt babot, lencsét és borsót csak a péceli határban, kölest Csév pusztán termesztettek. Összességében búzát, valamint zabot főként a Ludány környéki „közép termékenyséű”⁵⁶⁷ földeken termesztettek. A tisztabúza 75%-a, a zab 65%-a itt termett. A tönköly 90%-a is ebből az adminisztrációból származott, a maradék pedig Lucinból, ugyanakkor a tönköly 100%-a dézsma eredetű volt. A dézsma aránya a ludányi adminisztrációban a korábbi összeírásokból kinyert adatokhoz hasonlóan 10 és 20% között, Pécelen még kevesebb, 5-15% között mozgott. Ugyanakkor Lucinban a búza negyede volt dézsma eredetű, míg a rozs, árpa, zab, tönköly esetében ekkor a termés 100%-a származott a paraszti üzemből. Ez az összeírás is megerősíti azt, hogy a Ráday-család a két kastélyos központban folytatott jelentősebb majorsági gazdálkodást, a két birtok között elhelyezkedő lucini adminisztrációban viszont jelentősebb volt a dézsmából befolyt gabonamennyiség.

⁵⁶⁴ DRERL C/64-2c 64/1 *Az egész Dominiumban producalt mindenféle szalmás és szemes gabonák termésének tabellája 1785. október 11.*

⁵⁶⁵ Wellmann Imre, 1999. 216.; Pécel határa nagyjából homokos földekkel bírt. Galgóczy Károly, 1877. 164.

⁵⁶⁶ Galgóczy Károly, 1877. 378-379.

⁵⁶⁷ Vályi András 1799-ben Alsóludány határbeli földjeit „közép termékenyséűek”-nek, Halászi és Herencsény határát „középszerűnek” írja. Vályi András, 1799 138., 163., 550.

67. táblázat. Ráday-család egész gazdaságának majorsági és dézsmabevételei 1785-ben

Helység	Írtott búza	„Tisztás“ búza	Rozs	Árpa	Zab	Tönköly	Köles	Bab	Lencse	Borsó
	pozsonyi mérő									
Alsóludány	457 1/8	2358 9/32	976	71 1/2	945 1/4					
Halászi										
Pöstyény										
Herencsény										
Majorság összesen	457 1/8	2358 9/32	976	71 1/2	945 1/4					
Dézsmá összesen	50	431	225	41 1/2	108 1/2	54				
<i>Dézsmá aránya</i>	9,86%	15,45%	18,73%	36,73%	10,30%	100 %				
Dézsmá és majorság	507 1/8	2789 9/32	1201	113	1053 3/4	54	-	-	-	-
<i>Összeshez viszonyított aránya</i>	38,56%	75,06%	43,26%	54,72%	65,52%	90,76%	-			
Lucin	575 21/32	634 3/4								
Keresztúri pusztán										
Mátraszelei határ										
Ceredi határ										
Majorság összesen	575 21/32	634 3/4	-	-	-	-				
Dézsmá összesen	232 1/2	190	129 1/2	9 1/2	25 1/2	5 1/2				
<i>Dézsmá aránya</i>	28,77%	23,04%	100 %	100%	100%	100 %				
Dézsmá és majorság	808 5/32	824 3/4	129 1/2	9 1/2	25 1/2	5 1/2				
<i>Összeshez viszonyított aránya</i>	61,44%	22,19%	4,66%	4,6%	1,59%	9,24%				
Pécel										
Péceli határba	-	-	1137 1/2	35	339	-	-	10 1/2	22 1/2	5
Locsodi pusztán	-	-	200	-	-	-	-	-	-	-
Gombai határba	-	102	-	36	163	-	-	-	-	-
Csévi pusztán	-	-	-	-	-	-	38 1/2	-	-	-
Majorság összesen	-	102	1337 1/2	71	502	-	38 1/2	10 1/2	22 1/2	5
Dézsmá összesen	-	-	108 1/2	13	27	-	-	-	-	-
<i>Dézsmá aránya</i>	-	-	7,50%	15,48%	5,1%	-	-	-	-	-
Dézsmá és majorság	-	102	1446	84	529	-	38 1/2	10 1/2	22 1/2	5

Helység	Irtott búza	„Tisztás“ búza	Rozs	Árpa	Zab	Tönköly	Köles	Bab	Lencse	Borsó
	pozsonyi mérő									
Összeshez viszonyított aránya	-	2,74%	52,08%	40,68%	32,89	-	100%	100%	100%	100%
Összesen majorság	1032 25/32	3095 1/32	2313 ½	142 ½	1447 ¼	-	38 ½	10 ½	22 ½	5
Összesen dézma	282 ½	621	463	64	161	59 ½	-	-	-	-
Dézma aránya	21,48%	16,71%	16,68%	30,99%	10,01%	100 %	-	-	-	-
Mindösszesen	1315 2/7	3716	2776 ½	206 ½	1608 ¼	59 ½	38 ½	10 ½	22 ½	5

Összességében elmondható, hogy a Ráday-adminisztrációkban I. Gedeon idején, a 18. század második felében a hagyományos gazdálkodás gabonái: a búza, rozs, árpa és zab termesztése volt jellemző. Az 1770-es évekre ez kiegészült a tönkölyvel, majd az 1780-as években a tisztabúza mellett megjelenik a rozssal kevert kétszeres búza. A tönköly 85-100%-a, míg az árpa közel 40%-a folyt be dézsmából az uraság tárolóiba. A majorok körül található, saját szükségletre kicsiben üzött kertművelésből származó borsó, lencse, bab, valamint a nagyobb munkabefektetést igénylő – ebben az időszakban majorsági termelésben még nem tetten érhető, elsősorban a paraszti üzemekre jellemző, élelemként használt – kukorica termesztése az ismert forrásokban mindössze néhány évből mutatható ki. Ugyanakkor a fennmaradt nagyszámú levelezésből kitűnik, hogy például a kukorica termesztése Pöstyényben az 1750-es évektől megjelenik, de a borsó és lencse termesztés is tetten érhető az 1740-es évek közepétől 1750-es évek elejétől. Fatavich Ferenc 1749 elején kukoricával teleltette ki a malacokat, vagyis a majorsági üzemben ez a növény állati takarmányként jelent meg.⁵⁶⁸ Lucinban 1789-ben a jobbágyok és zsellérek összesen 38 3/8 kila kukorica és 197 icce bab dézsmát adtak a földesúrnak.⁵⁶⁹ Hasonló terménystruktúra figyelhető meg a szomszédos divényi uradalomban

⁵⁶⁸ Az ősszel hagyott malacainkat szépek[ne]k mondják, melyeket lesz mivel kiteletnem kukoricával, de az öregek majd más szemre szorulnak a' makk után. DRERL C/64 8a No. 587. (1749. január 13.) Márciusra azonban a kukorica elfogyott, így zabbal kellett etetnie a sertéseket. uo. No. 591. (1749. március 29.). A majorsági gazdálkodásban a kukorica takarmányként való felhasználása igazodott a korabeli szokásokhoz. Míg a kukoricát a paraszti háztartásokban élelmezési növényként használták, addig a majorságok az állatok téli takarmányozására fordították azt. Kaposi Zoltán, 1997. 186. Dessewffy Sámuel ófehértói birtokán az árpa és zab mellett a kukoricát is elsősorban állatok számára hasznosították az 1760-as években. Holli József, 2000. 149. Ugyanakkor az Esztergomi Főkáptalan garamszentbenedeki birtokkerületében a 18. század második felében csak a jobbágyföldeken kis mennyiségben termesztettek kukoricát. Gerendás Ernő, 1934. 117.

⁵⁶⁹ 1757-ben Bartholomeides Ádám pöstyényi kukorica földekről ír, melyeket bérbe szoktak adni. DRERL C/64-8a No. 62. (1757. május 21.). Lázár István ugyancsak pöstyényi kukorica földekről ír, melyet rozssal vetettek be. DRERL C/64-8a No. 1243 (1764. január 6.). Kevés borsót küld Fatavich Ferenc Medvesaljáról (valószínűleg Ceredről) Ludányba. DRERL C/64-8a No. 544 (1745. január 15.). 1754-ben Bartholomeides Ádám panaszkodik, hogy a cseléd „nevezetes kárt tett” az urak borsójában. DRERL C/64-8a No. 55 (1754. augusztus 5.) – 1750-ben

is, ahol 1765-ben nagyrészt búzát termeltek, kisebb részt zabot, a rozs és árpa pedig nem volt számottevő. Ugyanez – a rozs és árpa alacsony aránya – figyelhető meg a Rádayak esetében a sőregi, lucini, valamint ceredi adminisztrációkban is. A divényi uradalomban is a század végén jelent meg a kétszeres termesztése, elsősorban a paraszti üzemtípusban, míg a majorságban inkább a jól értékesíthető tisztabúzáat igyekeztek termelni.⁵⁷⁰ Parraghy László Zala vármegyei köznemes gazdaságában is az 1750-es '60-as években a szántóföldeken őszibúzát, őszi és tavaszi rozsot, árpát, zabot, tönkölyt és hajdinát termeltek, a fő termény a búza és rozs volt.⁵⁷¹ A Zemplén vármegyei Sennyey uradalomban 1759-ben az éghajlati viszonyoknak megfelelő rozs állt az első helyen, nem sokkal maradva el tőle a búza aránya. Ezt a kukorica, a zab és árpa követte. A Sennyey gazdaságban a majorsági földek adták a kalászosok kétharmadát, az 1750-es évek elején a ludányi adminisztrációban – ahogy láthattuk – ez az arány meghaladta a 85%-ot.⁵⁷²

A fennmaradt gabonaszámadásokból kitűnik, hogy a ludányi és a péceli adminisztrációban a majorsági termesztés volt a meghatározó a 18. század második felében is, átlagban 80-20%-ra tehető a majorsági és dézsmatermés aránya (Pécelen még magasabb arányú a majorsági részesedés), ugyanakkor a sőregi és lucini földekben a dézsma aránya a negyedhez, Cereden a harmadhoz közelít. Az 1780-as években készült terménytáblák tanúsága szerint a nyomtató- és cséplőrészek levonása után, a termés 88-90%-a került az uraság gabonatarlóiba. A majorságból befolyt terményeket – az elvetni való rész kivétele után – elsősorban a piacon adták el,⁵⁷³ kisebb részt fordították az udvari szükségre valamint konvenciókra.

---

lencseföldek elosztásáról írt Fataovich Ferenc DRERL C/64-8a No. 611 (1750. május 10.); DRERL C/64-2b 33. d. Lucin 160 (grafit számozás)

⁵⁷⁰ Szirácsik Éva, 2005. 99.

⁵⁷¹ Benda Gyula, 1984. 30.

⁵⁷² Siska József, 1988. 478.

⁵⁷³ Ebből az időszakból kutatásom során nem került elő egységes kimutató a piacra vitt gabonák bevételeiről, ugyanakkor ezek ára függött az adott évben megtermelt mennyiségtől és minőségtől, valamint attól is hogy melyik piacon értékesítették. A gabona ára az egyes piacokon évente változó volt. Míg például Ikladon 1781-ben egy pozsonyi mérő búza 72 krajcár, ugyanannyi rozs 60 krajcár, árpa 33 krajcár, zab 36 krajcár volt, addig ugyanabban az évben a munkácsi piacon a búzának 119-, rozsnek 60-, árpának 54-, zabnak 30 krajcár volt az ára. A gabonák egyes piacokon, adott évben alkalmazott árait jól mutatják a II. József-kori kataszteri felmérésben (1789-1790) fennmaradt adatok. Szántay Antal, 2018. 150-153.

4. Majorsági és úrbéres földek a 19. század elején, gabonatermesztés a péceli és alsóludányi uradalom birtokain a 19. század első felében

A 18. század végén, 19. század elején az országban számos változás figyelhető meg, mind a növénytermesztés, mind az állattenyésztés területén. Míg a 18. század folyamán a rozs volt a legfontosabb gabona, addig a század végétől ennek szerepét a búza kezdte átvenni, amely az árutermelő majorságok fő gabonájává vált. A kevésbé ingadozó terméseredményekkel rendelkező rozs, a paraszti gazdaságok meghatározó gabonafajtája maradt. Mindezek mellett felfutott a zab és árpa termelése is, amely a birodalmi hadsereg egyre növekvő igényével függött össze. Elterjedt a kukorica, mint az ugar növénye, ezen kívül a 18-19. század fordulóján a burgonya a családi gazdaságok kedvelt növényévé vált. A nyomásos gazdálkodás keretei között már feltűntek a pillangós növények, melyek lehetőséget teremtettek a vetésforgó alkalmazására. Ugyanakkor a mezőgazdasági termelők ekkor tértek át a kétnyomásról a háromnyomásra, a vetésforgó pedig egyenlőre csak a fejlett uradalmakban jelent meg az 1810-es, '20-as években. Az állattartás terén a juhtenyésztésben figyelhető meg a legnagyobb változás a 18. század közepétől. A kiépülő alsó-ausztriai és csehországi manufaktúrák gyapjúigényei következtében az országban is meghonosodott és elterjedt a finom gyapjas merinói állomány. Mindemellett jelentős volt a szarvasmarha és lótenyésztés is. Míg a korábbi századokban a szarvasmarhát főként az iga és húsigény miatt tartották, addig a 18. század második felére előtérbe került a tejtermelés, az uradalmakban pedig megjelentek a „svájccériák”, bennük a jól tejelő, nyugati fajta (Svájcból és Ausztriából behozott) szarvasmarhák. Erre az időszakra tehető a magyar lótenyésztés felvirágoztatása is, amely állatfajta többek között a szállítási teljesítményt, valamint a szállítás sebességét növelte. Tágította a lovak hasznosításának körét az útviszonyok javulása, a közlekedési eszközök tökéletesedése, a hadsereg, valamint az egyre növekvő mértékű fuvarozás igénye.⁵⁷⁴

A gazdaságok ebben az időszakban kezdtek kitörni a hagyományos gazdálkodás keretei közül, mely a trágyázást és a mélyebb szántást ellenezte, aminek következtében a trágyahiány a földesurakat a gabonafélék kizárólagos termesztésére szorította. A takarmánynövények hiánya megakadályozta az istállózó állattartás elterjedését, ami a kellő mennyiségű trágyát biztosította volna a földekre.⁵⁷⁵

---

⁵⁷⁴ Kaposi Zoltán, 1997. 185-188.; Gaál László, 1966. 268-286, 324-343. Az állattartásról bővebben a következő fejezetben értekezek.

⁵⁷⁵ ifj. Barta János, 2000. 84.

A 18. század közepe után, a 19. század elején keletkezett összeírás segítségével van lehetőségünk a majorsági és úrbéres földek nagyságának összehasonlítására. Országos szinten a 18. században a majorsági üzem mérete egyre szélesedett, előbb a nem művelt területek feltörésével, később a közös haszonvételű területek fokozottabb kihasználásával.⁵⁷⁶ Növekedés figyelhető meg a Rádayak majorsági földállományának tekintetében is. Majorsági földek esetében az összehasonlítás 1741 és 1807 között a szántó, rét, valamint szőlőföldek esetében lehetséges (68. táblázat). Figyelemre méltó a majorsági területek növekedése annak fényében, hogy a település szám – a birtokosztokozás következtében – 75-ről 49-re csökkent, ugyanakkor a szántóterület 1,25-szeresére, míg a rét több mint 13,7-szeresére nőtt. A majorsági szőlők területe viszont csökkenést, vagy legalábbis stagnálást mutat, mivel itt nem ismert az 1741-es Zemplén vármegyei adat (68. táblázat). A saját kezelésben lévő majorsági üzem nagyságát azonban csökkentti a Pest és Nógrád vármegyében lévő árendába és zálogba adott puszták, falvak (Alsólöb, Nyáregyháza, Ráda, Vány, Baracs és Csév puszták, Kisgerge) területe. Ez szántóban 1611 ½, rétből 2474 ½, legelőben 3475 ½ holdat tett ki (az erdőket szinte minden esetben a földesúr magának tartotta fenn és nem adta haszonbérbe), mindösszesen 7561 ½ holdat tett ki, vagyis az összes majorsági terület több, mint harmada, a majorsági szántóknak pedig közel a fele volt haszonbérbe vagy zálogba adva.

---

⁵⁷⁶ Kaposi Zoltán, 1997. 177.

68. táblázat. Majorsági szántó-rét-legelő-erdő-szőlő területének változása (1741, 1807)

Vármegye	Településszám		Szántó		Rét		Legelő		Erdő		Szőlő	
	hold											
	1741	1807	1741	1807	1741	1807	1741	1807	1741	1807	1741	1807
<i>Abaúj</i>	1	-	100	-	9	-	-	-	-	-	-	-
<i>Békés</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Borsod</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
<i>Gömör</i>	3	10	330	188 1/8	18	58	n.a.	1178	n.a.	1553 1/4	-	-
<i>Heves</i>	5	-	385	-	25	-	n.a.	-	n.a.	-	8,75	-
<i>Nagyhont</i>	10	2	76	-	17 1/2	-	n.a.	-	n.a.	-	19 3/8	6 1/8
<i>Nógrád</i>	28	15	1221	850 3/8	113	287 1/2	n.a.	582	n.a.	1920 1/8	11 1/2	12 7/8
<i>Pest</i>	25	19	725	2500 5/8	74 1/2	3178 1/8	n.a.	5884 5/8⁵⁷⁷	n.a.	2860 1/8	31 7/8	41
<i>Zemplén</i>	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	n.a.	29 1/3
Összesen	75	49	2837	3539 1/8	257	3523 1/2	0	7644 5/8	0	6333 1/2	71 1/2⁵⁷⁸	99 1/3
Mindösszesen (1741)			3165 1/2 (szántó, rét, szőlő)									
Mindösszesen (1807)			21.140 1/8 (csak szántó, rét, szőlő: 7162)									

⁵⁷⁷ Ebből hiányzik a péceli adat ami akkor éppen felmérés alatt volt.

⁵⁷⁸ A zempléni tarcali és tállyai adatok nem ismertek.

Az úrbéres telkek száma 1807-ben összesen $162 \frac{7}{8}$ volt (az Urbárium idején $122 \frac{3}{8}$), amit megszorozva a Mária Terézia-féle urbáriumban meghatározott egésztelekhez tartozó holdak számával, összesen $3917 \frac{6}{8}$ hold jobbágy kézen levő szántót kapunk, ami az 1741. évi – még osztatlan birtokállományra vonatkozó – összeíráshoz képest $7588 \frac{1}{4}$ hold csökkenést, míg a Mária Terézia-féle felméréshez képest $835 \frac{5}{8}$ hold növekedést mutat. Rét esetében 1807-ben $1166 \frac{1}{4}$ hold számítható az úrbéri telkekre, ami 1741-hez képest $362 \frac{3}{4}$ hold, míg 1770/71-hez képest $204 \frac{1}{4}$ hold növekedést mutat. A növekedés ellenére a 69. táblázat adatai azt mutatják, hogy 1741 és 1807 között az átlag jobbágytelkek száma folyamatosan csökkent, hasonlóképp az egy családfőre jutó szántóterület nagysága is több, mint felére csökkent az 1741 és 1807 közötti 66 évben. Mindemellett csak azt a 15 települést⁵⁷⁹ vizsgálva meg, ami a Mária Terézia-féle urbáriumban valamint 1807-ben is szerepel, a jobbágyok aránya 42%-ról 29%-ra csökkent, míg a zsellérek aránya 58%-ról 71%-ra nőtt, vagyis a telekaprózódás következtében megkezdődött a jobbágyság zsellérsorba süllyedése a 19. század elejére, amellyel párhuzamosan növekedett a majorsági kezelésbe vett területek aránya.⁵⁸⁰

69. táblázat. Úrbéres lakosság átlag telek és szántó változása 1741-1807⁵⁸¹

Év	1741	1770/71	1807
<i>Birtok szám</i>	29	20	22
<i>Lakosság száma</i>	784	503	781
<i>Átlag telek</i>	0,29	0,24	0,2
<i>Átlag szántó (hold)</i>	11,14	6,13	4,99

Az összes majorsági és úrbéres szántó-rét aránya 58-42% volt, ténylegesen azonban – levonva az árendában és zálogban lévő földeket – csak a saját kezelésben lévő majorsági földek tekintetében ez az arány 37-63% az úrbéres földek javára.⁵⁸²

Mindösszesen – majorsági és úrbéres állományt tekintetbe véve és beleszámítva a haszonbérbe adott területeket is – a 19. század elején több, mint 26.000 magyar hold (19.500 katasztrális hold) nagyságú birtok volt a Ráday-család tulajdonában.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Alsóludány, Budalehota, Cered, Dobrocs, Galábocs, Halászi, Herencsény, Lucin, Tosonca, Dab, Gomba, Kisharta, Iklad, Pécel, Rimabánya

⁵⁸⁰ Pest vármegyében a Rádayak és Fáyak birtokán volt a legmagasabb a zsellérek aránya. Benda Kálmán, 1959. 128.

⁵⁸¹ 1741-ből és 1807-ből csak azokat a falvakat számítottam be, amelyekben rögzítették a földesúr hatalma alatt álló lakosok számát.

⁵⁸² Benda Kálmán 39,7%-ra számította a Rádayak majorsági kezelésben lévő szántóterületeit 1807-ben. Összehasonlításként hozza a szomszédos Grassalkovich – 132.000 kat.holdas – birtokot, melyeknek 5,8%-a volt csak majorsági kezelésben. Benda Kálmán, 1959. 128.

⁵⁸³ DRERL C/64-2a 8. kötet, 9. kötet

A két uradalomhoz tartozó jószágok határhasználatára a két- (7 községben) és háromnyomásos (8 községben) gazdálkodás volt jellemző fele-fele arányban.⁵⁸⁴ Az 1807. évi urbáriális összeírásban összesen 3539 1/8 hold majorsági szántót regisztráltak. Ezeket a majorsági földeket és a birtokokhoz tartozó egyéb haszonvételeket (kocsma, mészárszék, malom stb.) a 18. század végén gyakran adta a család haszonbérbe, főként a helyi lakosságnak.⁵⁸⁵

A majorsági földek művelésére a jobbágyok, zsellérek robotszolgáltatását vették igénybe, 1807-ben összesen 6913 marhás és 11.846 nap gyalog robotot írtak elő. A zsellérek évente 18 nap, a jobbágyok egész telek után évi 52 nap szolgálattal tartoztak a földesúrnak. Kézi robotra átszámítva egy családfő átlag évi 32,5 nap robottal tartozott a földesúrnak.⁵⁸⁶

A legjobb minőségű (első osztályú) földek a két birtokközpontban és szomszédságukban voltak találhatóak. Pécelen és a szomszédos Locsod pusztán, valamint Alsóludányban, Szécsényhalásziban (mellette Apáti puszta) és Pöstyényben. A többi birtokon nagyrészt másod- és harmadosztályú földek voltak, összességében a földek 28%-át első-, 45%-át másod-, 27%-át harmadosztályba sorolták.⁵⁸⁷

Többéves átlagot figyelembe véve, 1807-ben az őszi vetést az összes majorsági szántón 1841,5 kilóra becsülték, melynek termése 7219 kila volt, így egy elvetett mag 3,92-szeresét termette.⁵⁸⁸ Ebből az alsóludányi uradalomra a vetés 51,37%-a, a termés 49,73%-a esett. Kevésbé volt hangsúlyos a tavaszi vetés, összességében 691 ½ kila, ami 2860 kilát termelt, 4,13-szoros eredménnyel.⁵⁸⁹ A tavaszi gabonát főként a ludányi uradalomban termesztették, a

⁵⁸⁴ Összehasonlításként néhány szomszédos uradalom adata: kétnyomásos gazdálkodást folytatott birtokain Szentiványi Ferenc a varbói és etesi kerületeihez tartozó falvakban. Két- és háromnyomásos gazdálkodást alkalmazott a szécsényi uradalmában a Forgách család is. A gödöllői Grassalkovich uradalom az 1770-es években tért át a kétnyomásra a háromnyomásos gazdálkodásra. Szintén háromnyomást alkalmaztak az esztergomi főkáptalan garamszentbenedeki birtokkerületében a 18. század második felében. Praznovszky 1982: 144–145.; Wellmann Imre, 1933. 131.; Gerendás Ernő, 1934. 101.

⁵⁸⁵ Erről bővebben: VI.3. fejezet

⁵⁸⁶ A Mária Terézia-féle urbárium idején ez a szám 31,75 nap

⁵⁸⁷ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807

⁵⁸⁸ Ez a szám viszonylag nagy terméshozamnak számítható. 1807-ben a gróf Batthyány család körmendi uradalmában valamint a herceg Festetich család keszthelyi uradalmában a búza esetében mindössze a Batthyányiak nádajjai allódiumán (4,7x), rozs esetében a körmendi majorságban haladta meg ezt a számot (4,1x). Egyébként pedig 0,6 és 3,3 között mozgott a terméshozam az őszi gabonák esetében. A Gödöllői Grassalkovich uradalomban 1808-ban őszi gabonát (búza, rozs) összesen 2992 pozsonyi mérőt vetettek, melyből 4305 p.m. szemtermés lett, vagyis egy elvetett mag 1,4-szeresét termette (búza: 1,48x, rozs: 1,51x). Makkai László, 1968. 62-63.; Wellmann Imre, 1933. 172.

⁵⁸⁹ A terméshozama szintén a magasabb intervallumba tehető, itt is példaként – 1807. évi adat híján az 1809. évi – a gróf Batthyány család körmendi uradalmának allódiumait lehet hozni, ahol az árpa egy magja átlag 1,72-szeres, a zab 2,2-szeres, összesen 1,96-szoros termést hozott. A herceg Festetich család keszthelyi uradalmában az árpa terméshozama 3,2-szeres, a gróf Széchenyi család csokonyai uradalmában zab 6,3-szoros termést hozott ugyanebben az évben (1809). A gödöllői uradalomban 1808-ban 611 p.m. árpát és 2569 p.m. zabot vetettek el, amelyek szemtermése 1200 p.m. valamint 9660 p.m. volt. Vagyis árpa esetében 1,96-szoros, zab esetében 3,76-szoros összességében 3,41-szeres volt a terméshozam tavaszi gabona esetében. Makkai László, 1968. 64-65.; Wellmann Imre, 1933. 172.

terméshozam azonban mind az őszi, mind a tavaszi gabona esetében a nógrádi-gömöri tájakon elmaradt az alföldi birtokokhoz képest. Az őszi termés értékét (4 forint/kila) ekkor 28.354 forintra, a tavasziét 5740 forintra (2 forint/kila) taksálták.⁵⁹⁰

70. táblázat. Őszi és tavaszi vetés/termés és a termékek becsült jövedelmének uradalmankénti megoszlása 1807-ben

Uradalom	Szántó	Őszi gabona				Tavaszi gabona			
		Vetés	Termés	Termés-hozam	Becsült jövedelem	Vetés	Termés	Termés-hozam	Becsült jövedelem
	Hold	Kila			Forint	Kila		Forint	
<i>Péceli</i>	2299 5/8	895,5	3629	4,05x	13997	256	1212	4,73x	2424
<i>Ludányi</i>	1239 1/2	946	3590	3,79x	14357	435,5	1648	3,78x	3316
Összesen	3539 1/8	1841,5	7219	3,92x	28354	691,5	2860	4,14x	5740

Az 1807. évi összeírás becsült adatait leszámítva, a pontos vetés- és terméseredményekről nem készültek egységes kimutatások a teljes birtokállományra vonatkoztatva, így csak töredékes információk állnak rendelkezésre úgy a ludányi, mint a péceli uradalom esetében az egy-egy birtokon folyó művelésről. A korábban már említett 1813-as kamarai összeírásból kitűnik, hogy Alsóludányban, Szécsényhalászában és Pöstényben – mindhárom helyen két nyomásra voltak felosztva a földek – tiszta- és felesbúzáat, rozsot, árpát és zabot, valamint kukoricát termesztettek.⁵⁹¹ A tisztabúza 2,29–4,7-szeres, a feles 4,26–5,9-szeres, a rozs 5-6-szoros, az árpa 4–9,6-szoros, a zab pedig 4,6–7,8-szoros termést hozott (71. táblázat).⁵⁹²

1813-ban a sőregi adminisztrációhoz tartozó birtokokon (Csoma, Ajnácskő, Sőreg, Cered, Péterfalva, Gömöri) 125 kila őszi gabonát (tisztabúza 53, rozs 72 kila) vetettek, amiből 304 csomó⁵⁹³ majorsági tisztabúza, 166 csomó és 9 kéve rozs, illetve 74 csomó 9 kéve kétszeres termett (utóbbinak nincs feltüntetve a vetésmennyisége). Az aratórész levonása után tiszta haszonként maradt az uraságnak 260 $\frac{3}{8}$ kila tisztabúza, valamint 305 $\frac{1}{2}$ kila rozs. Vagyis a búza 4,9-szeres, a rozs 4,2-szeres hozamot ért el a gömöri birtokokon.⁵⁹⁴ A tavaszi vetés 275 kila volt, amely az árpa, zab, lencse, „gömbölyű” borsó, csicseriborsó, pohánka és virágos kender

⁵⁹⁰ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807

⁵⁹¹ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány *Ludány1813ba Ludányi Gazdaság Cameralis Conscriptioja*.

⁵⁹² Itt valószínűsíthetően nem hozamszámjavulásról van szó az 1807. évi 3,8-szoros terméshez képest, hanem az elsőrendű földeknek köszönhető a magasabb hozamszám. A Szentiványiak nógrádi birtokain a rozs 5–6-szorosát, a Forgáchok szécsényi uradalmában 4,8–7-szeresét, a felesbúza 12,7-szeres magot adott vissza. Praznovszky Mihály, 1982. 153–154.

⁵⁹³ 1 csomó = 17 kéve búza, illetve 13–15 kéve vagy $\frac{1}{2}$ kereszt gabona. Bogdán 1991: 396.

⁵⁹⁴ DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg *Anno 1813 Sőregi administratioban Őszi Eletről való Remonstratio szalmájában és szemül*.

között oszlott meg. Ezek terméseredményei: árpa 7 csomó, zab 230 csomó 15 kéve, lencse 3, borsó 8 petrence, valamint 112 kéve pohánka és 165 kéve kender termett.⁵⁹⁵

71. táblázat. Majorsági gabona vetésmennyisége és terméshozama kilóban az 1813-ban összeírt három nógrádi birtokon⁵⁹⁶

			Birtok			
			Alsóludány	Pöstény	Szécsényhalászi	Összesen
Tiszta búza	Vetés	pozsonyi mérő	5	37	91	133
	Termés		15	175	208 1/2	398 1/2
	Hozam		3x	4,7x	2,29x	2,99x
Feles/ kétszeres	Vetés		65	112	57	234
	Termés		277	665	243 1/2	1185 1/2
	Hozam		4,26x	5,9x	4,27x	5x
Rozs	Vetés		40	126	30	196
	Termés		231	640	181 1/4	1052 1/4
	Hozam		5,77x	5x	6x	5,3x
Árpa	Vetés	15	10	5	30	
	Termés	61	77	48	186	
	Hozam	4x	7,7x	9,6x	6,2x	
Zab	Vetés	25	28	2	55	
	Termés	115	166	15 3/4	296 3/4	
	Hozam	4,6x	5,9x	7,8x	5,4x	
Kukorica	Vetés	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	
	Termés	20	49	n.a.	69	
	Hozam	-	-	-	-	

A sok évszázada termesztett gabonák mellett, a 19. század elején jelent meg a Ráday-birtokokon a burgonya, melynek terjesztését nem sokkal korábban II. József közigazgatás útján tette kötelezővé.⁵⁹⁷ A burgonyát ugarban, kertben, kis területre vetve is jelentős hozamot lehetett elérni, termését a majorságokban főként sertéshízlalásra használták.⁵⁹⁸ A Rádayak gazdaságában a sertés mellett a fejősteheneknek adták főként ott, ahol szűkebb volt a takarmány.⁵⁹⁹ Az általam ismert első említése 1803-ból való, amikor a pöstényi határban lévő majorsági földbe 10 kila burgonyát vetettek el.⁶⁰⁰ A források arra engednek következtetni, hogy

⁵⁹⁵ DRERL C/64-2b 56. d. Sőreg Sőregi Administratioban Majorság és Dézma Őszi és Tavaszai Életről való Remonstratio szalmájában 1813.

⁵⁹⁶ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány 1813ba Ludányi Gazdaság Cameralis Conscriptiója

⁵⁹⁷ Wellmann Imre, 1979. 177., Szántay Antal, 2014. 273.

⁵⁹⁸ Kaposi Zoltán 1997. 186

⁵⁹⁹ „A krumppli az, a minek sok féle hasznait alig lehet le írni, de itt most a célhoz képeest csak az jegyeztetik meg, hogy azt kivált a fejős teheneknek, és sertéseknak különös haszonnal lehet fordítani, annak természetén tehát a tiszt mindenütt, de kivált a hol a takarmány szűkebb, különös szorgalmatossággal igyekezzen.” DRERL C/64-2c 71/7 Generalis Instructio vagy Út mutató a Gazdaságot Folytató Tisztek számára. 1821. február 20.

⁶⁰⁰ DRERL C/64-2b 50/51. d. Pöstény 1803. március 21. Ambrózy Dénes levele a grófhhoz

a burgonyatermesztés főként az 1820-as évekre terjedt el a Ráday-uradalmakban, ugyanakkor Rimabányán 1815-ben, valamint 1817-1819 között összesen 60 kila krumplit regisztráltak, ami az összes termény 6,49%-át adta.⁶⁰¹

Az 1820 és 1823 között fennmaradt – a családi birtokállomány nagy részére vonatkozó⁶⁰² – kimutatás alapján, a burgonya – figyelembe véve mind a majorsági termést, mind a dézsmából befolyt mennyiséget – aránya átlagban 7,1% volt. Krumplit Pécelen és Locsod pusztán, Ikladon, Lucinban, valamint a ludányi gazdaságban termesztettek. Összességében a tisztabúzának 10%, a kétszeresnek 24,54%, a rozsnek 26,68%, az árpának 6,16%, a zabnak 19,36%, kukoricának 4,23%, a tönkölynek 1,23% volt a részesedése, ezek mellett termesztettek még ekkor lencsét (0,20%), borsót (0,35%) és babot (0,14%).⁶⁰³

Az általam vizsgált időszakban a Ráday-család gazdálkodására mindvégig a nyomásos határhasználat volt a jellemző, vetésforgót nem alkalmaztak a szántóföldi gazdálkodásban. Takarmánynövények közül is mindössze lóhere ültetése ismert 1807-ből, amelynek külön kertet tartottak fenn.⁶⁰⁴ Bár a takarmánynövények hiánya miatt nem fejlődhetett az istállózó állattartás a Ráday-birtokokon, ami a föld javításához elengedhetetlen trágyaképzést szolgáltatta volna, ugyanakkor a 19. század első felében (10'-es, 20'-as évek) a trágyahasználat egyre inkább kezdett elterjedni a szántóföldeken, ugyanakkor ez még nem tudta a hagyományos gazdálkodás kereteit feszegetni.⁶⁰⁵ A fejlődés gátja lehetett a majorsági területek nagyarányú zálogosítása, haszonbérbe adása is, mellyel értékes, termelésre fordítható területek kerültek ki a Rádayak közvetlen irányítása alól.

⁶⁰¹ DRERL C/64-2b 55. d. Rimabánya *Extractusa Az 1815dik Esztendőbeli Tizenkét Hónapokból álló Pénz és Naturalék Számadásá[na]k*; uo. *Pro 1817. A be adott 12 Honapi számadásnak Recapitulatioja*; uo. *Recapitulatio 1818ba Mi vevődött be mi adodott ki Esztendő alatt Honaponkint penzbe és naturalekba*; uo. *1819be Recapitulatioja egész Esztendei 12 Hónapokból allo, Honaponként valo számadásoknak*

⁶⁰² Ludányi, lucini, ikladi, péceli (Lőb pusztával) hartai és söregi (csak 1822) gazdaságok

⁶⁰³ DRERL C/64-2b 68/7

⁶⁰⁴ DRERL C/64-2c 70/5 NB *Mindenféle Jedesek* 1807. március 27. Szabó József rendeletei

⁶⁰⁵ 1813-ban a következőket rendeli Furthinyi inspektor a péceli tiszteteknek: „*A Szántás végezésével meg kaszállás előtt a Ló istálló előtt lévő Trágyát ki hordatni a Kopasz hegy alatt való Táblára, de egymás mellé, hogy egy darabba teritődjön el a Trágya.*” DRERL C/64-2c 70/2 Gazdaságot illető levelek és rendelkezések 1811-1813 No. 8. 1813. május 9.; Szabó József 1821-es instrukciójában a következőket rendeli a tisztetek számára: „*Trágyázás, melyet minden esztendőben igyekezzen a tiszt mennél többet tétetni, a majorság marhákkal mindenkor a mikor rá érnek, a jobbágyokkal való trágya hordatás jobb tavaszal ugarlás, és keverés előtt, a mikor már a nap hosszabb, a téli trágyázás jobbágyokkal tsak robot, és idő vesztegetés lévén; a leg hasznosabb trágyázás az, a mely mindjárt le szántatik, arra vigyázni tehát a tisztnek ajánlatik.*” DRERL C/64-2c 71/7 *Generalis Instructio vagy Út mutató a Gazdaságot Folytató Tisztetek számára.* 1821. február 20. – Wellmann Imre, 1933. 131-132.

5. Állattartás a Ráday-birtokokon a 17. század második felétől a 19. század első feléig

A Rádayak 17. századi állattartásával kapcsolatban csak minimális információ áll rendelkezésre. Mindössze egy-egy évből maradt fenn adat a Ráday I. András által megkezdett füzetben az egyes állatállományok fajtájáról és azok nagyságáról. Ekkor (1653-1655) a család gazdaságában több méhraj és anyaméh volt található. A méz egyrészt a cukor szerepét töltötte be a háztartásokban, másrészt a méhviasz a finomabb gyertya alapanyagául szolgált. A jobbágyság a rajokból a földesúrnak és az egyháznak dézsmával tartozott.⁶⁰⁶ 1653-ban Ipolyvecén 2 méhreja volt Andrásnak, ezen kívül 7 anyaméh (méhkirálynő), 1654-ben 14 méhraj és 5 anyaméh.⁶⁰⁷

A korban szinte félvadon tartották a sertéseket, tavasztól késő ősziig a makktermő erdőket túrták, haszna bőre, húsa, zsírja és szalonnája volt.⁶⁰⁸ 1654-ben 34 sertést regisztrált András, kondás keze alá hajtottak Ikladra 15 disznót, ezen kívül 38 nyári malac volt Ráday gazdaságában. 1662-ben 25 öreget, 23 apró südőt és 7 malacot vettek számba.⁶⁰⁹

Gyapjáért és tejéért tartottak a gazdaságokban juhokat, amely – a méhekhez hasonlóan – dézsmaköteles jószág volt. 1654-ben összesen 162 juhot számolt össze András, amiből 11 elhullott. Egy év múlva 153 öreg juhot és 108 bárányt vett számba, melyből négyet a mézárósnak adott el, hármat a konyhára adtak be, kettő pedig elveszett. 1661-ben – vélhetően Ráday II. András – 74 juhot adott el 1 forint 25 dénárért Ságón⁶¹⁰ lakos Tót Gergelynek, majd néhány napra rá vett 52 juhot 1 forint 30 dénárért és 2 kost, egyiket 1 talléron, másikat 60 dénárért.⁶¹¹ Kimutatás a juhnyájáról még 1662-ből és 1669-ből maradt fenn, melyek adatait az alábbi táblázatban rögzítettem.

72. táblázat. Juhállomány a Ráday-birtokokon a 17. század második felében

Év	Juhok száma	Összesen	Elhullott/eladott
1654	Juh bárányostól: 162	162	11
1655	Öreg: 153, bárány: 108	261	9
1662	Öreg: 52, idei bárány: 42	55	
1669	Öreg 165, ezek közül fejős: 86	165	

⁶⁰⁶ Wellmann Imre, 1979. 137.

⁶⁰⁷ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶⁰⁸ Ifj. Barta János, 1996. 61.

⁶⁰⁹ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶¹⁰ Ma: Karancsság

⁶¹¹ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

A juhokkal együtt regisztrálták a kecskéket is, 1662-ben 10 öreg kecske, 8 gedó (kiskecske) és 10 apró kecske volt a Ráday-gazdaságban. Ezen kívül még 1669-ben vettek számba 2 kecskét.⁶¹²

A török háborús időszakban a nemesek főleg háttaslovakat tartottak, melyek könnyű, kistermetű magyar lovak voltak, csatákban gyors és bátor segítőtársai a katonának.⁶¹³ Ilyen típusú lovakat tarthatott I. András is a 17. század közepén. Az 1650-es években (a pontos dátum hiányzik a forrásban) 12 öreg kancát, 3 harmadfű (3 éves) csődört, 4 szopós csikót, 3 harmadfű kancát és 2 szopós kanca csikót regisztrált gazdaságában. Még egy további lókimutatás maradt fenn az 1661. évből, ekkor 6 öreg kanca, 1 harmadfű csődör, 2 kanca csikó, 2 paripa csikó és 1 negyedfű ló volt a Rádayak tulajdonában.⁶¹⁴

73. táblázat. Lóállomány a Ráday-birtokokon a 17. század második felében

Év	Lovak száma	Összesen
1650-es évek eleje	Öreg kanca: 12, harmadfű csődör: 3, szopós csikó: 4, harmadfű kanca 3, szopos kanca csikó: 2	24
1661	Öreg kanca: 5, harmadfű csődör: 1, kanca csikó: 2, paripa csikó 2, negyedű ló: 1	12

Az ígásállatként, vagy hústermelő jószágként tartott szarvasmarha sem hiányzott a család gazdaságából. Mindössze egy évből, 1655-ből maradt fenn kimutatás a szarvasmarhákról, ekkor a ludányi háznál, a falubeli pásztor keze alatt 13 borjas tehén volt. Ugyanekkor Galábocson 10, Herencsényben 8 tavalyi borjút vettek számba. 1658-ban 5 marhát adott el II. András 19 tallérért, 1676-ban pedig 25 szarvasmarha veszett el.⁶¹⁵

Az állattenyésztésre vonatkozóan szintén csak töredékes adatok állnak rendelkezésre az 1700-as évek első harmada viszonylatában. Jelentőségében ebben az időszakban első helyen állt a szarvasmarha, amely jószágot az istállózás térhódításáig elsősorban ígásállatként vagy húsáért és nem tejéért tartották.⁶¹⁶ Az 1720-as '30-as években bizonyíthatóan a pöstényi, és a péceli majorságban tartották az uraság szarvasmarháit, ezen kívül Ecséden volt még gulyája Ráday I. Pálnak, ezekről a helyekről hajtották szükség esetén a többi birtokra a jószágot.⁶¹⁷ Több évből is fennmaradt – főként az 1730-as évekből – gulyás számadás, amelyek alapján képet kaphatunk a szarvasmarha-állományról. 1733-ban Hajdu István gulyás, Szabó János „*gondviselése alá olvasta a marhaszámot*”, amely összesen 614 darab volt. Ebből 20 darabot a pesti mészárosnak

⁶¹² DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶¹³ Wellmann Imre, 1979. 142.

⁶¹⁴ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶¹⁵ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶¹⁶ Wellmann Imre, 1979. 141.; Pálmány Béla, 2012/2. 370.

⁶¹⁷ 1726-ban Pöstényből 2 megborjúzott tehenet hajtottak Ludányba, 32 marhát pedig az Alföldre. DRERL C/64-2c 62/1 1726. április 15.; DRERL C/64-2c 61/5 1726. június 24.

adtak el, további 20 jószág hajtódott még el (pl. lakodalomra 2). Dög által 28 pusztult el, ami 4,5%-os veszteséget jelent. 1741. április 19-én összesen 367 állatot számolt össze a gulyás, 1739-ben 125, 1740-ben 77 volt a szaporodás, amiből összesen 277 veszett el dög által. Az alábbi táblázaton összegeztem a fennmaradt gulyásszámadásokat, amelyből kitűnik, hogy az 1730-as években a szarvasmarhák száma 600-700 körül mozoghatott.⁶¹⁸

74. táblázat. Gulyás keze alá adott szarvasmarhák száma

Dátum	Összes	Ebből elpusztult	Ebből eladott, elhajtott	Ebből szaporodás
1733. május 15.	614	28 (4,56%)	40 (6,51%)	n.a.
1733. november 8.	697	22 (3,15%)	4 (0,57%)	n.a.
1734. május 3.	596	31 (5,2%)	114 (19,12%)	n.a.
1735. május 4. - 1737.	952	177 (18,59%)	171 (17,96%)	366 (38,44%)
1739. április 17.	635	67 (10,55%)	104 (16,37%)	80 (12,59%)
1741. április 19. (1739-től)	666	277 (41,59%)	22 (3,3%)	202 (30,33%)

A majorsági állatállomány fontos haszonállatai voltak a juhok, melyeket rendszerint a kecskékkal együtt írtak össze. A juhok hasznát a gyapjú adta, mely a leginkább értékesíthető mezőgazdasági termékek közé tartozott. Tejéből vaját, sajtot és túrót készítettek a juhászok. Előnyét adta az is, hogy semmiféle befektetéssel nem járt a birkatartás, csak kiterjedt legelőterületet, valamint pásztort igényelt az állatok tartása.⁶¹⁹ Növelte az állományt a bárány- és kecskeszaporulat után jobbágyoktól szedett dézsma is. Bél Mátyás a korabeli juhokat két csoportra osztotta: sík-, és hegyvidékiekre. *„Hegyi a morva juh, termete és tagjai mások, mint a magyaré, nemcsak kisebb, de lábai is rövidebbek, gyapja puhább és kurtább, szarva simább, bár ugyancsak tekeredett, tőgye nagyobb, farka rövidebb, tagjai kerekesebbek, vastagabbak, színe hol fehér, hol fekete, hol barna, hol pöttyös és tarka.”*⁶²⁰ A táji adottságokat tekintve a Rádayak majorságaiban mindkétféle juh vélhetően megtalálható volt.

Ráday I. Pál juhnyájai két nógrádi, valamint egy pesti birtokán összpontosultak. Nógrádban egyrészt a *„kies erdős völgyben alapított”* Lucinban, másrészt a hegyi legelőkkel és erdőkkel bőven ellátott Somosújfalun tartottak jelentősebb juhnyáját.⁶²¹ Pest vármegyében Pécelen –

⁶¹⁸ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1641-1735 1733 *A gulya marhának száma*; DRERL C/64-2c 62/3 11. sz. *Hajdu István gulyás eleiben olvasott marhák száma*; DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1641-1735 *Farkas Marcitól számban vet. Ez most Tatár János számadó Gulyás eleiben olvasott marha szám ez idén Isten áldásából való szaporodáson kívül. 1735. esztendőben másjunak 4. napján*; DRERL C/64-2c 62/3 22. sz. *Tatár János számadó gulyással való számvetés Ao 1737. 28 April.*; DRERL C/64-2c 62/3 37. sz. *Gulyá[na]k az száma 1741-ben*

⁶¹⁹ Wellmann Imre, 1955. 574.

⁶²⁰ Bél Mátyás, 1984. 78.

⁶²¹ MNL-NVL XV.19. B. 5. d. Radványi Ferenc: *Collectanea ad historiam Comitatus de Nógrád (1710-1716)* 68-69, 55.,

amelynek dombokon található legelői nyáron a szarvasmarhák mellett 300 juh tartására voltak elegendőek⁶²² – tartották a Rádayak juhait a 18. század első harmadában. 1725-ben Somosújfalun összesen 427 állatot számoltak össze, amiből fejős juh 162, bárány 38, tavalyi bárány 88 (összesen 288 darab) fejős kecske 65, 3 esztendő kecskebak 24, míg tavalyi kecske 50 darab volt. A juhnyájából eladtak 76 állatot (17.79%). Lucinban ekkor juh – fejős birke, tavalyi herélt, tavaszi bárány, idei herélt birke, idei birke bárány – összesen 219 darab volt, ezen felül jött az uraság nyájába 23 lucini dézsmabárány. Ezekon kívül összeírtak az itteni nyájba 9 „kecske kost”.⁶²³ 1726-ban Somosújfalun összesen 423 juhot és 164 kecskét regisztráltak, a juhok esetében 29% volt a szaporulat (51 kos, 72 jerke), kecskéknél ez az arány 24,4% (14 bak, 26 nőtény).⁶²⁴

Pécelről 1728-ból két jószágösszeírás is fennmaradt, egy májusban a juhok „kiverésekor” és egy októberben (minden bizonnyal „juhászújévkor” Dömötör napján) készült lajstrom, melyből a juhállomány változásait is ki lehet olvasni. 1728. májusban összesen 587 darab juhot írtak össze, melyből az azévi szaporulat 38,84% (228 darab) volt. Kecské mindössze 20 volt, ebből 11 azévi (55%) születésű. Októberre a juhállomány 15%-a veszett el, a juhász összesen 68 döglött bőrt adott be az uraságnak, 10 juhot a farkasok öltek meg. A kecskékből mindössze egy hullott el.⁶²⁵

1738-ból – már I. Pál halála után, Kajali Klára gazdálkodása idején – Pécelről és Ikladról is maradt fenn mind a kihajtáskor, mind a juhászújévkor felvett összeírás. Ikladon 1738-ban a juhnyáj 7,5%-a (25) veszett el egyrészt dög, másrészt farkas által, 3%-át (10) a kocsisoknak és lovászoknak vágta le. Pécelen a nyáj (birka és kecske vegyesen) 10,68%-a (39) veszett el dög által, 38 kecskét pedig a zsidóknak adtak el. Itt Pécelen az 1738. évi juhszaporulat 30,5%-os (141) volt ekkor, míg 1739. májusig – a téli tartás idején – közel 33%-os juhszám növekedés figyelhető meg, Ikladon ez a szám 31,89% (140).⁶²⁶ 1740-ben a betegségek jelentősen megtizedelték a péceli juhnyáját, ekkor dög által az állomány 30%-a esett el, míg a szaporulat 8,75%-os volt.⁶²⁷

A juhokról lenyírt gyapjút – több-kevesebb sikerrel és kisebb-nagyobb összegért – a piacokon igyekeztek értékesíteni. A nógrádi birtokokról elsősorban a közeli losonci vásárra vitték

⁶²² Borosy András, 1997. 941.

⁶²³ DRERL C/64-2c 62/3 No. 5.

⁶²⁴ DRERL C/64-2b 56. d. Somosújfalun „1726 Az Somosujfalusi juh nyájnak száma

⁶²⁵ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1641-1735 Pétzeli birke juhok száma 1728.; DRERL C/64-2c 61/5 1728. in *8br A Pézeli Birke nyájnak meg számlálása.*

⁶²⁶ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1736-1759 Anno 1739 die 15 May Ikladi Juhok[na]k az száma; DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1736-1759 Meg számlálván az Pézeli Birkakot, az 1739.dik esztendőben die 14. May

⁶²⁷ DRERL C/64-2c 1740ben Alföldi marhárúl

értékesíteni a gyapjút,⁶²⁸ de volt rá eset, hogy a portékát messzebbre is elvitték. Pintér Pál ludányi ispán 1726-ban Besztercén hagyta a gyapjút, bár elég posztónyíró volt ott, akiknek „sok gyapjú kívántatik” ugyanakkor az ispánnak „soha 4 garasnak többet nem kínáltak”.⁶²⁹ A messzi piacokra azonban nem érte meg elszállítani a terményeket, állati termékeket, mivel 30 kilométerenként a szállítási költségek megduplázódtak.⁶³⁰

A dézsmából 1713-ban Halászból 37, Lucinból 11, Galábocsról 7, Ceredről 43 bárány került az urasághoz, ezen kívül 17 gedó (kiskecske).⁶³¹ 1727-ben Ceredről 6 bárány és 5 gedó hajtódt Somoskő alá.⁶³²

Az 1720-as években Lucinban és Somosújfalun is egy bacsa, egy juhász és egy bojtár őrizte a nyáját. Pécelre és Ikladra vonatkozóan ilyen adatokkal nem rendelkezünk.⁶³³

75. táblázat. Juhállomány Ráday I. Pál idején a fennmaradt összeírások alapján

Hely	Év	Juh	Kecske	Összesen
Lucin	1725	219	9	228
Somosújfalu	1725	288	139	427
	1726	423	164	300
Pécel	1728. május	587	20	607
	1728. október	508	19	527
	1738. október 30.	317	48	365
	1739. május 14.	428	17	445
	1740	400	23	423
Iklad	1738. október 26.	335	6	341
	1739. május 15.	439	14	453

A juh után a második legnagyobb számban tartott haszonállat a sertés volt, amely húsa, szalonnája, bőre és zsírja miatt volt meghatározó, ugyanakkor az állattartás legelhanyagoltabb ága is volt egyben. A jószágot szinte félvadon, tél kivételével erdőkben tartották, makkon hizlalták. Nagyobb uradalmakban a sör-, pálinkafőzés melléktermékeivel, malátával, moslékkal, korpával és polyvával is hizlalták a jószágot.⁶³⁴ Ráday I. Pál idejére vonatkozóan

⁶²⁸ Példának okáért: 1738-ban a losonci Szentkereszt napi vásáron 115 font lucini gyapjút adott el Pintér Pál ispán fontját 30 dénárért, összesen kapva érte 34 rajnai forintot és 50 dénárt. DRERL C/64-2b 33. d. *1738-ban Szent Kereszt napi gyapjú vásárlás Pintér Pál által* - 1740-ben 22 font lucini birkagyapjút adtak el a losonci vásáron fontjáért 6 garasért, összesen 6 rajnai forint 60 dénárért. DRERL C/64-2c 62/3 35. sz.

⁶²⁹ DRERL C/64-4c/2-1 No. 672.

⁶³⁰ Holli József, 2000. 148.

⁶³¹ DRERK 0,3961/2 – 1713

⁶³² DRERL C/64-2c 61/2

⁶³³ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1722. június 17.; C/64-2b 33. d. Lucin Anno 1724. *Cselidek Konventiojnak kifizetése így folt*

⁶³⁴ ifj. Barta János, 1996. 61., Wellmann Imre, 1979. 139.

minimális források állnak rendelkezésre a sertésekre vonatkozóan. Hizlálásra gortvai és a nováki erdő makktermését használták. 1718-ban összesen 164 kisleludi sertést írtak össze, amelyet a gortvai makkra hajtottak, 1725-ben összesen 120 – monoszai, pusztaragyolci, bányai, nováki és somoskői – volt a dézsmasertés száma.⁶³⁵ A Rádayak alkalmazásában az 1720-as években két kondás vigyázott az uraság sertéseire.⁶³⁶

A lovakat főleg a szállításoknál és a ház körüli munkáknál használták, mezőgazdasági termelésbe ritkán vonták be őket. A ló igényesebb, takarmányozáshoz szokott, gyorsabb jószág volt, mint az ökör és vonóerejében sem maradt el tőle.⁶³⁷ Télen istállóban tartották, táplálékul főleg szénát és zabot kapott, alomnak pedig őszi szalmát.⁶³⁸ Ráday I. Pál idejéből nincs információ a lovak tartására, az első kimutatások már halála után készültek. Ezek az összeírások elvértve rögzítették a teljes lóállományt, gyakrabban a lovak billogozását és a csikók herélését. Az 1730-as években külön rendelkezett ménessel özvegy Ráday Pálné, Kajali Klára, és külön fia, Ráday I. Gedeon.⁶³⁹ A töredékes adatok arra engednek következtetni, hogy a méneseket a Pest vármegyei Pécelen, Ráda pusztán és Gombán tartották.⁶⁴⁰ A billogozási kimutatásokból kitűnik, hogy a lovak évi szaporulata 31-39 között mozgott. A szaporulat 30-40%-a volt csikó, melynek nagy részét kiherélték, ménlónak egy-egy életerős példányt hagyva meg.⁶⁴¹

76. táblázat. Csikók és kancák billogozása⁶⁴²

Év	Csikó	Kanca	Billogozatlan	Összesen
1735	10	19	2	31
1736	14	20	4	38
1739	17	20	1	38
1740	15	19	5	39

⁶³⁵ DRERL C/64-2c 62/3 1. sz., DRERL C/64-2c 62/3 1725 *Eszkendőbéli Sertés Désmának száma*

⁶³⁶ DRERL C/64-2c 62/1 Anno 1719 *Cselidek Konventioinak száma a 25 Apr. 1719 ad annorum 1720 és kinek mikor telik*; DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 1722. június 17.; C/64-2b 33. d. Lucin Anno 1724. *Cselidek Konventiojnak kifizetése így folt*

⁶³⁷ Bár a földbirtokosok és gazdatisztek véleménye szerint az ökrök jobb igásbarmok voltak, mint a lovak, ennek alapja az volt, hogy az ökröket négyes, a lovakat kettős fogatban használták. Király 1982: 218.

⁶³⁸ Kaposi 1988: 203; Praznovszky 1982: 156; Pálmány 2013: 376.

⁶³⁹ DRERL C/64-2c 61/5 1737. *Eszkendőben Csikók heréléséről. És Gulya számára Pintér Gáspár által*

⁶⁴⁰ 1737-ben Szemök Mihály ispán Gombán 5 paripa csikót és 6 kanca csikót bélyegeztetett, ezen kívül 18 öreg kanca maradt Gombán. A többi kancát a csikókkal együtt a Ráda pusztai ménes közé hajtatta Szemök. DRERL C/64-2c 62/3 20. sz. 1737ben *bélyegeztetett ménesbéli és gulyabéli marha szám*. 1739-ben Pécelen dőlgett el egy rühes ló. DRERL C/64-2c 62/3 31. sz. *Ménésben való lovakfajk az száma 1739ben*

⁶⁴¹ 1737-ben Kajali Klára ménésében 8 csikót heréltettek és mindössze 1-et hagytak meg ménlónak. DRERL C/64-2c 61/5 1737. *Eszkendőben Csikók heréléséről. És Gulya számára Pintér Gáspár által*

⁶⁴² DRERL C/64-2c 62/3 15. sz.; DRERL C/64-2c 62/3 17. sz. 1736 *eszkendőben bélyegzet szarvas marhák és lovak száma*; DRERL C/64-2c 62/3; DRERL C/64-2c 62/3 36. sz. *Csikók[na]k az száma 1740ben*

A kancák aránya 50-60% körül mozgott, a gyenge példányokat (melyek aránya 3-10% között mozgott) nem billogozták. A lovakat két ménesben – kis- és nagyménes – tartották, a jószágok száma 172 és 200 között mozgott.⁶⁴³ A lovak fogyásáról két évből áll rendelkezésre adat. 1738-ban összesen 200 állatot számoltak össze, amiből a farkas összesen 5 lovat ragadott el, rüh miatt 1, dög által 13 jószág – összesen 19 (9,5%) – pusztult el.⁶⁴⁴ 1741-ben a kisménesen 5, a nagyménesen 40 ló hullott el, ami az állomány 18%-át jelentette.⁶⁴⁵ A lovak egy részét eladásra kínálták, 1737. június 6-i jegyzék szerint a pesti vásáron összesen 8 lovat adtak el Kajali Klára méneséből 191 rajnai forintért, október 18-án a váci vásáron hármat 61 forintért.⁶⁴⁶

A 18. század második felében a család állatállomány struktúrája tekintetében nem mutat változást a korábbi időszakokhoz képest a fennmaradt (főként 1740-es 50-es évekre vonatkozó) néhány összeírás, ugyanakkor az állatok számarányában csökkenés figyelhető meg a század első feléhez viszonyítva.

1742-ben a birtokosztály alkalmával a három testvér (I. Gedeon, II. Pál, Eszter) megosztotta egymás között a rájuk háramlott állatállományt is, melyről külön jegyzék készült. A cukrot pótló mézet termelő méhekből Márkházán, Ecséden, Sőregen, Lucinban, Ludányban, Ikladon és Locsod pusztán összesen 171 köpü állt rendelkezésre, három részre osztva, fejenként 57 köpüt kapott egy-egy testvér. Sertésállomány Gibárton, Somosújfaluban, Csalomján, Ludányban és Ikladon volt, ebből öreg sertés összesen 329, süldő 148 darab állt rendelkezésre, elosztva fejenként 110 öreg és 49 süldő jutott. Az Iklad pusztán és Somosújfaluban található juh- valamint a vele együtt tartott kecskenyáj száma összesen 723 darabot tett ki, melyből fejenként 241 darab esett. Majorbeli gulya-, vagy egy másik forrás szerint „fejér” (magyar szürke) marha összesen 88 találtatott. A főként húzáért, valamint eladásra tartott, viszont rossz tejtermelő képességű (napi 0,8-1,2 liter tej) magyar szürkemarha mellett Ikladon bivalyokat is – összesen 18-at – regisztráltak, amelyeknek elsődleges haszna a 8,2%-os (a tehéntej 3,5%) zsírtartalmú tejükből fakadt.⁶⁴⁷

⁶⁴³ 1737-ben összesen 185, 1738-ban 200 (kisménesen 28, nagyménesen 127, csikók száma: 45), 1739-ben 172, 1741-ben 195 lovat számoltak össze. DRERL C/64-2c 62/3 20. sz. *1737ben bélyegeztetett ménesbéli és gulyabéli marha szám*; DRERL C/64-2c 62/3 28. sz. *1738 csikók, és borjuk bélyegzése és edgyszersmind az ménes meg számlálása*; DRERL C/64-2c 62/3 31. sz. *Ménesben való lovakfna]k az száma 1739ben*; DRERL C/64-2c 62/3 38. sz. *Lovak[na]k az száma 1741ben*

⁶⁴⁴ DRERL C/64-2c 62/3 31. sz. *Ménesben való lovakfna]k az száma 1739ben*

⁶⁴⁵ DRERL C/64-2c 62/3 38. sz. *Lovak[na]k az száma 1741ben*

⁶⁴⁶ DRERL C/64-2c 62/3 19. sz. *Pesti vásáron eladatott lovakról*; DRERL C/64-2c 62/3 21. sz. *1737-ben lovak eladása Pintér Gáspár által Vácott Gál napi vásáron*

⁶⁴⁷ DRERL C/64-2b 43. d. Pécel No. 308.; C/64-2c 64/1 – Az állatok elosztása 1742-ben; Ember Győző-Heckenast Gusztáv, 1989. 574-575.; Varga György, 2011. 19-27. Összehasonlításként itt is a szomszédos divényi uradalom 1743. évi adatait tudom hozni, amely nagyságában a teljes Ráday birtokállományt közelítette – 1736-ban 61 Nógrád és Hont vármegyei település tartozott hozzá. A divényi uradalomban 1743-ban a majorsági juh és

Az állatállomány divízió előtti állapotával kapcsolatban, csak a Rádayak hatalma alatt álló jobbágycsaládfők tekintetében rögzít adatokat az 1741. évi urbáriális összeírás. Az alábbi táblázaton (77. táblázat) részletezve feltüntettem megyénként az egyes állatfajokhoz tartozó egyedek számát. Látható, hogy a jobbágyok kezén a legjelentősebb állományt, a legigénytelenebb sertések adták. Ezt a jószágot főként a makktermő erdőkkel bőven rendelkező Nógrád vármegyében tartották a gazdák, az összeírt állomány közel 60%-a itt volt található. A megyében egy családfőre átlag 6,5 sertés jutott, szemben a pesti átlag 1,39-el. Juhokat főként a kiterjedt legelőterületekkel rendelkező pesti-alföldi vidékeken tartottak, számukat tekintve ugyanakkor átlag 2-3 juh jutott egy családnak. A juhokhoz hasonlóan a szarvasmarha- és a lóállomány kétharmada is a Pest vármegyei gazdák kezében volt, összességében azonban ez ló esetében átlag 1, szarvasmarha tekintetében 2 egyedet jelentett. Kevésbé volt jellemző a földesúr és egyház irányában is tizedköteles méhrajok tartása, leginkább a nagyhonti falvakban volt jellemző a Ráday-birtokok esetében.⁶⁴⁸

77. táblázat. Ráday-család hatalma alatt álló családfők állatállománya 1741-ben (állatok adatainál zárójelben a megyére vetített arány, szögletes zárójelben az egy gazdára vetített szám)

Megye	Település szám [összeírt gazda]	Ökör	Ló (öszvérrel)	Szarvasmarha (fejős, meddő, üsző)	Juh (fejős, meddő)	Sertés	Méhkas
	darab						
Heves	1 [53]	84 (6%) [1,58]	44 (5%) [0,83]	114 (6%) [2,15]	174 (9%) [3,28]	107 (4%) [2]	12 (5%) [0,22]
Nagyhont	7 [58]	90 (6%) [1,55]	56 (7%) [0,96]	124 (7%) [2,13]	126 (7%) [2,17]	255 (11%) [4,39]	47 (21%) [0,81]
Nógrád	16 [218]	477 (33%) [2,18]	179 (22%) [0,82]	499 (27%) [2,28]	401 (21%) [1,83]	1436 (59%) [6,5]	94 (41%) [0,43]
Pest	7 [454]	790 (55%) [1,74]	553 (66%) [1,21]	1108 (60%) [2,44]	1213 (63%) [2,67]	632 (26%) [1,39]	75 (33%) [0,16]
Összesen	31 [783]	1441 (100%) [1,84]	832 (100%) [1,06]	1845 (100%) [2,35]	1914 (100%) [2,44]	2430 (100%) [3,1]	228 (100%) [0,29]

kecskeállomány 535, a szarvasmarha 31, a sertésállomány 69 darabra ment. Szirácsik Éva, 2005. 14., VI. 13. 1. táblázat, VI. 16. 1. a. táblázat, VI. 17. 1. táblázat

⁶⁴⁸ DRERL C/64-2a 8. kötet

Az osztályok utáni Ráday-fiág (I. Gedeon) kezében lévő majorsági állatállományt rögzítik az 1750-es évekből fennmaradt források. Liphay Ferenc számtartó 1751-1754 közötti számadásaiból értesülni arról, hogy a ludányi adminisztrációban szarvasmarhákat a pöstényi majorságban tartottak, számuk 40 és 55 között mozgott. Ezek közel harmada fejős tehén volt, nagyjából fele növendék állat, míg kevesebb, mint ötöde ígás ökör. Mindhárom évben 2 bikát (1 öreg és egy 1751-ben született) találtak a majorságban. A szarvasmarha mellett sertést tartottak még ebben az adminisztrációban, ezek száma 183 és 272 darab között mozgott.⁶⁴⁹

1753 és 1755 között Kossuth Ferenc péceli (és ekkor egyben ikladi) tisztartó feljegyzései valószínűsíthetően az alföldi jószágban található szarvasmarhákat rögzíti. 1753-ban összesen 139, 1754-ben 131 gulyabeli szarvasmarhát találtak, 1755-ben 108 öregszámot regisztráltak.⁶⁵⁰

Az 1748-1752 közt készült ikladi számadás az állatállományról nem tudósít, ugyanakkor láthattuk, hogy 1742-ben is a juhállomány egy része itt volt található. Hogy továbbra is itt volt a juhtartás – valószínűsíthetően központja – arról tanúskodnak a mészárosnak eladott juhokról, gyapjú, valamint juhsajt eladásáról készült jegyzések. Az összbevétel 14%-a kapcsolódott valamilyen formában a juhállományhoz. Ugyanitt szarvasmarha-, valamint ló tartás is megfigyelhető, ezen kívül az aprójóságok közül ludakat tartottak itt.⁶⁵¹ Az 1747-es osztály alkalmával zálogos Vasad pusztát, az 1750-es években váltotta magához Ráday Gedeon,⁶⁵² ahol szintén juhnyáját tartottak. 1756. május 17-én itt összesen 386 juhot regisztráltak.⁶⁵³ 1776-ban a juhállomány (nem tudni, hogy ez hol volt található, valamint hogy egész, vagy csak részbeni állomány) 293 darab volt, ezen kívül 44 kecskét is összeírtak.⁶⁵⁴

A juhok és kecskék számát gyarapította a jobbágyoktól szedett dézsma is. 1741-ben a péceli, maglódi, gyömrői és gombai lakosoktól összesen 18 dézsmabarányt szedtek, három gyömrői viszont egyedenként 3 polturával megváltotta a dézsmát.⁶⁵⁵ Az 1750-es évek első felében a ludányi adminisztrációban a galábocsi, herencsényi, vidéfalvai és ludányi lakosok adtak

⁶⁴⁹ MNL-NVL IV.111 No. 1208.

⁶⁵⁰ DRERL C/64-2c 61/5

⁶⁵¹ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pallium

⁶⁵² 1750. december 13-án Komjáthy Ábrahám – felesége Mocsáry Zsófia, néhai Darvas Klára (Ráday Ilona unokája) lánya – cessiót adott Ráday Gedeonnak 900 forint fejében, hogy – többek között – a vasadi porciójukat kiváltsa és azt 10 évig bírhatta. 1751. július 13-án Darvas Gábor (Mocsáry Zsófia másodunokatestvére) szintén engedélyt adott vasadi porciójának kiváltására, melyet utána 12 évig bírhatta. DRERL C/64-2b 60. d. Vasad 1750. december 13. (piszkozat); 1751. július 13.

⁶⁵³ DRERL C/64-2c 61/5 1756. die 17. May Vassadi juhok találkoztak e szerint

⁶⁵⁴ DRERL C/64-2c 64/1 1776. 22. Jan.

⁶⁵⁵ DRERL C/64-2b 17. d. Gyömrő Pétzeli, Maglódi, Gyömrői, és Gombai Dézma Barányok[na]k az Laistroma p[ro] A[nn]o 1741

dézsabarányt és kecskegidát az uraságnak, ezek száma bárányok esetében 10 és 20, a gidák száma 2-5 között mozgott.⁶⁵⁶ Dézsmával tartoztak a cerediek, szeleiek és luciniak is.⁶⁵⁷

Amint fentebb is jeleztem már, a család lovait kettő ménesben (nagy- és kisménés) tartották. Mivel forrásban nem találni egyértelműen, így csak feltételezni lehet, hogy Pécelen volt található a nagyménés (ide Ikladról is többször hajtottak lovakat) a kisménés helyét viszont – eleddig – nem sikerült azonosítani. Még az osztály előtt, 1739-ben a nagyménésen 147, a kisménésen 25, 1741-ben mindösszesen 195 lovat számoltak össze. Az 1750-es évekből fennmaradt feljegyzések 70-85 közötti állományszámot rögzítenek, 1754-ben összesen 85, 1755-ben 72 volt a számuk.⁶⁵⁸

A majorsági állatállomány haszna egyrészt az állomány egy részének eladásából, másrészt az állatokból származtatható termékek (sajt, túró, dögbőr) értékesítéséből származott. A juhok esetében fentebb már utaltam rá, hogy Ikladon az összbevétel 14%-a kapcsolódott valamilyen formában az állományhoz, vagy az egyedek, vagy a gyapjú, vagy a tejükből készült sajt eladása által. A juhászok a juhok után meghatározott mennyiségű túró és vajot voltak kötelesek adni évente, melynek egy részét udvari szükségre, más részét eladásra fordítottak.⁶⁵⁹ Az 1748. október és 1753. májusa közötti időszakra vonatkozóan az alábbiak szerint alakultak a juhállományból származó bevételek (78. táblázat).⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ MNL-NVL IV.11.1 No. 1208.

⁶⁵⁷ DRERL C/64-8a No. 550. (1745. május 20.)

⁶⁵⁸ DRERL C/64-2c 61/5

⁶⁵⁹ Az 1754-ben felfogadott Srúpka György vasadi juhásznak minden 12 fejős juh után 1 mázsa túró, minden fejős juhtól egy-egy icce vajot kellett adnia az uraság számára. DRERL C/64-2b 60. d. *Srúpka György Vasadi Juhász Conventioja. 1754. 26dik Octobr.*

⁶⁶⁰ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pallium

78. táblázat. Ikladi juhállomány haszna 1748. október és 1753. május között

Év	Juh			Gyapjú			Dögbőr			Túró			Összesen
	Darab	Forint (párja)	Bevétel (forint)	Font	Forint (fontja)	Bevétel	Darab	Forint (párja)	Bevétel	Vendely	Forint (1 vendely)	Bevétel	Bevétel
1749	42	3,1	65,1	150	0,1	15	-	-	-	15	1,5 és 2	25	105,1
1750	-	-	-	445	0,095 és 0,1	43,42	100	7 krajcár	5,85	17	1,5	25,5	74,77
1751	29	3,2	46,4	336	0,11	36,96	73	0,15	5,52	23	1,5 és 1,25	31	119,88
1752	12	2,6	15,6	358	0,085 és 0,09	31,41	44	0,125	5,5	18	1 ft és 1,5 ft és 4 máriás	20,93	73,44
1753	-	-	-	140	0,09	12,6	-	-	-	-	-	-	12,6

79. táblázat. Ikladi szarvasmarha, ló és méh haszna 1748. október és 1753. május között

	Szarvasmarha			Ló			Méh		Összesen
	Eladott (darab)	Dögbőr (darab)	Bevétel (forint)	Eladott (darab)	Dögbőr (darab)	Bevétel (forint)	Köpü	Bevétel (forint)	Bevétel (forint)
1749	1	-	20	-	-	-	-	-	20
1750	1	10	22,75	5	-	40,5	-	-	63,25
1751	2	?	54	-	-	-	-	-	54
1752	-	4	3,4	-	-	-	10	30	33,4
1753	3	-	33,75	-	1	0,85	-	-	34,6

A juhok jelentőségét mutatja, hogy a juhállományból befolyó bevétel a más állatfajok hasznából befolyt összeg akár ötszörösét is elérhette. Ikladon a szarvasmarha és ló esetében szintén az egyedek, valamint az elhullott állatok bőrének eladásából származott bevétel. Egy évben 10 köpü méh eladására is sor került (79. táblázat). Szarvasmarhák esetében tej és a belőlük készült tejtermékek értékesítéséről nem tudósítanak a források, így ezekből nem származott nyeresége az uraságnak, egyébként is a szürke magyar fajtát nem a tejéért, hanem húsáért tartották.⁶⁶¹

A fertőző betegségek sokszor megtizedelték az állatállományt. 1739-ben és 1740-ben dög által összesen 277 szarvasmarha (az állomány 41,59%-a) hullott el. 1755-ben a péceli gulyán 25 elhullott állatot jegyeztek.⁶⁶² A betegségektől szenvedő jószágoknak orvosságot is adtak, ha a szükség úgy hozta. 1750-ben 12 dénárt adott Cserépy Ferenc pelejtei tisztartó, „*az veszett kutya járván az marhák között orvosságért*”.⁶⁶³ Állatok gyógyítására használták a pálinkát is – valószínűleg mint fertőtlenítő szert – Ikladon.⁶⁶⁴

A 18. század második harmadában meginduló háborús szállítások, az állattenyésztésen belül is változást hoztak, főleg a juhászatban. A francia háborúk Európa szerte felduzzadt hadseregeinek posztóigénye önmagában hatalmas piacot teremtett. Ezen időszakban főleg a cseh-morva textilmanufaktúrák nyersanyagéhsége miatt, az országban is megszorodtak a juhnyájak.⁶⁶⁵

A 19. század elején a Ráday-birtokokon is megfigyelhető a juhok számának nagyobb arányú növekedése az előző időszakokhoz képest. Juhmajor a péceli uradalomban mindössze Pécelen, a ludányi uradalomban Pöstényben, Lucinban és Péterfalván állt. Pöstényben, Lucinban és Csomán juhakol is állt a jószág rendelkezésére. 1807-ben Pécelen 700, Lucinban 600, Péterfalván 300 juhot találtak, Pöstényben hasonló jellegű számadatot nem tüntettek fel, csak hogy a legelőjén 400-500 juhot lehet legeltetni. Összességében a péceli, valamint a Nógrád és Gömör vármegyei jószágokban közel 2000 darab lehetett a juhok száma a 19. század legelején, ugyanakkor a birtokok potenciálja – az árendába, zálogba adott pusztákkal, birtokokkal együtt – 10.000 fölötti juhállományt is elbírt volna.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pallium

⁶⁶² DRERL C/64-2c 61/5 1755. március 4.

⁶⁶³ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pallium

⁶⁶⁴ 1751-ben az ökrök nyakainak és sertések orvoslására vásároltak a zsidótól összesen 4 icce pálinkát 40 dénárért, 1752-ben lovak hátának orvoslására vettek 1 icce pálinkát. DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1. pall.

⁶⁶⁵ Kaposi 1988: 198.

⁶⁶⁶ Összehasonlításként a 19. század elején a Szentiványiak nógrádi Varbó és Mikótelke birtokain 1129 juhot tartottak. A Forgách család szécsényi uradalmában 1813-ban 3329 juhot számoltak össze. Praznovszky 1982: 147., 155. Ezek a számok jelentősen elmaradnak a Grassalkovichok gödöllői uradalmához képest, ahol 1808-ban összesen 22.074 juhot számoltak össze. Wellmann Imre, 1933. 177. Az esztergomi főkapitány garamszentbenedeki birtokkerületében 1802-ben 5999 juhot és kecskét találtak. Gerendás Ernő, 1934. 169.

A magyar juhtenyésztés 1818-tól kezdve élte fénykorát, 1828 után a gyapjú ára lejjebb szállt.⁶⁶⁷ Az ebből az időszakból fennmaradó részletes összeírások is jelzik a juhtenyésztés fontosságának növekedését a Ráday-birtokokon is, ezt mutatja a juhok számának emelkedése. 1826-ban Csomán 596, Lucinban 923, Pöstyényben 637, Ikladon 1827-ben 313 juhot írtak össze, vagyis közel negyedével növekedett 10 év alatt a juhállomány.⁶⁶⁸ A gyapjút főként pesti – elsősorban zsidó – kereskedők vásárolták fel.⁶⁶⁹ Az 1820-as években a gyapjúból évente befolyó összeg 8381 és 12539 forint között mozgott. Jelentőségét mutatja, hogy a pénzbeli jövedelmek közel 16-20%-a (1825-ben majd 26%) származott a gyapjú eladásából (80. táblázat).⁶⁷⁰

80. táblázat. Juhokból származó jövedelem 1818-1826 között⁶⁷¹

Év	Gyapjú árából		Juhok árából		Juhokból összesen		Összes jövedelem
	Forint	Arány	Forint	Arány	Forint	Arány	Forint
1818	12.539	16,34%	-	-	12.539	16,34%	76.732
1820	9512	15,77%	770	1,28%	10.282	17,04%	60.326
1821	11.673	18,39%	2321	3,66%	13.994	22,05%	63.459
1822	9736	16,14%	-	-	9736	16,14%	60.320
1823	9395	16,59%	1120	1,98%	10.515	18,56%	56.643
1824	8381	16,63%	1550	3,08%	9931	19,71%	50.393
1825	12.202	25,96%	-	-	12.202	25,96%	47.009
1826	8892	20,35%	140	0,32%	9032	20,67%	43.691
Összesen	82.334	17,95%	5901	1,29%	88.235	19,24%	458.576

A gyapjú mellett az elhullott állatok bőrét is pénzzé tették, valamint a tej és túró adta még a juhok hasznát.⁶⁷² A juhokat fertőző betegségek többször tizedelték, mivel hatékony megelőzés

⁶⁶⁷ Kaposi 1988: 198.

⁶⁶⁸ DRERL C/64-2b 13. d. (Csoma) *Csomai Juhász Könyv 1826dik Esztendőre*; C/64-2b 33. d. (Lucin) *1826dik Esztendőben Lutzinyi Juh Nyáj állapotya*; C/64-2b 51/52. d. (Pöstyény) – *1826ban Pöstyényi Juh Nyájról való számadás*, DRERL C/64-2b 24. d. (Iklad) *1827-1849 1827. 28a Martii Ikladon találtattak*.

⁶⁶⁹ DRERL C/64-2c 80/3 *Boskovits Hermann Pesti Kereskedővel gyapjú El-adásáról való Contractus* 1820. november 19.; uo. *Stern Dávid Pesti Kereskedővel gyapjú El-adásáról szóló Contractus* 1820. november 20.; uo. uo. *Stern Dávid Pesti Kereskedő Quiet[antiája] az nékie által adott 644 [font] Bárány gyapjúról* 1821. augusztus 27.; *Kappel Fridrik Pesti Nagy Kereskedővel a' Pézeli és Lutzinyi egy nyírású gyapjúról való Contractus*. 1825. január 2.;

⁶⁷⁰ DRERL C/64-2c 68/2 Pénzbeli jövedelmek protocolluma 1818-1826

⁶⁷¹ DRERL C/64-2c 68/2 Pénzbeli jövedelmek protocolluma 1818-1826

⁶⁷² 1826-ban 23 juhbórt adott el a losonci vásáron a kasznár 18 forint 40 krajcárért DRERL C/64-2b 33. d. 1714-1826. *Documentum 41dik*; Ugyanezen évben 62 csomai nyári dög juhbórt adott el 27 forint váltócéduláért. DRERL C/64-2b 13. d. Csoma *Documentum 43dik* 1826. december 26.; 1831-ben Slesinger János ludányi árendás vett meg 122 lucini juh dögbórt 109 forint 52 ½ krajcárért. DRERL C/64-2b 34. d. *Lutzinyi Gazdaságban Eladott Juhbörök elő adása 1831dik Esztendőben* 1831. december 15.

és gyógymód ez időben még nem volt ismeretes, az állatok elhullása ugyanakkor a gyapjú árát is felhajtotta.⁶⁷³

Az állattenyésztés másik fontos ágazata volt a Ráday-birtokokon a szarvasmarhatenyésztés. A péceli uradalomhoz tartozó Pécelen tehénistálló, Felsőlőb pusztán marhaakol, ól és fészter, az árendába adott Ráda pusztán kettő, Vány pusztán egy marhaistálló állt, ezek legalább 250 szarvasmarha elhelyezésére voltak alkalmasak (ebből kiesnek a haszonbérbe adott Ráda és Vány pusztai épületek, ahol 210 szarvasmarhát lehetett tartani). A ludányi uradalomban a nógrádi birtokokon az alsóludányi kastély területén található majorudvarban több istálló állt, melyek nagyrészt szarvasmarhák számára voltak fenntartva. Ugyanitt a szabadon telető marhák számára állt egy fészter is, mely száraz menedékül szolgált a jószág számára. 1813-ban a ludányi tehénmajorban 24 fejőstehén, két bika és 12 növendék tinó volt, mely után a majoros olvasztott vaját, tejet és túrót volt köteles adni.⁶⁷⁴ Teletetésre minden tehenre egy „négy marhás jó szekér” szénát számoltak, melynek értéke 10 forint volt. Az itteni tehénmajor bevételét ekkor 953 forintra becsülték, a vaj és a trágya hasznából, valamint a kiselejtezett marhák és tinók árából. Ebből levonva 739 forint kiadást, tiszta haszonnak maradt 214 forint. Tehénmajor és marhaistálló állt rendelkezésre Pöstényben a szarvasmarhák számára, itt 38 tehen, 2 bika és 24 növendék marha volt. A bevételt 1330 forintra, költségét 1082 forintra becsülvén, tiszta haszna 248 forint volt.⁶⁷⁵ Ikladon szintén állt egy istálló a marháknak, de összegekről a forrás nem tudósít, mindössze egy 1827. évi jószágösszeírásból tudható, hogy ezen évben 25 tehen, 10 bika, és 11 üsző alkotta az állományt.⁶⁷⁶ Ezek mellett mindössze a sőregi birtokon volt egy rossz állapotú marhaistálló, melyet 130 forintra becsültek, erről sincs további információ.⁶⁷⁷ Ráday III. Pál Ikladon egy „tisza tiroli veres” tehenekből álló állományt hozott létre, így a 19. század első felében az igavonó szürkemarhák mellett, a Ráday-gazdaságban megjelent az istállóban tartott, jól tejlő nyugati fajta is, mely csírája lehetett – volna – az istállózó-trágyaképző

⁶⁷³Néhány példa: „megdöglött mai napig azokból akik Pöstényiek voltak és még most is gellyvásodnak 30. Azzal panaszkodott Horvát Gedeon Úr szolgabíró Uram is a minap nálam hogy neki 300ból 100 maradt és talán még azokból is sok megdöglök ezek is gellyvázás által.” DRERL C/64-2c 70-5 Kalmár Mihály levele Ráday III. Pálhoz 1805. március 16. – „A juhok nagyon himlősek Löbön, nem tudom van e az úrnak tudtára adva. A múlt holnapba közel 30 darab döglött meg. A gyapjú ára fel fog menni.” C/64-2c 70/2 - Gazdaságot illető levelek és rendelkezések 1821–1825 No. 4. 1826. február 6.; Kaposi 1988: 198.

⁶⁷⁴ 1827-ből fennmaradt a pöstényi majoros konvenciók könyve, ebben a kötelességei leírása között volt található, hogy minden borjas „őreg számú tehéntől” 20 icce olvasztott vaját, túró vagy savanyú tej árában 30 garast volt köteles az uraságnak beadni. Szintén minden két tinó és minden két „elő hasú bornyástul” is 20 icce vaját és 30 garast tartozott adni. DRERL C/64-2c 79. d. Béres András pöstényi majoros könyvecskéje

⁶⁷⁵ DRERL C/64-2b 37. d. (Ludány) 1813ba Ludányi Gazdaság Cameralis Conscriptiója.

⁶⁷⁶ DRERL C/64-2b 24. d. (Iklad) 1827-1849 1827. 28a Martii Ikladon találtattak.

⁶⁷⁷ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

szarvasmarhatartásnak.⁶⁷⁸ A juhokhoz hasonlóan sokszor sújtották járványok a marha-állományt is.⁶⁷⁹

A lovakat még a 19. század első felében is főleg a szállításoknál, és a ház körüli munkáknál használták, mezőgazdasági termelésbe ritkán vonták be őket. Ebben az időszakban a lótenyésztés súlypontja a péceli nyílhoz tartozó birtokokra esett. Pécelen két szakaszra osztott lóistállók álltak, melyek legalább 36 ló tartására voltak elegendőek. Az árendában lévő Ráda pusztán 16 lónak elég istálló, Kishartán és a felsőlöbi pusztán pedig kis lóistállók voltak. A ludányi uradalomhoz tartozó birtokok esetében csak Ikladon és Sőregen voltak lovak számára istállók.⁶⁸⁰

A 19. század elején a gyapjúkonjunktúra a sertésenyésztést egyre inkább háttérbe szorította, a disznótartás inkább a jobbágygazdaságokra lett jellemzőbb. Tartásuknál a rideg és az istállózó forma elemei keveredtek.⁶⁸¹ A ludányi uradalomhoz tartozó birtokokon, a pesti Ikladon, a gömöri Csomán és Sőregen álltak ólak a sertések számára. Sertésállomány volt a ludányi majorban, itt általában 20 szaporító sertés volt, évente átlagosan 160 malacot fiáltak, melyekből a konda fenntartására 40-et meghagytak, a többit eladták. Egységes sertésösszeírás hiányában nem lehet pontosan meghatározni a Rádayak sertésállományát, de az egyes birtokokon 40-60 körül mozoghatott a sertésnyájak száma.⁶⁸² A péceli uradalom területén mindössze Pécelen állt egy sertésól, az itteni állomány ugyanakkor nem ismert. Az ikladi és csomai erdők makktermése jó élelemforrás volt az uraság sertései számára. A nógrádi részekén makkoltatásra alkalmas erdők Kisgergén, Lucinban, Herencsényben és Cereden voltak. A makkoltatást többször is árendába adta a család, jellemzően saját falubeli embereinek.⁶⁸³

⁶⁷⁸ DRERL C/64-2c 69/4 – Ráday III. Pál kimutatása szerzeményeiről

⁶⁷⁹Pál ezzel kapcsolatban megelőző rendelkezéseket is tett: „*Ha a' szarvas marhák közzül valamellyik betegeskedni kezdene azt azonnal az egészségesektől külön választani ' mennél távolabb rekeszteni szükséges. Lehetne a beteg marhának a' kotsi színben, vagy a' pelyvásban helyet tsinálni, és semmi módon az egészségesekekkel öszve nem kell botsátani.*”C/64-11d - Corespondentia 1807 No. 7. (1807. december 21.); „*A Marha dög meg szűnésén nagyon örvendek, de ne bízzuk el egészen magunkat, hanem továbbá is, ha költséges is a Praeservativa orvosságokat ne sajnállyuk.*” uo. No. 19. (1808. január 26.) „*Már Pösténybe 8 borjúk elvesztek a májokon támadott betegség által a többi marháknak semmi bajok, hanem hogy Ludányba a helveticus borjú megdöglött.*”DRERL C/64-2b 50/51. d. (Pöstény) 1803. október 15.

⁶⁸⁰ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁶⁸¹ Kaposi 1988: 203.

⁶⁸² 1816 szeptemberében a ludányi gazdaságban 47 sertést tartottak, a lucini gazdaságban 1823-ban 63 sertést találtak. DRERL C/64-2b 37. d. (Ludány) *Kész Pénzről és Naturálékról való Ludányi Tisztartói Számadás September Hólnapra 1816-ban*; C/64-2b 33. d. (Lucin) 1714–1826 *Lutzinyi Kasznár Ruzsinszky János Uramnak 1822ki számadásáb[an] való Észrevételek*. 1816-ban gróf Forgách Józsefnek a szomszédos birtokán 250 darabos nyája volt. Pálmány 2013: 376.

⁶⁸³1793-ban Ráday II. Gedeon lucini embereinek adta árendába az erdő makk termését más haszonvételekkel egyetemben. 1802-ben ugyanő többek közt az ajnácskői porciójához tartozó makktermést adta árendába Gál József feledi molnármesternek. 1789-ben a lucini és kiskeresztúri makkot a hevesi Adács község, ugyanezen évben a mátrászelei erdőben lévő makkot Jászberény városa veszi bérbe Ráday Gedeontól. DRERL C/64-2b 33. d. (Lucin)

Mindezek mellett különféle „*apró marha*” jószágok is találhatóak voltak a majorudvarokban. 1813-ban Ludányban 28 pulykát, 25 ludat, 15 kacsát és 40 tyúkot jegyeztek le, melyek szaporulatát összesen 397 darabra becsülték. Az apró jószágok számára való ólak voltak Pöstényben, Sőregen, Ikladon, valamint Felsőlőb pusztán.⁶⁸⁴

A fentiekből látható, hogy a 19. század első felében az állattenyésztés – szarvasmarha, juh, sertés – súlypontja az állatok tartására alkalmas épületek vonatkozásában, főként a ludányi uradalom birtokaira koncentrálódott, míg a péceli uradalomban mindössze a névadó birtokon és a körülötte lévő pusztákon volt jelentősebb épületállomány, valamint a lótenyésztés központja is ott volt megtalálható. Ugyanakkor – amint a későbbi fejezetben látni fogjuk – a legelők nagy része az Alföldön elterülő péceli uradalomban volt megtalálható, melynek azonban több mint fele haszonbérbe volt adva. Az alábbi táblázaton (81. táblázat) részletezem az 1810-es, '20-as években a Ráday birtokokon található, a fennmaradt töredékes adatokból kinyerhető jószágállományt.

1714-1826 – 1793. december 28. C/64-2b 11a d. (Ajnácskő) 1802. április 1.; C/64-2b 39. d. (Mátraszele) 1789. szeptember 1. és 3.

⁶⁸⁴DRERL C/64-2b 37. d. (Ludány) *1813ba Ludányi Gazdaság Cameralis Conscriptiója.*, DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

81. táblázat. A ludányi uradalom birtokain található állatállomány a fennmaradt kimutatások alapján⁶⁸⁵

	Birtok	Alsóludány	Csoma	Iklad	Lucin		Pöstény		Szécsényhalászi
	Év	1813	1826	1827	1807	1826	1813	1826	1813
<i>Szarvasmarha</i>	Darab	38	n.a.	46	n.a.	n.a.	64	42	n.a.
	Szaporulat (db)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	26	n.a.
	Tiszta haszna (ft)	213	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	248	n.a.	n.a.
	Lakosok kezén (db)	21	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	29	n.a.	n.a.
<i>Sertés</i>	Darab	20	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Szaporulat (db)	16	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Tiszta haszna (forint)	221	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Lakosok kezén (db)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
<i>Ökör</i>	Darab	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Szaporulat (db)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Tiszta haszna (ft)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Lakosok kezén (db)	48	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	76
<i>Juh</i>	Darab	n.a.	596	313	600	708	500	517	n.a.
	Szaporulat (db)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	215	n.a.	120	n.a.
	Tiszta haszna (ft)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	747	n.a.	n.a.
	Lakosok kezén (db)	57	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	123
<i>"Apró marha"</i> (pulyka, lúd, kacsa, tyúk)	Darab	108	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Szaporulat (db)	397	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Tiszta haszna (ft)	161	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	Lakosok kezén (db)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

⁶⁸⁵ Forrás: DRERL C/64-2b 37. d. (Ludány) *1813ba Ludányi Gazdaság Cameralis Conscriptiója.*; C/64-2b 13. d. (Csoma) – *Csomai Juhász Könyv 1826dik Esztendőre*; C/64-2b 33. d. (Lucin) *1826dik Esztendőben Lutzinyi Juh Nyáj állapotya*; C/64-2b 51/52. d. (Pöstény) *1826ban Pöstényi Juh Nyájról való számadás*, C/64-2c 79/4 1826. *Eszt. Pöstényi Majoros Béres András Könyvetskéje*; C/64-2b 24. d. (Iklad) 1827-1849 *1827. 28a Martii Ikladon találtattak*.

6. Majorsági szőlőtermesztés

A Rádayak szőlőtermesztésére vonatkozóan szintén elmondható, hogy a 17. századból csak nagyon töredékes adatokkal rendelkezünk. A 17. század közepén Ráday I. András bizonyíthatóan bírt szőlőterületeket a Heves vármegyei Nagyrédén, valamint a Hont vármegyei Alsónyéken.⁶⁸⁶ A saját termesztés mellett tizedből folyt még be a földesúr pincéjébe bor, dézsmával tartoztak a herencsényiek, galábocsiak, nagyrédeiek.⁶⁸⁷ A megtermelt borok felhasználására (mennyi ment az uraság asztalára? kimérték-e belőle kocsmán, ha igen hol, mennyit?) nem tartalmaz a forrás semmilyen utalást. A 17. századból további információval nem rendelkezünk a szőlőtermesztésére vonatkozóan, vélhetően az oszmánok elleni harcok vagy elpusztították a kultúrákat, vagy lehetetlenné tették a művelést.

A Ráday-család a Kajaliak révén szerzett jeles szőlőtermő birtokokat a 18. század elején. Ezek közül a két legjelentősebb a Hegyalján lévő Tarcalon (Szentkereszt és Mestervölgy), valamint Tállyán (Őszhegy és Palota) található szőlők voltak.⁶⁸⁸ Ezekon kívül főként Hont és Nógrád vármegyei szőlői voltak a famíliának, így a Hont vármegyei Sirakon (Ádám hegy, Csernus, Singlér)⁶⁸⁹, Felsőpribelyen,⁶⁹⁰ valamint a nógrádi halászi és galábocsi dombokon.

A szőlőtermesztés, a szőlő gondozása nagy szakértelmet igényelt, emiatt főként fizetett napszámosok és szakmányosok művelték a szőlőt, szemben a jobbágyok robotmunkájával. Utóbbit csak kevésbé kényes munkákra használták a földesurak, így többek között karóvágáshoz, árokásáshoz, venyigehordáshoz. Ugyanakkor általánossá vált, hogy pénzfizetés fejében a jobbágyok a roboton felül további munkákat is végeztek a majorsági szőlőkben.⁶⁹¹

A szőlőmunkák március közepe táján a nyitással kezdődtek, majd április elején követte a metszés, a szükséges ültetés, a bujtás vagy homlitás (régii tőke felújítása). Ősz folyamán a legtöbb helyen a karókat kiszedték, emiatt szükséges volt a jó erős karók vágása, hordása, beverése. Május végén következett az első kapálás („bevágás”), majd június elején az első kötözés. Az első nyári hónap végén a második kapálás („keverés”) következett, majd júliusban

⁶⁸⁶ Alsónyék: „*Vettem egy darab szőlőt Kelemen Páltól 20 tallér[ért] de abban egy darab rétet adtam zálogban*”; „*Nagy Réde határban ... részemre való szőlő hegyen vagyon szőlejek*” DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁶⁸⁷ Uo.

⁶⁸⁸ 1694-ben Fáy György és András, Kajali Páltól és nejétől, Fáy Borbálától vett fel 840 magyar forintot, amelyért örök áron eladták néhai anyjuk, Garay Borbálától rájuk szállt 3 darab örökös, de 25 évtől fogva parlagon álló szőlőjüket a tarcali és tállyai határban. Ezeket a szőlőket örökölte később Kajali Klára révén a Ráday-család. DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal No. 4.

⁶⁸⁹ Csernus Istvántól (Derék hegyen) és Singlér Jánostól (Kamenicza kúria) szerzett szőlők. DRERL C/64-2b 57. d. Sirák No. 23.; No. 24.

⁶⁹⁰ Szintén a Kajaliaktól örökölt szőlők.

⁶⁹¹ ifj. Barta János, 1996. 57.

a csonkázás, majd a harmadik kapálás („harmadlás”) és a második kötözés. Amennyiben szükséges volt, 3-4 héttel a szüret előtt beiktattak egy negyedik kapálást és újabb kötözést is. Dézsmálás után következett a karók kiszedése, fedés és a soványabb részek trágyázása.⁶⁹²

A fennmaradt források arra nem adnak lehetőséget, hogy pontosan meghatározzuk a szőlőterületek nagyságát, valamint a holdankénti szőlőtermést. Az 1715. évi összeírásban a Rádayak kezében lévő birtokok közül mindössze három helyen, a Heves vármegyei Ecséden, a honti Felsőpribelyen, valamint a pesti Gyömrőn írtak össze szőlőt, utóbbin új ültetésű lévén, termése még nem volt. 1720-ban ezeken kívül a nógrádi Herencsényben, a pesti Gombán, Pécelen, és a solti Apostagon és Dabon volt szőlőtermés. Átlagban 1 kapás után 1 akó bor termett (kivéve Felsőpribelyt ott 1 kapás után 2 akó, és Pécelt, ahol 2 kapás után 1 akó) amit átlag 1 forint 25 dénárért tudtak eladni. A legjobb minőségű bort a hevesi Ecséden szüretelték, ott akójáért 2 forintot is kaptak.⁶⁹³

A család levéltárában megtalálható, jelen korunkra hagyományozódott feljegyzések elsősorban a bortermésre vonatkoznak. Az 1720-as évekből szórványosan maradtak fenn bortermés kimutatások a gazdasági iratok között, az 1730-as években pedig folytonosan is megmaradtak lajstromok a hegyaljai borokról (82. táblázat). A majorsági szőlőművelésből származó borok kétharmada a hegyaljai birtokokról, közel 30%-a a honti Sirakról, 3-4%-a a nógrádi Galábocsról folyt be.⁶⁹⁴ A borokat több kategóriába sorolták: színbor, sajtolt, tapodott, ürmös.⁶⁹⁵ A tarcali és tállyai szőlőből készült borok átlag kétharmada volt a legjobb minőségű színbor, ötöde sajtolt, közel tizede tapodott, míg ürmös bor csak egy-egy évben készült. A terméseredmények erősen hullámzóak voltak, köszönhetően az időjárás szeszélyének – főleg a jégesőnek - kitett szőlőtermésnek.⁶⁹⁶ A 18. század első felére vonatkozóan mindössze egy

⁶⁹² Wellmann Imre, 1979. 155.

⁶⁹³ Az 1715. évi és 1720. évi országos összeírások megtalálhatóak: <https://adatbazisokonline.hu/> (letöltés ideje: 2021.03.09.).

⁶⁹⁴ 1720-ban a hegyaljai 4 szőlőhegyről összesen 67 hordó bort szüreteltek, Sirákon ekkor 30 hordó, Galábocson 4 hordó bor lett. DRERL C/64-2b 35. d. *Ludány Borok száma 1720*

⁶⁹⁵ *Színbor*: az először kisajtolt szőlőszemek mustjából készült. Czuczor Gergely-Fogarasi János, 5. kötet, 1870. 1349. *Sajtóbor* – sajtolt bor: a színlé leeresztése után megmaradt törkölyből sajtolás révén nyert must, illetve bor. Általában gyengébb minőségű, mint a színbor. Ortutay Gyula, 4. kötet, 1981. 391. – *Tapodott*: a taposás a mustnyerés egyik módja, amikor a szőlőfürtöket lábbal törik össze. Ortutay Gyula, 5. kötet, 1982. 208. *Ürmös*: a borba ürömfüvet áztattak. Az adatok szerint a Rádayak az ürmösbe az ürömfüvön kívül bazsalikomot, citromot, narancshéjat, kálmogyókeret és szegfűborsöt is keverték. Ortutay Gyula, 1. kötet, 1977. 324., Berecz Ágnes, 2016. 15.

⁶⁹⁶ 1711-ben Bay Ferenc a következőt írja: „Az eső miatt az egész hegyeinken lévő szőlő elveszett...”. 1741-ben Galambos János tisztartó a jégesőre panaszkodik: „3. p[rae]sentis itten nagy jég eső volt, és az szőlőben is tett valamely kevés kárt, de még is szenyvedhető.” DRERL C/64 8a No. 837. Fatavich Ferenc tisztartó 1743-ban írja: „Tarcalról írják, hogy a szőlők még eddig épen maradtak az elmúlt nagy esőzésekben, jóllehet valami kevés jég is volt.” DRERL C/64 8a No. 533.; Inczédy Mihály 1749-ben: „Már Isten jóvoltából a Baksó szőlőnek egy nap az homlittását elvégzik, mely szőlő szépen mutattya magát; de a jég verték meg sinlik a jégverést.” DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal, 1749. május 10.

adatot találtam a legnemesebb aszúborra vonatkozóan, 1719-ben összesen 23 hordó „aszú szőlő bort” regisztráltak.⁶⁹⁷ A hegyaljai borok felhasználását mindössze az 1723. évi lajstrom őrizte meg. Az 53 hordó harmada került az uraság kocsmáira (8 hordó Somosújfaluba, 4 Lucinba, 4 Ludányba, 1 Ceredre), 14 (26,41%) hordó került Pécelre, nem tudni milyen felhasználás céljából. De adódott belőle Mocsáry és Tussay uraknak valamint a losonci prédikátornak is, kettő maradt Tállyán az urak szükségére.⁶⁹⁸

A siraki szőlőhegyeken 1720-ban 30 hordó bor termett, ugyanekkor Galábocson 4 hordóval lett. Dézsmabor 8 hordóval került az uraság pincéjébe. A forrás rögzítette a borok felhasználását is, a majorsági borok háromötöde (21 hordó) került az uraság kocsmáiba (Cered, Lucin, Ludány, Pöstény, Somosújfaluba, Szinóbánya) 5 hordót saját szükségre vittek Losoncra, egyet Ludányba, kettő a ludányi pincében maradt, egyet Pozsonyba vittek, kettő töltelekre maradt, két hordó ürmös borról pedig semmit nem tudni. A dézsmaborból 4 hordóval vittek négy kocsmára, kettőt saját szükségletre használtak, egyet tölteleknek, egyet Pestre, és egyet Losoncra vittek.⁶⁹⁹

A tárgyalt korszakból a Pest vármegyei jószágokból befolyt borokra vonatkozóan mindössze 1740-ből van információ, amikor Ikladon 71 $\frac{3}{4}$ akó majorsági bor termett, a péceli, maglódi, gyömrei dézsmabor pedig összesen 64 $\frac{1}{4}$ akó volt. Ugyanekkor a hevesi Rédén másfél hordó fehér-, és ugyanannyi vörösbor készült, Ecséden másfél hordó majorsági vörösbor és 11 $\frac{3}{4}$ hordó dézsmabor jött be.⁷⁰⁰

A borok kiárulásával kapcsolatban főként csak a kocsmárosokkal való számvetelből értesülünk. Hogy a nem kocsmára adott borokat mikor-kinek adták el, arról csak szórványos információk állnak rendelkezésre, főként a gazdasági tiszték által készített számadásokban. Így 1733-ban Fataovich Ferenc 197 rajnai forint 50 dénárért adott számot, amely a borok eladásából jött be.⁷⁰¹ Jeney László hegyaljai bort 1734-ben 20 hordót adott el 36 magyar forintért, 15 hordót pedig 24 magyar forintért – összesen 1080 magyar forint értékben.⁷⁰²

⁶⁹⁷ C/64-2b 59. d. Tarcál *Jedzés az Borokrul*

⁶⁹⁸ C/64-2b 59. d. Tarcál *25 Februári adta bé ezen jegyzést a borokrul Pintér Pál*

⁶⁹⁹ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány *Borok száma 1720*

⁷⁰⁰ C/64-2b 22. d. 1. pall. *A[nn]o 1740 Ikladi majorságbéli bor*

⁷⁰¹ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcál *Hegyaljai kölcségrül való számadásom 1733b[an] F.F.*

⁷⁰² DRERL C/64-2b 59. d. Tarcál *Jeney László uram számadása*

82. táblázat. Hegyalján termett borok száma⁷⁰³

Szőlőhegy	Év	Színbor	Sajtolt	Tapodott	Ürmös	Összesen
		hordó				
Mestervölgy (Tarcal)	1720	18	4	7	4	33
	1734	4	3	-	3	10
	1735	15	8	-	-	23
	1737	4	-	1	-	5
	1738	-	-	-	-	18
	1740	-	-	-	-	16
Szentkereszt (Tarcal)	1720	6	2	2	-	10
	1734	4	-	-	2	6
	1735	4	1	-	-	5
	1737	2	1	-	-	3
	1738	-	-	-	-	9
	1740	-	-	-	-	16
Őszhegy (Tállya)	1720	16	3	1	-	20
	1734	8	4	-	-	12
	1735	18	-	2	-	20
	1737	7	3	-	-	10
	1738	-	-	-	-	55
	1740	-	-	-	-	10
Palota (Tállya)	1720	2	1	1	-	4
	1734	1	1	-	-	2
	1735	4	2	-	-	6
	1737	-	-	-	-	-
	1738	-	-	-	-	3
	1740	-	-	-	-	-
Összesen	1720	42 (62,68%)	10 (14,92%)	11 (16,41%)	4 (5,97%)	67
	1723	-	-	-	-	53
	1734	17 (56,66%)	8 (26,66%)	-	5 (16,66%)	30
	1735	41 (75,92%)	11 (20,37%)	2 (3,7%)	-	54
	1737	13 (72,22%)	4 (22,2%)	1 (5,55%)	-	18
	1738	-	-	-	-	85
	1740	-	-	-	-	42

A majorsági szőlőművelés a Ráday-birtokokon is elsősorban fizetett bérmunkával folyt. Bár a fejlett szőlőkultúrával bíró Tokaj térségében az egyes munkafázisokat bérmunkával végeztették, ugyanakkor a szüretelésre jobbra robotosokat alkalmaztak.⁷⁰⁴ Szórványos adatok ugyanakkor arra engednek következtetni, hogy Ráday Pál és Kajali Klára a szüretelést is

⁷⁰³ Források: DRERL C/64-2b 35. d. *Ludány Borok száma 1720*; DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal 25 Februári adta bé ezen jegyzést a borokról Pintér Pál*; DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal Hegyaljai Borok Száma s rendi 1734.*; DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal 1735ben termett Hegy Alyay borok számát ez szerint adta be Pintér Pál*; DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal 1737 Hegyaljai kölcsinek Rendi is borok száma*, DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal Hegyaljai borok rendi 1738ban*, DRERL C/64-2b 59. d. *Tarcal Hegyaljai 1740*

⁷⁰⁴ Szirácsik Éva, 2005. 106.

bérmunkában végeztette. 1723-ban 10 forintot adtak a szedők számára, 1733-ban 11 tarcali szedőnek két napra 2 rajnai forint 20 dénárt, 10 tállyai szedőnek 1 forintot fizettek.⁷⁰⁵

1733-ban a szüreti költségek (119 rajnai forint 80 dénár) harmadát (38 rajnai forint) a tarcali és tállyai vincellér, valamint a palotai, őszhegyi, szentkereszti és mestervölgyi szőlőpásztorok konvenciója tette ki. Szőlőmunkára (szőlő fedése, szedése) ment a költségek közel negyede (27 rajnai forint). Tárgyi eszközökre – hordó, cséve, papír, pecsételni való szurok – mindössze 1 rajnai forint 81 ½ dénár (1,4%) fordítódott.⁷⁰⁶

1734-ben, a már fentebb említett Jeney László által eladott bor árából (1080 magyar forint) 420 forintot (38,9%) adott Kovács Gergely gibárti gondviselő Kajali Klára kezébe. A maradék 660 forintból 243 magyar forint 55 dénárt (22,55%) fordított a szőlőmunkákra. Ebben többek között 47 homlító ember fejenként 27 dénárt, 4 ember trágyahordásért összesen 75 dénárt kapott.⁷⁰⁷

Ugyanakkor nemcsak a jó bortermő hegyaljai szőlők művelésére fordítottak pénzt a Rádayak, hanem a kevésbé minőségi bortermő galábocsi szőlőkre is. Ott 1734-ben 64 embernek fizettek fejenként 7 polturát első kapálásra.⁷⁰⁸

A minőségi munka mellett figyeltek a szőlőtermő föld javítására is, ezt mutatják a trágya vételére fordított pénzüsszegek. 1734-ben 4 szekér trágyát vettek 48 dénárért, 1737-ben a szentkereszti szőlőbe 24, a mestervölgyibe 12 szekér trágyát vettek, összesen 3 rajnai forint 60 dénárért.⁷⁰⁹

Az összefüggő és egységes számadások hiánya miatt csak megbecsülni lehet, hogy a 18. század első felében mennyit költöttek évente szőlőművelésre összességében – és nem csak a Hegyalján – a Ráday-birtokokon. Az 1733-34-ből fennmaradt számadások azt mutatják, hogy 100 és 500 forint között mozoghatott a szőlőmunkákra, konvenciókra és szőlőműveléshez szükséges eszközök vételére fordított pénzüsszeg a Hegyalján. A többi – nógrádi, honti – birtokon további egy-kétszáz forintot fordíthattak ilyen célra, vagyis mindösszesen a majorsági szőlőművelésre a Ráday-birtokokon évi 200-600 forintot adhattak a 18. század első felében. Ezek az összegek – az 1733. és 1734. évi számadások alapján állítva – a borbevételek negyedét teheték ki. Összehasonlításképpen a divényi uradalomban 1734 és 1743 között 91 és 123 forintot, az alsólendvai uradalomban évi 100-230 forintot, míg a bortermelésre alapozott regéci

⁷⁰⁵ DRERK 0,3962/3; DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Hegyallyai kölcségrül való számadásom 1733b[an] F.F.*; – ezt erősíti Fatavich Ferenc 1749-ben írt levele is: „*Bizony csak a' szedő is a' mint szűk volt eleinten, úgy drága is, mert Sz[ent]péteren petákkal, Tólcsván 6 polturájával fizettem; itt már mások szürettye fogyatkozván, talán 2 garasával is kaphatunk.*” DRERL C/64-8a No. 601.

⁷⁰⁶ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Hegyallyai kölcségrül való számadásom 1733b[an] F.F.*

⁷⁰⁷ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Jeney László Úr Számadása az tőle eladattott borok árarul*

⁷⁰⁸ DRERL C/64-2b 16. d. Galábocs *Galábocsi Halászi szőlő munkájára való költség 1734ben*

⁷⁰⁹ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Anno 1734dik esztendőben a Hegy alyai szöllők[ne]k miveltettsére, fizettem e szerint*; DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *1737 Hegyaliai kölcsignek Rendi is borok száma*

uradalomban évente 2000-4000 forintot fordítottak majorsági szőlőművelésre. Szirmay András a hegyaljai szőlők művelésére 1699 és 1712 között évi 575 és 1155 forint közötti összeget fordított.⁷¹⁰ Míg Szirmay gazdaságában 1700 és 1713 között átlag 120 hordó bor termett, addig, a Rádayaknál az 1720 és 1740 között fennmaradó töredékes kimutatások alapján átlag 50 hordó, vagyis egy hordó bor megtermelése átlag 7-8 forintjába került a földesúrnak.⁷¹¹

Mindezek alapján látható, hogy a 18. század első felében a Ráday-gazdaságban a bortermelés bár kevésbé lehetett jelentős, ugyanakkor a szőlőművelésre nagy figyelmet fordítottak. Arányaiban a majorsági bortermés többszöröse volt a beszedett dézsmabornak.⁷¹² A töredékes adatok azt mutatják, hogy a megtermelt – elsősorban hegyaljai – borokat nagyrészt eladták – például 1734-ben Jeney László által eladott borok – másrészt – főként a nógrádi és honti borok – az uraság kocsmáiban kerültek kimérésre. A korabeli forrásadottságokat tekintve az nem állapítható meg, hogy a szőlőművelés milyen arányú bevételt hozott a többi haszonvételhez képest.

A Kajali Klára halála után, 1741-ben készített urbáriális összeírás alapján, 16 településen volt jobbágyok által bírt szőlő.⁷¹³ Nagyságát tekintve átlagban a Pest vármegyei gazdák bírták a legtöbb kapás szőlőt. A legkevesebb szőlővel a nógrádi birtokok lakosai rendelkeztek, mivel ez a vidék volt a legkevésbé alkalmas a szőlő termesztésére a Ráday-birtokok tekintetében.

83. táblázat. Jobbágyokhoz tartozó szőlők megyénkénti megoszlása 1741-ben⁷¹⁴

Megye	Szőlő (kapás)
Heves	120 (2,26)
Pest	1079,5 (2,37)
Nógrád	113 (0,51)
Nagyhont	68 (1,17)
Összesen	1380,5

Az összeírásban a majorsági szőlők kimutatása nem teljes, mivel a két hegyaljai település, Tarcal és Tállya szőlőterületeinek nagyságát nem rögzítették. Az alábbi táblázatban (84.) feltüntetett 572 kapás szőlőterület közel harmada a honti Sirakon, másik harmada Pécelen volt

⁷¹⁰ Szirácsik Éva, 2005. 107; Oláh József, 2001. 181.

⁷¹¹ Lásd 40. táblázat, Oláh József, 2001. 187-188.,

⁷¹² Szemben a divényi és alsó-lendvai uradalommal, ahol az uradalmak borkészlete elsősorban a jobbágyok szőlőjére alapult. Szirácsik Éva, 2005. 106. A Ráday gazdaságban az 1720-ban összeírt 43 hordó borból 9 volt dézsmabor (21%). DRERL C/64-2b 35. d. Ludány *Borok száma 1720*

⁷¹³ Heves: Ecséd; Pest: Kisharta, Apostag, Dab, Gomba, Gyömrő, Maglód, Pécel; Nógrád: Halászi, Galábocs, Herencsény, Becske; Hont: Ipolykeszi, Nagycsalomja, Sirák, Felsőpribely

⁷¹⁴ Az adatok után zárójelben az egy családfőre vetített számot rögzítem.

található. Amint az a 83-84. táblázat adatainak összevetéséből kitűnik, a majorsági-úrbéres szőlő területek aránya egyharmad-kétharmad volt Kajali Klára halála után, ugyanakkor a hegyaljai birtokok – nem ismert – adataival együtt, a majorsági területek aránya ettől magasabb volt.

84. táblázat. Majorsági szőlőterületek vármegyei megoszlása (község (k) és pusztá (p) száma)

Megye	Majorsági szőlő (kapás)
Abaúj	-
Gömör	-
Heves	70 (k: 2)
Hont	155 (k: 1)
Nógrád	92 (k: 2)
Pest	255 (k: 2 p: 1)
Összesen	572

A 18. század második felében fontos bevételi forrása volt a családnak a borral való bel- és külföldi kereskedés. E században a tokaji aszúszőlőbor és az eszencia⁷¹⁵ mind a történelmi Magyarország területén, mind Konstantinápolyban, Drezdában, Poroszországban kedvelt termék volt. A Ráday-család külföldi kereskedése elsősorban Bécsre koncentrált, ahol Nagy István, a református egyház ágense segítségével árulták a borokat. Nagyrészt a kiváló minőségű hegyaljai borokból befolyó bevételek tették lehetővé Ráday I. Gedeon számára a péceli családi rezidencia – négy évtizedig húzódó – bővítését.⁷¹⁶

A 18. század második felében I. Gedeon felesége, Szentpétery Katalin révén tovább bővült a családi szőlőterület. Ebben az időszakban került a famíliához a Borsod vármegyei sajószentpéteri (Kígyós) szőlő, 1749-ben pedig a tarcali Baksóban lévő szőlőterületük növekedett, miután Szentpéteri Erzsébet – Katalin testvére, gróf cegei Wass György házastársa – a neki osztályba jutott részét adta el Katalinnak és Gedeonnak 2000 rajnai forintért.⁷¹⁷ A 18. század második felére vonatkozóan is elmondható az, hogy a rendelkezésre álló források, számadások igen töredékesen maradtak csak fenn. Inczedy Mihály – pontos tisztsége nem ismert – 1749-ben a tarcali határban lévő Baksó, mestervölgyi és szentkereszti szőlőkre

⁷¹⁵ Az eszencia a legértékesebb volt, az aszúszemekből nyomás nélkül kicsepegő magas cukortartalmú nektár. Berecz Ágnes, 2016. 14.

⁷¹⁶ A Ráday-család 18. század második felében folytatott bortermelését részletesebben tárgyalja: Berecz Ágnes, 2010. (kézirat)

⁷¹⁷ Ezt a szőlőt még Szentpéteri Katalin szülei, András és Szemere Kata vették zálogba Becskeházi Máriától 1732-ben és 1738-ban, majd folyamatosan aukciókat fizettek rá Becskeházinak. DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter 1732. február 26., uo. No. 7. 1738. április 12. Ezt a szőlőt később Szentpéteri Katalin örökölhette, 1757-ben már tőlük vett fel Becskeházi 200 rajnai forintot aukcioul. DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter, 1757. június 10.; DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal No. 37. 1749. január 14.

összesen 671 rajnai forint 69 dénárt fordított.⁷¹⁸ 1776-ban a tarcali és szentpéteri szőlőkre 125 rajnai forint 88 dénárt költöttek.⁷¹⁹ Az 1760-as években több évből is maradt fenn kimutatás a hegyaljai és szentpéteri bortermésről. Ezek adatait az alábbi (85.) táblázaton összegeztem.⁷²⁰ Látható, hogy a hegyaljai bortermés ingadozó volt, ugyanakkor az aszúszőlőbor termése évente több, mint 60 átalag⁷²¹ volt, míg az eszencia 3-5 átalag között készült.

85. táblázat. Bortermés a hegyaljai birtokokon az 1760-as években

	1763	1765	1766	1767
	Átalag			
Aszúszőlőbor	38	65	61	62
Eszencia	3	4	-	5,5
Máslás	-	14	-	
Ürmös	-	3	4	4
Ordinarium	-	-	-	14
Összesen	41	86	65	85,5

A fennmaradt adatok arra engednek következtetni, hogy a 19. század első felére a szőlőtermesztés jelentősége csökkent a Ráday-birtokokon. Ekkor bortermő birtokok nagyrészt a ludányi uradalomban voltak találhatóak. A pesti Ikladon, a nógrádi Halásziban, Galábocson, a nagyhonti Sirakon, a borsodi Sajószentpéteren, valamint a zempléni Tarcalon – Tállya ekkor már nem volt a család kezében – foglalkoztak szőlőműveléssel, bér munkásokat alkalmazva.⁷²² Tarcalon nem ismert a szőlőterület nagysága, az összes többi 79 1/3 holdat tett ki. A péceli uradalomban szőlő mindössze Pécelen, valamint a szomszédos maglódi határban volt található, összesen 20 hold (86. táblázat).⁷²³ A szőlők értékét 1807-ben 15.103 forintra, az 1808. évi osztály alkalmával összesen 21.422 forintra becsülték.⁷²⁴ Halásziban átlag 15, Galábocson 51,

⁷¹⁸ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Inczédi Mihály Uram számadása 1749ben*

⁷¹⁹ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *1776dik Eszt. Hegyallyai szőlők szüreti Költségnek Introitusának és Exitussának, úgy azon szőlőknek azon Eszt. Procreatioinak Specificatioja. per me A.B.*

⁷²⁰ Felhasznált források: DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal *Asszú Szőlő Boroknak Classificatioja p[ro] An[n]o 1763., uo. 1765dik Esztendőbeli Hegyallyay Asszú Szőlő Borok[na]k Classificatioja.; uo. 1767dik esztendőben Termet Hegyallyai Borok[na]k a Lajstroma; uo. 1766dik Esztendőb[en] termet Hegyallyai Borok Lajstroma*

⁷²¹ 1 tokaj-hegyaljai átalag = 1/2 tokaji hordó = (18. sz. elejétől 1807-ig) 90 pozsonyi icce = 75,54 l

⁷²² 1797–1799 között 80 rénes forint 52 krajcárt fizettek ki a szőlődöntőknek és trágyaöntőknek. DRERL C/64-2c 66-7, részletes kimutatás található az 1800-as évekből (hiányos az évszám) a tarcali szőlőkre tett munka kiadásairól. A fizetett munkások között találunk felvigyázót, vincellért, szőlőpásztort, pincepásztort és hegykerülőt is. DRERL C/64-2c 68-3. A Ráday-család kevésbé lehetett jártas a szőlőművelésben, erre enged következtetni Ráday III. Pál Furthinyi József inspektorhoz írt levele 1813-ból, amikor országosan rossz szüret volt: „Ország szerte a szüret mindenütt rossz, mennyivel inkább énnálam mint akin a szőlő munkára nézve az az Isten átka legyen, hogy még az Eleimnek sem volt soha a szőlője jó munkába.” DRERL C/64-2c 70/2. Gazdaságot illető levelek és rendelések 1811–1813 No. 20. (1813. október 20.)

⁷²³ DRERL C/64-2c 68-7. Második mód szerint való nyilazás 1809iki B nyíl

⁷²⁴ DRERL C/64-2b 46. d. (Pécel) 1808. augusztus 20. Combinatiok, DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

Sirakon 40 akó bort, Sajószentpéteren 42 akó bort és 2 puttony aszú szőlőt, Tarcalon pedig 39 hordó bort és 8 ½ puttony aszú szőlőt termettek a hegyek becslés szerint, Pécelen ez a szám 200 akó volt. Az 1809-ben készült tabella szerint összesen 731 akó volt a majorsági bortermés, ehhez jött még a földesúrnak járó kilencedből 733 ¼ akó bor bevétel.⁷²⁵

Szécsényhalászi határában a szőlők alatt tágas pince, Ikladon prés- vagy borház volt a szőlőhegyen, amely mellett egy hosszú pince húzódott, Tarcalon pedig a „felső házhoz” tartozó borház és egy „jó téres pince” állt a bortermés tárolására. A galábocsi szőlőben borház, Sirakon vincellérház, Sajószentpéteren csak egy „rossz gunyhó” állt rendelkezésre. Pécelen a borház tágas pincével és a granariummal állt egy fedél alatt.⁷²⁶ Az 1820-as években a borbevételből származó jövedelem kevésbé jelentős voltát mutatja (87. táblázat), hogy a gabona, gyapjú, olfa mögé a negyedik helyre szorult, átlagban az összes jövedelem alig 3%-át tette ki.

86. táblázat. Majorsági szőlőterületek uradalmankénti megoszlása és becslült jövedelme/értéke (1807)⁷²⁷

Uradalom	Szőlő hold	Becsült érték forint	Mindösszesen	
			hold	forint
<i>Péceli</i>	20	4031,21	12.542 4/8	30.909 4/8
<i>Ludányi</i>	79 1/3	11.072 1/8	5058 4/8	21.066 3/8
Összesen	99 1/3	15.103 ¼	17601	51.975 7/8

87. táblázat. Borból származó jövedelem 1818 és 1826 között⁷²⁸

Év	Bor árából		Összes jövedelem
	Forint	Arány	Forint
1818	-	-	76.732
1820	422	0,7%	60.326
1821	2221	3,5%	63.459
1822	-	-	60.320
1823	3100	5,47%	56.643
1824	1966	3,9%	50.393
1825	3532	7,51%	47.009
1826	2055	4,7%	43.691
Összesen	13.296	2,9%	458.576

⁷²⁵ C/64-2c 68-7. Második mód szerint való nyilazás 1809iki B nyíl

⁷²⁶ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807

⁷²⁷ A táblázatos kimutatásban a tört holdakat nem számolták össze, valamint van hogy rosszul van összeadva az összegzes (pl. a péceli nyílnál az erdő nem 1921 [ahogy a forrásban szerepel] hanem 2021), így én az adatokat az összeírás számadataira alapozom. DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.; táblázatos kimutatás: DRERL C/64-2c 68-7. Második mód szerint való nyilazás 1809iki B nyíl

⁷²⁸ DRERL C/64-2c 68/2 Pénzbeli jövedelmek protocolluma 1818-1826

4. Rétek, legelők, erdők

A rétek, legelők és erdők állapotáról, nagyságáról és hasznáról az országos, valamint a családi urbáriális összeírások segítségével alkothatunk képet. Az 1715., 1720. és 1728. évi összeírások alapján a rétek általában jók, vagy középszerűek voltak a Ráday birtokokon. A honti,⁷²⁹ és nógrádi⁷³⁰, Ipoly mentén elterülő falvak a folyó áradásainak voltak kitéve, míg a solti részek⁷³¹ lévő településeket a Duna áradása veszélyeztette. Egy kaszás nagyságú rét után átlag 1 szekér széna termett, de voltak helyek – így a honti Felsőpribely, és a pesti Gyömrő – ahol 1715-ben 3 kaszás rét után 2, illetve 1 szekér széna termett, a solti Apostagon és Dabon pedig 2 kaszás rét után 1 szekér termés.⁷³²

Az 1741. évi urbáriális összeírás lehetőséget ad az úrbéres és majorsági rétek összehasonlítására. Ekkor a Rádayak hatalma alatt álló lakosokat figyelembe véve, egy főre vetítve a nagyhontiak bírták a legtöbb rét területet, míg a Pest vármegyeiek alig több, mint 1 szekér nagyságú rétet tudhattak magukénak. Az állatállomány ellátása érdekében fontos volt a majorsági rétekről begyűjtött széna mennyisége. Ezek több, mint 40%-a Nógrád, közel 30%-a Pest vármegyében helyezkedett el. Összességében 514 szekér szénára becsülték az innen begyűjtött széna mennyiségét,⁷³³ amit a földesúr hatalma alá tartozó lakosok kaszáltak le, gyűjtötték össze és hordták be az uraság számára (88. táblázat).⁷³⁴

A 18. század második felére vonatkozóan a rétek – valamint a lentebb tárgyalt legelők – tekintetében nem maradt fenn olyan kimutatás, ami alapján fel lehetne térképezni azok nagyságát vagy hasznát.

⁷²⁹ Ipolyvece, Nagycsalomja

⁷³⁰ Ludány, Halászi, Terbeléd

⁷³¹ Apostag, Dab

⁷³² Az 1715. évi és 1720. évi összeírások megtalálhatóak: <https://adatbazisokonline.hu/> (letöltés ideje: 2021.03.09.). Az 1728. évi összeírás: Borosy András, 1997. Nógrád vármegye 1728. évi összeírása: MNL-NVL IV.7.a No. 4.

⁷³³ Összehasonlításképpen a Zichy család divényi uradalmában – amelyhez 1736-ban 61, főként Nógrád vármegyében fekvő település tartozott – a Rákóczi-szabadságharcot követően 1743-ig évente 32-136 szekér szénát kaszáltak. Szirácsik Éva, 2005. 14, 108.

⁷³⁴ Fejenként egy napi kaszálásra és termény behordásra voltak kötelezve a hevesi ecsédiek, a Pest vármegyei dabiak és a gombaiak. DRERL C/64-2a 8. kötet

88. táblázat. Úrbéres és majorsági rétek megyénkénti megoszlása 1741-ben⁷³⁵

Megye	Rét (szekér)		
	úrbéres		majorsági
	Ház után való	Irtvány	
Abaúj	-	-	18
Gömör	-	-	36
Heves	96 (1,81)	-	50
Nagyhont	177,5 (3)	114 (1,96)	35
Nógrád	348,5 (1,59)	437,25 (1,99)	226
Pest	532,5 (1,17)	-	149
Összesen	1154,5 (1,47)	551,25 (1,99)	514

A 19. század elején a ludányi és péceli uradalomhoz tartozó majorsági rétek foglalata összesen 3523 ½ hold volt, melynek 90%-a a péceli uradalomhoz tartozó Pest vármegyei birtokokon helyezkedett el, azonban ennek 80%-a árendába volt bocsájtva. Az egész rétállomány (a haszonbérbe adottak is) termését 1807-ben 2093 szekér szénára, éves jövedelmét 20.686 forintra becsülték. A Pest vármegyei Locsod pusztán, a gömöri Csomán, Sőregen és Ajnácskőn valamint a nógrádi kis- és nagykeresztúri pusztán sarjútermést⁷³⁶ is összeírtak, összesen 62 szekérnyit 582 forint értékben, Pécelen pedig 2500 kéve nádat becsültek 6 forintjával 250 forintos évi bevételre.⁷³⁷

Legelő a 18. század elején csak néhány községben volt elegendő,⁷³⁸ inkább jellemző volt, hogy nem volt a községnek elég legelője⁷³⁹ és emiatt a szomszédban, szomszédos pusztában béreltek azt. Példának okáért a gyömrőiek a délre található Péteri pusztát, a péceliek az észak-keletre lévő Locsod pusztát, a gombaiak a dél-keletre található Káva pusztát árendálták. 1728-ban a pesti és solti részeken összesen 1060 allodiális szarvasmarha és ló, valamint 1350 allodiális juh tartására elegendő legelőt írtak össze a Rádayak által is bírt községekben.⁷⁴⁰

A rétekhez hasonlóan a 19. század elején a legelők nagy része (77%) is a péceli uradalom területéhez tartozott. A ludányi uradalomban jelentősebb legelők csak Alsóludányban, Szécsényhalászikban, Pöstényben és Lucinban voltak. A legelők térsége összesen 7644 5/8 holdat tett ki, amit szarvasmarha- és juhtartásra használtak, azonban ennek is 64%-a haszonbérbe volt adva. Leginkább erdei legelők voltak a nógrádi Galábocson, Kisgergén,

⁷³⁵ Az adatok után zárójelben az egy családfőre vetített számot rögzítem.

⁷³⁶ Őszi másodkaszálás.

⁷³⁷ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁷³⁸ Ecséd [Heves], Nagycsalomja, Ipolyvece [Hont], Terbeléd, Baglyasalja [Nógrád]

⁷³⁹ Nógrádi és a pesti, solti birtokok nagy része

⁷⁴⁰ <https://adatbazisokononline.hu/> (letöltés ideje: 2021.03.09.), Borosy András, 1997., MNL-NVL IV.7.a No. 4.

Herencsényben, Cereden és a gömöri Csomán, Sőregen, valamint a pesti Ikladon. Az erdőkben található legelők községenként 400-800 juh tartására is elegendőek voltak.⁷⁴¹

A 18. század elején erdőkben tűzifára való fa általában mindegyik településen volt, épületfa azonban csak a hegyvidékes területen elterülő birtokokon, így a nógrádi Baglyasalján, Cereden, Galábocson, Herencsényben, Óbáston, Somosújfaluban és Vecseklőn voltak. Egyáltalán nem volt található semmilyen fa Halásziban és Hidegkúton. Gyömrőn tűzifát is máshonnan kellett pénzért venni. Baglyasalján és Herencsényben 100, Somosújfaluban 150 sertés hizlalására elegendő makktermést is becsültek az összeírók. 1728-ban makktermő erdőket írtak össze a nógrádi Baglyasalján (200 sertés), Cereden (150 sertés), Galábocson (20 sertés), Herencsényben (400 sertés), Lucinban (150 sertés), Óbáston (200 sertés), Ragyolcon (60 sertés), Somosújfalun (500 sertés) és Vecseklőn (200 sertés).⁷⁴²

1741-ben a Ráday-család kezelésében lévő – elsősorban a Nógrád vármegyében található – erdők közel 7800 sertés makkoltatására voltak elegendők.⁷⁴³ Ezekre vagy a maga sertéseit hajtotta az uraság, vagy árendába adta a makkoltatást.⁷⁴⁴

Fontos jövedelmi forrás volt a fa is, ugyanakkor a 18. század végére a Nyugat-európai fahiány súlyos krízisbe torkollott, ami az országban is érezte hatását. A földművelés, rétgazdálkodás terjeszkedésével, az irtások miatt egyre kisebb területre szorult az erdők területe, pusztulásához hozzájárultak a földesurak is. A sörfőzés, pálinka- és téglafőzés, de főként a hamuzsírőzés hatalmas mennyiségű faanyagot emésztett el. A 19. század elejére erdőpusztulás nyomai figyelhetők meg a Rádayak erdeiben is. A kis- és nagykeresztúr pusztai erdők „igen el lévén pusztítva”, az osztatlan dobrocsi erdő „csaknem egészen el van pusztítva, semmi hasznat nem ád”, tosoncán pedig még a felosztás előtt egészen elpusztult az erdő. A herencsényi erdőt a pusztítások miatt a földesúr tilalom alá vette „ennek még most semmi haszna nincs, sőt megnövésére 40 esztendő kevés”. Kishartán is „még megkívántatnak legalább 20 esztendők” a

⁷⁴¹ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁷⁴² Az 1715. évi és 1720. évi összeírások megtalálhatóak: <https://adatbazisokonline.hu/> (letöltés ideje: 2021.03.09.). Az 1728. évi összeírás: Borosy András, 1997. Nógrád vármegye 1728. évi összeírása: MNL-NVL IV.7.a No. 4.

⁷⁴³ Pest vármegyei Farkasd pusztán 100, Loocsod pusztán 300, Iklad pusztán 250, a nógrádi Novákon 500, Lucinban 400, Nagykeresztúr pusztán 60, Kiskeresztúr pusztán 30, Márkháza pusztán hasonlóképpen 30, Andrásfalva pusztán 300, Baglyasalján 500, Somoskő pusztán legalább 600, Somosújfalun 800, Cereden 300, Óbáston 500 Kápolnásragyolcon 100, Pusztaragyolcon 400, Monosza pusztán 1000, Szinóbányán 500, Alsóterbeléden 50, Herencsényben 600, Becskén 300, Ipolyvecén 150, (összesen Pest vármegyében 650, Nógrádban 6970; Nagyhontban 150) DRERL C/64-2a 8. kötet

⁷⁴⁴ 1741-ben Farkasd pusztánál jegyzik, hogy Ráday vagy saját sertéseivel eteti az ottani makkot, vagy bérbe adja a makkoltatás. DRERL C/64-2a 8. kötet

vághatóság eléréséig. Péterfalván „*valaha igen nevezetes erdők voltak; de már azok igen nagyon elpusztítottak*”.⁷⁴⁵

A 19. század elején az egész Ráday-birtokállományt tekintve az erdők kétharmada a ludányi uradalomba eső nógrádi és gömöri, valamint a Pest vármegyei Iklad birtokokon feküdt. Az erdők összes területe 6333 5/8 holdat tett ki, melynek becsült értéke ölfá vágásból 7739 forint, makkoltatásból 1313 forint volt. A pesti és nógrádi részeken cser- és tölgy-, ritkábban bükkfaerdők, Gömörben a tölgy- és bükkfa volt a jellemző. Locsod pusztán és Kisgergén kevés gyertyán is termett. Az erdők sok helyen új telepítések voltak, így a galábocsi növendék erdők „*hogy megállapodott idejeket elérhessék, még arra vagy 30 esztendőök kívántatnak*”. A Gömör vármegyei jószágokban az ölfának sem ára, sem kelete nem volt, és mivel helyben nem volt rá kereslet, a messzi piacra való szállítása több pénzt emésztett volna fel, mint amennyit a fa megért. Amint korábban is említettem már, az erdőket legeltetésre is használták az ölfavágás és makkoltatás mellett.⁷⁴⁶

89. táblázat. Az erdők becsült bevételei ölfából és makkoltatásból (1807)⁷⁴⁷

Község	Megye	Nagysága (hold)	Becsült esztendei favágás (öl)	Ölenkénti becsült ára (Ft)	Értéke (Ft)	Makkoltatás becsült bevétele (Ft)	Fa neve
Ludányi uradalom							
<i>Alsóludány</i>	Nógrád	30 ½	7	5	35	–	cser
<i>Galábocs</i>	Nógrád	180	–	–	–	–	cser, tölgy
<i>Kisgerge</i>	Nógrád	284 ½	62	5	310	35	cser, tölgy, kevés gyertyán
<i>Lucin, Kis- és Nagykeresztúr pusztákkal</i>	Nógrád	987 ½	93	5	465	300	cser, tölgy, bükk
<i>Herencsény</i>	Nógrád	150	26	5	130	34	cser, tölgy
<i>Cered</i>	Nógrád	60	25	3	75	34	cser, tölgy, bükk
<i>Tosonca</i>	Nógrád	227 ¾	–	–	–	–	n.a.

⁷⁴⁵ Wellmann Imre, 1979. 136., 164-165, uő, 1933. 144-145., DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁷⁴⁶ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁷⁴⁷ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

Község	Megye	Nagysága (hold)	Becsült esztendei favágás (öl)	Ölenkénti becsült ára (Ft)	Értéke (Ft)	Makkoltatás becsült bevétele (Ft)	Fa neve
<i>Csoma</i>	Gömör	300	150	2	300	250	tölgy, bükk
<i>Ajnácskő</i>	Gömör	53 ¼	35	2	70	25	tölgy, bükk
<i>Péterfalva</i>	Gömör	600	300	–	–	62	cser, tölgy, bükk
<i>Iklad</i>	Pest	1140 ¾	346	7-10	3058	173	cser, tölgy
Összesen		4014 ¼	1044		4443	913	
Péceli uradalom							
<i>Pécel</i>	Pest	539 7/8	36	10-12	400	nincs	tölgy, mocsár
<i>Locsod puszta</i>	Pest	672 4/8	132	10	1320	100	tölgy, mocsár, magyal, gyertyán, juhar
<i>Baracs puszta</i>	Pest	55 4/8	3	12	36	nincs	mocsár
<i>Dab</i>	Pest	120 3/8	24	10	240	nincs	mocsár, fűz, nyár, topoly
<i>Kisharta</i>	Pest	297 3/8	50	10	500	nincs	mocsár, kőris, juhar, szil, fűz, nyár, topoly
<i>Gomba</i>	Pest	14 2/8	-	-	-	-	n.a.
<i>Maglód, Tűzberekkel</i>	Pest	19 4/8	-	-	-	-	n.a.
<i>Rimabánya</i>	Gömör	600	400	2	800	300	tölgy, bükk
Összesen		2319 3/8	645		3296	400	
Mindösszesen		6333 5/8	1689⁷⁴⁸		7739	1313	

⁷⁴⁸ Ez a szám alacsonynak tekinthető. A gödöllői uradalomban 1798 és 1809 között 2089 és 6112 ölet termelnek ki. Wellmann Imre, 1933. 186.

1818 és 1826 között az ölfából származott az összes jövedelem átlag közel 9%-a. A bevétel összes jövedelemhez viszonyított aránya igen ingadozó volt, 1,5% és 17% között mozgott. 1818-tól 1821-ig fokozatos növekedés figyelhető meg, majd 1822-től ez folyamatosan lecsökkent, majd 1826-ban már nem is jegyezték ölfából bevételt, a csökkenés oka nem ismert.⁷⁴⁹

90. táblázat. Ölfából származó jövedelem 1818 és 1826 között

Év	Fa eladásából		Összes jövedelem
	Forint	Arány	Forint
1818	3800	4,95%	76.732
1820	8900	14,75%	60.326
1821	10940	17,24%	63.459
1822	6612	10,96%	60.320
1823	5236	9,24%	56.643
1824	3750	7,44%	50.393
1825	762	1,62%	47.009
1826	-	-	43.691
Összesen	40.000	8,72%	458.576

Az alábbi táblázatokban (91.a-b) összegeztem a 19. század első évtizedére vonatkozóan a Ráday-család kezelésében található rét-, legelő- és erdőterületeket valamint azok becsült jövedelmét/értékét. Ebben a vonatkozásban a legjelentősebb bevételt a kaszálókról begyűjtött széna biztosította, mely több, mint 40%-át adta a becsült jövedelemnek.⁷⁵⁰

91. a-b táblázat. Majorsági rét, legelő és erdőterületek uradalmankénti megoszlása és becsült jövedelme/értéke (1807)⁷⁵¹

Uradalom	Rét	Becsült jövedelem	Legelő	Becsült jövedelem
	hold	forint	hold	forint
<i>Péceli</i>	3140 4/8	17.406	7062 5/8 ⁷⁵²	5776,3
<i>Ludányi</i>	383	3890	582	748
Összesen	3523 4/8	21.296	7644 5/8	6524 2/8

⁷⁴⁹ DRERL C/64-2c 68/2 Pénzbeli jövedelmek protocolluma 1818-1826

⁷⁵⁰ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁷⁵¹ A táblázatos kimutatásban a tört holdakat nem számolták össze, valamint van hogy rosszul van összeadva az összegzés (pl. a péceli nyílnál az erdő nem 1921 [ahogy a forrásban szerepel] hanem 2021), így én az adatokat az összeírás számadataira alapozom. DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.; táblázatos kimutatás: DRERL C/64-2c 68-7. *Második mód szerint való nyilazás 1809iki B nyíl*

⁷⁵² A péceli legelő felmérés alatt volt ekkor, így ez az adat hiányzik. Közös osztatlan legelők voltak: Pécel, Vasad puszta, Gomba, Dab, Kisharta

Uradalom	Erdő	Becsült érték		Mindösszesen	
	hold	fából (ft)	makkoltatásból (ft)	hold	forint
<i>Péceli</i>	2319 3/8	3296	400,00	12.542 4/8	30.909 4/8
<i>Ludányi</i>	4014 1/8	4743	613,30	5058 4/8	21.066 3/8
Összesen	6333 5/8	9052 2/8		17601	51.975 7/8

5. Haszonvételek – kocsmá, malom, mézárszék, vengédfogadó

A kisebb királyi haszonvételek eredete a feudális tulajdonjogra vezethető vissza, a földesúri földtulajdonjog része volt, amivel a földesúri jogokat és privilégiumok illettek. Ide tartozott a bor-, sör-, pálinkamérés, mézárszék tartása, húskimérés, boltnyitás, sóárulás, országos és hetivásár tartása, vámszedés, révhasználat, malomtartás, halászat, vadászat és madarászat joga.⁷⁵³

A Ráday-gazdaságban ezek közül a kocsmáltatás, mézárszék- és malomtartás jogát gyakorolták. Ráday I. Pál és Kajali Klára gazdálkodása idején elsősorban – de nem kizárólagosan – az ispánsági központokban működtettek kocsmákat, így Cereden, Ludányban, Lucinban, Pöstényben, Somosújfalun valamint Szinóbányán.⁷⁵⁴ A kocsmákon elsősorban majorsági borokat mértek ki, ugyanakkor kisebb mértékben dézsmaborokat is eladtak. 1720-ban a termelt siraki borok közel háromnegyede került a 6 kocsmára, a befolyt 5 hordó dézsmaborból 1-1-hordó ment a ceredi, lucini, ludányi és somosújfalusi kocsmákra, egy pedig Losoncra.⁷⁵⁵ Az ez évi kocsmaszámadások csak Ludány esetében jelzik, hogy ott a bor mellett sört is árult Tanczek István kocsmáros. Szintén Ludányban az 5 hordó siraki bor mellett három hordó pribelyi dézsmabort is kimértek ekkor.⁷⁵⁶ A kocsmára adott borok és azok árainak összevetéséből is kitűnik, hogy a dézsmabor értéke akónként átlag 1 forinttal maradt el a majorsági borokhoz képest, összességében emiatt a ludányi kocsmára adott borok értéke kevesebb volt, mint a többi kocsmán elfolyt bor értéke. Összességében 1720-ban 622 forint értékben adott bort Ráday a kocsmákra, ennek 87,5%-a származott majorsági termelésből.⁷⁵⁷

⁷⁵³ Orosz István, 2002. 281.

⁷⁵⁴ Szinóbányán csak az 1720-as évek végéig működtettek a Rádayak kocsmát, utána a birtok is kikerült a család kezeléséből. A Szinóbányára vonatkozó családi iratok 1726-tal zárulnak, további sorsa ismeretlen. 1728. májusában Ráday Pál kalendáriumban írt a szinóbányai terminusról de erről bővebb információ eddig nem került elő. DRERL C/64-2b 57. d. Szinóbánya; DRERK 0,3962/8 (1728)

⁷⁵⁵ 1720-ban DRERL C/64-2b 35. d. Ludány Borok száma 1720

⁷⁵⁶ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány

⁷⁵⁷ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány kocsmá számadás 1720

92. táblázat. Kocsmákra adott borok mennyisége és értéke 1720-ban⁷⁵⁸

Helység	Kocsmára adott bor	Ára	Átlag 1 akó/forint
	akó	forint	
Ludány	57,5	194,9	3,38 ⁷⁵⁹
Somosújfalú	29 1/5	126,2	4,27
Cered	25	107,24	4,28
Lucin	39 ¼	145,65	3,71
Pöstyény	10 ¾	48,37	4,5
Összesen	161 2/3	622,36	3,85

A színóbányai kocsmára 1721-ben 21 akó bort adtak, melynek ára 87 forint 52,5 dénár volt, vagyis akónként átlag 4,16 forint.⁷⁶⁰ 1722-ben az alábbiak szerint alakult a borok fogyása és azok értéke:

93. táblázat. Kocsmákra adott borok mennyisége és értéke 1722-ben⁷⁶¹

Helység	Kocsmára adott bor	Ára	Átlag 1 akó/forint
	akó	forint	
Ludány	48	160,64	3,34
Somosújfalú	32 ¾	129,35	4
Cered	25	99,42	4
Lucin	39 ¼	135,72	3,45
Pöstyény	10 ¾	41,85	3,89
Összesen	155,75	566,98	3,64

A fenti két táblázatból kitetszik, hogy a legjelentősebb forgalmú kocsmá a birtokközpontban, Ludányban volt található, a legkevésbé forgalmas pedig a nem messze található Pöstyény pusztán.

A kocsmá számadásokból kitűnik, hogy elsősorban a siraki és galábocsi borokat, valamint a pribelyi dézsmaborokat árulták, a hegyaljai borok kocsmákra való viteléről mindössze 1723-ból van adatunk, ekkor az összeírt 53 hordóból 1 a ceredi, 4-4 a lucini és ludányi, 8 a somosújfalusi és 10 a színóbányai kocsmára került, vagyis összességében a termelt hegyaljai bor fele került a kocsmákra ebben az évben.⁷⁶² A saját borok árulása mellett vett borokat is kimértek. Példaként hozható, hogy 1719-ben a ludányi kocsmán börzsönyi, budai vörös- és

⁷⁵⁸ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány

⁷⁵⁹ Külön választva a majorsági és dézsmaborok akónkénti árát: dézsma: 2,82 ft/akó, majorsági: 3,89 ft/akó

⁷⁶⁰ Sopronban ugyanezen évben (1721) egy akó bor eladási ára 1381 dénár volt. Az 1720-as években a szabad királyi városban a bor akóját 1000 és 1783 dénár között adta. Szántay Antal, 2018. 143-143.

⁷⁶¹ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány

⁷⁶² DRERL C/64-2b 59. d. Tarcál 25 Februári adta bé ezen jegyzést a borokról Pintér Pál

fehérbort, valamint szelényi bort, a somosújfalusi kocsmán gombai vörösbort, budai, nyéki, szurdokpüspöki és szelényi borokat is kimérték, de a többi kocsmára is kerültek vásárolt borok.⁷⁶³

A borok mellett sört és pálinkát is árultak a kocsmákon, ezekről azonban csak szórványos adatokkal rendelkezünk az 1720-as, '30-as évekre vonatkozóan. Kevésbé volt jelentős a pálinka árulás, a fennmaradt információk arra engednek következtetni, hogy pálinkát Kajali Klára haláláig nem minden kocsmán árultak. Bizonyosan a ludányi, lucini és somosújfalusi kocsmákon mérték ki, máshol erre vonatkozóan nem utal forrás. 1723-ban a ludányi kocsmára 14, a lucinira 16 öreg icce pálinkát küldtek.⁷⁶⁴ 1726-ben Bolla Jakab kocsmáros a 143 ½ öreg icce kézhez vett pálinka után 43 forint 5 dénárral (iccenként 30 dénárral) tartozott a földesúrnak.⁷⁶⁵ A pálinkát somosújfalusi és pöstényi pálinkafőzők, valamint zsidók készítették.⁷⁶⁶

Sört az 1720-as években a somosújfalusi Miller János főzött a kocsmákra. 1723-ban Pintér Pál számot vetve Miller serfőzővel és az újfalusi, ludányi, ceredi, lucinyi kocsmárosokkal a sörre összesen 640 forint 89 dénárt vett fel.⁷⁶⁷ 1722-ben összesen 566 forint 99,5 dénár értékben folyt el bor az öt kocsmán,⁷⁶⁸ vagyis a sörfogyasztás jelentősebb lehetett a kocsmákon, mint a boré, főként, hogy a nagyobb összeg, több akót is jelentett, hiszen például Cereden 1723-ban a sörnek akónkénti átlagára 2 forinttal volt olcsóbb, mint a boré.⁷⁶⁹

A Ráday-családnak a 18. század első felében elsősorban vízimalmok voltak – melyek a folyók, patakok, időszakos vízfolyások erejét hasznosították. Így főként a nagyobb folyók mentén elterülő birtokain voltak találhatóak, úgymint az Ipoly folyón: Nagycsalomján, Ipolyvecén és Halászbán. A Rákos patakon Pécelen, Ikladon a Galga folyón, Gortván a Gortva patakon és Gibárton a Hernád folyón. A török kiűzése utáni időszakban, a 18. század elején a malmok nagyrészt elpusztulva várták a felújításukat, újraépítésüket. A nagycsalomjai elpusztult malom építésére még Kajali Pál, valamint Kajali András özvegye, Baratnaky Magdolna egyezett meg 1707-ben Molnár Mártonnal és Pállal.⁷⁷⁰ Iklad pusztán 1713-ban egyezett meg Ráday Pál,

⁷⁶³ DRERL C/64-2c 62/2 *Lajstroma az Korcsmakon el költ Bornak a 13 May 1719. az új szüretig Anni 1720*

⁷⁶⁴ DRERL C/64-2c 62/2 *Hova menyit vitek a d. 15. októbri kezdődöt új rovásra bé adot pályinkábül*

⁷⁶⁵ DRERL C/64-2c 62/2 1725 *Esztendőre való Jegyzés Bola kocsmárosa a Pályinkárúl*

⁷⁶⁶ Néhány példa ennek alátámasztására a kalendáriumokból: 1724 *Sztaniszló vásárakor adot az Ujfali kocsmáros Bala ugyan új fali pályinka háztúl kezemhez 8 rénes forintot az előtt is Pintér Pál által adót 8 Renes forintot* DRERK 0,3962/4-2; 1724. augusztus *Ez idei rosot vitek Pöstényi pályinka házhoz 7 kilát uo.* 1725. január *Szent Pál napkor adtam a Pöstényi Pályunkásnak Pályinka főzésért 2 Talért* DRERK 0,3962/5-2 etc.

⁷⁶⁷ DRERL C/64-2c 62/1 *Pintér Pál számadásának Introitus*

⁷⁶⁸ DRERL C/64-2b 35. d. 1722. június 17.

⁷⁶⁹ Sör akónkénti átlagára 1,19 Ft, bornak 3,28 Ft. DRERL C/64-2b 12. d. Cered

⁷⁷⁰ DRERL C/64-2b 40. d. Nagycsalomja No. 3.

Mátyás Jánossal malom felállításáról, Halászában pedig viszonylag későn, 1729-ben kérték a lakosok Rádayt, hogy a tulajdonában lévő, de az idők folyamán elpusztult malom helyett újat építhessenek.⁷⁷¹ A péceliekkel 1715-ben egyezett meg Pál a malom iránt, mely szerződés egyben mutatta a jobbágyokhoz való viszonyulását is. Fáy Ferenc ugyanis egy korábbi megegyezés ellenére kiváltotta Ráday falubeli részét is és mindjárt „erőszakos és kegyetlen uralkodással kezdvén a jobbágyságot rabotára” kényszerítette, és a malmokat elfoglalta. Emiatt kérték a péceliek, hogy Pál váltsa ki Fáytól a birtokot, amihez ők maguk pénzzel is hozzájárultak. Ráday hitet tett arra, hogy míg Fáy vissza nem váltja a jószágot, a pécelieket meghagyja a malmok békességes birodalmában, ha pedig a jövőben kezükhöz akarnak venni a malmot, azt csak a becsértéke, valamint a péceliektől kölcsön kapott pénz letétele után tehetik meg.⁷⁷²

A földesúr a malmokat molnármestereknek adta bérbe, részletesen szabályozott szerződéseikben minden esetben kikötötték, hogy a molnár tartozik a malom épületét jó karban tartani, ha valami tönkre megy, azt megcsinálni, a malombeli jövedelmeket – amelynek egyharmada a molnárt, kétharmada a földesurat illette – feljegyezni. Azt is meghatározták, hogy a molnár mindaddig bérelhesse, amíg ő, vagy utóda fenn tudja tartani a malmot, olykor egészen halálig bírhatta a szerződés szerint. Ha önként el akart állni a malomtól, az abban tett munkáit megbecsülve, az utána következő molnár köteles volt azt kifizetni. 1737-ben az ikladi malom esetében meghatározták azt is, ha új malomkövet kellene venni, akkor annak harmad részét a molnárnak kell fizetnie.⁷⁷³

A malmok jövedelméről a 18. század első felére vonatkozóan kevés adattal rendelkezünk. Mindössze a gibárti malom jövedelméről maradtak fenn 1732 és 1736 közötti számadások, valamint az 1732-1733. évi nagycsalomjai malomvámról⁷⁷⁴ kimutatás. Eszerint 1732-ben több ízben összesen 96 kila malomvám búza mérődött a Rádayak számára, 1733. januárjában pedig 18 kila. Az 1732. évi malomvám búza 40%-át liszté őröltetve Ludányba vitette a csalomjai ispán. A gibárti malom 5 évi jövedelmét az alábbi táblázaton összegeztem. Ebből látszik, hogy a malomforgalom nagy része a búzán, kisebb részt az árpán és tavaszi búzán alapult.

⁷⁷¹ DRERL C/64-2b 17. d. Halászi No. 12.

⁷⁷² DRERL C/64-2b 42. d. Pécel No. 179.

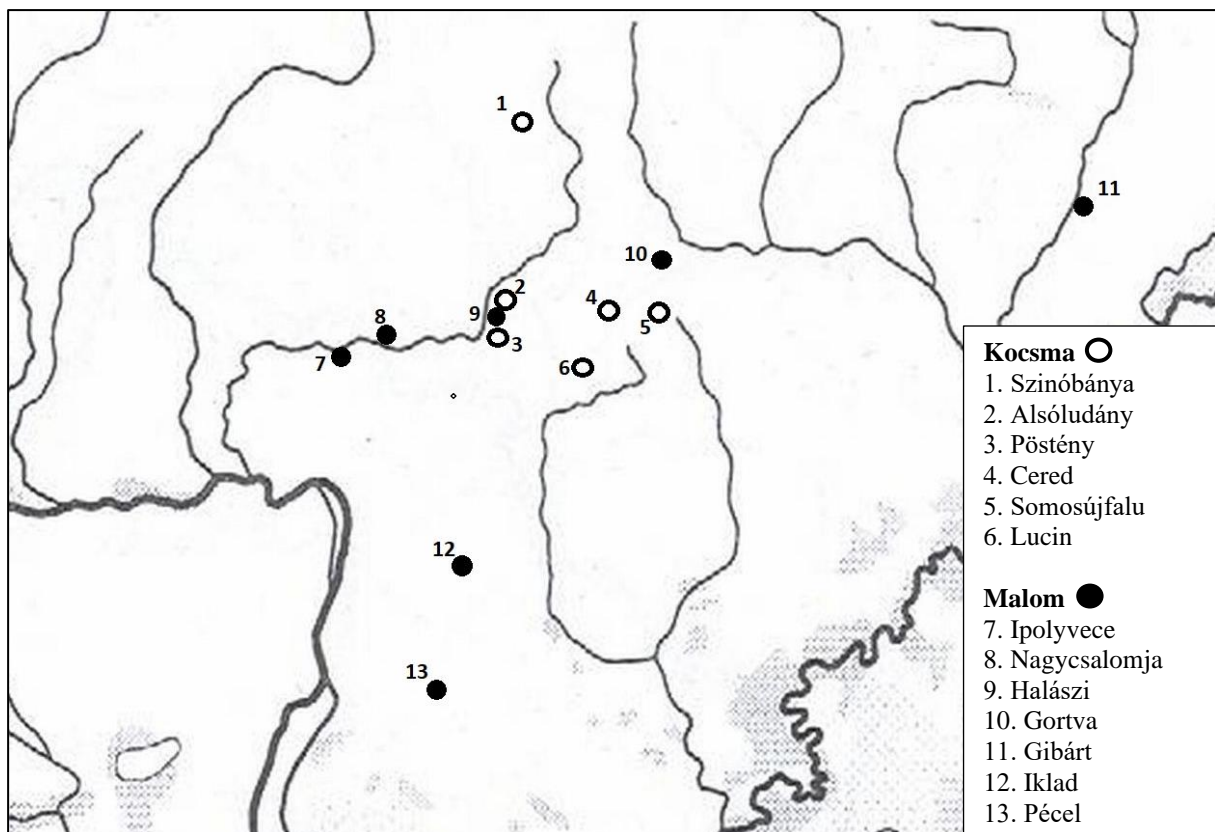
⁷⁷³ DRERL C/64-2b 12. d. Iklad No. 12; további szerződések: C/64-2b 43. d. Pécel 1750-1780 d.n. – Ráday Pál egyezsége Lőrinc molnármesterrel; C/64-2b 22. d. 1. pallium Iklad *Ikladi Mólnáral 1736ban költ Levél*

⁷⁷⁴ Az őrletők által leadott malomvám, az őrlemény 1/10-ét tette ki. Maksay Ferenc, 1973. 286.

94. táblázat. Gibárti malom jövedelme 1732-1736 között⁷⁷⁵

Dátum	Búza		Árpa	Rozs		Tavas		Malompor		Szalad		Kása	Dara
	köböl	véka	köböl	köböl	véka	köböl	véka	köböl	véka	köböl	véka	véka	véka
1732.11.28.	182		15	-	-	-	-	31	1	6	1	1	1
1733.11.14.	139	3	-	27		21	1	11	3	2		2	2
1734.11.15.	93	2	-	10	1	14	3	10			2	1	1
1735.12.31.	85	3		17		8		10	2	1		1	-
1736.11.05.	46	1	-	15	3	1	2	12	1	-	-	-	-

13. térkép – Kocsmák és malmok a Ráday-birtokokon I. Pál idejében

A 18. század második feléből fennmaradt haszonbérszerződések, konvenciók és számadások arra utalnak, hogy Ráday I. és II. Gedeon idejében a haszonvételek – kocsmák, vendégfogadó, mézárszék, malom – a Pest-Solt-Pilis vármegyei Ikladon és Tetén⁷⁷⁶, Hartán és a Pletrich Jánossal közösen bírt Dabon, valamint Apostagon nagyrészt árendába voltak adva, amely a földesúrnak csak közvetett, igaz évente fix bevételt jelentett. 1760-ban Gedeon, az ikladi pálinkaházat és belső kocsmát az aszói Glósz Jánosnak 3 évre évi 200 forintért adta árendába.

⁷⁷⁵ DRERL C/64-2b 16. d. Gibárt - *Gibárt Malom jövedelmerül való Jegyzés 1732ben*

⁷⁷⁶ Iklad és Tete csak rövid ideig volt árendában; a tetei kocsmák építéséről 1756-ban tudósított Fatavich Ferenc DRERL C/64-8a No. 647. 1756. november 4.

1771-ben ugyanezt Márton Jakab nevű zsidó bérelte évi 300 forintért.⁷⁷⁷ 1771-ben a Pletrich Lászlóval fele-fele arányban bírt dabi kocsmá- és mészárszékbeli jussát adta évi 60 rajnai forintért dabi jobbágynak Ráday.⁷⁷⁸ Két évvel később az izsáki görög, Sándor Pál kötött haszonbérszerződést, melynek értelmében Sándor 4 évre, évi 400 rajnai forintért vette bérbe a hartai vendégfogadót, serházat, szárazmalmot és mészárszéket, valamint a belső kocsmá Szent György naptól Szent Mihály napig tartó urbáriális jussát. A hartai lakosoknak Szent Mihály naptól Szent György napig volt szabad a borárulás, Szent Mihály naptól Szent György napig viszont a belső kocsmán nem árulhattak sem bort, sem sört, sem pálinkát. 1776-ban Sándor Pál lemondott az árendáról, ezután Ráday hartai embereinek adta 5 évre, évi 450 forintért a vendégfogadót, serházat, szárazmalmot, mészárszéket és boltot – amely korábban zsidó árendásnak volt kiadva – ugyanolyan feltételekkel ahogy azt korábban Sándor Pál bírta.⁷⁷⁹ 1781-ben az apostagi jobbágynak is árendába vették 6 évre Ráday Gedeon és Pletrich László kocsmabeli jussát 150 rajnai forintért, a mészárszéket 30 rajnai forintért.⁷⁸⁰ A kishartai rész folyamatosan haszonbérbe volt adva az 1780-as években is. 1786-ban Lévy Ádám árendálta évi 300 forintért a vendégfogadót és a belső kocsmabeli juszt, ahol egész évben árulhatott bort, sört és pálinkát, míg a helység csak Szent Mihálytól Szent György napig árulhatta borát.⁷⁸¹ 1787-ben a hartaiakkal is újabb egyezséget kötöttek három évre (amelyet 1791-ben két évre meghosszabbítottak), ennek értelmében évi 300 rajnai forintért nem csak bort, hanem sört és pálinkát is árulhattak a kocsmán, valamint szabadságot kaptak a Dunán való halászatra és vadászatra is.⁷⁸² A tetei kocsmá kiárendálására 1783-ban került sor, ekkor II. Gedeon adta 3 évre, évi 25 rajnai forintért Kovács Ferencnek és Enko Vats János.⁷⁸³

A fentieken túl a 18. század második felében kocsmá működött Pest-Pilis-Solt vármegyében Pécelen, Ikladon és Vasadon, Nógrádban Ludányban és a Lucin mellett Pogányváron (ahol 1749-ben már „*roskadó félben vagon az hajdani*” kocsmá).⁷⁸⁴ Vendégfogadó – melyek

⁷⁷⁷ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad No. 5. 1760. január 26.; uo. No. 73. 1771. április 8.

⁷⁷⁸ DRERL C/64-2b 14. d. Dab II. 1772. július 2.

⁷⁷⁹ DRERL C/64-2b 18. d. Harta 1. köt. *Contractus Arendatitius super Beneficiis Regalibus in f. 450. Communitati elocaris.* 1774. július 14.; 1776. december 1.

⁷⁸⁰ DRERL C/64-2b 11a d. Apostag *Exarendatio Regaliu[m] beneficioru[m] et D[omi]nialium Apostagiensiu[m]* 1781. május 27.

⁷⁸¹ DRERL C/64-2b 18. d. 1. kötet No. 45. 1786. november 1.

⁷⁸² DRERL C/64-2b 19. d. 11. köt. 1. pall. 1787. december 13.

⁷⁸³ DRERL C/64-2b 59. d. Tete 1783. október 1.

⁷⁸⁴ DRERL C/64-8a No. 593. 1749. május 23.

nagyrészt árendában voltak adva – Pogányváron,⁷⁸⁵ Kishartán,⁷⁸⁶ Ikladon valamint Tete pusztán⁷⁸⁷ volt. A vendégfogadókat – ahol a földesúr egész évben mérhető bort – szinte minden esetben a kocsmával, olykor a mészárszékkal, csapszékkal, serházzal, bolttal és malommal együtt vették bérbe görög vagy izraelita kereskedők, olykor maga a helység.

Mészárszék állt a két központban, Ludányban és Pécelen, ezen kívül Dabon, Apostagon, Kishartán, utóbbi három helyen – ahogy már fentebb is utaltam rá – a haszonvételek – így a mészárszék is – folyamatosan árendába voltak bocsájtva. A ludányi mészárszéket a mészáros, az 1750-es években 15 forint, valamint fél mázsa faggyú fejében bérelte. 1752/53 és 1755/56 között a ludányi mészárszéken átlag 2400 ¼ font⁷⁸⁸ húst (főként borjúhús, minimális sertés és bárányhús, valamint faggyú, sőt 1755/56-ban hal is) mért ki a mészáros átlag 111 forint 20 dénár értékben.⁷⁸⁹ Hasonló forgalmú volt a péceli mészárszék is, ott két év (1755/56) átlagát tekintve 2697 font hús mérődött ki 109 forint 42 dénár átlag értékben.⁷⁹⁰ 1773-ban Pécelen gróf Teleki László, a „Fáy urak”, valamint Ráday I. Gedeon közösen építettek mészárszéket. Ennek építési költsége 98 forint 25 dénár volt, melynek negyede (24 forint 56 ¼ dénár) esett a Ráday részre.⁷⁹¹

A fennmaradt néhány kocsmaszámadás alapján, csak töredékes képet lehet alkotni a kocsmákon az uraság kasszájába befolyt haszonról a 18. század közepe-második fele vonatkozásában. 1743-ban a ludányi kocsmában főként galábocsi bort árultak (83 akó), kisebb részt gombai (11 ¾ akó), siraki (6 akó) és halászi (3 akó) bor is kimérésre került. Ekkor a borból befolyt haszon 289 rajnai forint 82 ½ dénár volt, ugyanakkor ebből levonva a kocsmáros bérét (15 forint 32

⁷⁸⁵ 1791-ben II. Gedeon adja árendába 3 évre nemes Bodonyi Jánosnak a pogányvári vendégfogadóját. 1793-ban, majd 1799-ben ezt újabb 6 évvel toldották meg. DRERL C/64-2b 33. d. Lucin 1714-1826 177-178 (grafit számozás) 1791. március 15., uo. 188-191 (grafit számozás) 1793. december 28. és 191-192 (grafit számozás) 1799. július 3.

⁷⁸⁶ A hartai vendégfogadót 1774-ben Sándor Pál izsáki görög vette bérbe. Egy évvel később a hartai József Ábrahám árendálta a vendégfogadót, majd 1786-ban Lévy Ádám vette azt id. báró Ráday Gedeontól haszonbérbe. 1793-ban harta helység lakosai veszik bérbe a külső vendégfogadót. DRERL C/64-2b 18. d. 10. köt. 1774. április 14.; uo. 58 (grafit számozás) 1775. április 24.; C/64-2b 18. d. 1. köt. 260-261 (grafit számozás) 1786. november 1.; C/64-2b 18. d. 2. köt. 328-332 (grafit számozás) 1793. augusztus 27.

⁷⁸⁷ Tete pusztán Kostyán Imre épített vendégfogadót 1752-ben. A birtokot zálogjogon bírta Ráday Gedeontól. 1781-ben Ráday II. Gedeon adta bérbe Richter Károlynak 3 évre a gombán bírt egész porcióval és haszonvételekkel egyetemben. DRERL C/64-2b 15. d. Farkasd No. 29., No. 50.; C/64-2b 16. d. Gomba No. 9. 1781. március 26.

⁷⁸⁸ 1 font ~ 0,560 kg Bogdán István, 1991. 442-448.

⁷⁸⁹ DRERL C/64-2b 35 d. Ludány 260 (grafit számozás) *Anno 1752. a' die 1. January számot vetvén az Mészároossal egész 4dik Aprilisig Anni 1753...*; uo. 273-274 (grafit számozás) *An[n]o 1755 a Die 25 Aprilis usque ad 4. Aprilis Anni 1756. A mészárszékiből el hordatott husnak Font és ára száma.*; uo. 280 (grafit számozás) *An[n]o 1757. a' Die 13. Marty tett Ludányi Mészároossal való számadásomtól fogvást usque ad Annum praesentam 1758 Diem 6 Marty, ugyan tőle el hordott húsnak Rovás szerint való Specificatioja.*

⁷⁹⁰ DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1736-1759 *Péceli Mészároossal lett Computus A[nn]o 1755to 7a Aug. et 1756to*

⁷⁹¹ DRERL C/64-2b 43. d. No. 341. 1773. július 1.

dénár)⁷⁹² valamint a söprút (327 icce, 15 forint 85 dénár) a tiszta haszon 258 rajnai forint 35 ½ dénár volt. A borseprót a kocsmáros kapta, amelyből az égett bort és pálinkát maga részéről szabadon árulhatta.⁷⁹³ A bor mellett pálinkát is árultak, amely összesen 178 ½ öreg icce volt, ebből 35 ½ iccét vásároltak pénzen. A pálinkából összesen 66 forint 68 ¾ dénár haszna volt. A sör [szécsény]kovácsiból (15 ¾ akó), valamint a somosújfalusi serfőzőtől (40 akó) érkezett, nyeresége pedig 25 rajnai forint 8 ¾ dénár volt, vagyis összességében a ludányi kocsmából 1743-ban 350 rajnai forint 13 dénár bevétel volt.⁷⁹⁴

1754-ben a tetei kocsmára Gombáról és Monorról vásároltak bort, ezen kívül szentpéteri és péceli dézsmabort árultak ki. 1754. augusztus 18. és 1755. szeptember 23. között összesen 17 hordó, 67 ¾ akó bor folyt el, melyből 6 ½ akó volt pénzen vett (4 rajnai forint 77 ½ dénár) a többi pedig az uraság bora, mely boroknak haszna 159 rajnai forint 8 ¾ dénár volt.⁷⁹⁵ 1764-ben ugyanitt Pestről, Budáról, valamint Monorról és Gombáról vett borokat is kiárultak.⁷⁹⁶

Főként péceli majorsági és dézsmabort, valamint ikladi vörös- és fehérbort árultak a vasadi kocsmán, ezek mellett két hordó szekszárdi bort is hoztak 1761-ben az itteni kocsmára, ahonnan az eladott borok után 234 forint 33 dénár folyt be 1761. október 5. és 1762. december 22. között.⁷⁹⁷

Az ikladi „külső kocsmán” elsősorban péceli majorsági és dézsma vörös- és fehérbort valamint helyi bort árultak.⁷⁹⁸ 1763-ban Budáról vettek vörösbort a kocsmára.⁷⁹⁹ Sem a tetei, sem az ikladi sem a vasadi kocsmákon nem jelzik a számadások a pálinka és sör árulást, csak a borokról

⁷⁹² A divényi és vámosfalvi kocsmárosok 25-25 forint fizetést kaptak, amit 1743-ra 28 forintra emeltek. A balassagyarmati kocsmáros ennél is többet: 32-44 forintot kapott fizetésében. Szirácsik Éva, 2005. 152. A Ráday-család esetében nem előre meghatározott bért kaptak a kocsmárosok. Kilián Unger 1754. április 24-én kelt kontraktusában mint kocsmáros 12 kila búzát, minden akó bor után 3 garast kapott, ezen kívül a borseprót is megkapta és az ebből való égett bort és pálinkát szabadon árulhatta. DRERL C/64-2c 79/2 Kilián Unger konvenciója; Sún János tetei kocsmáros minden akó bor után 3 garast, minden akó sertől 2 garast kapott. A maga égett borát vagy pálinkáját szabadon árulhatta. DRERL C/64-2b 59. d. Tete 1756. június 1. *Tetei Kocsmáros, egyszersmind ott való Erdő Csősz Sún János Conventioja ab A[nn]o 1756to*. A kocsmárosok más feladatot is elláttak mind Unger, mind Sún az uraság erdőkerülői is voltak.

⁷⁹³ DRERL C/64-2c 79/2 Kilián Unger konvenciója 1754. április 24. Ezzel szemben a Zichy család divényi uradalmában a borseprót pálinkakészítéshez, vagy a serfőzőnek adták. Szirácsik Éva, 2005. 182.

⁷⁹⁴ DRERL C/64-2b 35. d. Ludány 217-221 (grafit számozás)

⁷⁹⁵ DRERL C/64-2c 63/3 *Tetei Kocsmáros Kilián Unger Lajstroma p[ro] A[nn]o 1754*

⁷⁹⁶ DRERL C/64-2b 59. d. Tete Horváth János *Tetei Kocsmáros Lajstroma p[ro] A[nn]o 1763. a die 29. January*

⁷⁹⁷ DRERL C/64-2b 60. d. Vasad Szabo István *vassadi kocszmáros Lajstroma In A[nn]o 1761 a' die 5 8bris*

⁷⁹⁸ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1761-1778 *Koltcsava Péter külső Ikladi kocszmáros Lajstroma p[ro] A[nn]o 1761 a' die 8. Octobr. usq[ue] ad diem 13 Jan. 1763.*

⁷⁹⁹ DRERL C/64-2b 22. d. Iklad 1761-1778 *Kutsera György Ikladi Tulsó kocszmáros Lajstroma p[ro] A[nn]o 1763 a die 24. Apr.*

tudósítanak a kocsmárosok. Az alábbi táblázatban részletezem a fennmaradt számadások alapján a kocsmákból befolyt jövedelmet.⁸⁰⁰

95. táblázat. A Ráday-kocsmákon kimért szeszes italok, a fennmaradt számadások alapján

Dátum	Kocsmáros	Bor		Pálinka		Sör		Összesen rajnai forint
		Rajnai forint	Akó	Rajnai forint	Öreg icce	Rajnai forint	Akó	
Iklad								
1761.10.08. - 1762.10.23.	Koltsava Péter	358,49	135 ½					358,49
1763.04.24. - 12.13.	Kucsera György	213,37	79 5/8					213,37
Ludány								
1743.01.25.- 1744.01.	Nevedi N.	258,35	102 1/8	66,68	178 1/2	25,08	55 3/4	350,11
Pécel								
1772.02.14. - 08.12.	n.a.	148,42	39 ½					148,42
Tete								
1754.08.18.- 1755.09.23.	Kilián Unger	159,8	67 ¾					159,8
1762.02.28. - 12.20.	Horváth János	123,23	49 7/8					123,23
1763.01.29. - 1763.10.23.	Horváth János	130,15	55 ¼					130,15
1764.01.11. - 1765.09.25.	Horváth János	243,59	94 ¾					243,59
1772.05.06. - 08.02.	n.a.	116,24	30 ¼					116,24
Vasad								
1761.10.05.- 1762.12.22.	Szabó István	234,33	50 ½					234,33
1772.05.05. - 10.12.	n.a.	119,82	31 ¼					119,82

A fenti táblázaton látható, hogy ebben az időszakban a ludányi és ikladi kocsmák voltak a legforgalmasabbak. Mivel a kocsmákból befolyt összes jövedelemről nem készült kimutatás, másrészt az egyes időszakokban árendába voltak adva kocsmák, így csak becsülni lehet, hogy 500-800 rajnai forint közötti haszna lehetett a Rádayoknak a kocsmákból, ahol főként majorsági

⁸⁰⁰ A fentiekben túl felhasznált források: DRERL C/64-2b 59. d. Tete Horváth János Tetei Kortsmáros Lajstrom[m]a p[ro] A[nn]o 1762 a' die 1. Marty; uo. Horváth János Tetei Kortsmáros Lajstroma p[ro] A[nn]o 1763. a die 29. January; DRERL C/64-2b 42. d. Pécel No. 59.

és dézsmaborokat mértek ki, ugyanakkor kis mennyiségben megjelentek a pénzen vásárolt borok is.⁸⁰¹

Bár a kocsmaszámadásokban nagyrészt nem jelenik meg a kiárult szeszes italok között a sör – mindössze Ludányban 1743-ban – ugyanakkor Pécelen sörfőzde is működött, melyet még 1739-ben Kajali Klára a péceli lakosoknak adott árendába, egy évre 100 rajnai forint és 113 akó „jőféle ser” fejében.⁸⁰² Ugyanitt az 1750-es években konvenció s serfőző működött, aki meghatározott bérért minden főzésből 22 akót tartozott adni az uraságnak, amiből 20 akó ment a kocsmára, kettő tölteleknek. Tartozott a „*keze alatt forgo Edényekre sőt egész Ser Házra s Ablakokra jó gondot viselni*”.⁸⁰³ 1771-ben ismételten kiárendálásra került a péceli serház, melyet Mayer József serfőző, valamint Johan Georg Lauter pesti serfőző vett bérbe két évre, évi 200 rajnai forintért. A szerződésben meghatározták azt is, hogy árpat Rádaynál tartoznak venni, a pesti piacon folyó áron.⁸⁰⁴

A 18. század második felében a Rádayaknak Pécelen (a Rákos vizén Csaba felől), Ikladon, Hartán (itt szárazmalom), Apostagon, Rimabányán, Halásziban, Lucinban és Pöstyényben voltak malmai/malom részei.⁸⁰⁵ A fennmarad források főként az épületek megbecsléséről, árendába adásáról, vagy új malmok építésének költségeiről szólnak. A péceli kétköves malmot – amelyen két, 12 araszú (~2,6 méter) malomkerék volt – 1743-ban 406 forint 50 dénárba becsülték a csabai molnármesterek. 1773-ban egy új malmot épített ide Ráday I. Gedeon és sógora gróf Teleki László, összesen 768 forint 40 dénár értékben, melynek fele (384 forint 20 dénár) esett a Ráday részre.⁸⁰⁶ A Gömör vármegyei rimabányai és a nógrádi halászi malom értékét, az 1770-es évek legelején szintén megbecslték, előbbi 306 forint 20 dénárba, utóbbit 291 forintra taksálták a molnárok.⁸⁰⁷ Az ikladi és lucini malmot, valamint a hartai szárazmalmost árendába bocsájtották.⁸⁰⁸ A pöstyényi malom a községbeli közbirtokosság kezében volt – a Rádayakon

⁸⁰¹ Ez a bevétel elenyészőnek mondható a szomszédos divényi uradalom kocsmáltatás bevételeinek fényében. 1743 és 1768 között a legtöbb évben 6000 és 8000 között mozgott ott a kocsmák haszna, hozzáátéve azt, hogy a divényi uradalomban 1783-ra 11 kocsmát működött. Szirácsik Éva, 2005. 152., V.6.a. táblázat

⁸⁰² DRERL C/64-2b 44. d. 1736-1759 *1739 A Tekintetes Asszonnyal az Péceli Közönséges Lakosoknak a ser Ház iránt esztendőtt általvaló Contractusok*

⁸⁰³ DRERL C/64-2b 44. d. 1736-1759 *Serfőző Conventiója* 1755. november 16.

⁸⁰⁴ DRERL C/64-2b 1760-1779 *Péceli Serfőző Contractussa de A[nn] 1771 a' die 25 Apr.* 1771. április 25.

⁸⁰⁵ A szomszédos divényi uradalomban az 1770-es évek elején összesen 48 uradalmi malom működött. Szirácsik Éva, 2005. 126.

⁸⁰⁶ DRERL C/64-2b 43. d. Pécel No. 341. 1773. május 5.

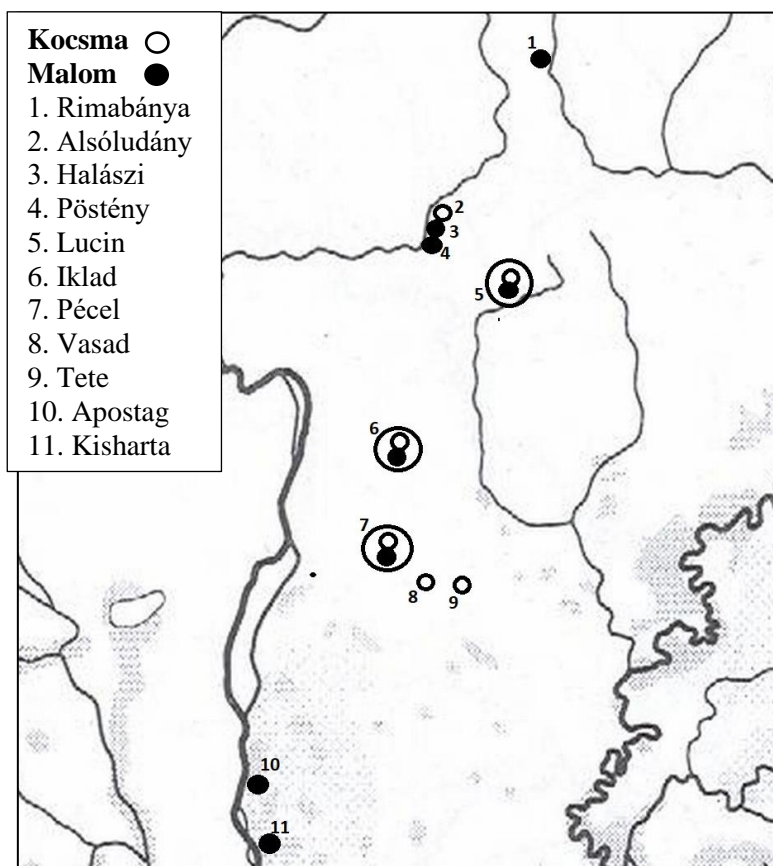
⁸⁰⁷ DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya 1770. szeptember 6.; C/64-2b 17. d. Halászi No. 13. 1772. január 29.

⁸⁰⁸ Sándor Pál 1774-ben veszi bérbe a hartai szárazmalmost a többi haszonvétellel együtt. Az ikladi malom harmad részét a községnek adta árendába 1777-ben Ráday I. Gedeon. II. Gedeon 1793-ban Bodonyi Jánosnak adta bérbe – többek között – a lucini vízimalmot. DRERL C/64-2b 18. d. Harta No. 116. 1774. április 14.; C/64-2b 22. d. Iklad No. 75. 1777. március 28.; C/64-2b 33. d. Lucin 1714-1826 1793. december 28.

kívül hasznaiból részesült a Sövényházy, Kozáry, Folly, Nagy és Baghy család is – akik közül egy malombeli inspektort választottak, akinek a kötelesség volt, hogy a malomvám kasszája mindenkor lakat alatt legyen.⁸⁰⁹

A malmok utáni pénzbevételekről mindössze a már ismertetett 1751-1753. évi halászi és pöstényi malomból származó malomvám kimutatás található, amelyből látható, hogy a ludányi adminisztrációban búzából, zabból és árpából származó gabonabevételek 8,36%-a származott malomvámból.⁸¹⁰ Ezen kívül mindössze egy malomvám kimutatás került elő kutatásom során, amely 1772. április 24. – 1773. január 18-ig rögzíti a péceli „Alsó Malombeli vámot”, amely szerint tisztabúzából, kétszerebúzából, árpából és kukoricából összesen 196 pesti mérő jött be.⁸¹¹ Összességében elmondható az, hogy Ráday I. és II. Gedeon a haszonvételeik hasznát nagyrészt közvetve, árendába adás révén élték. Elmondható ez mind a kocsmáknak, mind a malmoknak, mind a vendégfogadó és malmok esetében is. Ugyanakkor a saját kézben tartott haszonvételek jövedelmeiről, összefüggő számadások hiányában csak töredékes képet alkothatunk.

14. térkép – Kocsmák és malmok a Ráday-birtokokon a 18. század második felében

⁸⁰⁹ DRERL C/64-2b 49. d. Pöstény 65 (grafit számozás) 1753. április 8.

⁸¹⁰ Lásd: 72.a-b táblázat

⁸¹¹ DRERL C/64-2b 44. d. 1760-1779 *Alsó malombeli vám egy-egy részre*. Tisztabúza 29 pesti mérő 1 véka, kétszerebúza 138 pesti mérő, árpa 24 pesti mérő 1 véka, kukorica 4 pesti mérő 1 véka; 1 pesti mérő = 3 pesti véka = 1 ½ pozsonyi mérő = 93,12 l, ill. 69,84 kg. Bodgán István, 1991. 339.

A haszonvételek a 19. század első felében is árendába adva biztosítottak (többnyire negyedévente fizetett) fix bevételt a családi kasszának. 1807-ben a péceli uradalom területén kocsma mindössze Pécelen, valamint Gombán (itt közös, 1/24-ed része illette a családot) állt. A ludányi uradalomban Nógrádban: Alsóludányban és Pöstényben, Gömörben: Csomán és Ajnácskőn (1/32-ed része) állt rendelkezésre kocsmáépület. A kocsmákból befolyt évi árenda összesen 585,41 forint volt.⁸¹²

Dabon, Kishartán, Ikladon, Lucinban (Pogányvár) és Péterfalván volt vendégfogadó. Dabon és Ikladon 3, Kishartán 5 szobás, konyhás, kamrás, téglából és vályogból készült épület állt, pincével, mellette istállóval. Az ikladi épület régi, a kishartai nemrég épült jó állapotban lévő épület volt. Lucinban a „*Pogány vár nevezetű az határban a gyöngyösi ország út mellett*” épült két szobás, konyhás, kamrás és pincés ház volt, istállóval és szekér színnel. Péterfalván szintén a falu végén két szobás, konyhás, kamrás vendégfogadó állt. Az épületek összértékét 1807-ben 10.778 forintra, a belőlük származó évi jövedelmet – melyet a bennük elfolyt bor után becsültek meg – 1353 forintra taksálták, emellé jött a dabi fogadóból befolyt 1100 forint árenda összege.⁸¹³

Pécelen négy malomban volt része a Rádayaknak („felső” fele, „parti” és „középső” tizede, „alsó” 3/8-a). Gombán kevés jövedelmet hozó szárazmalom, valamint újonnan csináltatott – addig hasznot nem hozó – vízimalom állt. A ludányi uradalom területén Ikladon vízi- és szárazmalom, Szécsényhalászikban és Pöstényben az Ipoly folyón vízi-, Lucinban a pogányvári hegyen száraz-, a településen átfolyó patakon vízimalom állt. Ajnácskőn mindössze a vízimalom 1/32-ed részét bírták a Rádayak. Összességében a malmok haszna (malomvából, a gabona értékét átszámítva) 7769,4 forintot tett ki.⁸¹⁴

Kereskedő bolt mindössze Pécelen (itt kettő, „alsó” és „felső”) valamint Kishartán volt, utóbbit Kőnig Mátyás zsidó bérelte még az 1820-as években is.⁸¹⁵ A mészárszéket mindenhol bérbé vették (vagy a mészáros, vagy a helység), árendából évi 510 forint ment a család kasszájába. A fentieken túl a pálinkaházból (Iklad) 125 forint, tégláégető kemencéből (Dab, Szécsényhalászi) 835 forint, halászatból (Dab) 50 forint, fa és deszka kereskedésre való hely után (Kisharta) 24 forint, révhely után (Kisharta) 30 forint évi árendát kapott a földesúr.⁸¹⁶

⁸¹² DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁸¹³ A dabi árenda összege hiányzik az 1807. évi összeírásból. 1806-ban gróf Ráday III. Gedeon évi 1100 forintért adta árendába Szétsey Péter cs.k. hadnagynak a dabi vendégfogadót. DRERL C/64-2b 14. d. II. *Copijaja a' Dabi Vendég fogadó Contract[usának]* 1806. április 14.

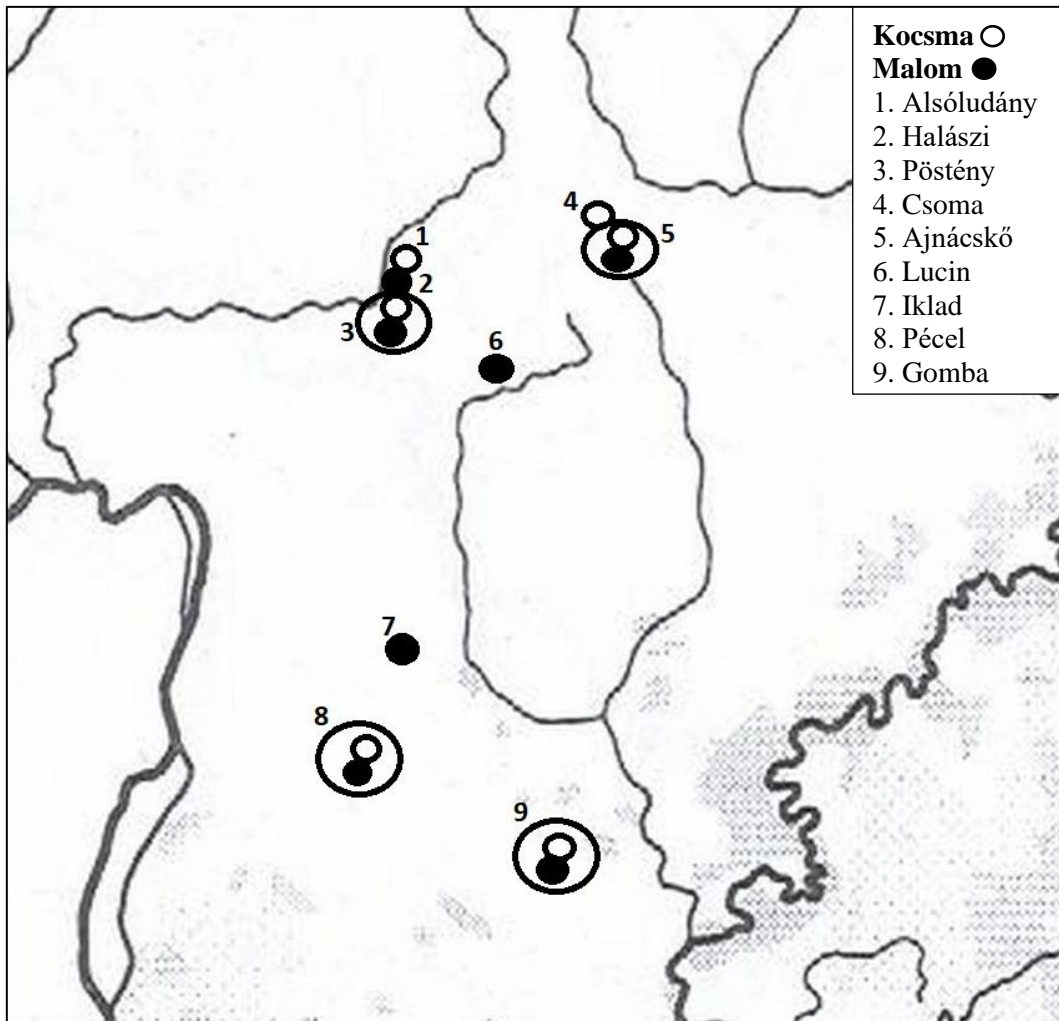
⁸¹⁴ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

⁸¹⁵ DRERL C/64-2b 20. d. Harta 13. köt. 151-285 Kőnig Mátyás boltárendás instanciája Ráday III. Pálhoz 1825. március 7.

⁸¹⁶ DRERL C/64-2a 9. kötet 1807.

Az alábbi táblázaton (96. táblázat) látható, hogy 1807-ben a regale beneficiumok elsősorban a ludányi uradalomban voltak találhatóak. Az épületek értéke összesen 25.300 forint, az évi jövedelem 9774 forint volt, míg az árendából 3514 forint folyt be évente a Ráday-család kasszájába.

15. térkép – Kocsma és malmok a Ráday-birtokokon a 19. század első harmadában

96. a-b táblázat – Haszonvételek a péceli és ludányi uradalomban 1807-ben

Haszonvétel/ helység	Kocsma			Vendégfogadó			Malom		Mészárszék		
	Épület ára	Évi jövedelem	Árenda	Épület ára	Évi jövedelem	Árenda	Épület ára	Évi jövedelem	Épület ára	Árenda	
Péceli uradalom	<i>Pécel</i>	313	320	-	-	-	-	1603	1342	nincs benne mészáros	
	<i>Dab</i>	-	-	-	1680	-	1100	-	-	hasonfele Rádayé, helység árendálja	
	<i>Kisharta</i>	-	-	-	6731	450	-	-	-	-	440
	<i>Gomba</i>	1/24-ed rész		8					24	-	-
	<i>Rimabánya</i>	-	-	-	-	-	-	-	66,4	-	-
	Összesen	313	320	8	8411	450	1100	1603	1432,4	0	440
Ludányi uradalom	<i>Iklad</i>	-	-	-	1819	680	-	1333	1000	-	-
	<i>Alsóludány</i>	557	180	200	-	-	-	-	157,3	70	
	<i>Szécsényhalászi</i>	épület nincs	-	mészárszékkel együtt	-	-	-	4635	2640	épület nincs	100
	<i>Pöstény</i>	300	69	-	-	-	-	1000	2480	-	-
	<i>Lucin</i>	épület nincs		55	548	181	-	250	182	-	kocsma jussával együtt
	<i>Herencsény</i>	kocsma és mészárszék egy épületben, 5/38ad rész		18	-	-	-	-	21	-	-
	<i>Tosonca</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	kocsma jussával együtt
	<i>Ipolykeszi</i>			3							
	<i>Csoma</i>	212	120								
	<i>Ajnácskő</i>		4						14		
Összesen	1069	373	277	2367	861	0	7218	6337	157,3	170	
Mindösszesen	1382	693	285	10778	1311	1100	8821	7769,4	157,3	610	

Haszonvétel/ helység		Bolt		Pálinkaház		Serház		Téglaégető hely	Halászat	Fa és deszka kereskedésre való hely	Révhely
		Épület ára	Árenda	Épület ára	Árenda	Épület ára	Árenda	Árenda	Árenda	Árenda	Árenda
Péceli uradalom	<i>Pécel</i>	528,12	90	előtte árendaképp 100 forint, 1807-ben hasznót nem hoz		2102	240		-	-	-
	<i>Dab</i>	-	-	-	-	-	-	800	50	-	-
	<i>Kisharta</i>	-	160	-	-	-	-	-	-	24	30
	<i>Gomba</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Rimabánya</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Összesen	528	250	0	0	2102	240	800	50	24	30
Ludányi uradalom	<i>Iklad</i>			1531	125						
	<i>Alsóludány</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Szécsényhalászi</i>	-	-	-	-	-	-	uraság szükségére van	-	-	-
	<i>Pöstény</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Lucin</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Herencsény</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Tosonca</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Ipolykeszi</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Csoma</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Ajnácskő</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	-	-	1531	125	-	-	-	-	-	-	-
Mindösszesen	528	250	1531	125	2102	240	800	50	24	30	

6. Jobbágyi szolgáltatások a Ráday-birtokokon

Az évszázadok folyamán a jobbágyság által a földesúrnak tett szolgáltatások igen változatosak voltak. Ezeket a jobbágybirtok, vagy valamilyen bérlemény használatáért nyújtottak a földesúrnak. A kötelezettségeket telkenként állapították meg, melyet szerződés, vagy még inkább a helyi szokásjog szabályozott. A szolgáltatásokat három nagy csoportba lehet sorolni: pénz-, termény- és munkajáradék. A pénzdó, vagy cenzus mértéke falvanként is eltérő volt, amelynek szedése a mezőgazdaság éves ritmusához igazodott. Általában Szent György (április 24.) valamint Szent Mihály (szeptember 29.) vagy Szent Márton (november 11.) napján fizették a földesúrnak a jobbágyok. Mértéke néhány dénártól akár több forintig is terjedhetett. A terményjáradékhoz tartozott a – még I. Lajos király által 1351-ben bevezetett – kilenced (a föld minden terméséből, juhok, kecskék és méhek szaporulatából), a Szent István óta szedett, a 15. századtól kezdve a földesurak által haszonbérbe vett, gabona, bor, juh- és méhszaporulat után szedett tized, valamint a főleg állati (tojás, vaj, baromfi, hal, vad, sertés) és növényi eredetű (vaj, kenyér stb.) termékekből álló, az év meghatározott napjaira, ünnepeire, vagy bizonyos alkalmakra (pl. esküvő) adott ajándék. A munkaszolgáltatást (robot) Werbőczy törvénykönyve rendelte el 1514-ben. A földesúr majorsági földjén teljesített munka igénybevétele a 17. századtól növekedett fokozatosan, és vidékenként eltérő követelményt támasztottak a földesurak, mígnem a Mária Terézia által kiadott úrbéri rendelet országosan szabályozta azt.⁸¹⁷ A 17. századból csak néhány információval rendelkezünk a jobbágyi szolgáltatásokat illetően. 1654-ben [Ipoly]Vecén a lakosság taksát⁸¹⁸ fizetett a földesúrnak a termény- és munkajáradék megváltásaként, a jobbágyok 3 forintot, a zsellérek 1,5 forintot. Az itt található malom felét két molnár gazda bírta, a vámjövdelem harmada illetve Ráday I. Andrást. Az összeírásban is megjegyezte, hogy Vecén kilencedet és tizedet nem adtak. Szintén ezt az összeget fizette az alsónyéki jobbágyság-zsellérség is, emellett azonban a mezőnek hasznából és a borból⁸¹⁹ kilenceddel is tartoztak. A Pest vármegyei Hévízgyörkről 1653-ban és 1654-ben a herencsényi verembe vittek dézsmabúzákat. Dunaharaszti lakosai is 3 forint summát adtak, 1655-ben összesen 23,5 forint taksát fizettek a haraszti jobbágyok Ráday Andrásnak. A Solt vármegye területén található Dab tizedét is – bár erről nyugta nem maradt fenn – Ráday megvette, ezen kívül a

⁸¹⁷ Nógrády Árpád, 2005. 29-32., Ortutay Gyula, 5. kötet, 1982. 268., Uő., 3. kötet, 1980. 197., Uő. 1. kötet, 1977. 48., Uő. 4. kötet, 1981. 357.

⁸¹⁸ A taksá pénz-, ritkábban terményjáradék, amit az úrbéri terhek megváltásáért a kuriális jobbágyok adtak a földesúrnak, ezzel mentesíthették magukat a kötelezettségeik alól. Az ilyen jobbágyokat lazább viszony fűzte a földesúrhoz, gyakran költözési szabadsággal is rendelkeztek. Ortutay Gyula, 5. kötet, 1982. 160.

⁸¹⁹ A nyéki híres szőlőhegyekről már 1354-ben megemlékezett az egri káptalan. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmeczbánya. 1906.

dabiak adtak számára 18 tallért. A Hont vármegyei ipolyveceiekkel és alsónyékiekkel 1673-ban újabb alkura léptek. Ennek értelmében a vecei jobbágyok évente 3 forinttal, 1 icce vajjal és 1 icce mézzel tartoztak fejenként. A nyékiek évente, minden jobbágy után 4 forintot, egy pint vajat és egy icce mézet adtak a földesúrnak, ezzel megváltva úrbéri terheiket. Látható tehát, hogy a 17. század folyamán igen változatosak, és falvanként eltérőek voltak a jobbágyok, zsellérek földesúrnak tett szolgáltatásai.⁸²⁰

A Kajali Klára halála után készített úrbéri összeírás lehetőséget ad annak feltérképezésére, hogy milyen szolgáltatásokkal (termény-, pénz- és munkajáradékkal) tartoztak a lakosok a Ráday-birtokokon a 18. század első felében. Összesen 19 település esetén rendelkezünk adattal erre vonatkozóan. Az elmondható, hogy községenként ekkor is más és más szolgáltatásra voltak kötelezve a földesúri hatalom alatt álló családfők, amelyek idomultak az adott település jellegzetességéhez (példának okáért, ahol tó volt ott halat kellett beszolgáltatni, szőlő szomszédságában található települések lakosait kapálásra rendelték stb.).

A legelterjedtebb terményszolgáltatás a dézsma (kilenced, tized, heted) volt. Kilenceddel és tizeddel tartoztak a gyömrőiek (Pest), alsóterbelédiek (Nógrád), felsőpribelyiek (Nagyhont). Az alsóludányiak (Nógrád) csak csirkével és vajjal tartoztak, ugyanúgy ahogy a halásziak is, Halásziiban azonban kiegészült még egy icce csíkhallal is, melyet a faluban található tóból kellett szolgáltatni. Galábocson (Nógrád) szintén vajjal, csirkével és minden terményből dézsmával tartoztak a lakosok. Vegyesen dézsmával és cenzussal is tartoztak Becskén (Nógrád), itt fejenként két csirkét, két icce vajat, közönségesen egy dámvadat, kilencedet, tizedet, hetedet, aratópénzt⁸²¹ valamint fejenként 9 máriás cenzust adtak az uraságnak. Ipolyvecén is a terményjáradék mellett megjelent a pénzzel teljesített adókötelezettség is, itt egy telek után 5 rajnai forint cenzust fizettek a lakosok, ezen kívül két icce vajat, egy tyúkot, kilencedet, tizedet, hetedet is adtak.

Munkajáradékkal – robottal – tartoztak az egyéb szolgáltatásokon túl a Hont vármegyei Ipolykeszin, Nagycsalomján és Sirakon élő családfők. A pritlekiek a nyéki majorságban és a siraki szőlőkben kapáltak, melyet a nők 75 dénárért megválthattak. Évi cenzust fizetett – a Ráday-birtokok közül egyedülként, közönségesen 500 forintot – a 20 évvel korábban

⁸²⁰ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.1656-ban Ibrányi Ferenc birtokain is eltérő volt a földesúrnak járó szolgáltatás jellege és mennyisége. Az Ibrányi-birtokokon élők a pénzjáradék és természetbeniek mellett munkával (robot) is tartoztak a földesúrnak. Mészáros Kálmán, 2010. 24-27.

⁸²¹ Az aratópénz két formája a kaszapénz és sarlópénz voltak. Azok fizették, akiknek nem volt elegendő nagyságú földjük, és más földjén arattak, viszont a részes aratásért sem jött be számukra annyi termény, amiből a kilencedet vagy tizedet ki tudták volna fizetni. Kereskényi Miklós, 2015. 140.

evangélikus németekkel betelepített Pest vármegyei Kisharta, rajtuk kívül ekkor nem volt más település, amely így megválthatta volna egyben szolgáltatásait.

Az alábbi táblázaton jól látható a jobbágyi szolgáltatások sokszínűsége a 18. század közepén, Rádayakhoz tartozó birtokokon.⁸²²

97. táblázat. Jobbágyi szolgáltatások a Ráday-birtokokon (1741. évi összeírás alapján)

Település	Megye	Szolgáltatás
Alsóludány	Nógrád	cenzust nem fizetnek csak egy csirkét és vajat
Alsóterbeléd	Nógrád	kilencedet, tizedet fizetnek, cenzust nem fizetnek
Apostag	Pest	egy pár ígás ökör után 1 forintot, egy egy fejős tehén után fél icce vaj, szarvasmarhával rendelkezők 10 napi munka, nem rendelkezők 12 nap kézi munka és 1 forint, házatlan zsellérek 50 dénárt
Becske	Nógrád	fejenként 9 máriást, két csirkét, két icce vaját, közösségileg egy dāmivad, kilenced, tized, heted, aratópénz
Dab	Pest	évi 45 forintot fizetnek, kilencedet, amit Pécelre szállítanak, az uraság szükségére fuvarozás, egy napi kaszálás
Ecséd	Heves	egész telek után 4 forint, fél telek után 2 forint, negyed telek után 1 forint, valamint 1 pár csirke, egy icce vaj, ekével rendelkezők tavasszal 3 napot, ősszel 1 napot szolgálnak - a szekérral rendelkező telepeseknek a terményeket be kell gyűjtenie és felhalmoznia - egy napot kaszálnak, a szénát összegyűjtik és felhalmozzák - tizedet a földesúr bérli - borból, bárányból, méhből - a konvenció értelmében évente egyszer hosszú szekerezés 8 mérföldre
Felsőpribely	Hont	nem fizetnek, egy tyúk, kilenced, tized, heted
Galábocs	Nógrád	cenzust nem fizetnek, egy iccevaj, egy tyúk, kilenced, tized, heted minden terményből
Gomba	Pest	készpénzben évi 45 forint Szent György és Szent Mihály napkor, minden telepes egy pár csirkét, összesen 10 icce vaját vagy ugyanannyi máriást, tavasszal 3, ősszel 1 nap aratás, fuvar az uraság szükségére, zsellérek Pécelen egy napot kaszálnak, begyűjtik és behordják
Gyömrő	Pest	kilenced, tized
Halászi	Nógrád	cenzust készpénzt nem fizetnek, egy icce vaját, egy csirke, egy icce csíkkal - kilenced, tized, heted
Herencsény	Nógrád	cenzust nem fizetnek, 1 icce vaj, és tyúk, kilenced, tized, heted, baromfi tizeddel
Ipolykeszi	Hont	robot, egy tyúk, tized, kilenced, heted, baromfi tized
Ipolyvece	Hont	cenzust fizetnek a jobbágyok, egy telek után 5 Rft, két icce vaj, egy tyúk, kilenced, tized, heted, baromfi tizeddel
Kisharta	Pest	évi 500 forintot fizetnek Szent György és Szent Mihálykor
Nagycsalomja	Hont	nem fizetnek, egy tyúk, baromfi tized, robot
Pritlek	Hont	egy csirke, baromfitized, nyéki majorságban szoktak dolgozni, sirákon kapálni, nők 75 dénárért megválthatják
Sirak curiális hely	Hont	robot, heted, baromfi heted
Sőreg	Gömör	nem fizetnek, vaját, császármadarat adnak, ugyanannyi tyúkot, évente két sertés, baromfi tized, kilenced, tized

⁸²² DRERL C/64-2a 8. kötet

Az egy évtizeddel később, Ráday I. Gedeon földesurasága alatt keletkezett tisztekhez írt instrukciók egy robotolásra épült majorsági gazdálkodási rendszert tárnak fel, amelyben ugyanakkor a fizetett béresek munkája is jelen volt.⁸²³ A 18. század közepén az uraság majorsági földjeit vegyesen a jobbágyok robotmunkájával és béresekkkel műveltették.⁸²⁴ A ludányi számtartóhoz írt instrukció szerint Ráday Apáti pusztai majorságföldjeit, a halásziaknak és herencsényieknek kellett megszántani, a ludányi majorsági földek munkájával a galábocsi és terbelédi jobbágyok voltak megterhelve, míg a pöstényi allódiumon a lucini, pritleki és ludányi jobbágyok dolgoztak. A pelejteji gazdaság „*dereka a szántás vetésből álván*” az itteni tisztnak ügyelnie kellett, hogy a jobbágyok általi munkának minél „*nagyobb sikere lehessen*”. Ráday I. Gedeon is tisztában volt azzal, hogy az úrdolgát a jobbágy „*kéntelenségnek tartya*”, ezért a gazda kötelessége volt vigyázni arra, hogy jól megszántsák a földet. Az instrukciók alapján úgy tűnik, hogy a jobbágyi robotmunkát főként a szántáshoz vették igénybe, a zsellérek és a jobbágy asszonyok munkáját pedig a búza konkolytól való megtisztítására fordították. A ludányi adminisztrációhoz tartozó pöstényi majorságban 40 kila tavaszi és 40 kila őszi alá való földet béres ekék szántottak, ugyanúgy, ahogy a cselédek számára való földet is béres szántotta itt.⁸²⁵ A Mária Terézia-féle úrbérrendezés során összesen 6425 2/8 marhás vagy helyette 16.749 4/8 napi kézi robotot írtak elő a jobbágyoknak valamint a zselléreknek a Ráday-birtokokon. Azonban már évtizedekkel a szabályozás előtt, valamint utána az 1780-as, 1790-es években is számos olyan egyezség született, amelyekben a földesúr, a jobbágyok általi évi cenzus vagy haszonbér fizetése fejében lemondott a robotról, valamint dézsmáról. Olykor a majorsági

⁸²³ Néhány példa a béresek alkalmazására: Lázár István levele 1759. október 1.: „*Itt most a vetés jókor végbe ment, már mindennek vége vagy, csak a béresek vannak hátra... a béresek rozsvetése hátra van 46 [kila]...*” DRERL C/64-8a No. 1237.; Magyar György levele 1767. május 28.: „*...Pusztá Márton nevű T[ekin]t[e]tes Uraság bérese is, mely most a zabot vitte le Pécelre...*” DRERL C/64-8a No. 1357., Magyar György levele 1767. október 15.: „*A béres szekereket is lefogom küldeni, hogy pedig ez ideig nem mehettek, a gyakorta való esőzés miatt nem végezheték el a rozsvetést, mivel feles szántást vetést kellett nekik most tenni...*” DRERL C/64-8a No. 1361.; Trencsényi András levele 1770. augusztus 7.: „*A béresek sokkal is többet szántottak, mint ahogy nekik a T. Úr méltóztatott hagyni...*” DRERL C/64-8a No. 2715. etc. A béresek számáról, a század közepéről fennmaradt számadások tudósítanak. Az Ikladról fennmaradt 1748 és 1752 között írt számadás minden évben 8 bérest említ név szerint, akiknek a fizetése összesen 136 forint 40 dénárt tett ki, amely összeg a fizetett alkalmazottak bérének 55%-át tette ki. A ludányi adminisztrációban 1751-1752-ben kettő, 1753-ban négy bérest jegyeztek. 1751-ben a két béres összesen 19 forint 67,5 dénárt, 1752-ben 46 forint 38 dénárt, 1753-ban a négy 73 forint 28,5 dénárt kapott. 1751 és 1752-ben ez az összes konvenció 13%-át, 1753-ban viszont 34%-át tette ki. DRERL C/64-2b 22. d. 1. pallium; MNL-NVL IV.11 1 No. 1208.

⁸²⁴ Wellmann Imre az 1930-as évek végén, a rendelkezésére álló uradalomtörténetekre alapozva mondja, hogy „*béresek, ha vannak is, még fejlettebb allódiumon is alig jutnak jelentősebb szerephez a fizikai munkát csaknem teljes egészében a jobbágyok végzik el ingyen.*” Az Esterházy család alsólendvai uradalmában teljesen hiányoztak a béresek (amely jelzi a majorsági gazdálkodás fejletlenségét) Regécen pedig bár nagyobb számban voltak béresek, ugyanakkor csak a jobbágyerővel el nem végzett munka maradt számukra. Wellmann Imre, 1999. 39. Széchenyi István 1830-as Hítel című munkájában úgy tartotta, hogy a béres és a jobbágy munkája 3:1 aránylik egymáshoz. Kaposi Zoltán, 1997. 183.

⁸²⁵ DRERL C/64-2b 37. d. Ludány Ludányi számtartónak Instructioja; C/64-2c 71/7 – *Interimalis Instructio fine facilitandae administrationis oeconomiae Pelejtensis Anno 1758vo Die 5ta Mensis Marty concinnata.*

földjeit is átengedte haszonbérbe alattvalóinak. Ráday I., majd II. Gedeon több birtokán is évi cenzus fejében lemondott a robotszolgáltatásról. Sokszor átengedték jobbágyaiknak a dézsmát, néhol a kocsmát és kaszálót is, kivéve az erdőt, amelyet minden esetben saját használatukra hagytak meg.

Ráday I. Gedeon a kishonti kerületben található likéri jobbágyait még 1749-ben évi 55 rajnai forint cenzus fejében felmentette a robotszolgálat alól.⁸²⁶ 1767-ben ismét a likériekkel, valamint az ekkor a Szentpétery-osztály alkalmával birtokába jutott rimabányaiakkal alkudott meg.⁸²⁷ A Pest vármegyei apostagi jobbágyaival kötött alku szerint 1753-ban évi 430 forint (majd 1756-tól 470 rajnai forint) árenda fejében minden dézsmát, kocsmát, kaszálórétet és jövedelmet átengedett számukra.⁸²⁸

Az úrbéri szabályozás után több település is évi cenzus fizetése fejében megváltotta robotszolgáltatásait valamint dézsmafizetési kötelezettségét. A dabiakkal rögtön az úrbéri szabályozás után, 1772-ben kötött egyezséget Ráday I. Gedeon, amelyben részletesen meghatározták a különféle birtokhányadokkal rendelkező jobbágyok, valamint a zsellérek robotszolgáltatásait, a dézsma beszedését. Két év múlva viszont már olyan egyezséget kötöttek négy évre, amelynek értelmében 370 forint fejében „*mindenféle robotnak neme oda engedtetik*” valamint „*désmával is az négy esztendőnek elteléséig semmifélel nem fognak tartozni*”. Mindemellett a dabi határban lévő majorsági földjeit is átengedte, engedve nekik bevetését a meghatározott időre, úgy hogy annak határait kötelesek voltak megvédeni, a magukétól elválasztani. Szintén átengedte nekik a halászatból bejövő kevés jövedelmét is.⁸²⁹

1786-ban Ráday II. Gedeon a tosoncai jobbágyokkal egyezett meg, akik minden egész házhely után évi 20, fél házhelytől 10, negyedtől 5 rajnai forint cenzust fizettek „*urbarialis Robotok[na]k 's mindenféle Dézmáknak és Vass Fazekaknak*” (pálinkafőzés) megváltásáért. Másnap a dobrocsi Misove Janoval és fiával kötött hasonló megállapodást 15 rajnai forint cenzus fejében.⁸³⁰

Főként az 1780-as évek végén, de még inkább az 1790-es években valamint a 19. század első évtizedében lesz jellemző, hogy évi árenda fizetése mellett a községek megváltották urbáriális

⁸²⁶ DRERL C/64-2b 31. d. Likér 1749. április 9.

⁸²⁷ Likériek: évi 78 rajnai forintért robot alóli felmentés. Rimabányaiak: minden quarta után 8-8 rajnai forintban, a zsellérek 1 tallér cenzusban. DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya 1721-1814 – *Rima Bányaiak Contractussok párja – Likiriek Contractussok[na]k Párja* 1767. május 1.

⁸²⁸ DRERL C/64-2b 54. d. Rimabánya 1721-1814 – 1767. január 24. *Rimabányai Accorda*, Apostagiakkal kötött szerződés megtalálható: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/pest-pilis-solt-apostag/?document=1&pg=36&bbox=287%2C-1923%2C2741%2C-490> (letöltés ideje: 2021.12.15.)

⁸²⁹ Az egyezés értelmében vasadi és péceli munkákra rendelte a dabi jobbágyokat. DRERL C/664-2b 14. d. Dab II. 1772. június 2.; uo. 1774. szeptember 28.

⁸³⁰ DRERL C/64-2b 60. d. Tosonca 1786. június 29. *Tossontzai Jobbágyok Contractualis Levelek*; u.o.: 1786. június 30. *Dobrocsi Jobágy Contractusa, mely[ne]k cum 24a Apr elevelodni kel 20. forintokra*

robot,⁸³¹ valamint dézsma kötelezettségüket, mindemellett bérbe vették az urasági haszonvételeket, akár a majorsági földeket is.⁸³² A birtokok haszonbérbe adása főként Ráday I. Gedeon halála (1792) után szaporodott meg. Ebben szerepe lehetett annak, hogy II. Gedeontól kezdődően a család a hivatalviselések felé fordult, a bárói és grófi cím megszerzésére pedig komoly összegeket fordított II. Gedeon. Ha a földesúrnak a természetbeni szolgáltatások helyett pénzre volt szüksége, és nem tudta felhasználni a jobbágyokra kirótt kötelezettségeket – többek közt a hivatali kötelezettségek miatti, birtokaitól való távolléte végett – úgy az úrbéres szolgáltatásokat részben, vagy egészben bérleti díjra váltotta.⁸³³

1790-ben a tosoncai jobbágyok vették árendába 3 évre, évi 80 forintért a Fábianfalusi pusztán lévő kaszálót és a losonci ház után való 12 darab szántóföldet.⁸³⁴ 1794-ben Alsóludány lakosai bérelték ki évi 1000 rajnai forintért 6 évre a helységet urbáriális dátiaival, robotjaival, Regale Beneficiumaival, majorság földjeivel és rétjeivel együtt. Ugyanők 1802-ben viszont már ismételten robotszolgáltatással tartoztak a földesúrnak.⁸³⁵

1800. február 28-án a szécsényhalászi jobbágyokkal igen részletesen szabályozott árendás egyezsége lépett II. Gedeon, amely értelmében 6 évre, évi 2200 rajnai forintért bérbe adta nekik urbáriális robotjaikat, adózásaikat, dézsmáikat, az ital és hús árultatásának jogát, a határban lévő malomjövedelmet és uradalmi rétet, szintén az Apáti pusztabeli majorság földeket.⁸³⁶

A nógrádi birtokokon kívül a Pest-Pilis-Solt vármegyei Hartán 1793-ban (amelyet 1799-ben, majd 1802-ben megújítottak), valamint Ikladon 1796-ban kötött hasonló jellegű bérleti

⁸³¹ Más uradalmakban is megfigyelhető a 18. század végén, hogy a jobbágyok egy része a majorságokban fel nem használt robotmunkát pénzen megváltották. A gödöllői Grassalkovich uradalomban az Urbárium 70.082 gyalognapot biztosított, ugyanakkor 1782-ben csak 18.854 ígás és 13.534 gyalognapot – gyalognapra számítva 51.241 napot használt fel az uradalom, a maradék 27%-ot valószínűleg a jobbágyok megváltották. Az 1780-as évek közepén a Ráckevei Királyi Uradalom néhány községében is jelentős volt a robotmunka megváltása. Az Esterházyak ipolypásztói, derecskei, bellyei és pécsváradai uradalmaiban valamint a fejérvári custodiatibusban is megfigyelhető ez a tendencia. A Ráday-család esetében is a fenti példák azt mutatják, hogy a 18. század közepétől inkább jellemző volt a robot megváltása az egyes Ráday-birtokokon. Mindezen példák erősítik azt, hogy a kora újkori Magyarországon a robotmunka szolgáltatások kisebb jelentőséggel bírtak, míg a készpénzben vagy természetben fizetett bérleti díjak elterjedtebbek voltak. Wellmann Imre, 1933. 112., Sándor László, 1981. 529-530., Szántay Antal, 2005. 105.

⁸³² Hasonló figyelhető meg a gödöllői Grassalkovich uradalomban is. 1768-ban a dunakesziekkel újította meg régi szerződését Grassalkovich I. Antal, amelynek értelmében továbbra is megkapták az egész határt a mészárszékekkel együtt, amelynek fejében 500 forintra, kulinárákkal, heteddel, a révhez segítséggel, az italok szállítására szekerekkel tartoztak, de minden más robottól mentesültek. A dányiaknak telkenként 18 forintért, kilencedért, kulináriákért és a dézsmabor kocsmára való szállítása fejében az egész határt átengedte használatra. Wellmann Imre, 1933. 72-73.

⁸³³ Szántay Antal, 2014. 271., Berecz Ágnes – Lángi József, 2003.

⁸³⁴ DRERL C/64-2b 60. d. Tosonca *Tossonci Jobbágyok Contractusok a' Lossonci Földekről és az Fabianfalvi Rétről* 1790. április 7.

⁸³⁵ DRERL C/64-2b 36. d. Ludány 250-253 (grafit számozás); 37. d. Ludány *Robotos Könyv pro A[nn]o 1802.*

⁸³⁶ DRERL C/64-2b 17. d. Halászi *Sz. Halászi Arendás Contr[actusa] de A[nn]o 1800. 28a febr.*

szerezéseket Ráday II. Gedeon, előbbinél évi 1000 forint, utóbbinál 2400 rajnai forint fejében.⁸³⁷

A fentiekén túl 1793-ben Lucin helységet Bodonyi János árendásnak és feleségének,⁸³⁸ 1802-ben Ceredet Prónay Mihálynak és Mede Szilveszternek,⁸³⁹ 1809-ben Herencsényt bizáki Puky Ferencnek adják bérbe a Rádayak,⁸⁴⁰ amely szintén ezt az irányt erősíti birtokpolitikájuk vonatkozásában.

Wellmann Imre az árendajövedelem növekedését a hanyatló allódium jellemzőjének tartja, mivel a pénzjövedelem nem kívülről, a piacokról, az eladott termények után áramlott be, hanem a jobbágyok verejtékes munkájával összerakott haszonbérből. Ez pedig az allódium fejletlenségének volt a jele.⁸⁴¹ Ez alapján a 18. század végén, I. Gedeon halála után az allodiális gazdálkodás megtorpanása figyelhető meg a Ráday-család esetében. Ugyanakkor magyarázható az évi fix árenda preferálása a főként II. Gedeon idején megszorodott kölcsönök utáni kamatok fizetési kötelezettségeivel is, melyről a következő fejezetben lesz szó.

---

⁸³⁷ DRERL C/64-2b 18. d. Harta 2. köt. *Hartai 1793. Esztendőben tett Arendas Contractus* 1793. szeptember 11.; 22. d. Iklad 1796. szeptember 29.

⁸³⁸ DRERL C/64-2b 33. d. 1793. december 28.

⁸³⁹ DRERL C/64-2b 12. d. Cered 1802. március 30.

⁸⁴⁰ DRERL C/64-2b 21. d. Herencsény – *Herentsényi Contractus* 1809. február 10.

⁸⁴¹ Wellmann Imre, 1999. 53.

VI. Birtokügyletek, zálog és hitel

1. Bérbeadás, zálogosítás a 17. században – I. Andrástól II. Gáspárig

Ahogy korábban már utaltam rá,⁸⁴² a 17. század közepén a Ráday birtokok két csoportra voltak oszthatók.⁸⁴³ Ezek közül az egyik csoportot alkották azok a távolabb fekvő jószágok, melyeket a földesúr – közvetlen hasznát nem vehetvén – bérbe⁸⁴⁴ vagy zálogba⁸⁴⁵ bocsájtott.

A Szécsénytől távolabb fekvő, főként Pest-Pilis-Solt, valamint Heves vármegyében elhelyezkedő, nagyrészt pusztajogállású birtokait, Ráday I. András a szomszédos helységeknek adta bizonyos összeg/természetbeni évi lefizetése fejében, kisebb részt zálogba bocsájtotta. Zálogban volt Erdélyi Andrásnál a Heves vármegyei Fogacs pusztája, valamint [Tarna]Méra.⁸⁴⁶

A solti Cebe pusztája szalkszentmártoni Demok Mihálynál volt zálogban 200 tallérért.⁸⁴⁷ A család névadó települése – amely „nemességünk[ne]k lakó helye volt az mikor Buda Magyar királyok birodalmáb[an] volt” – a Ráday pusztabeli részjószág minden jövedelmével és

⁸⁴² III.1. fejezet

⁸⁴³ Lásd 4. térkép

⁸⁴⁴ Az árenda – haszonbér – valamely birtok, vagy jószág haszonvételeért fizetett összeget jelentett. A bérbeadás-vevés azon magánmegálló szerződés volt, mely által valaki tartós használatú jószágának, vagy haszonhajtó jószágának használatát, vagy „szolgai munkáját” meghatározott bérért és időre másnak lekötötte. A bérbeadásnak három tárgyát különböztették meg: egyrészt valamely „testes jószág” használatának átadását; másrészt valamely haszonhajtó (bormérés, húsvágás, vámvételi) jog használatát, harmadrészt pedig „lekötelezni szokott szolgai vagy is testet inkább, mint elmét foglalatoskodtató” munkát. A bérleti szerződést meghatározott időre kötötték, a kezdetét és végét a szerződő felek szabad egyezkedése folytán határozták meg. A szerződésben meghatározott árenda lefizetésének ideje, olykor maga a bérbeadás is – ugyanúgy, mint a zálogoknál a kiváltásnak terminusa – egy-egy jeles naphoz kötődött. A bérbevett jószágot, haszonvétele a bérbevevő fél ideiglenesen bírhatta és használhatta, sőt – amennyiben a bérbeadó az egyéni tulajdonait tette volna a bérbeadás indító okául – a bérleti idő tartamáig másra is átruházhatta annak használati jogát. Ugyanakkor a jószágot és jogot sem örökölni, sem zálogul nem idegeníthette és nem adósíthatta el a bérbevevő! Szlemenics 1845: 75-76.

⁸⁴⁵ Zálog alatt értendő az, hogy a hitelező (zálogba vevő) meghatározott készpénz összegért, a szerződésben feltüntetett időre (vagy a zálogösszeg teljes visszafizetéséig) megkapta az elzálogosító (zálogba adó) birtokának/birtokainak használatát, vagyis a hitelező használati birtokossá vált, de tulajdont ezáltal nem szerzett. A kölcsönt terhelő kamatokra a használati jog gyakorlásával tett szert a zálogba vevő személy. A zálogszerződés lejártakor, a zálogösszeg letétele esetén köteles volt visszabocsájtani eredeti tulajdonosának az addig zálogban bírt javakat. Zlinszky Imre, 1888. 182-190., Ammann Gyöngyi, 1995. 7., Bodzási Balázs, 2013. 145. A kor szokásjoga elítélte a zálogos ügyleteket, ahogy Werbőczy Hármaskönyvében is olvasható: „...iöllehet az zálagos ioszágokat birnia is bűn és lélek ellen való dologh...”. Werbőczy szerint a záloghitelező a zálogos jószág hasznát és gyümölcseit élvezte, mindemellett pedig visszaköveteli a tőkeösszeget is az ügylet lejártával. Emiatt csak úgy tartotta volna helyesnek, ha a tőkeösszeget a jószág összes bevételeit betudná a hitelező, kivéve azokat a kiadásokat, melyeket annak jó karban tartására kellett fordítania. Werbőczy István, 1632.; Csizmadia Andor-Kovács Kálmán-Asztalos László, 1998. 238.

⁸⁴⁶ Az Erdélyi család 1648-ban alzálogosítási akarta Ráday András Geresgáli Erzsébettől kapott, Erdélyi familiánál zálogban lévő javait, ami miatt Ráday Heves vármegye előtt tiltakozott az Erdélyiek ellen. 1652-ben Jelenszky Mihály kérte a garamszentbenedeki konvent előtt magvaszakadás címén Geresgáli Erzsébet volt birtokait, közte Fogacs pusztáját valamint Mérát, ami miatt Ráday tiltakozást nyújtott be. DRERL C/64-2b 53. d. Réde No. 25. 1648. április 27.; uo. No. 17. 1652. október 18.

⁸⁴⁷ DRERL C/64-2a 6. kötet 1650

tartozékával 1630-tól a Ráckeveben lakos Balassa Jánosnál, Miklósnál és Ferencnél volt zálogban 135 magyar forintért.⁸⁴⁸

Jelentősebb számban voltak azok a birtokok, melyeket András bérbe adott, főként a szomszédos településeknek. A Nógrád vármegyei Lucin pusztatelket a szomszédos sóshartyániak bérelték marháik élésére, évi 7 forintért, 5 icce vajért, ezen kívül szőlőkapálásra adtak egy napra 10 embert. Ugyanitt András 2 forint 50 dénárért kocsmát bérelt. A Hatvan határában található Baj pusztát a szomszédos Herédiak bérelték 1650-től, cserébe évente egy karmazsin csizmával, minden juhos ember pedig 1-1 gypjúval tartozott Andrásnak. Az 1650-ben készült összeírásból az is tudható, hogy Baj pusztát „*az Hatuani Török szántja veti és majorságot úz rajta.*”⁸⁴⁹ Pest vármegyében Csév pusztát a nagykőrösiek árendálták, évente 25 tallérért vetettek és kaszáltak rajta. Az egymás mellett található Tete és Vasad pusztákat a szomszédos Monoriak – „*egri káptalan papok jobbágyi*” – bérelték, Tetét évi 8, Vasadot évi 12 forintért. 1649-től árendálták az ülleiek Löb pusztát 3 forint fejében. Szintúgy ülleiek – „*váci püspök urak jobbágyi*” – élték Farkasd pusztát, Ráday-részre 9 forintot fizetve esztendőnként. Vány telek után az alsónémediek adtak évente „*egy papucsot kapczástól egy keskenőt, maloza szőlőt.*” Félegyháza után a jászberényiek tartoztak évi egy csizmával, szintúgy egy karmazsin csizmával tartoztak [Tápió]Györgye után a tápiószeleiek. A solti Kisharta pusztát, az ott lakos jobbágyok, Cseh Mihály, Benedek, János és a [Duna]Pataj városában lakó Karszi[?] Máté bérelték 3 tallér fejében. Harka pusztá után a [Kiskun]Halas városiak adtak évi 10, majd 1654-től 14 tallért, míg Baracs pusztát a kecskemétiak bérelték 12 tallérért. A bérlésekből készpénz összesen 39 forint és 54 tallér, átszámítva 136 forint 20 dénár⁸⁵⁰ bevétele volt Ráday I. Andrásnak (98. táblázat), ezek mellett kapott évente 3 csizmát, 1 papucsot, 5 icce vajat, keszkenőt és mazsola szőlőt.⁸⁵¹ A 98. táblázaton összesen 13 árendába adott birtokot tüntettem fel, ami I. András birtokállományának több, mint harmadát tette ki.

⁸⁴⁸ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 10. 1630. február 10.

⁸⁴⁹ DRERL C/64-2a 6. kötet 1650

⁸⁵⁰ 1 tallért 180 dénárban, 1 forintot 100 dénárban számolva. A tallért 1 forint 80 dénárban számolták a 17. század második felében több forrásban is így: 1647. május 12-én – MNL-NVL IV. 11.1 No. 482., 1656. március 16-án DRERL C/64-2b 13. d. Csaba; 1657. május 1-én DRERL C/64-2b 57. d. Szinóbánya No. 4.; 1670. április 24-én DRERL C/64-2b 58. d. Szentpéter 1766. január 10-i per 231-232. o.; 1685. augusztus 13-án DRERL C/64-2b 31. d. No. 6.

⁸⁵¹ DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

98 táblázat. Ráday-birtokok bérlése a 17. század közepén

Birtok	Megye	Bérlő	Évi bér		
			Pénz		Naturálé
			forint	tallér	
<i>Baj puszta</i>	Nógrád	Heréd			1 csizma, 1 gyapjú/juhos ember
<i>Lucin puszta telek</i>	Nógrád	Sóshartyán	7		5 icce vaj, 1 napra 10 ember kapálásra
<i>Csév puszta</i>	Pest	Nagykörös		25	
<i>Tete puszta</i>	Pest	Monor	8		
<i>Farkasd puszta</i>	Pest	Üllő	9		
<i>Vány telek</i>	Pest	Alsónémedi			1 papucs kapcástól, egy keszkenő, mazsola szőlő
<i>Vasad puszta</i>	Pest	Monor	12		
<i>Löb puszta</i>	Pest	Üllő	3		
<i>Félegyháza puszta</i>	Pest	Jászberény			1 csizma
<i>Györgye puszta</i>	Pest	Tápiószele			1 karmazsin csizma
<i>Kisharta puszta</i>	Solt	Kisharta		3	
<i>Harka puszta</i>	Solt	Halas		14	
<i>Baracs puszta</i>	Solt	Kecskemét		12	
Összesen			39	54	

I. András halála után sem állt be gyökeres változás a családi birtokügyletek gyakorlatába. A korábban bérbe adott javak hasznait továbbra is főként a szomszédos települések éltek, néhány esetben az árenda összegének növelésére került sor. Így 1656-ban újabb egyezsége léptek Tete és Vasad iránt a Monoriakkal, akiknek ezután Tetéért 14 forintot, Vasadért 20 forintot kellett fizetni bérleti díjként. Harka puszta kapcsán is újabb egyezsége léptek, az addigi 14 tallér helyett 16 tallérral tartoztak a halasiak. Csév iránt a nagykörösiek 20 tallért adtak, Farkasdért az ülleiek hol 30, hol 24, hol pedig 20 tallért fizettek. Félegyházáért a jászberényiek 1656-ban 1 aranyat, a következő években szappant adtak a Rádayoknak. A nagykörösiek Újhartyán felére 20 tallért, Györgyéért a szeleiek továbbra is 1 csizmát adtak. Iklad 1659-ben elpusztult, rétjeiről 24 forintban állapodtak meg a szomszédos mácsaiakkal, akik a marhajárásért 10 forintot adtak, ebből Ráday részre 5 forint esett, ezen kívül adtak 2 bárányt, 2 sajtot egy papucst.⁸⁵²

1663-ban Szécsény és környékének, ezzel együtt a nógrádi Ráday-javaknak újbóli oszmán megszállás alá kerülése után, Ráday II. Gáspár sógorával, Darvas Jánossal együtt néhány birtokát adta zálogba. 1666. augusztus 30-án 80 tallérért zálogosították el Györgye és Félegyháza pusztákban való részüket Jászberény városában lakos Fazekas Márton, János és András uraknak.⁸⁵³ 1675. június 25-én Gáspár és Ilona (ekkor már özvegy), Baj pusztát adták zálogba Lőrinciben lakos Peres Albert, Szőke Balázs és Kis János nevű embereknek 51

⁸⁵² DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

⁸⁵³ DRERL C/64-2b 57. d. Györgye No. 11.

tallérban.⁸⁵⁴ 1676. március 31-én II. Gáspár, némedi falubeli lakosoktól vett fel 100 tallért, amiért Vány telek nevű pusztában lévő fele részét adta zálogba, annak minden tartozékával.⁸⁵⁵

Ugyanakkor nem csak zálogba adott, de vett is Gáspár birtokrészeket. 1676-ban a Gács várához tartozó Losonc mezővárosban adott zálogba neki és nejének, Libercesey Rozinának gróf Forgách Ádám 100 imperiális tallérért egy jobbágytelket.⁸⁵⁶

Ebben az időszakban a Pest-Pilis-Solt vármegyében elhelyezkedő pusztákat továbbra is bérelték a szomszédos települések, a belőlük befolyó összegek ugyanakkor sokszor hektikusan változtak. Volt, amikor csak töredékét adták meg, majd utána a következő évben annyival többet küldtek, esetleg időközben újabb alkura lépett a földesúr a bérlő helységgel, vagy másnak adta ki bérbe. Csévet – valószínűsíthetően – 1674-től már nem a nagykőrösiek, hanem a monoriak bérelték. Volt, amikor a bérletösszeget más földesúrral is osztozott Ráday, így az 1673-ban a kecskemétiiek által fizetett baracsi árenda 20 talléréből 6 tallér a Zemléky részre esett. A bérlésekből befolyt összegek a 17. század második felére láthatóan megnövekedtek a század közepi állapotokhoz képest. Míg az 1650-es években 136 forint 20 dénár érkezett a Rádayak kasszájába árendából, addig az 1660-as és 1680-as évek között 288 forint 60 dénár (99. táblázat). Ugyanakkor ezt nem tekinthetjük tiszta haszonnak, mivel nem tudni minden esetben, hogy az összeget Ráday II. Gáspár teljes egészében magának szedte-e be, vagy más birtokosokkal kellett osztoznia.⁸⁵⁷

---

⁸⁵⁴ DRERL C/64-2b 11.b. Baj pusztá No. 12.

⁸⁵⁵ DRERL C/64-2b 52. d. Ráda No. 131

⁸⁵⁶ DRERL C/64-2b 32. d. Losonc No. 2.

⁸⁵⁷ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

99 táblázat. Ráday-birtokok bérlése a 17. század második felében

Birtok	Megye	Bérlő	Évi bér		
			Pénz		Naturálé
			forint	tallér	
<i>Baj puszta</i>	Nógrád	Heréd			n.a.
<i>Lucin puszta telek</i>	Nógrád	Sóshartyán			erdőről alku 8 ártány, 4-4 tallér
<i>Csév puszta</i>	Pest	Nagykőrös, 1674?-től Monor		18	
<i>Tete puszta</i>	Pest	Monor	16		
<i>Farkasd puszta</i>	Pest	Üllő		30	2 pár csizma, 2 pár papucs
<i>Vány telek puszta</i>	Pest	Alsónémedi			papucs, malozsa zsóló, kendő
<i>Vasad puszta</i>	Pest	Monor	20		
<i>Löb puszta</i>	Pest	Monor			1 csizma
<i>Félegyháza puszta</i>	Pest	Jászberény			n.a.
<i>Györgye puszta</i>	Pest	Tápiószele			1 csizma
<i>Hartyán puszta</i>	Pest	Alsónémedi		35	
<i>Iklad puszta</i>	Pest	Mácsa	24		
<i>Kisharta puszta</i>	Solt	Kisharta		6	
<i>Harka puszta</i>	Solt	Halas		18	
<i>Baracs puszta</i>	Solt	Kecskemét		20	
Összesen			60	127	

Az Ipoly-mentén 1683 végén megszűnt a török uralom, ezután azonban további hét évnek kellett eltelnie, hogy a pusztítás után új életre keljen a vidék. Az 1690-es évek közepére lendületet vett a nógrádi falvakban, így a Rádayak jószágaiban is a benépesülés. 1696-ban az országra kivetett kétmillió forintos adó miatt készített összeírásból képet kapunk a nógrádi települések korabeli életéről is. Ludányban ekkor 8 jobbágy családfőt vallottak az esküdtek, telkenként 70 mérő vetéssel amelyet két nyomásban vetettek, rajtuk kívül 12 Zólyom vármegyéből érkezett jövevény és 2 házatlan zsellér volt a faluban. Halászában 4 jobbágyot, két nyomásra, telkenként 35 mérő vetéssel regisztráltak. Herencsényben 7 jobbágy családfőt vallottak az esküdtek 2 nyomásra 40 mérő vetéssel, Galábocson 9,5 teljes jobbágy volt korábban, amiből ekkor 7 puszta amely földeket a földesúr vetette 3 nyomásra. Csécsén a korábbi lakosok 66 mérő, a Zólyomból érkező 7 jövevény 46 mérő vetést bírtak telkenként, kétnyomásos gazdálkodás mellett.⁸⁵⁸

⁸⁵⁸ MNL-NVL IV.7-b No. 19., MNL-OL E-158 Tom. XXIV. 651-666. Az MNL-Nógrád Vármegyei Levéltárában található összeírás sokkal részletesebben, leíró módon tárja föl a települések adatait. Sok esetben azonban eltérő adatokkal. A disszertációmban a részletesebb nógrádi forrást használtam fel.

Pest-Pilis-Solt vármegyére vonatkozóan nem maradtak fenn az 1696. évi országos összeírás adatai, ugyanakkor az 1690-es években felvett dikális összeírások itt is jelzik már – egyes településeknél – az élet csíráit.

Dunaharaszti 1694-ben kezdett újra benépesülni, ebben az évben Ráday Gáspár haraszti hatodát Forster Kristófnak – gabonatiszt és császári királyi tanácsosnak – adta zálogba.⁸⁵⁹ Ugyanitt 1695-ben $\frac{1}{4}$ portát⁸⁶⁰ találtak az adórovók.⁸⁶¹

Dabon 1691-ben $\frac{1}{16}$ -od, 1695-ben $\frac{2}{4}$ portát írtak össze. A falu 1652-ben szerepelt utoljára Ráday I. András összeírásában, a 17. század végén azonban a Fáyak tulajdonában találni. 1694-ben id. Fáy IV. László özvegye Monoky Kata és Fáy V. István bírták a falut, melyet 1697-ben István kiváltott Monokytól és Kajali Andrásnak⁸⁶² adta zálogba.⁸⁶³

[Tápió]Györgyét 1690-ben az elhagyott helyek közt írták össze, azzal a megjegyzéssel, hogy a jászberényieké.⁸⁶⁴ Ennek előzménye, hogy 1666-ban Darvas János és Ráday Gáspár 80 tallérért zálogba adta Jászberény városában lakó Fazekas Márton, János és András nemes uraknak Györgye – és Félegyháza – nevű pusztákban való részüket.⁸⁶⁵

Iklad és Harta szintén elpusztult települések voltak. Ikladdal kapcsolatban a szomszédos Domonyiakkal gyűlt meg Ráday Gáspár baja, aki 1699-ben Pest vármegye előtt tiltotta Domony lakosait Iklad puszta élésétől.⁸⁶⁶ Ugyanitt, ugyanő még 1693-ban az aszódiakkal alkudott meg az ikladi rétek iránt, akik 12 forintot adtak annak éléséért. Kishartát a dunavecseiek bérelték 14 majd 30 tallérért.⁸⁶⁷

A korábban is kiárendált pesti és solti puszták státuszában nem volt változás. Baracs 1690-ben puszta, a Darvas- és Ráday-család birtoka.⁸⁶⁸ Csév pusztát 1693-ban még Zalay György nagykőrösi lakos bérelte ki 8 forintért, majd előbb 1694-ben Ráday Gáspár vett fel az őt megillető részéért 100 német forint zálogösszeget monori Szalai Andrásról és nejétől, majd két év múlva Gáspár, Darvas Mihály és Ferenc, nemes Ródl [Rótl] Mészáros Jánostól 1200 rajnai forintot a csévi és vasadi pusztájukra.⁸⁶⁹ Farkasd pusztáért 1695-ben a szomszédos úriak adtak

⁸⁵⁹ DRERL C/64-2b 14. d. No. 9.

⁸⁶⁰ 1695-ben is még az 1647. évi 36. tc. volt érvényben és szabályozta, hogy mi tartozott egy porta alá, így ekkor egy porta 6 igás ökörral bíró 4 jobbágyot vagy 2-2 ökörral bíró 8 jobbágyot, vagy 16 igával nem rendelkező jobbágyot vagy zsellért jelentett. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=64700036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fp%3D3265%26pagenum%3D20> (letöltés ideje: 2021.01.28.)

⁸⁶¹ Bácskai Vera, 1965. 96-99.; Galgóczy Károly, 1877. 343.

⁸⁶² Kajali András fia Pál, Fáy V. István lányának. Borbálának a férje

⁸⁶³ Galgóczy Károly, 1877. 361., DRERL C/64-2b 14. d. Dab No. 5.

⁸⁶⁴ Galgóczy Károly, 1877. 224.

⁸⁶⁵ DRERL C/64-2b 57. d. Györgye No. 11.

⁸⁶⁶ Galgóczy Károly, 1877. 171-172; 319; DRERL C/64-2b 22. d. Iklad No. 39.

⁸⁶⁷ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁸⁶⁸ Galgóczy Károly, 1877. 331.

⁸⁶⁹ DRERL C/64-2b 13. d. Csév No. 8., No. 9.

20 forintot, egy év múlva az ülleiek 24 forintot. 1700-ban az úri lakosok kapták meg árendába Farkasdót, évi 70 rajnai forint és két pár bélelt karmazsin csizma fejében.⁸⁷⁰

Félegyháza, Györgyével együtt került 1701-ben Czeglédy Mihály, Fazekas Mihály és Bátki György jászberényi nemes emberekhez 100 német forint zálogösszegért cserébe. Korábban a – szintén jászberényi – Fazekas famíliánál volt zálogban.⁸⁷¹ Harka pusztát az 1690-es években továbbra is a halasiak bérelték.⁸⁷² Löb és Vasad puszta – melyet 1696-ban még a monoriak béreltek 18 forintért – 1697-ben, Csévvel együtt nemes Ródl [Rótl] Jánoshoz és nejéhez, Nagy Győrött lakos Meczl Jánoshoz és nejéhez, valamint Monor községhez került 2000 rajnai forint zálog fejében.⁸⁷³ Tetét szintén a monoriak bérelték, Vány telket pedig 1676-tól az alsónémediek zálogolták 100 tallérért, melyre aukcioul 80 tallért vett fel már Ráday I. Pál 1701-ben.⁸⁷⁴

Látható, hogy a török kiűzése időszakában, valamint az azt követő években a birtokügyletek tekintetében a korábbi évtizedek irányvonala volt a jellemző, amennyiben a távolabb fekvő pesti és solti részek továbbra is zálog, vagy árenda fejében ki voltak bocsájtva. Ezek a birtokok változó mértékű készpénz és természetbeni jövedelemhez juttatta Ráday II. Gáspárt, mely jövedelmek felhasználását ugyanakkor a fennmaradt forrásból nem lehet tisztázni.

2. Ráday I. Pál és Kajali Klára birtokügyletei

A család levéltárában fennmaradó számos zálog- és árendaszerződések, valamint örökvallások lehetőséget adnak a família birtokstratégiájának bemutatására, mennyire törekedtek tudatosan (ha törekedtek) a birtokállomány centralizálására, tömbösítésére.

A 18. század első felére vonatkozó, általam fellelt 76 zálogos szerződés kétharmad részénél Ráday I. Pál és/vagy Kajali Klára volt a zálogba vevő fél. A szerződések harmada „első” zálog,⁸⁷⁵ ami alatt érték minden olyan tranzakciót, melyet vagy újonnan kötöttek (előzmény nélküli) vagy pedig egy korábban már elzálogosított, majd az eredeti tulajdonos által visszaváltott birtok került ismét elzálogosításra. Kétharmada ügynevezett aukciós szerződés, amikor az elzálogosító zálogpótlékot/zálogtoldalékot (auctio), vagyis újabb kölcsönt vett fel a már zálogban lévő jószágára. Ekkor vagy a zálogba adás idejét növelték meg az eredeti

⁸⁷⁰ DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.; DRERL C/64-2b 15. d. Farkasd No. 19.

⁸⁷¹ DRERL C/64-2b 57. d. Györgye No. 6.

⁸⁷² DRERL C/64-2c 81. d. No. 4.

⁸⁷³ DRERL C/64-2b 32. d. Löb No. 46.; DRERL C/64-2c 81. d. Ráday András iratai No. 4.

⁸⁷⁴ DRERL C/64-2a 6. kötet, 1650

⁸⁷⁵ Saját elnevezés a zálogtípusok megkülönböztetése végett.

zálogszerződéshez képest, vagy a megnövekedett zálogösszeget az eredetileg meghatározott zálogidő letelte után a „capitalis summával” együtt kellett letennie a zálogba adónak.

A korábbi időszakhoz képest változás állt be a birtokpolitika irányvonalában, hiszen a család életében – vélhetően a Kajali hozomány hatásaként – egyre inkább meghatározó lett a Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokállomány. Így Ráday I. Pál és Kajali Klára elsősorban itteni jószágok szerzésére törekedett és szinte kizárólag rokon (nagyreszt Darvas, Fáy, Tussay) családoktól vettek zálogba birtokrészeket. Így a Darvasoktól Pest vármegyében, Harka, Farkasd, Tete pusztabeli, a solti részeken kishartai, dunavecsei, Fejéregyháza, Szentimre, Szülle, Ölle, Tetétlen pusztabeli részeket szereztek meg zálog címén bizonyos időintervallumokra,⁸⁷⁶ melyekre időről-időre vettek fel zálogtoldalékokat, ezáltal meghosszabbítva a zálog idejét. Ráday Pál testvérének, Ilonának férjétől, Tussay Györgytől szintén dunavecsei, tetétleni, öllei, szüllei, szentimrei és fejéregyházi, valamint cebei és tetei porciókat vett Kajali Klára zálogba 1739-ben.⁸⁷⁷ Nógrád vármegyében a szintén rokon Fáy családtól szereztek zálog címén ceredi, óbásti és hidegkúti (1737-1738) részeket, valamint vették zálogba Lucin puszta negyed részét.⁸⁷⁸ Az alábbi táblázaton (100. táblázat) is kitűnik, hogy Ráday I. Pál és Kajali Klára záloggal történő birtokszerzéseik kiugróan a Pest-Pilis-Solt vármegyei jószágokra irányultak, a zálogokat pedig zálogtoldalékok lefizetésével hosszabbították meg. Nógrád vármegyében kisebb arányú zálogbavételek történtek, ez jelezheti azt, hogy a családi központ szerepe a nógrádi Ludány felől, a pesti Pécel irányába kezdett egyre inkább tolódni a 18. század első felében.

100táblázat. Zálogbavételek megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében

Megye	Zálog	Aukciós zálog	Összesen
Nógrád	5	7	12
Pest-Solt	10	25	35
Zemplén	1	-	1
Gömör	-	1	1
Összesen	16	33	49

⁸⁷⁶ Ide vonatkozó zálogszerződések lelőhelyei: DRERL C/64-2b 15. d. Farkasd No. 46., No. 52, C/64-2b 15. d. Dunavecse No. 12., No. 14., C/64-2b 18. d. Harta 2. köt. 1726. december 28., C/64-2b 17. d. Harka No. 17.

⁸⁷⁷ DRERL C/64-2b 15. d. Dunavecse No. 18., C/64-2b 12. d. No. 14.

⁸⁷⁸ DRERL C/64-2b 12. d. Cered No. 35., No. 38.; C/64-2b 33. d. Lucin No. 22.

Ezt a feltevést erősítheti a Rádayak által zálogba adott birtokok kimutatása is. Az indoklásban többször megjelenik a „közelebb való jószág szerzése”,⁸⁷⁹ ami a zálogba vételek ismeretében elsősorban a pesti és solti részeket jelenthette. Erre többször utalnak is a zálogszerződésekben. 1716-ban a hevesi Ecsédet „Az alsó Pest vármegyei jószágunk gyaporítására[!] és bizonyosabb birodalmára nézve”⁸⁸⁰, 1724-ben a honti Pritleket „bizonyos más Pest vármegyei jószágunknak el terjesztésére és abban való oeconomiank elő mozdítására nézve”,⁸⁸¹ 1730-ban a nógrádi Fábriánfalvát „szándékozván lakásomat megváltoztatnom, nevezet szerint Nógrád vármegyéből az alföldi Jószágomba Pécelre lakóul által mennem, és azon okbul, kivált a losonci házamhoz, annyi rétre, mint eddig birtam szükségem nem lévén”⁸⁸² indokkal adta zálogba Pál és Klára. Ugyanakkor példának okáért 1715-ben a Heves vármegyei Apcot „Ludányi házamhoz közel lévő pöstyéni bizonyos jószágbeli portionak kezemhez való vételére nézve” zálogosította el Pál.⁸⁸³ Szintén többször vettek fel zálogtoldalékot a Forgáchoktól még a Kajali Pál által zálogba vett, majd Kajali Klára hozományaként a Ráday-családhoz került Somoskői uradalom (Somoskő, Somosújfalú, Cered, Hidegkút, Baraton, Óbást) falvaira.⁸⁸⁴

Zálogba elsősorban a birtokállomány észak-nyugati határsávjában található honti részeket adtak, ezen kívül Klára, a Kajaliak névadó birtokát – a Pozsony vármegyei Kajalt – is, távolléte miatt, közelebbi jószág szerzése érdekében zálogba adta.⁸⁸⁵

101 táblázat. Zálogosítások megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében

Megye	Zálog	Aukciós zálog	Alzálog ⁸⁸⁶	Árenda	Örökvallás ⁸⁸⁷	Összesen
Nógrád	2	-	-	1	-	3
Pest-Solt	3	5	-	-	-	8
Gömör	1	-	-	-	1	2
Hont	8	1	1	-	-	10
Heves	2	-	-	-	-	2
Pozsony	1	-	-	-	-	1
Összesen	17	6	1	1	1	26

⁸⁷⁹ Néhány példa: *Más hasznosabb jószágomnak megszerzésére nézve* – DRERL C/64-2b 31. d. Ipolykeszi No. 8.; *Bizonyos szükségünkre, kivált más közelebb lévő jószágunk vissza[?] szerzésére nézve* C/64-2b 41. d. Palást 1715. szeptember 24.;

⁸⁸⁰ DRERL C/64-2b 15. d. Ecséd No. 9.

⁸⁸¹ DRERL C/64-2b 50-51. d. Pritlek No. 5. 1724. február 1.

⁸⁸² DRERL C/64-2b 15. d. Fábriánfalva No. 45. 1730. április 24.

⁸⁸³ DRERL C/64-2b 11a d. Apc 1715. augusztus 1.

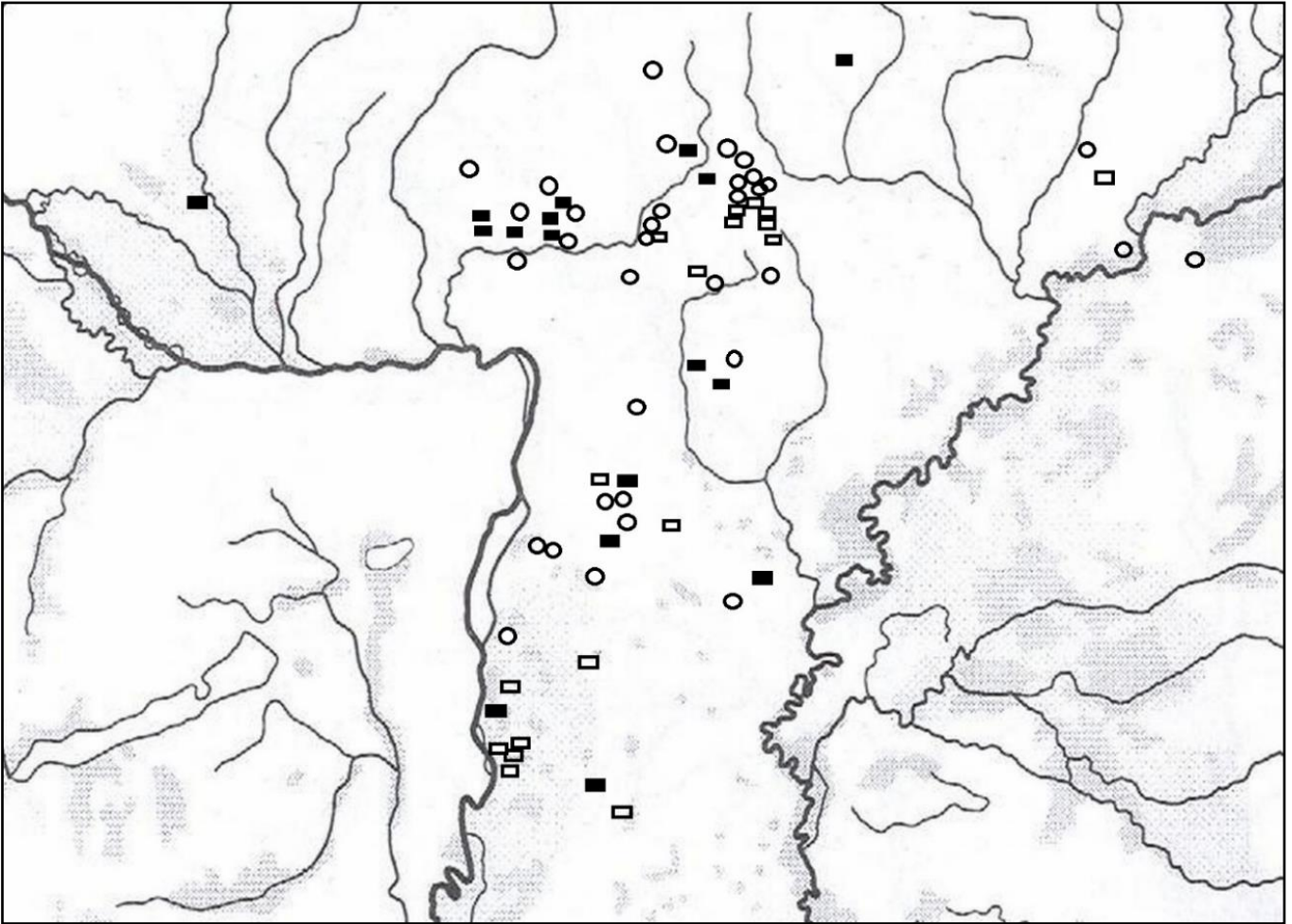
⁸⁸⁴ DRERL C/64-2b 56. d. Somoskő No. 10., No. 22., No. 23.

⁸⁸⁵ A pontos indok: „Eddig az távol való létem miatt nem nagy hasznát érezvén, és azért is inkább közelebb való szükségemben s alkalmatosságimban akarván magamot segítenem” DRERL C/64-2b 31. d. Kajal No. 25. 1734. február 3.

⁸⁸⁶ A hitelező a nála zálogban levő jószágot alzálog (subimpignoratío) címén továbbadhatta, ezt azonban sosem hosszabb időre, mint amennyire maga is kapta és csak az eredetnél nem nagyobb teherrel. Az eredeti tulajdonosnak nem okozhatott sérelmet az, hogy a zálogbirtok egy harmadik fél kezébe került át. Bodzási Balázs, 2013. 152.; Ammann Gyöngyi, 1995. 7., Zlinszky Imre, 1888. 183.

⁸⁸⁷ Fekvő nemes jószág örökös címen való eladása. Magyar Lexikon, 1883. 309-310.

16. térkép. Ráday Pál és Kajali Klára zálogba adott (telt négyzet) és zálogba vett (üres négyzet) birtokai valamint az ügyletekkel nem érintett birtokok (üres kör) a 18. század első felében

A fentiekből kirajzolódik egy határozottnak mondható – északról az ország közepe felé törekvő – birtokpolitika az 1710-es évek közepétől a Pest vármegyei jószágok szerzésével (amint láthattuk a zálogba vett birtokok főként a rokoncsaládoktól származtak), és a kevésbé preferált, a birtokállomány határain (főként a birtokállomány északi-keleti részén, Hont vármegyében) elhelyezkedő jószágok zálogba adásával. Mindez szembetűnik a fenti térképen is (16. térkép), ahol külön tüntettem fel a zálogba adott, valamint zálogba vett birtokokat.

Az 1742. évi birtokosztály és az előtte felvett 1741. évi összeírás – melyek a Kajali Klára halála idején volt állapotokat rögzítették – további részletes elemzésre adnak lehetőséget, amennyiben a birtokok státuszát a zálogos javak tekintetében vizsgáljuk meg. Az adatokból kitűnik, hogy a Ráday-család tulajdonában 1741/1742-ben mindössze három olyan birtok volt, nevezetesen a Pest vármegyei Iklad puszta, a nógrádi Márkháza és Kiskeresztúr puszták, melyeket teljes egészében, örökjogon bírt (a birtokállomány 4%-a). A birtokok 39%-a volt örökös, részben

tulajdonolt,⁸⁸⁸ és ugyanannyi olyan rész vagy egész birtok, amelyet teljes egészében zálog címén bírt. Részben örökös, részben zálogos birtok volt 14 település, ez a birtokállomány közel 20%-át adta. Ezek a jószágok három megyében (Nagyhont, Nógrád és Pest) helyezkedtek el (102. táblázat). Ezen adatok alapján elmondható, hogy a 18. század közepén a Ráday-család kevésbé törekedett az örökjogon bírt birtokokban további részeket szerezni. A zálogos javak között sok anyai ágról örökölt birtok is megtalálható, például a Kajali Páltól háramlott somoskői uradalom falvai, melyek a nógrádi javak potenciáljának felét tették ki.⁸⁸⁹ Mindezen adatokat térképre vetítve (17. térkép) kitűnik, hogy mely területeken bírt a család zálogbavétel címén jószágokat Kajali Klára halála idején. Ekkor elsősorban Nógrád vármegye észak-keleti felében, a Gömör vármegyével határos részen volt található a legtöbb zálogba vett birtok. Itt feküdtek a már említett, Forgách-családtól zálogba bírt somoskői uradalomhoz tartozó falvak is, melyeket néhány évvel később kiváltott eredeti tulajdonosa.⁸⁹⁰ Részben örökös, részben zálogos birtokok főként Nógrád vármegyében és a solti részekben feküdtek.

102 táblázat. Zálog- és örökjogon bírt birtokok megoszlása (1741. évi birtokösszeírás alapján)

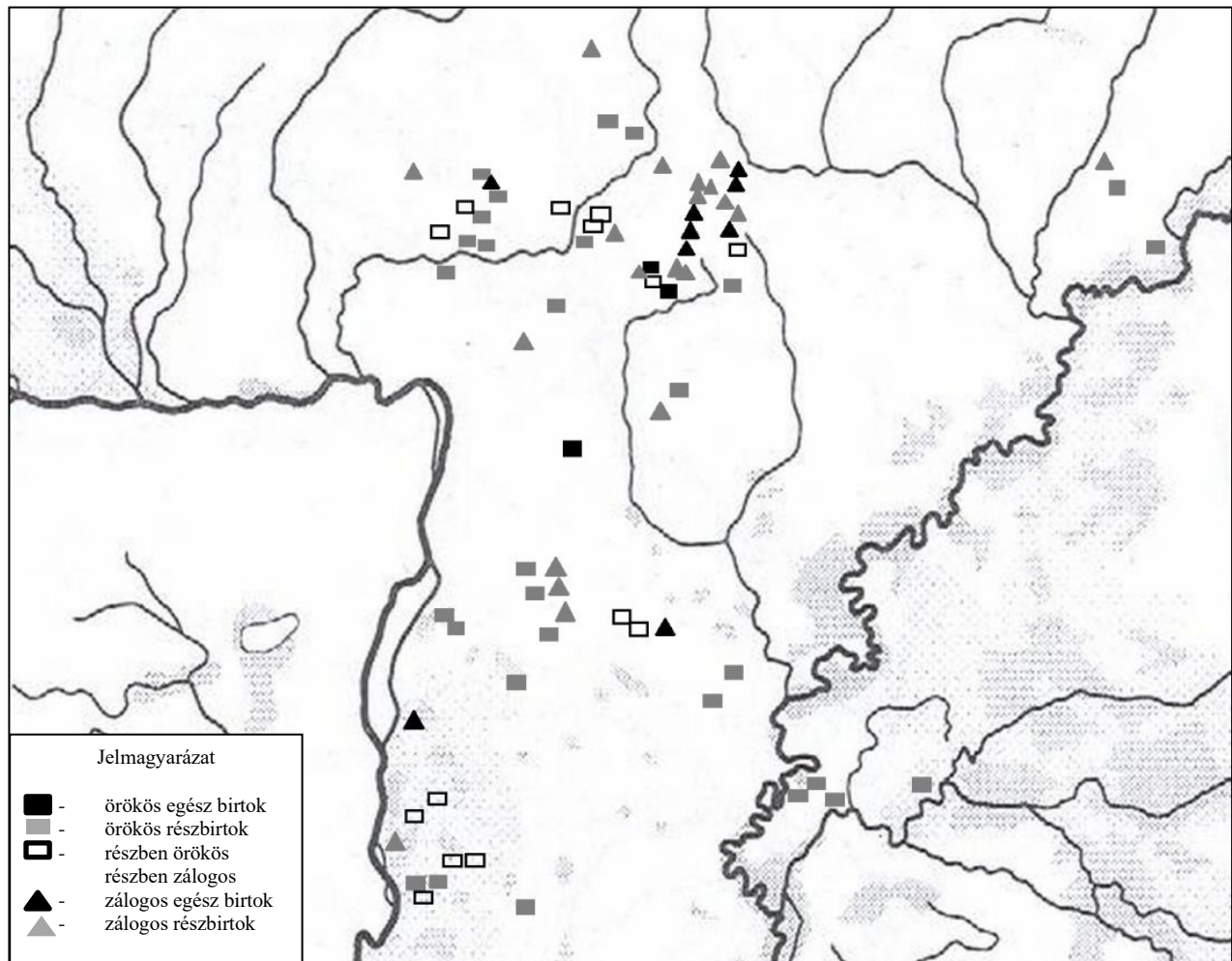
Típus	Abaúj	Békés	Gömör	Heves	Nagyhont	Nógrád	Pest	Zemplén	Összesen
Örökös egész birtok	-	-	-	-	-	2	1	-	3 (4%)
Örökös részbirtok	-	1	-	4	6	5	11	2	29 (39%)
Részben örökös részben zálogos	-	-	-	-	2	5	7	-	14 (18%)
Zálogos egész birtok	-	-	2	-	1	4	2	-	9 (12%)
Zálogos részbirtok	1	-	1	1	1	12	4	-	20 (27%)
Összesen	1	1	3	5	10	28	25	2	75 (100%)

⁸⁸⁸ A részben tulajdonolt birtok alatt értve azt, hogy egy adott településnek nem az egészét bírták, csak egy részét, míg az egész birtok esetében a falu/pusztá egészét a család kezében volt.

⁸⁸⁹ 1741-ben a Nógrádban összeírt birtokok egész telkeinek 47%-a, fél telkeinek 53%-a a somoskői jószághoz tartozó helységekből (Baglyasalja, Somosújfalú, Cered, Hidegkút, Óbást) volt található. DRERL C/64-2a 8. kötet

⁸⁹⁰ Kovács Krisztián, 2021. 30.

17. térkép. Zálog- és örökjogon bírt birtokok elhelyezkedése 1742-ben

A zálogolás mellett I. Pál és Kajali Klára – ugyanúgy ahogy a 17. század folyamán – éltek a haszonbérbe adással is, a pusztákban a legeltetés, valamint – ahol volt – a halászat tekintetében, amelyből évente kisebb-nagyobb összegek folytak be a család kasszájába. A békési Bánréve pusztá legelőjét a szomszédos szarvasiak bérelték évi 100 rajnai forintért, a halászatért 12 nagy pontyot adtak. Birtokarányuknak megfelelően ezek fele illetve a Rádayakat. Lőb pusztát 12 forintért és kaszállásért bérelték a maglódiak. Haszonbérbe volt adva Pest vármegyében: Györgye,⁸⁹¹ Tete, Farkasd, Locsod és Cebe puszták; Nógrád vármegyében: Andrásfalva, Baraton, Pusztaragyolc, Monosza puszták; Gömörben: Gortva és Kisbéna puszták.

⁸⁹¹ Tápiógyörgye

103 táblázat. Árendába adott puszták (1741. évi birtokösszeírás alapján)

Birtok	Megye	Bérlő	Ráday részre jut
Bánréve puszta	Békés	Szarvas	50 rajnai forint, 6 nagy ponty
Cebe puszta	Pest	"idegenek"	160 rajnai forint
Leb puszta	Pest	Maglód	12 forint és kaszállás
Györgye puszta	Pest	n.a.	n.a.
Tete puszta	Pest	Gomba	n.a.
Farkasd puszta	Pest	Úri	80 forint
Locsod és Tűzberek puszta	Pest	Maglód	10 rajnai forint
Andrásfalva puszta	Nógrád	Vizslás	egy napra 25 kaszást adnak
Baraton puszta	Nógrád	Hidegkút	4 rajnai forint
Pusztaragyolc puszta	Nógrád	Csákányháza	2 magyar forint
Monosza puszta	Nógrád	Ragyolc, Ajnácskő, Óbást, Nagybéna	3 máriás, 1 bárány, 8 magyar forint, 5 rajnai forint (ebből Rádaynak 1 magyar forint, 62 1/2 dénár)
Gortva puszta	Gömör	Balogfalva, Détér	összesen 40 munkást adnak
Kisbéna puszta	Gömör	Nagybéna	5 rajnai forint

3. Birtokügyletek Ráday I. Gedeontól III. Pálig

Láthattuk, hogy a 18. század első felében Ráday I. Pál és Kajali Klára olyan birtokpolitikát folytattak, amely során számos kevésbé preferált és a birtokállomány határain elhelyezkedő jószágot adtak zálogba, ugyanakkor főként Pest-Pilis-Solt vármegyében elhelyezkedő birtokrészeket növelték zálog révén. Elsősorban a rokoncsaládoktól szerzett porciókkal gyarapítva itteni birtokaikat. Többször eset már szó a 18. század második – 19. század első felére vonatkozó haszonbérbe adásokról is, amely során az adott birtokok haszonvételeit, akár majorsági földjeit is több évre bérbe bocsájtották. Jelen fejezetben a zálogolások, haszonbérbe adások, birtokcserék és eladások segítségével összegzem I. és II. Gedeon, valamint III. Pál birtokstratégiáját a 18. század közepétől a 19. század első feléig.

A 18. század második felében, Ráday I. és II. Gedeon idején kevésbé figyelhető meg olyan egyértelmű birtokstratégia, amely során a birtokközpontoktól (Ludány, Pécel) távolabb lévő jószágokat igyekeztek volna leválasztani, vagy birtokkoncentrációt végrehajtva, a körülöttük lévő állományt megerősíteni. A birtokkoncentráció ellen szól I. Gedeon idején az, hogy míg Zemplén vármegyében az ősi birtokállománytól távol, a Szentpétery családtól szerzett javakat vett haszonbérbe, addig ugyanott ő maga zálogba is adott részeket. Szintén a következetes centralizáló birtokpolitika hiányát mutatja, hogy II. Gedeon 1786-ban a Fáy családtól szerzett

zálogba péceli részeket, előtte azonban többször is árendába adott ottani javakat. Megjegyzendő, hogy egy ízben ő is haszonbérbe vette ott a borárultatás helyét.⁸⁹²

Ráday I. és II. Gedeon, valamint III. Pál időszakára vonatkozóan kutatásom során összesen 54 zálogos, 119 haszonbér, 12 csere és 10 örökvalló szerződés került elő.⁸⁹³ Mind I., mind II. Gedeon elsősorban a Pest-Pilis-Solt vármegyei pusztáit adta zálogba. Ráday I. Gedeon esetében a tranzakciók 60%-a érintett pusztát, míg II. Gedeonnál a zálogba adott 3 birtokból 2 volt puszta. A Kiskunhalastól észak-keletre található Harka pusztát 1743-tól a 19. század elejéig folyamatosan zálogba bocsájtották, előbb a kecskemétiak, majd a rokon Telekiek és Fáyak szerezték meg.⁸⁹⁴ Az újonnan a családhoz került, Szentpétery osztályból jutott Mogyoróskát, Feketepatakot és Hermányt 1748-ban I. Gedeon nejével – Szentpétery Katalinnal – adta zálogba 4000 magyar forintért. 1777-ben a korábbi tisztartóság, Pelejte is zálogba került.⁸⁹⁵ Ráday III. Pál idejére a zálogügyletek száma lecsökkent, ő maga mindössze 5 birtokát zálogosított el,⁸⁹⁶ valamint egy birtok (Apáti puszta) esetében lépett fel hitelezőként, azonban birtokpolitikai tekintetben semmilyen következtetés nem vonható le, hiszen a teljes jószágállományon keresztül húzódnak az érintett birtokok.

Hitelezőként I. Gedeon főként Pécel környéki, valamint a Duna-menti birtokok esetében lépett fel, míg II. Gedeon elsősorban Nógrád, valamint Gömör vármegyei pozícióit erősítette. Zálogok esetében a Rádayak elsősorban birtokok/birtokrészek szerzésére törekedtek (104. a-b táblázat), mint azok elzálogosítására. Ugyanakkor a zálogösszegek tekintetében ennek éppen fordítottja látszik. Míg I. Gedeon közel 30.000 rajnai forintért adott birtokokot zálogba, addig II. Gedeon esetében ez a szám csak 5200 rajnai forint. III. Pálnál ez több, mint 40.000 forintot tett ki, azonban a 19. század eleji árakban már meglátszódtak a devalvációs hatások.⁸⁹⁷ Ezzel szemben

⁸⁹² DRERL C/64-2b 44. d. Pécel 1780-1793 - 1783. december 10.; 1771-ben Pécel 1/12-ed részét a tűzberki határban 50 kila, a maglódi határban 30 kila alá való szántóval együtt adja bérbe Pongrácz Boldizsárnak, amit majd Pongrácz 1777-ben bocsájt vissza. C/64-2b 43. d. Pécel No. 299. 1771. július 1.; No. 321. 1777. március 22. 1783-ban két szőlőjét adta bérbe Ondrejkovics Pálnak. C/64-2b 43. d. No. 313.; C/64-2b 43. d. Pécel No. 295 1786. szeptember 1.

⁸⁹³ A kontraktusok darabszintű felsorolásától annak terjedelme miatt eltekintenek, a szerződések megtalálhatóak az egyes birtoktestek gazdasági irataiban, valamint az általános gazdasági iratokban. DRERL C/64-2b 11a-60. doboz, C/64-2c 80/3

⁸⁹⁴ DRERL C/64-2b 18. d. Harta 10. köt. 1743. december 10.; C/64-2b 17. d. Harka No. 11. 1751. június 2.; No. 9. 1752. szeptember 26.; uo. 1777. január 1.; uo. 1792. december 21.

⁸⁹⁵ DRERL C/64-2b 39. d. Mogyoróska No. 1. 1748. május 4.; C/64-2b 48. d. Pelejte No. 4 1773. április 6.

⁸⁹⁶ Északról dél felé haladva: Nemespalojta (Hont), Herencsény, Becske (Nógrád), Dab, Cebe puszta (Pest)

⁸⁹⁷ 1762-ben bocsátották ki a bankócédulákat (Bankozettel) az első mai értelemben vett papírpénzt a birodalomban, előírva a papírpénz ezüstpénzre való kötelező beváltását. Egészen 1798-ig el is tudta érni, hogy paritáson álltak. Inflálódása 1799-ben a napóleoni háborúk következtében indult meg és gyorsult fel 1809-ben, amikor a hadi események az ország területén zajlottak. 1811. február 20-án bocsátotta ki II. Ferenc devalvációs rendeletét melynek értelmében a forgalomban lévő papírpénzt és rézpénzt egyötödére értékelték le, a bankócédulák helyett pedig váltócédulát (Einlösungschein) vezettek be. Az uralkodói pátens nagy zavart idézett elő a magánosok jogviszonyában és hatalmas áremelkedést eredményezett az ország területén. 1816. június 1-i pátensével az uralkodó újraszabályozta a váltócédulák árfolyamát, az újabb rendelet 60 százalékban állapította meg a

I. Gedeon 27.000 rajnai forintot költött hitelezőként birtokok szerzésére – főként az 1750-es évek első felében, valamint az 1760-as évek végén – míg II. Gedeon mindössze 8200 rajnai forintot, III. Pál pedig 19.500 forintot.

Míg a zálogosítás eszközével elsősorban I. Gedeon élt, addig a haszonbérszerződések esetében ez megfordult. I. Gedeon 26 árendába adó szerződése 12 birtokra vonatkozott, ezzel szemben II. Gedeon 31 kontraktusa 29 birtokot érintett, III. Pál idejére pedig még tovább emelkedett a tranzakciók száma, 49 szerződés 23 birtokot érintve. A családtagok zálog esetében főként hitelezőként léptek fel, míg árenda esetében főként a haszonvételek bérbe adása figyelhető meg. Ahogy a zálogoknál, úgy az árendánál is I. és II. Gedeon esetében a bérbe adott részek 70%-a Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokot érintett, összességében pedig a haszonbérbe adott birtokok harmada volt pusztá, aminek közel 60%-a Pest-Pilis-Solt vármegyében helyezkedett el. III. Pál idejében a bérbe adott Pest-Pilis-Solt vármegyei birtokok aránya 48%-ra csökkent, a 35%-át pedig a nógrádi javak adták. A bérbe adott pesti birtokok közel fele volt pusztá, Nógrádban viszont az árenda csak községeket érintett.

A haszonbér évi fix összeget biztosított a család számára, igaz mindez csak közvetett haszon lehetett a birtokokból, hiszen a közvetlen jövedelmeket a haszonbérbe vevők szedték be. A bérbeadás összességében (nem egy adott évet, hanem a 18. század második felének egészét tekintve) I. Gedeon számára 14.000 forint, II. Gedeonnak közel 29.000 forint évi bevételt biztosított, amit megszorozva a bérbe adott évekkkel, egy-kétszáz ezer forintos bevételt jelenthetett a család számára ebben az időszakban. III. Pál idejében ez 122.500 forint évi bevételt biztosított, ugyanakkor az összeg ilyen nagyarányú növekedésében itt is belejátszott az inflációs hatás. Átlag 5 évvel számolva⁸⁹⁸ ez összesen több mint 600 ezer forint bevételt jelenthetett III. Pál számára a 19. század első felében.

Az alábbi táblázatokon részletezem az I. és II. Gedeon, valamint III. Pál által zálogba/árendába adott/vett birtokok megyebeli megoszlását, a 18-19. számú térképeken pedig ábrázolásra kerültek a tárgyalt időszakban zálogba és árendába adott/vett birtokok.

---

csökkentést, 250 forint papírpénzt tekintve egyenértékűnek 100 forint ezüstrrel. Ez a mindennapi életben úgy nézett ki, hogy ha valakinek 1799-ben (még ezüstben is) 10000 forint értékű bankcédulája volt, az 1811 után már csak 2000 forintot ért, majd 1816-ban 800 forintot. Kóhegyi Mihály, 1988. 134-135.; Horváth D. Tamás, 1988. 111-112.

⁸⁹⁸ A szerződésekben feltüntetett árendás éveket átlagoltam.

104. a táblázat. Ráday I. és II. Gedeon és III. Pál zálogos tranzakcióinak és az érintett birtokok megyebeli megoszlása (t. – tranzakció, b. – birtok)

ZÁLOGBA ADÁS												
Megye	Abaúj		Békés		Gömör		Heves		Hont		Nógrád	
	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.
I. Gedeon	Zemplénnél	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
II. Gedeon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III. Pál	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	2
Összesen	-	1	1	1	0	0	0	0	1	1	2	3
<i>Arány</i>	-	4,55	4,35	4,55	-	-	-	-	4,55	4,55	8,7%	13,64
ZÁLOGBA VÉTEL												
I. Gedeon	-	-	-	-	1	2	1	1	-	-	2	3
II. Gedeon	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	3	5
III. Pál	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Összesen	-	-	-	-	3	6	1	1	-	-	7	9
<i>Arány</i>	-	-	-	-	9,68	18,18	3,23	3,03	-	-	22,58	27,27
Mindösszesen	-	1	1	1	3	6	1	1	1	1	9	13
<i>Arány</i>	-	1,82	1,85	1,82	5,56	10,91	1,85	1,82	1,85	1,82	16,67	21,82

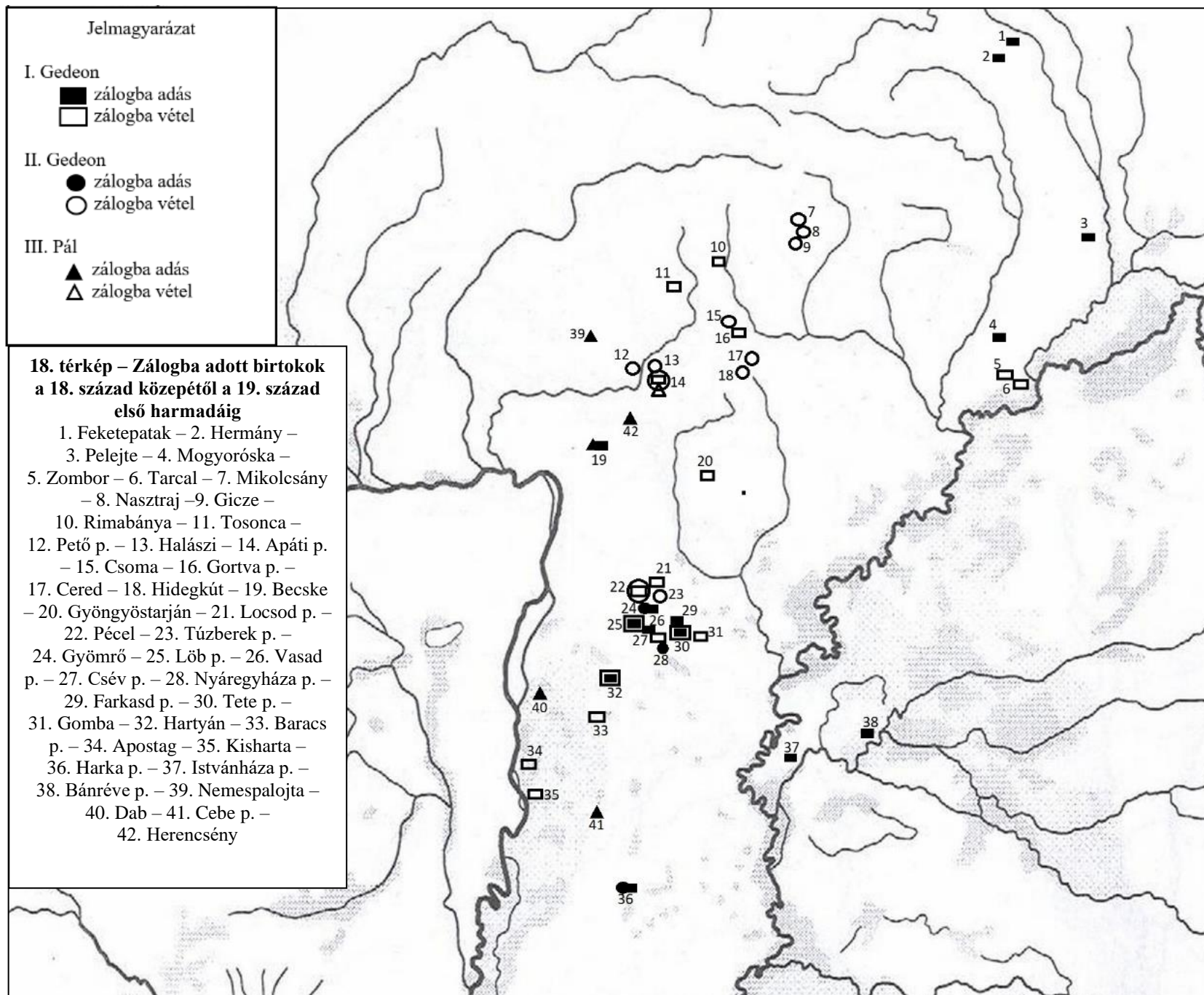
104. b táblázat. Ráday I. és II. Gedeon és III. Pál zálogos tranzakcióinak- és az érintett birtokok megyebeli megoszlása (t. – tranzakció, b. – birtok)

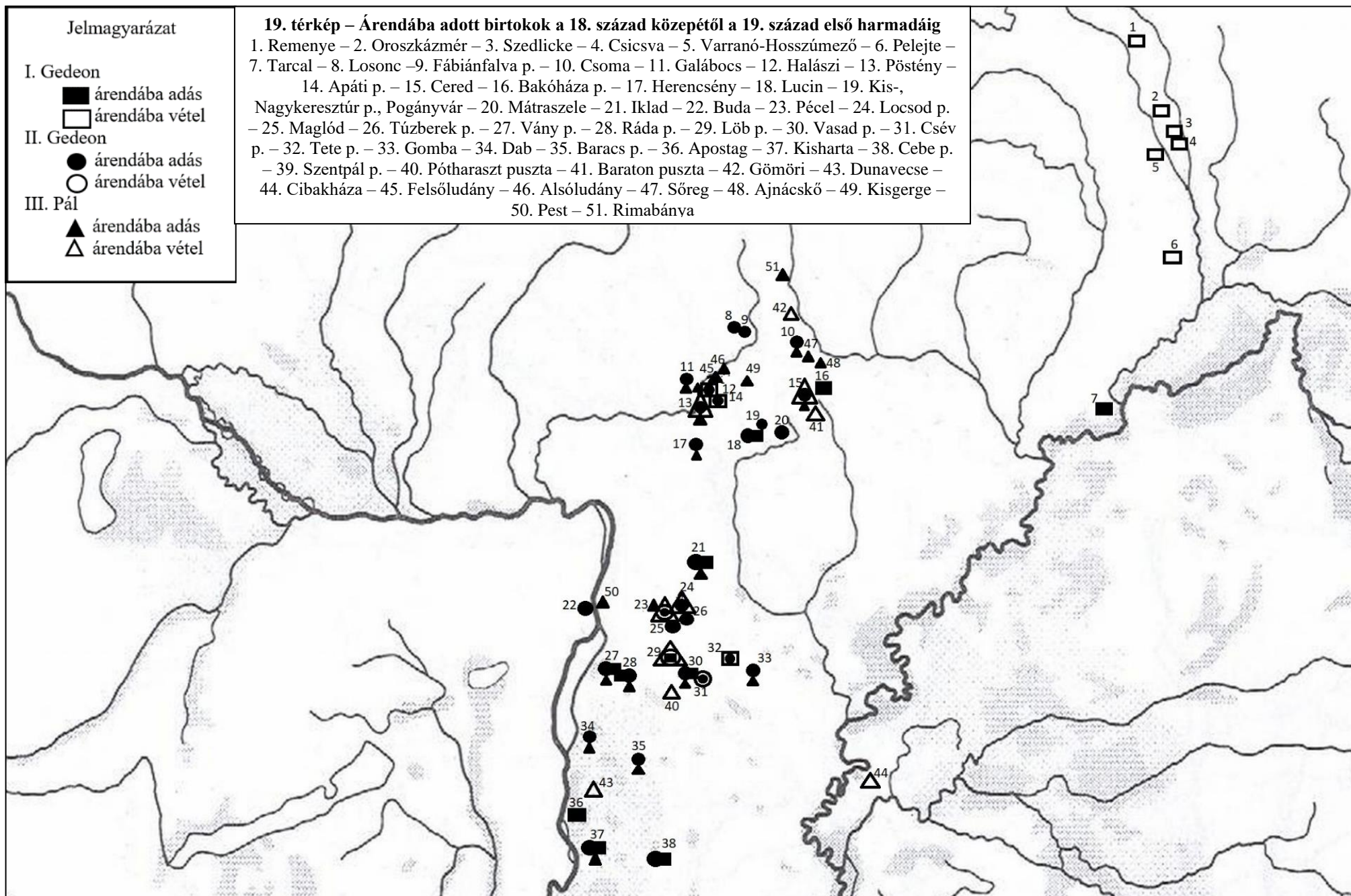
ZÁLOGBA ADÁS										
Megye	Pest-Pilis-Solt		Sáros		Szolnok		Zemplén		Összesen	
	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.
<i>I. Gedeon</i>	10	7	Zemplénnél	1	1	1	2	2	15	14
<i>II. Gedeon</i>	3	3			-	-	-	-	3	3
<i>III. Pál</i>	3	2	-	-	-	-	-	-	5	5
Összesen	16	12	-	1	1	1	2	2	23	22
<i>Arány</i>	69,57%	54,55%	-	4,55%	4,35%	4,55%	8,7%	9,09%	100%	100%
ZÁLOGBA VÉTEL										
<i>I. Gedeon</i>	16	12	-	-	-	-	2	2	22	20
<i>II. Gedeon</i>	2	3	-	-	-	-	-	-	7	12
<i>III. Pál</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Összesen	18	15	-	-	-	-	2	2	31	33
<i>Arány</i>	58,06%	45,45%	-	-	-	-	6,45%	6,06%	100%	100%
Mindösszesen	34	27	-	1	1	1	4	4	54	55
<i>Arány</i>	62,96%	48,21%	-	1,82%	1,85%	1,82%	7,41%	7,27%	100%	100%

105 táblázat. Ráday I. és II. Gedeon és III. Pál árendás tranzakcióinak- és az érintett birtokoknak megyebeli megoszlása (t. – tranzakció, b. – birtok)

BÉRBE ADÁS												
Megye	Arad		Gömör		Nógrád		Pest-Pilis-Solt		Zemplén		Összesen	
	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.	t.	b.
I. Gedeon	2	1	2	1	1	1	20	8	1	1	26	12
II. Gedeon	-	-	1	1	10	12	20	16	-	-	31	29
III. Pál	-	-	4	4	20	8	25	11	-	-	49	23
Összesen	2	1	7	6	31	21	65	35	1	1	106	64
<i>Arány</i>	<i>1,89%</i>	<i>1,56%</i>	<i>6,60%</i>	<i>9,38%</i>	<i>29,25%</i>	<i>32,81%</i>	<i>61,32%</i>	<i>54,69%</i>	<i>0,94%</i>	<i>1,56%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>
BÉRBE VÉTEL												
I. Gedeon	-	-	-	-	1	2	1	1	1	6	3	9
II. Gedeon	-	-	-	-	-	-	4	3	-	-	4	3
III. Pál	-	-	1	1	2	3	4	5	-	-	7	9
Összesen	-	-	1	1	3	5	9	9	1	6	14	21
<i>Arány</i>	-	-	<i>7,14%</i>	<i>7,14%</i>	<i>21,43%</i>	<i>23,81%</i>	<i>64,29%</i>	<i>42,86%</i>	<i>7,14%</i>	<i>28,57%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>
Mindösszesen	2	1	8	7	31	26	76	44	2	7	119	85
<i>Arány</i>	<i>1,68%</i>	<i>1,18%</i>	<i>6,72%</i>	<i>8,24%</i>	<i>26,05%</i>	<i>30,59%</i>	<i>63,87%</i>	<i>51,76%</i>	<i>1,68%</i>	<i>8,24%</i>	<i>100%</i>	<i>100</i>

A haszonbérbe és zálogba adás mellett kisebb számban cseréltek (meghatározott időre – 8-32 év között –, vagy örökösen), valamint adtak/vettek birtokokat a Rádayak. Mindkét tranzakcióval elsősorban Ráday I. Gedeon és III. Pál élt, II. Gedeon mindössze egy alkalommal cserélt birtokot 1795-ben.⁸⁹⁹ Birtokcserékkel I. Gedeon egyrészt a Zemplén vármegyei érdekeltségeit erősítette,⁹⁰⁰ másrészt a Gömör vármegyei javakat (Gice, Nasztraj, Mikolcsány, Sőreg, Gortva puszta) Pécel környéki (Pécel, Locsod puszta, Gomba) részekre cserélte.⁹⁰¹ Szintén a Pécel környéki pozícióját erősítette az 1763. évi birtokcsere, amikor Grassalkovich I. Antal Lőb pusztabeli (a későbbi forrásokban Csere-Löbként nevezett) részt adott I. Gedeonnak Újhartyán pusztai részéért.⁹⁰² III. Pál főként Nógrád vármegyei (Herencsény, Tosonca, Fábánfalusi puszta) részjóságokat cserélt el Pest és Gömör vármegyei birtokokért.⁹⁰³ Adásvétellel Hegyalján, a tarcali hegyen szerzett I. Gedeon újabb szőlőket,⁹⁰⁴ ezen kívül Pöstyényben, Lucinban és Dabon további részeket, összesen 7600 rajnai forint értékben.⁹⁰⁵ Ráday III. Pál 1814-ben előbb a Pest városában „*Landstrasse 963. sz. alatt lévő Rongyos lámpás*” nevű majorját,⁹⁰⁶ majd 1820-ban ugyanott a Fortuna nevű házat is eladta.⁹⁰⁷ Egyébként pedig vásárlással elsősorban a péceli, ikladi, kishartai birtokait erősítette meg.⁹⁰⁸

⁸⁹⁹ Ekkor a Maglód határában lévő földeket cserélte el 32 évre a Darvas-ágról származó Szilassy Zsuzsannával, aki cserébe Kisharta hetvenkettő részéből álló porcióját adta Gedeonnak. DRERL C/64-2b 18. d. Harta 2. köt. No. 136. 1795. december 9.

⁹⁰⁰ I. Gedeon és felesége Szentpétery Katalin 1748-ban Hartyán pusztabeli negyed részét cserélte el 12 évre Szentpétery Krisztinával (id. Fáy László neje) a Szentpétery örökségből származó remenyei, szedlickei, csicsvai, kázméri, varranó-hosszúmezei, pelejtei és zombori részekért, majd 1760-ban a tarcali hegyen szerez újabb szőlőterületeket Bornemissza Annától (ifj. Okolicsányi János neje), amiért a tolcsvai hegyen lévő dézsma adó szőlőt adott. DRERL C/64-2b 60. d. Újhartyán No. 44. 1748. április 24.; C/64-2b 59. d. Tarcal No. 36. 1760. május 10.

⁹⁰¹ 1764-ben Fáy József gombai részét, valamint ecsédi egész házhelyét adta Gedeonnak a gicei, nasztraji és mikolcsányi porciókért. 1767-ben Bárczay Zsuzsanna (néhai Madarassy László neje) adta Pécel és Locsod puszta 16-od részéből álló rátáját Sőreg és Gortva puszta negyed része, valamint az ottani malombeli és kocsmabeli arányos jövedelméért cserébe Rádaynak. DRERL C/64-2b 16. d. Gicze 1764. június 5.; C/64-2b 43. d. Pécel No. 220. 1767. január 4.

⁹⁰² DRERL C/64-2b 32. d. Lőb No. 32. 1763. március 8. Hartyán ekkor még puszta, Grassalkovich Antal 1764-ben kelt telepítési szerződéssel vetette meg a település alapját. Wellmann Imre, 1933. 41.

⁹⁰³ 1814-ben losonci Gyürky Gábornak Herencsény helységbeli telkeit adja, annak cserelőb pusztabeli negyed részéért 24 évre. Fáy Istvántól és nejétől szintén cserelőbi részt szerez 1815-ben 32 évre, amiért gombai részjóságát adta. 1819-ben III. Pál Tosoncát adta Szilassy Józsefnek, annak ikladi és márkházi részéért, 1824-ben pedig a fábánfalusi pusztában lévő három darab rétyét adta örökösen Szántói Szabó Józsefnek, annak Csomabeli részéért. DRERL C/64-2b 32. d. Lőb 1814. szeptember 22.; uo. 1815. április 10.; 24. d. Iklad 1818-1824 1819. március 30.; 13. d. Csoma 1824. március 21.

⁹⁰⁴ DRERL C/64-2b 59. d. Tarcal No. 36. 1745. február 3.

⁹⁰⁵ Nagypöstyényben egy nemes curiából és 8 egész házhelyből álló részt vásárolt Barcsay Ádámtól, Lászlótól és Ágnestől. DRERL C/64-2b 49. d. Pöstyény 1743. november 6.; C/64-2b 14. d. Dab No. 85. 1779. május 7.; uo. 1783. március 28.

⁹⁰⁶ DRERL C/64-2b 48. d. Pesti és budai ház 1814.

⁹⁰⁷ DRERL C/64-2b 48. d. Pesti és budai ház 1820. november 16.

⁹⁰⁸ 1808-ban gróf Berényi Miklóstól vett meg 7000 forintért herencsényi és becskei részeket. DRERL C/64-2b 21. d. Herencsény 1808. január 14.; 1809-ben Böltskéry József 20000 forint fejében eladta péceli „*oecomiához tartozó minden cselédjeit*” szarvasmarháit és egyéb állatait. 45. d. Pécel 1810. május 9.; szintén Pécelen Lukács Mihály losonci prédikátortól vett 4500 forint váltócédulában szőlőt 46. d. Pécel 1811-1820 1818. május 1.; 1824-

A különféle tranzakciókat összegezve látható, hogy az ügyletek nagyrészt a Pest-Pilis-Solt-vármegyében található pusztákat, kisebb részt a nógrádi, gömöri, zempléni részeket érintette. Míg I. Gedeon esetében elmondható, hogy főként a Pest-Pilis-Solt, valamint Zemplén vármegyei birtokokkal ügyletelt, II. Gedeon elsősorban a birtokállomány északi részén elhelyezkedő birtokokat (nógrádi, gömöri) igyekezett zálog révén szerezni, ugyanakkor hasznbérbe adással bevételekhez jutni. Ráday III. Pál elsősorban az árendákkal igyekezett a család bevételeit növelni. Ez egyrészt összefügghetett a bárói, majd grófi címmel járó kiadások megnövekedéséhez, másrészt a majorsági gazdálkodás jelentőségének csökkenésével. Ezt igazolja, hogy II. Gedeon idején 1796 és 1801 között a kishartai, csomai, Apáti pusztai, alsó- és felsőludányi majorság földek és rétek kerültek árendába.⁹⁰⁹

4. Kamatra felvett kölcsönök – a család pénzügyi helyzete Ráday I. Gedeontól III. Pálig

A 18. század közepétől jelentek meg a család pénzügypolitikájában a kamatra felvett kölcsönök. Idősebb Gedeon volt az első a családban, aki 1747-ben 6%-os kamatra vett fel 500 rajnai forint kölcsönt – inkább jótékonyág (évi kamataival segítve a kollégiumot), mint pénzszerzés céljából – a Sárospataki Református Kollégiumtól *"Istenhez való hűségemtől és a Reformáta Anya Szent Egyház köz javának elő segéllésére való bizonyságomtól viseltetvén"*. Ennek kamatát (évi 30 forint) még 1827-ben is fizette a család.⁹¹⁰ Ráday I. Gedeon egy 1782-ben kelt, fiához címzett levélben arról vallott, hogy adósságai *„a jószágomnak ötöd részét nem absorbeálnák, és annyinak eladásával ki is fizethetném...”*. Egyben megjegyezte, *„hogy soha csak egy esztendőbeli Interessessel sem tartozom, hanem az minden esztendőben annak rendi szerint kifizetődött...”*.⁹¹¹ Vagyis I. Gedeon idejében a család hitelállománya még kezelhető mértékű volt, a kamatok visszafizetése pedig rend szerint zajlott. A felvett hiteleket Gedeon egyrészt a ludányi és péceli kastélyokra, másrészt jószág szerzésére,⁹¹² harmadrészt pedig aukciókra, zálogos birtokok megerősítésére fordította.⁹¹³

Az adósságokról egészen az 1820-as évekig nem készült évente kimutatás, hanem egy-egy fontosabb, családot érintő esemény (halálozás, osztály) alkalmával kerültek feljegyzésre a

---

ben Vattay Krisztinától és Ferencről ikladi és kishartai részirtokokat vett meg 600 rajnai forintért. 24. d. Iklad 1818-1824 1824. március 21.

⁹⁰⁹ DRERL C/64-2b 36. d. Ludány 250-253 (grafit számozás) 1794. szeptember 23.; C/64-2b 19. d. Harta 11. köt. 2. pall. 152-153 (grafit szám) 1796. szeptember 29.; C/64-2b 13. d. Csoma 1798. április 24., C/64-2b 17. d. Halászi 1800. február 28.

⁹¹⁰ DRERL C/64-2c 75/8 - Obligatoriálisok másai, C/64-2c 69/2 *Adósságok tabellája* 1826/27

⁹¹¹ Berecz Ágnes, 2021.

⁹¹² Pöstény és Dab felének, és Kisharta harmadrészének megvétele, [mátra]szelei és likéri szerzemények

⁹¹³ Berecz Ágnes, 2021.

család adósságai, egyébként pedig a 18. században főként szálas iratként maradtak fenn nyugták és kártabiankák a felvett tőkepénzekről, valamint kamatok fizetéséről.

Elsőként Ráday II. Gedeon halála után készült olyan lajstrom, amely az 1801. évi feljegyzések alapján készült.⁹¹⁴ A család adósságállománya ekkor összesen 184.711 forint⁹¹⁵ volt, ennek közel 40%-át, összesen 72.352 forintot törlesztettek 1809-ig az örökösök. A kimutatás összesen 61 tételt tartalmaz. A bárói cím 1782. február 28-i, de még inkább a grófi cím 1790. november 18-i megszerzése után jelentősen megugrott a kölcsönök felvétele. Ugyanakkor, mivel főként az I. Gedeon idejéből fennmaradt hitelfelvételek egy része csak szállasiratként maradt fenn, így a 18. század végén forintra pontos összeg nem mutatható ki a teljes Ráday adósságállományról, csak a fenn jelzet 1801. évből, valamint az 1820-as évekből, amikor viszont az I. Gedeon idejében felvett adósság egy része már visszafizetődött, így a lajstromokba nem is kerültek bejegyzésre. Az 1790-es években (1791. január 1-től számolva) 10.000 forinttal több kölcsönt vett fel a család 1801-ig, mint az 1790 előtti 50 évben. Számszerűleg 1781-ig a család 49.568 forintot (konvenciósi pénzben – pengő forint) vett kölcsön,⁹¹⁶ 1782-től 1801-ig (II. Gedeon haláláig) ez az összeg 72.863 pengő forint,⁹¹⁷ valamint 5269 forint (váltócédulában⁹¹⁸), 1801-től 1827-ig (III. Pál haláláig) pedig 412.447 forint váltócédulában, ami átszámítva (1 konvenciósi forintot átlag 2,5 váltócédulában számolva)⁹¹⁹ 164.979 pengő forintra tehető. Vagyis a család adósságállományának 83%-a keletkezett a rangemelés után, és 57,4%-a esett Ráday III. Pál idejére.

A megszorított pénzfelvétel jelzi a főnemesi címmel járó kiadások megnövekedését is, amelyet a család gazdasága nem tudott fedezni. Egységes számadások híján a 18. század második felében és a 19. század elején nem ismert a család birtokainak összes bevétele-kiadása, valamint a tőkére és kamatra fordított arányok, így erre az időintervallumra azt sem lehet

⁹¹⁴ DRERL C/64-2c 67/3 *Az egész Ráday Jóságok Jövedelmeit mutató Tabella*

⁹¹⁵ Más nagybirtokos család adósságállományához hasonlítva ez az összeg alacsonynak mondható. Zichy István 1769. évi halála után 576.600 forint adósság maradt, Batthyány Ádám kötelezettségei 1777-ben 494.390 forint, míg Pálffy János adósságai 1775-ben 908.472 forintot tettek ki. Bakács István, 1965. 126., 130., 134.; Festetics György passzívái 1794-ben 2.836.000 forintot, 1804-ben 1.970.000 forintot tettek ki. Kurucz György, 2006. 560. A tatai Eszterházyak kölcsöntőkéjének összege 1840-ben 2.142.785,56 pengő forint volt. Szabad György, 1957. 472.

⁹¹⁶ Ebből 36.600 forintnyi tőkeösszegekről szóló kártabianka csak szállasiratként maradt fenn. Ezek megtalálhatóak: DRERL C/64-2c 71/1

⁹¹⁷ Ebből szálas iratként maradt fenn 6600 forintnyi tőkeösszeg. DRERL C/64-2c 71/1

⁹¹⁸ Az 1820-as években bankcédulából váltócédulára átszámított összeg.

⁹¹⁹ A Magyar Kurir heti rendszerességgel adta közzé a konvenciósi pénz és a váltócédula egymáshoz viszonyított árfolyamát. Az 1813 és 1818 között (a Napóleoni háborúk idején és azt követően) az átlagos ezüst árfolyam bankcédulában igen változó volt, 100 ezüst forint bankcédulában átlag 165 és 345 forint között mozgott. Az 1820-as évek első felében 100 konvenciósi forint 249 7/8 – 250 forint váltócédulát ért. Kurucz György, 2006. 555. Magyar Kurir 1822-1824 évfolyamok számai.

tisztázni, hogy a kamat- és tőketörlesztések mennyire terhelhették meg a família kasszáját. Ugyanakkor a felvett hitelek évi kamata 1801-ben elérte a 10.500 forintot.⁹²⁰ Amint láthattuk, 1796-ban az egész birtokállomány becsértéke összesen 552.500 forint volt,⁹²¹ 1801-ben az adósságállomány 184.711 forint, vagyis a kölcsönök ekkor a családi vagyon értékének harmadát teheték ki.⁹²² Ennek az adósságállománynak igyekeztek gátat szabni II. Gedeon 1801. július 10-i halála után. Két fia, III. Pál és III. Gedeon 1802. május 22-én Pozsonyban, majd 1802. július 1-én Alsóludányban kelt osztályegyezsége alkalmával megegyeztek, hogy „*magunkat hat-hat ezer forint jövedelemre szorítottuk, az ezen summát felül haladó részt, ki-ki közülünk köteles lészen az általunk terheink fizetésére állítandó közönséges Massa Cassájába esztendőnként fertályok szerint hiba nélkül befizetni...*”.⁹²³ Ettől függetlenül 1802 és 1805 között a közös kassza további 20.200 forint kölcsönt vett fel. Ha hozzászámoljuk III. Pál massának adott kölcsönét is akkor az összeg 24.943 forintot ért el. Ezen kívül mind III. Pálnak, mind III. Gedeonnak voltak privát adósságai, ezeket sorolja elő Szabó József prefektus 1814. szeptember 5-én kelt kimutatása.⁹²⁴ A két örökös közül a nagyobb adósságot III. Gedeon halmozta fel, aki mindössze 39 évesen hunyt el 1812. június 8-án.⁹²⁵ Gedeon 1803 és 1811 között összesen 120.623 forint kölcsönt vett fel (átlag évi 13.402 forint, összes éves kamata 7237,38 forint), míg ezzel szemben III. Pál 1795 és 1813 között 94.048 forintot (átlag évi 4950 forint, éves kamata 5642,88 forint). A kölcsönök mindegyikét 6%-os interesre vették fel. 1814-ben ezeknek az adósságoknak mindössze 23%-a volt kifizetve.⁹²⁶

⁹²⁰ DRERL C/64-2c 69/4 – *Adósságok Laistroma Néhai Boldog emékezettű Gróf Rádai Ráday Gedeon Ő Excell. Halála után 1801d[ik] Esztendőben készített Feljegyzés szerint.*

⁹²¹ 17. táblázat. Ráday II. Gedeon birtokállománya és annak becsértéke 1796-ban

⁹²² DRERL C/64-2c 69/4 – *Adósságok Laistroma Néhai Boldog emékezettű Gróf Rádai Ráday Gedeon Ő Excell. Halála után 1801d[ik] Esztendőben készített Feljegyzés szerint.*

⁹²³ DRERL C/64-2c 67/3 1802. május 22.; uo. 1802. július 1.

⁹²⁴ DRERL C/64-2c 66/6 *Adósságok Laistroma Tabellákban* 1814. szeptember 5.

⁹²⁵ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-TR68-T?i=149&cc=1858355&cat=15297> (letöltés ideje: 2022. március 9.)

⁹²⁶ DRERL C/64-2c 66/6 *Adósságok Laistroma Tabellákban* 1814. szeptember 5.

106 táblázat. Ráday-család adósságállománya 1814-ben

Megnevezés	Adósság (forint)	Összeshez viszonyított arány	Visszafizetve 1814-ig (forint)	Visszafizetett pénz aránya
<i>Ősi adósságok (I. és II. Gedeon) kötelezvényekben</i>	184.711	42,79%	72.352	39,17%
<i>Ősi és temetési tartozások contókban</i>	7381	1,71%	6831	92,55%
<i>Közös kassza adósságai</i>	24.943	5,78%	1200	4,81%
<i>Ráday III. Pál adósságai (1795-1813)</i>	94.048	21,79%	7000	7,44%
<i>Ráday III. Gedeon adósságai (1803-1811)</i>	120.623	27,94%	11.900	9,87%
Összesen	431.706	100%	99.283	23,00%

1820 és 1827 között Ráday III. Pál nagy hangsúlyt fektetett mind az adósságok, mind a bevételek lejegyzésére, így ebből a néhány évből konkrét számsorok állnak rendelkezésre a családi birtokok adósságait és jövedelmeit illetően. A lajstromok 1747-től jegyzik az ősi adósságokat is, mindazokat, amelyek addig még nem kerültek visszafizetésre. A hitelezők legnagyobb arányban köznemesek voltak, akik a hitelek 30-40%-át folyósították, értékében viszont csak a tőke 20-25%-a származott tőlük. A hitelező főnemesek aránya 11-12% volt, ugyanakkor az összes hitel közel 20%-át adták. Egyházi személyek, vagy testületek (Iosonci egyház, Tormásy János superintendens, Dunamelléki Superintendia, pesti református és óbudai eklézsia, ludányi római katolikus plébános stb.) valamint oktatási intézmények (Sárospataki és Debreceni Református Kollégium) a hitelezők 12-15%-át tették ki és, tőlük származott a hitel közel 8%-a. Alapítványokból, pénztárakból és zálogházból származott a hitel 13,5%-a.

A legnagyobb hitelezők a következő személyek, alapítványok/pénztárak voltak: Poniatovszky herceg (30.000 konvenció forint) a közalapítványi pénztár (*Cassa Politico Fundationalis*⁹²⁷ – 30.000. forint váltócédula (ft. v.c.) a Ludovika alap (*Ludovicea Fundatio* – 32.000 ft. v.c.), de 10.000 forint fölött kölcsönzött a családnak a felkelési alap (*Insurrectionalis Fundus* – 17.500 ft v.c.), a Pesti Királyi Zálogház (14.170 ft v.c., 10%-os kamatra), Eröss József fiskális (16.350 ft.v.c.) és a gróf Károly család (12.000 ft.v.c.). A kölcsönök több mint 80%-át 6%-os kamatra vették fel, emellett kis számban 5-, 10-, 12, 24-, 30-, sőt 36%-os⁹²⁸ kamatra felvett kölcsönszerződéseket is kötöttek. 1820 és 1827 között átlag 6,25-7,51%-os kamatok

⁹²⁷ A korszak legfontosabb hitelnyújtó intézménye volt, 5-6%-os kamatra nyújtott kölcsönt betáblázásra. Barta István, 1963. 314.

⁹²⁸ Nádasdy Pepitől felvett 1000 forintra 360 forint évi kamatot fizettek.

figyelhetők meg.⁹²⁹ 1820 és 1825 között folyamatosan emelkedett a felvett hitelek száma, amely mögött 81-94 hitelező állt, összességében átlag 4200 forintos tőkeösszeggel.

107 táblázat. Kölcsönök és hitelezők száma 1820-1827 között

Év	Kölcsönök száma	Hitelezők száma	Átlag hitelösszeg (tőke)
1820	135	83	3612,41
1821	130	81	3334,96
1822	148	88	3554,18
1823/24	161	94	4632,06
1825	164	91	4902,68
1826/27	144	83	5114,42

Az alábbi táblázaton (108. táblázat) és diagramokon szembevetendő, hogy míg 1820-1826 (-1827) között a bevételek folyamatosan csökkentek, addig a kiadások, valamint a tőketartozás értéke folyamatosan emelkedtek. Az évente fizetett kamat elérte az egész esztendőre eső kiadások (amelyben benne vannak a fizetések, házi költségek is) 35-42%-át. Az 1820-as évek közepére a kiadások meghaladták a bevételeket, amelyek újabb hitelek felvételére ösztönözhatték a családot. 1825-ben a felvett tőke értéke meghaladta a 60.000 forintot (váltócédulában).⁹³⁰ Benda Kálmán a család adósságait 1820-ban 270.000 forintra, 1826-ban már közel 300.000 forintra becsülte, ugyanakkor az összes adósságállomány még ennél is nagyobb, közel 390.000 forint volt 1825-re, melynek az egész évre eső kamata több mint 21.000 forint volt, ami az 1825. évi bevétel 45%-át tette ki.⁹³¹

⁹²⁹ Összehasonlításként Festetics György adósságait 5,3%-os átlagos kamatszint jellemezte. Az 1789-ben jegyzett adósságokat 4,2%-os átlagkamat terhelte. Kurucz György, 2006. 548.

⁹³⁰ DRERL C/64-2c 68/2 *Pénzbeli jövedelmek Protocollum 1820-1827*; C/64-2c 69/2 *1820dik Esztendőre való Adósságok Tabellája*; *1821dik Esztendőre való Adósságok Tabellája*; *Adósságok Tabellája 1822dik Esztendőre*; *Adósságok Tabellája 1823dik és 1824dik Esztendőre*; *Adósságok Tabellája 1825dik Esztendőre*; *Adósságok Tabellája 1826/7dikre*

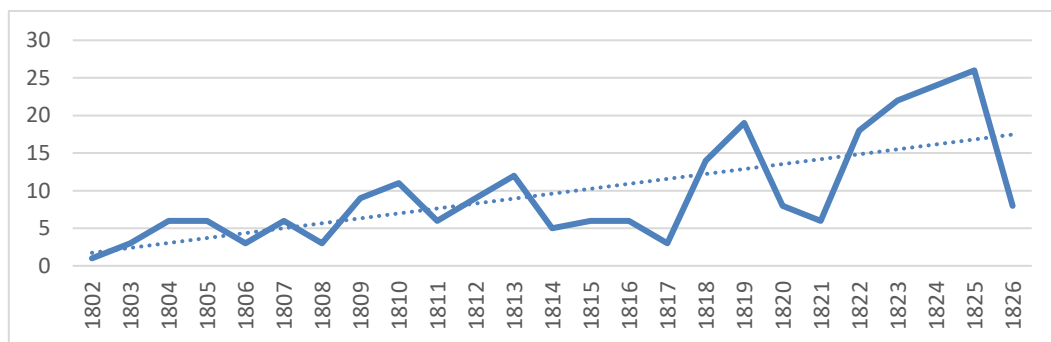
⁹³¹ Csapó Csaba, 2002. 56.

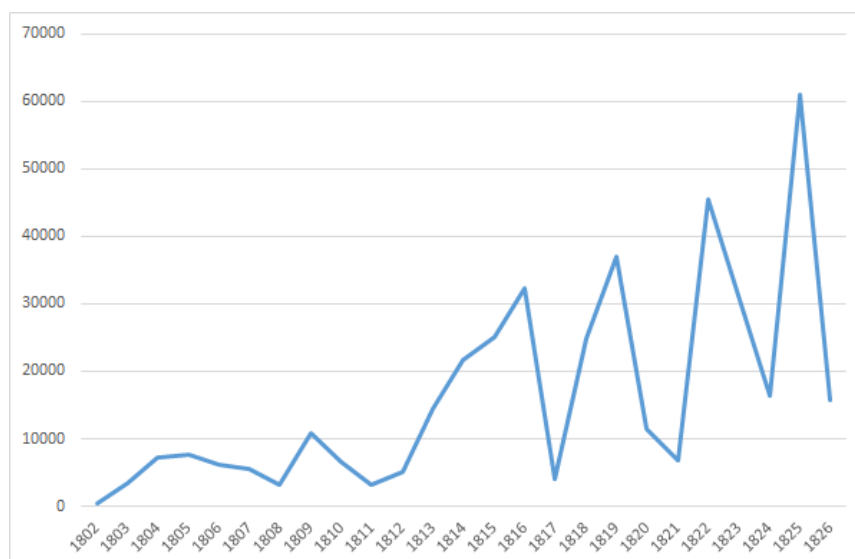
108 táblázat. Éves bevételek-kiadások, hitelek nagysága 1820-1827 között⁹³²

Év	Bevétel összesen (forint)	Kiadás összesen (forint)	Bevétel- kiadás különbsége (forint)	Tőketartozás (forint)	Átlag kamat	Egész esztendőre eső kamat (aránya a bevételhez képest) (forint)
1820	60.324	51.215	9109	248.615	7,51	21.768 (36,08%)
1821	63.457	43.637	19.820	226.495	7,15	17.927 (28,25%)
1822	60.318	56.119	4199	256.649	7,22	19.866 (32,93%)
1823	56.642	57.582	?	377.831,5	6,39	20.783
1824	50.391		?			
1825	47.007	57.497	-10490	388.646,5	6,26	21.228 (45,16%)
1826	43.691	58.612	?	365.884,5	6,25	20.243
1827	n.a.		?			
Összesen	381.830	324.662	57.168			121.815

2. ábra. Hitelügyletek száma Ráday III. Pál idején

3. ábra. Felvett tőke nagysága Ráday III. Pál idején

⁹³² Az 1823-24 valamint 1826-27. éveket egy lajstromban jegyzik, így ezeknél az éveknél nem lehet egyértelműen elosztani az egész esztendőre eső kiadást. A számadatokat tekintve feltételezhetően itt is egy évet tekintettek időtávnak, aminek kezdete év közben lehetett. C/64-2c 69/2 Adósságok Tabellája 1823dik és 1824dik Esztendőre; Adósságok Tabellája 1826/7dikre

Bár egységes kimutatások csak egy-egy évre vonatkozóan maradtak fenn a hitelügyletek tekintetében, ugyanakkor az egyértelműen látható, hogy a 19. század első felében folyamatosan emelkedett a család hitelállománya, melynek kamatfizetési kötelezettségei nagymértékben megterhelték a családi kasszát. Ennek hatásai a következő generációknál csapódtak le, melynek vizsgálata már nem tárgya jelen disszertációnak. Ehelyütt csak annyit jegyeznek meg, hogy a családi vagyon romlásának betetőzése volt a família két központjának elvesztése. Az 1830-as évek legvégén⁹³³ a ludányi uradalmat az anyai ágon rokon⁹³⁴ losonci Gyürky Pál – krassói főispán – vásárolta meg Ráday I. Lászlótól (1804-1868). Ráday IV. Gedeon 1861-ben a Dunamelléki Református Egyházkerületnek adta el az árajánlatok töredékéért I. Pál és I. Gedeon – század eleje óta árult – híres könyvtárat. Végül pedig 1872. december 30-án a gróf Ráday II. László elleni csődtömegi árverésen, Kelecsényi Rafael szerezte meg a péceli kastélyt.⁹³⁵ A család 19. századi végi képviselői már az általuk a 18. század közepén betelepített Ikladot mondhatták otthonuknak egészen 1937-ig, amikor is Ráday VII. Gedeon (1872-1937) halálával a család évszázados neve is sírba szállt.⁹³⁶

---

⁹³³ Eleddig adatok nem kerültek arról elő, hogy pontosan mikor is adta el Ráday László az alsóludányi uradalmát; 1838. májusában még Ráday juhászát temetik, 1841 februárjában már Gyürky ökrészével találkozni a kereszteltek anyakönyvében, így valamikor 1838 június és 1841 január közötti időben cserélhetett gazdát a birtok – LPL – keresztelési anyakönyv 2. kötet., halotti anyakönyv 2. kötet

⁹³⁴ Gyürky Pál édesanyja, Darvas Kata ükanyja Ráday Ilona – II. Gáspár testvére – volt. Nagy Iván, 1858. (3. kötet) 243–246., Nagy Iván, 1858. (4. kötet) 501–504.

⁹³⁵ Zsindely Endre, 1956. 269., Pesthy Zsuzsanna – Pesthy Pál Frigyes, 2002. 338., Kovács Krisztián, 2021/2. 368.

⁹³⁶ Budapesti Hírlap 1937. szeptember 23. 5. *Meghalt Ráday Gedeon gróf*

VI. Befejezés

1. Összegzés

Disszertációmban a rádai Ráday-család történetét tártam fel, elsősorban birtoklás- és gazdaságtörténeti szempontból, nagyrészt a család levéltárában fennmaradt, eddig csak nagyon szórványosan hasznosított elsődleges források feldolgozásával.

A Rádayak története a klasszikus családtörténekekből ismert ívet járta be az idők folyamán. Históriajának első felében a fokozatos felemelkedés figyelhető meg. A família előbb a várjobbágyságból a kisbirtokos köznemességbe emelkedett, majd végigjárva a vagyoni ranglétrát, birtokszerzéseikkel és örökléseikkel a 18. század második felére a nagybirtokos köznemesség sorait gyarapították. A társadalmi hierarchia csúcsára a 18. század végén értek fel, miután előbb bárói, majd grófi címet szerezve bekerültek a magyar arisztokrácia soraiba. A rangemelés ugyanakkor a család sorsát is megpecsételte. A főúri cím anyagi romlást eredményezett, amely párosult a birtokaprózódással és a 19. közepén-végén a birtokközpontok elvesztésével, végül a fiág 20. század első felében történt kihalásával.

Birtoklástörténeti szempontból a család 14. századtól nyomonkövethető történetétől egészen a 18. század közepéig egy konstans emelkedés figyelhető meg. Láthattuk, hogy a 14. században még csak egy faluban birtokos várjobbágyságból miként emelkedik a család előbb a kisbirtokos köznemességbe, majd pedig a házasságok révén hogyan bővíti Pest vármegyei birtokállományát, melyet az oszmán hódítás következtében, egy időre elveszít. Ez a veszteség és a háborús fenyegetettség készítette arra Ráday I. Gáspárt, hogy a 16. század közepén, második felében előbb Heves, majd a század végére Nógrád vármegyébe helyezze át székhelyét, és a házassági stratégia – a Bay-család nógrádi birtokállományának megszerzése – révén több évszázados pozíciókat építsen ki a felvidéki (főként Nógrád) vármegyékben.

A családi vagyon megalapozójának Ráday I. Gáspár fia, I. András tekinthető, aki akkurátusan kezdte el kiépíteni a hektikus 17. század első felében a família létalapját meghatározó birtokállományt. Főként érdemei révén, és zálogok szerzésével hozta létre azt a birtokstruktúrát, melyhez a 17. század közepén 36, főként Pest és Nógrád vármegyei jószág tartozott. A Pest vármegyei birtokok sorsát meghatározta a török jelenléte. A háborúskodások alatt elnéptelenedett egykori községek, a 17. század közepén mind pusztá stáuszban álltak, melyeket a szomszédos mezővárosok vettek bérbe I. Andrástól. Gazdálkodásra így főként csak a tizenöt éves háború óta felszabadított nógrádi részek voltak alkalmasak. Bár a család gazdálkodására vonatkozóan ebből az időszakból csak nagyon szórványos adatokkal

rendelkezőnk, ugyanakkor megállapítható, hogy majorsági gazdálkodást főként a család székhelyeként funkcionáló Szécsény környékén folytattak ekkor. Dézsmabevételük – kilenced, tized – nagyrészt a nógrádi, hevesi, valamint a néhány megmaradt Pest vármegyei falvaikból származtak.

1663-tól kezdődött a család történetének újabb szakasza, miután Szécsényt az oszmán csapatok ez év végén elfoglalták. A Rádayak több mint fél évszázados központjukat voltak kénytelenek feladni és északabbra húzódní. A família új, ideiglenes családi fészke a Libercseyektől hozományként a Rádayakhoz került Losonc lett, ahol 1677-ben megszületett Ráday I. Pál. A 17. század vége, a család történetének forrásokkal legkevésbé alátámasztható időszaka. Bár nógrádi birtokaik szinte teljes egészében török megszállás alá kerültek, ugyanakkor II. Gáspár igyekezett tovább folytatni atyja gazdálkodását. A Pest vármegyei birtokokat továbbra is hasznobérbe adta, és a nógrádi majorságokból valamint dézsmából is törekedett a család verneit feltölteni. Összességében a 17. század folyamán az árenda, úrbéres szolgáltatások, valamint a majorsági gazdálkodás hármasságán alapult a családi jövedelem. Mind majorsági, mind dézsmatermelés tekintetében a búza-árpa-zab kizárólagos termelése figyelhető meg ebben az időszakban. Az, hogy a Rádayak sosem mondtak le a harcok miatt pusztává vált Pest vármegyei birtokaikról, valamint a folyamatos birtokszerzés és a birtokjogi oklevelek szerencsés megőrzése tette lehetővé, hogy az ország oszmánok alóli felszabadulása után igazolni tudták az Újszerzeményi Bizottság előtt jogukat korábbi birtokaikhoz, másrészt volt akkora gazdasági potenciáljuk, hogy a fegyverváltságot kifizessék.

Ráday I. Pál már egy egészen új történelmi helyzetben találta magát. A felszabadító harcok teljes pusztává tették a család birtokállományának nagy részét, így a semmiből kellett újjáépíteni a gazdaságot. A família új központja Ludány lett, ahova Pál igen korán, már 1700-tól elkezdte építeni kastélyát. A majorsági gazdálkodás újbóli kialakítása már az 1690-es évek elején megindult, ezek létrehozására jó lehetőséget biztosítottak a kiüresedett falvak szabad földterületei.

A Rákóczi-szabadságharc választás elé állította Pált, melynek következtében egy időre, a nagyobb ügy érdekében fel kellett adnia a családi fészek nyugalmát. A szabadságharc alatti gazdálkodást homály fedí, arról a 18. század legeleji források hallgatnak. Feltételezhetően I. Pál atyja, II. Gáspár irányította ekkor a családi gazdaságot.

A szabadságharc bukása utáni amnesztia elfogadása új fejezetet nyitott a família históriájában. Innentől kezdve megindulhatott a családi gazdaság kiépítése és fejlesztése. Ebben Pálnak támasza és segítőtársa volt felesége, Kajali Klára, akinek hozománya révén a Ráday-család

közel megduplázta birtokállományát, ekkor szerezte meg a későbbi évtizedekben központként funkcionáló Pécelt is.

Ráday I. Pál, majd Kajali Klára halála után a birtokállomány 75 birtokot/birtokrészt foglalt magában, amellyel a családi vagyon elérte történetének maximumát. Innentől kezdve a birtokok száma folyamatosan apadt, elsőként 1742-ben, amikor is Ráday Eszter – Teleki Lászlóné – a jószágok harmadát (a Hont vármegyei valamint a solti részek nagy részét és a nógrádiak egy részét) örökölte. Ráday I. Gedeon és testvére II. Pál egy nem teljesen szétválasztott, hanem szervesen egymáshoz kapcsolódó birtoktömböt szándékoztak létrehozni, amely mindössze néhány évet élhetett meg II. Pál korai halála miatt. Utóbbi sajnálatos momentum egyben meghatározó is volt I. Gedeon életében, hiszen ezután kerülhetett a kezébe a péceli kastély – melynek alapjait I. Pál vetette meg, és eredetileg I. Gedeon öccse örökölte – és ezután kezdhetette meg annak kiépítését és fő központtá tételét. A Ráday-érdekeltség súlypontja Nógrádból ezután tolódot az ország közepére. A 18. század közepén megfogyatkozott birtokállományt Ráday I., majd II. Gedeon és III. Pál – miután öccse, III. Gedeon fiatalon elhunyt – még egyedüli birtokosként tarthatta kézben, III. Pál halála után (1827) viszont a jószág már négyfelé aprózódott, fele – a két leányörökösnek „köszönhetően” – teljesen ki is került a fiág kezeléséből.

A birtokigazgatást tekintve, a 17. század közepén Ráday I. András, valamint fiai, II. András és II. Gáspár még saját irányításuk alatt tarthatták az egymáshoz közel eső birtokokon folytatott gazdálkodást. A 18. század első felére viszont oly mértékben megnövekedett a családi birtokállomány, hogy azt már csak hierarchikusan felépített és akkurátusan megszervezett irányítás segítségével lehetett működtetni. Közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc után indult meg a birtokigazgatási rendszer alapjainak lerakása, az ispánságok, majd a tiszttartóságok létrehozása az 1720-as, '30-as években. A fennmaradt források arra engednek következtetni, hogy az igazgatás (ispánságok) kialakításának alapjául Kajali Pál 18. század eleji rendszere adta a mintát. Már I. Pál idején jelentős számú fizetett gazdasági alkalmazott található meg a birtokokon. Pál halála után nem – az ekkor még csak 20 éves – fia, Gedeon, hanem felesége, Kajali Klára vette kézbe a megnövekedett birtokállományt, amely ekkor 75 birtokot/birtokrészt foglalt magában. Ez a megnövekedett állomány tette szükségessé a birtokigazgatási rendszer további fejlesztését, az ispánságok tiszttartóságokkal való felváltását a 18. század első harmadának végén. A tiszttartóságok létrejötte egyéb alkalmazotti státusz létrehozását is szükségessé tette. A 18. század második felétől jelent meg a kulcsár és kasznár tisztség, valamint továbbra is működtek az ispánok, akik a felettes tisztek munkáját segítették. Mindemellert megnövekedett a gazdasági cselédek száma is erre az időszakra, ugyanakkor

mind a gazdasági cselédek, mind a felettes állomány fizetései nagymértékben elmaradtak az arisztokrata családoknál megfigyelhető bérezésektől. A bárói, majd grófi cím megszerzésével igény támadt a külsőségekben is az igazodás az arisztokrata családok életmódjához, ennek eredménye lehetett előbb az inspektori, majd a prefektusi hivatal létrehozása. Hogy csak az igazodás miatt jöhettek létre ezek a tisztségek alátámaszthatja az, hogy a rangemelés birtokadománnyal nem járt, így egy, a 18. század közepétől fokozatosan apadó jószágállomány irányítására hozták létre az uradalmi hierarchia legfőbb tisztségviselőjét. A 19. század első harmadára többszörösére nőtt a gazdasági alkalmazottak száma és vele együtt a számukra fizetendő bér valamint természetbeniek nagysága. Ez jelentős mértékben megterhelte a család kasszáját, melynek fenntartása hosszútávon nem volt lehetséges.

Gazdálkodás tekintetében a 18. századtól kezdődően alkothatunk részletes képet a Rádayak ez irányú tevékenységéről. A fennmaradt források feldolgozása alapján elmondható, hogy Ráday I. Pál idejében majorsági gazdálkodás elsősorban – de nem kizárólagosan – az általa létrehozott ispánsági központokban folyt, a megtermelt fő gabonák az őszi búza, zab, árpa és rozs voltak, ugyanakkor a tönköly, valamint a tavaszi búza termelése is megfigyelhető ekkor. A dézsma-majorság művelés aránya a 18. század első felében átlag egyharmad-kétharmad volt, de volt olyan ispánsági központ (Cered), ahol egy-egy évben ennek az arányszámnak a fordítottja is megfigyelhető volt.

A 18. század közepéről fennmaradt források lehetőséget adtak a majorsági és úrbéres szántóállomány arányának meghatározására is, ami ekkor egynegyed-háromnegyed volt az úrbéres földek javára, ugyanakkor ez az arány egy jelentősebb majorsági gazdálkodás jelenlétére utal a Ráday-birtokokon. Szőlő és rét esetében egyharmad-kétharmad arány figyelhető meg szintén az úrbéresek javára. A fő termények továbbra is a búza, rozs, zab és árpa voltak, ugyanakkor ezek vetésének aránya vidékenként eltérő volt. Az Ipoly-völgyében főként a búza, a homokosabb alföldi részeken a rozs volt a jellemző növény. Ebben az időszakban a majorsági kertművelés keretében megjelent a borsó, köles, len és kender is. A megtermelt gabonákat egyrészt az uraság számára vetették el, másrészt a piacon eladták, kisebb részben konvenciókra fordították, valamint a majorsági állatállomány etetésére is használták. Mindemellett az uraság gabonátárolóit gyarapította a malomvám bevétel is, elsősorban a búzából, rozsból és árpából. A fennmaradt pelejteit és ludányi adminisztrációk adatainak vonatkozásában elmondható, hogy a 18. század közepére tovább növekedett a majorsági gabonabevételek aránya, ami a 80-90%-ot is elérhette ekkor.

A Mária Terézia-féle urbárium készítése idejére az úrbéres szántóállomány közel 66%-kal, a rét 35%-kal volt kevesebb, mint a század közepén. Összességben az úrbéres birtokállomány az úrbérrendezés után 64%-kal csökkent 1741-hez képest, aminek oka volt az is, hogy Ráday Eszter révén a Teleki-család tulajdonába került a birtokállomány egy része. A majorsági földterületek nagysága és az úrbéreshez viszonyított aránya viszont források híján ekkor nem állapítható meg, ugyanakkor a 18. század második feléből fennmarad néhány terményösszeírás alapján elmondható, hogy a majorsági és dézsmatermés aránya, továbbra is 80-20% körül mozgott.

A 18. század végére megfigyelhető az évi gabonatermés mennyiségének, valamint a dézsma arányának (összes bevétel negyede) növekedése. Erre az időszakra kezdett elterjedni a Rádayak gazdaságában a rozssal kevert kétszeres búza is, mely egyes gazdaságokban (pl. Cered) teljesen átvette a tisztabúza szerepét. Szintén új növényként megjelent a – majorsági termelésben még nem tetten érhető, elsősorban paraszti üzemekre jellemző – kukorica, amely az allódiókban elsősorban állati takarmányként volt használatos. A dézsma esetében kiemelkedő, hogy a tönköly 85-100%-a, az árpa közel 40%-a folyt be dézsmából. Bár a dézsma aránya nőtt, ugyanakkor továbbra is a majorsági termesztés volt a meghatározó. A majorságból befolyt terményeket elsősorban a piacon értékesítették, kisebb részt az udvari szükségre, valamint konvenciókra fordították. Elmondható, hogy a 18. század folyamán továbbra is elsősorban a hagyományos gazdálkodás gabonáinak (búza, rozs, árpa, zab) termesztése volt meghatározó a Ráday-gazdaságokban.

A 19. század elejére jelentős majorsági földterület növekedés figyelhető meg, ugyanakkor az összes majorsági terület harmada, a szántó közel fele haszonbérbe vagy zálogba volt bocsájtva, így a földesúrnak csak közvetett haszna lehetett belőle. A majorsági kezelésbe vett területek arányának növekedésével párhuzamosan megfigyelhető az úrbéres telkek számának növekedése is ekkorra, azonban az átlag jobbágytelkek számának csökkenése egyben jelzi a telekaprózódást és a jobbágyság zsellérsorba süllyedését. Erre az időszakra az összes majorsági és úrbéres szántó-rét aránya 58-42%-v volt, azonban levonva a nem saját kezelésben lévő (árrenda, zálog) földeket, ez a számarány 37-63%-ot tett ki. Vagyis a 19. század elejére a család képviselői egyre kevésbé hagyatkoztak a majorsági termelésre, mint bevételi forrásra, szerepét átvette a jobbágyoktól származó dézsma, valamint a haszonbérbe és zálogba adott birtokokból bizonyos időközönként befolyt pénz- esetleg terménymennyiség. A disszertációban tárgyalt időhatárig a Ráday-gazdálkodásra végig a nyomásos határhasználat volt jellemző, és bár a földjavításhoz szükséges trágyahasználat a 19. század első felében egyre inkább kezdett elterjedni, ez nem volt elegendő ahhoz, hogy az „új mezőgazdaság” elemei kiteljesedjenek.

A Kajali-család révén kerültek a 18. század elején hegyaljai szőlőbirtokok a Ráday-családhoz, melynek köszönhetően minőségi borok kerülhettek mind az uraság asztalára, mind a bevételt hozó kocsmákra. A 18. század első harmadában a majorsági szőlőművelésből származó borok kétharmada származott a Hegyaljáról, ugyanakkor kevésbé volt jelentős bevételi forrás ebben az időszakban. Jelentősége a 18. század második felében nőtt meg, amikor is a Rádayak által megtermelt tokaji aszúszőlőborokat bel- és külföldön (Bécs) egyaránt értékesítették. Mindez meghatározó is volt a család számára, hiszen a jó minőségű borokból befolyt jövedelem tette lehetővé I. Gedeon számára a péceli kastély négy évtizedig húzódó bővítését. A 19. század elsőre felére viszont ismételtelen csökkent a bortermelés jelentősége a család életében, ezt jelzi, hogy az 1820-as évekre a borból származó bevételek átlagban az összes jövedelem alig 3%-át tették ki.

A 17. századra vonatkozóan a gabonatermesztéshez hasonlóan az állattenyésztés tekintetében is csak minimális információk maradtak fenn. Ráday I. András a 17. század közepén sertést, juhot, kecskét, lovat, szarvasmarhát valamint méheket tartott gazdaságában. A juhok egy részét értékesítette, más részét konyhára adva elfogyasztották. A lovakat elsősorban hátaslóként alkalmazhatták, igasállatnak szarvasmarhák álltak rendelkezésre (melyek közül a földesúr néhányat értékesített, valamint konyhára is adott), főként a nógrádi birtokokon, ahol a majorsági földterületek is feküdtek. Hasonló állatállománystruktúra figyelhető meg a 18. század első felében is, ugyanakkor jelentős mennyiségi növekedés is tapasztalható az állatok száma tekintetében. A szarvasmarhák száma az 1730-as évekre megtízszereződött a 17. század közepéhez képest, amelyek átlag 15-20%-át értékesítették. Két-háromszoros növekedés figyelhető meg a juhok arányában is a 18. század első felére, amelynek számát növelték a dézsma címén beszedett állatok is. A juhok tartása két nógrádi (Lucin, Somosújfalú) és egy pesti birtokon (Pécel) összpontosultak, a juhokról lenyírt gyapjút a piacokon igyekeztek értékesíteni. Ráday I. Pál idején a – szintén megnövekedett – sertésállományt a gortvai és nováki erdőkön hizlalták. A 17. századhoz képest arányaiban a lovak száma növekedett a legkevésbé a 18. század első felére, melyeket továbbra is csak hátasjóságként, szállításoknál és ház körüli munkáknál alkalmazták, mezőgazdasági termelésbe csak ritkán vonták be.

A 18. század második felére – az 1741. évi osztály következtében – az állomány struktúra tekintetében változatlan maradt, viszont számarányában csökkenés figyelhető meg. A legjelentősebb bevétel a juhok hasznából (gyapjú, dögbőr, túró) eredt, más állatfajokkal összevetve, akár az ötszörösét is elérhette a belőlük befolyó összeg. A juhok jelentőségét növelte a 18. század második harmadában, a felduzzadt hadseregek posztóigénye következtében meginduló cseh-morva textilmanufaktúrák nyersanyagéhsége, mely hatással

volt a Rádayak állományára is, a 19. század elejére elérve a kétezres darabszámot. Az 1820-as években a gyapjúból évente befolyó összeg a pénzbeli jövedelmek közel 16-20%-át adta.

A szarvasmarhatenyésztés jelentősége a második helyen állt, a 19. század elején számos marhaistálló állt rendelkezésre a birtokokon. Erre az időszakra az igavonó szürkemarha mellett III. Pál gazdaságában megjelent a jól tejelő tiroli szarvasmarha állomány, mely csírája lehetett volna az istállózó-trágyaképző szarvasmarhatartásnak. A 19. század első felében a lovakat továbbra sem vonták be a mezőgazdasági termelésbe, a tenyésztés súlypontja ekkor Pécelen volt, míg a sertésenyésztést a gyapjúkonjunktúra a 19. század elejére egyre inkább háttérbe szorította.

A Rákóczi-szabadságharc után kezdik el a család bevételeit kiegészíteni a kisebb királyi haszonvételekből származó jövedelmek is. A 18. század első felében elsősorban a kocsmák és malmok voltak a plusz jövedelmet hozó haszonvételek, melyek kiegészítették a családi bevételeket. Ráday I. Pál idejében főként az ispánsági központok adtak helyet az elsősorban bort áruló kocsmáknak, amelyeken nagyrészt majorsági, kisebbrészt dézsmaborokat mértek ki. A nagyobb folyók mentén elterülő birtokokon voltak található malmaik, melyeket molnármesterek béreltek a földesúrtól. A malmokból a malomvám révén gyarapodtak az uraság gabonátárolói. A 18. század második, és a 19. század első felében a haszonvételeket – kocsmák, vendégfogadó, mészárszék, malom – haszonbérbe adták, így a Rádayak számára ezek is csak közvetett, bár évente fix bevételt jelentettek.

Szintén bevételt képeztek a család számára a jobbágyi szolgáltatások. Ezek egészen a Mária Terézia-féle szabályozásig igen változatosak, fálvanként eltérőek voltak. Volt, ahol a kilencedet, tizedet naturáliákkal teljesítették, máshol pénzben, egy összegben váltották meg a földesúr felé előírt kötelezettségeket. Mindemellett jelen volt a robotszolgáltatás is, melyet főként a szántáshoz vettek igénybe a 18. század közepén. A 18. század végén, 19. század elején terjedt el, hogy előbb Ráday II. Gedeon, majd fia, III. Pál jobbágyok által fizetett évi cenzus, vagy haszonbér fejében lemondott a robotról és dézsmáról, sőt olykor majorsági földjeit is átengedte. Ez összefüggött a család rang- és hivatalviselésének előtérbe kerülésével, mivel a földesúrnak a természetbeni szolgáltatások helyett pénzre volt szüksége a ranggal és hivatalokkal járó külsőségek fenntartására.

A 17. század közepétől végig vonul a család történetén az egyes birtokok haszonbérbe, vagy zálogba adása. Ezáltal a földesúr évi/félévi, vagy egyösszegbeli fizetésért lemondott az adott birtok közvetlen hasznáról. Ezek a birtokügyletek elsősorban – de nem kizárólagosan – a pusztákat érintették. Ráday I. András – elsősorban a török által leginkább érintett Pest-Pilis-Solt vármegyei – birtokainak több, mint egyharmadát adta haszonbérbe. Halála után fiai

ugyanezen szerződéseket hosszabbították meg, folytatva I. András ilyen irányú birtokpolitikáját. Ugyanekkor egyre inkább meghatározó lett a birtokok zálogba adása, mely során több évre, akár évtizedre is kikerülhetett egy-egy birtok a család közvetlen irányítása alól. A korábbi évtizedek irányvonala volt jellemző a török kiűzésének időszakában is, amennyiben a távolabb fekvő pesti és solti puszták továbbra is zálogba, vagy haszonbérbe voltak adva, változó mértékű jövedelemhez juttatva a földbirtokost.

A 18. század elejére a haszonbérbeadás szokása továbbra is megfigyelhető – főként a pusztákban a legeltetés bérbeadása – ugyanakkor háttérbe szorult, helyét a zálogosítások vették át. Egyben az irányvonalban is változás figyelhető meg, hiszen Ráday I. Pál és Kajali Klára elsősorban már Pest-Pilis-Solt vármegyei jószágok szerzésére törekedett, melyben szerepe lehetett annak, hogy a Kajali-család révén a Rádayak jelentős birtokokat szereztek ebben a vármegyébe. Ők maguk főként a birtokállomány észak-nyugati határsávjában található honti részeket adtak zálogba, ezáltal is erősítve birtokpolitikájuknak Pest vármegyébe törekvő irányát. A 18. század második felében kevésbé figyelhető meg határozottnak mondható birtokszerzési törekvés, egyben elmondható, hogy erre az időszakra a birtokok haszonbérbe adásának aránya ismét növekvő tendenciát mutatott és – a 17. századhoz hasonlóan – elsősorban a Pest-Pilis-Solt vármegyei pusztákat érintette. A zálogosítások esetében pedig határozott csökkenés figyelhető meg I. Gedeontól kezdődően, majd a 19. század elejére minimálisra csökkent a zálogosítások száma, míg az árendás tranzakciók közel megduplázódtak. Ennek részbeni okát – feltételezhetően – a már többször említett II. Gedeon által megszerzett főnemesi rangokkal járó életmód és az azzal járó kiadásokban kereshetjük. A család 18. század második felében egyre inkább a külsőségek, a rang és a hivatalviselések felé fordult. II. Gedeon már Mária Terézia idején megpróbálta megszerezni családjának a bárói rangot, de terve csak II. József türelmi rendelete után érhetett révbe. A családnak 1782-ben előbb bárói, majd 1790-ben grófi címet szerzett, ugyanakkor a rangemelés nem járt újabb birtokok szerzésével – leszámítva a zálogba és haszonbérbe vett birtokokat, melyek azonban ugyanúgy költséggel jártak – így a főnemesi életmód fenntartását a család csak a megfogyatkozott ősi birtokállományra, valamint a feleségeik (Szentpéteri Katalin, Fáy Zsuzsanna) csekély hozományára alapozhatta. A birtokok haszonbérbe adásával egyrészt évi meghatározott összeghez jutottak, másrészt a hivatalviseléssel járó kötelezettségek teljesítése miatt egyre kevesebb idejük jutott birtokaik közvetlen irányítására, ezáltal célszerű volt azokat más földesúrnak haszonbérbe adni.

Elkerülhetetlen volt a megszorított kiadások ellensúlyozására a hitelek felvétele, melyek a 18. század közepétől jelentek meg a család pénzügypolitikájában, majd a 18. század végétől

ezek jelentősen megnövekedtek. A kiadásokat nem tudták ellensúlyozni sem az egyes birtokok folyamatos haszonbérbe adásából, sem a jobbágyok dézsmamegváltásából befolyt összegek.

A 19. század első felére megszorodott kölcsönök és azok kamatainak fizetése, visszafordíthatatlanul megterhelték a családi kasszát. Az így szerzett tőkét ugyanakkor nem a gazdaság fejlesztésére fordították, emiatt III. Pál idejére sem tudott a családi gazdaság a hagyományos gazdálkodás keretei közül kitörni. Bár az „új mezőgazdaság” egyes szegmensei megjelentek, ugyanakkor a tőkehiány, valamint a birtokok nagy részének nem saját kezelésben történő használata, eleve megfiúsította a piacra termelő, modern üzem létrehozását. A következő nemzedékeknek a szétaprózódott családi vagyon és a kölcsönök terhe már esélyt sem adott a gazdasági fejlődésre.

Mindent összegezve, a Ráday-család felemelkedésének kulcsa a jó házassági stratégia volt. A 18. század végétől, 19. század elejétől megfigyelhető folyamatos hanyatlása, a birtokok nagy részének nem saját kezelésben tartására, ezáltal a gazdaság fejlesztésének és a modernizációnak az elmaradására, a rangemelésre, az eladósodásra és az örökösök bővülésével együtt járó telekaprózódásra vezethető vissza. Bevételeinek négyes egysége a 17. század első felétől kezdve a birtokok haszonbérbe adása, a majorsági gazdálkodás, dézsmabevételek és a haszonvételek jövedelmei. Gazdálkodásukra mindvégig a hagyományos gazdálkodás volt jellemző a maga korlátoltságaival, és bár a 19. század első felében megjelentek az „új mezőgazdaság” csirái, ugyanakkor ezek a kezdemények a tárgyalt korszak végéig (1827) nem teljesedtek ki, utána pedig a birtokok szétaprózódása meggátolt bármiféle modernizációt.

Disszertációmban a Ráday-család levéltárában található, eddig jórészt feltáratlan, gazdasági jellegű forrásokat igyekeztem feltárni és közzétenni. Amint munkám bevezető soraiban is hangsúlyoztam, alapkutatásom során a teljes gazdasági anyagot feltártam és igyekeztem az abból származó fontosabb információkat közre adni. Ugyanakkor az anyag darabszintű ismerete azzal is járt, hogy sokszor gátolta a nagyobb látószögű rálátást. Így a jövő feladata közé tartozik még a jelen munkában feltárt adatok, információk alaposabb kiértékelése, akár nemzetközi történeti kontextusba helyezése. Mindemellett mindazon történeti források feldolgozása, melyek a doktori dolgozat témájába nem illettek bele, ugyanakkor számos érdekes és értékes adalékkal szolgálhatnak még úgy a Ráday, mint a velük kapcsolatban lévő egyéb nemesi családok történetéhez. Példának okáért a földesúr-jobbágyság viszonyának vizsgálatához a számos fennmarad úriszéki jegyzőkönyv, jogtörténeti, család- és helytörténeti szempontból a teljesen fennmaradt (füzetekben átírt) nemesi családok egymás közötti birtok, adósság és egyéb perei, melyek sok esetben a vármegyei levéltárakban sem maradtak

fenn. Mindemellett megérdemelne egy alapos, átfogó feldolgozást a család 19. század első harmadától kezdődő története, gazdálkodása és tevékenysége a fiág kihalásáig. Hogy ezáltal is méltó emléket állítsunk az ország történetében, kultúrájában sokáig meghatározó szerepet vitt Ráday-família számára.

2. Köszönetnyilvánítás

Végezetül ezúton szeretnék köszönetet mondani mindenkinek, aki segítette disszertációm létrejöttét. Témavezetőmnek, dr. Szántay Antalnak a hasznos tanácsokért. A Ráday Levéltár munkatársainak: Nagy Editnek, Szatmári Juditnak és Vörös Károlynak akik mindig készségesen segítettek kutatásom során A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára igazgatójának – jelenlegi főnökömnek – Gusztiné dr. Toronyi Juditnak, aki kutató napok biztosításával lehetővé tette, hogy munka mellett is legyen időm a disszertáció megírására. És minden levéltáros kollégának, akik bármilyen módon segítettek munkám létrejöttében!

Melléklet

1. Mértékek, pénznemek⁹³⁷

Pénznemek:

1 rajnai forint = 20 garas = 20 krajcár = 120 dénár
 1 magyar forint = 100 dénár
 1 tallér = 180 dénár
 1 máriás = 17 vagy 20 krajcár⁹³⁸
 1 garas = 3 krajcár = 6 dénár

Területmérték:

1 pozsonyi mérő = általában 600 négyszögöl = 0,5-0,75 szekér
 1 köböl akkora földterület, melyet egy köböl (=2 mérő) gabonával be lehet vetni = 1100-1200 négyszögöl
 1 magyar hold = 1100-1200 négyszögöl
 1 katasztrális hold = 1600 négyszögöl
 1 kapás = átlag 0,25 pozsonyi mérő

Súly-, térfogat- és űrmértékek:

1 köböl = 125,06 = 2 mérő⁹³⁹
 1 pozsonyi mérő = ½ köböl = 62,08/62,53 l = 46,56 kg
 1 nógrádi kila (17. század közepétől) = 1 pozsonyi mérő = 62,08 l = 46,56 kg búza
 1 pesti véka = 1/3 pesti mérő = ½ pozsonyi mérő = 31,04 l ill. 23,28 kg
 1 [mezei] boglya = kb. 10 petrence széna = 800-1000 kg
 1 csomó = 17 kéve búza, illetve 13–15 kéve vagy ½ kereszt gabona
 1 kereszt = 13-20 kéve
 1 kéve = 2-5 marok = 5-17 kg
 1 font = 560 g
 1 akó = 64 icce = 56,59 l
 1 tokaj-hegyaljai átalag = ½ tokaji hordó = (18. sz. elejétől 1807-ig) 90 pozsonyi icce = 75,54 l
 1 nógrádi icce = 2 pozsonyi icce = 1,6786 l

⁹³⁷ Szirácsik Éva, 2005. 260.; Bogdán István, 1990.; Bogdán István 1991.

⁹³⁸ Holl József, 2000. 157.

⁹³⁹ Szántay Antal, 2018. 155.

2. Helynévazonosító

1. Almágy: Gömör vármegye, ma: Gemerský Jablonec (Szlovákia)
2. Alsónyék: Hont vármegye, ma: Vinica (Szlovákia),
3. Alsósztrégova: Nógrád vármegye, ma: Dolná Strehová (Szlovákia)
4. Alsóludány: Nógrád vármegye, ma: Ludányhalászi
5. Apáti puszta: Nógrád vármegye, ma: Ludányhalászi része
6. Baglyasalja: Nógrád vármegye, ma: Salgótarján része
7. Bánréve puszta: Békés vármegye, ma: Pusztabánréve, Mezőtúr településrésze
8. Baracs: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Kunbaracs
9. Baratony: Nógrád vármegye, ma: Ceredhez tartozó puszta
10. Baj puszta: Nógrád vármegye, ma: Hatvan része
11. Budalehota: Nógrád vármegye, ma: Budiná (Szlovákia)
12. Cebe puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Kiskőröshöz tartozó puszta
13. Csév puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Nyáregyháza községhez tartozó puszta
14. Csicsva: Zemplén vármegye, ma: Čičava (Szlovákia)
15. Dab: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Dömsöd része
16. Délegyháza puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: község Bugyitól ÉK-ra
17. Dobrocs: Nógrád vármegye, ma: Dobroč (Szlovákia)
18. Fábiánfalva: Nógrád vármegye, ma: Losonc része (Szlovákia)
19. Farkasd: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Gomba községhez tartozó puszta
20. Fejéregyháza: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Dunavecstől délre található puszta
21. Feketepatak: Zemplén vármegye, ma: Čierne nad Topľou (Szlovákia)
22. Felsőcsehi: Hont vármegye, ma: Pribely (Príbelce) része (Szlovákia)
23. Felsőludány: Nógrád vármegye, ma: Ludányhalászi
24. Felsőpalojta: Hont vármegye, ma: Horné Plachtince (Szlovákia)
25. Fogacs puszta (Pusztafogacs): Heves vármegye, ma: Tarnaméra külterületéhez tartozó tanyavilág
26. Födemes: Hont vármegye, ma: Ipeľské Úľany (Szlovákia)
27. Gács: Nógrád vármegye, ma: Halič (Szlovákia)
28. Galábocs: Nógrád vármegye, ma: Glabušovce (Szlovákia)
29. Gicze: Gömör vármegye, ma: Hucín (Szlovákia)
30. Gortva: Gömör vármegye, ma: Ajnácskőtől (Hajnáčka) északra található puszta (Szlovákia)
31. Gyügér: Heves vármegye, ma: Kunszentmárton része
32. Gyürki: Hont vármegye, ma: Ďurkovce (Szlovákia)
33. Halászi: Nógrád vármegye, ma: Ludányhalászi
34. Harka: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Harkakötöny
35. Hermány: Zemplén és Sáros vármegyék, ma: Hermanovce nad Topľou (Szlovákia)
36. Hidegkút: Nógrád vármegye, ma: Studená (Szlovákia)
37. Ipolykeszi: Hont vármegye, ma: Kosihy nad Ipľom (Szlovákia)
38. Jánoshalma: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Kápolnához tartozott a Solti székben
39. Kapasz: Hont vármegye, ma: Ipolykeszi mellett található puszta (Szlovákia)
40. Kápolnáragyolc: Nógrád vármegye, ma: Ragyolc (Radzovce) része (Szlovákia)
41. Kisbéna: Gömör vármegye, ma: Béna (Belina) községhez tartozó puszta (Szlovákia)
42. Kiscsalomja: Hont vármegye, ma: Malá Čalomija (Szlovákia)
43. Kis- és Középtúr: Hont vármegye, ma: Veľké Turovce (Szlovákia)
44. Kisfalu ma: Nógrád vármegye, ma: Malá Vieska (Szlovákia)

45. Kisgerge Nógrád vármegye, ma: Egyházasgerge
46. Kiskeresztúr ma: Nógrád vármegye, ma: Nagykeresztúr településrésze
47. Kislibercse Nógrád vármegye, ma: Ľuboriečka (Szlovákia)
48. Kistugár Nógrád vármegye, ma: Tuhár (Szlovákia)
49. Korpona: Zólyom vármegye, ma: Krupina (Szlovákia)
50. Kürt: Nógrád vármegye, ma: Kírt' (Szlovákia)
51. Likér: Gömör-Kishont vármegye, ma: Likier (Szlovákia)
52. Locsod: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Pécelhez tartozó puszta
53. Losonc: Nógrád vármegye, ma: Lučenec (Szlovákia)
54. Löb: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Üllőhöz tartozó puszta
55. Lucin: Nógrád vármegye, ma: Lucfalva
56. Lukanénye: Hont vármegye, ma: Nenince (Szlovákia)
57. Lupocs: Nógrád vármegye, ma: Lupoč (Szlovákia)
58. Mikolcsány: Gömör-Kishont vármegye, ma: Mikolčany (Szlovákia)
59. Monossza puszta: Nógrád vármegye, ma: Ragyolctól (Radzovce) délre található (Szlovákia)
60. Nagycsalomja: Hont vármegye, ma: Veľká Čalomija (Szlovákia)
61. Nasztraj: Gömör-Kishont vármegye, ma: Nováčany (Szlovákia)
62. Novák: Nógrád vármegye, ma: Mátranovák
63. Óbást: Nógrád vármegye, ma: Stará Bašta (Szlovákia)
64. Oroszkázmér: Zemplén vármegye, ma: Vyšný Kazimír, (Szlovákia)
65. Ölle: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Szülleölle puszta Hartától északra
66. Palást: Hont vármegye, ma: Plášťovce (Szlovákia)
67. Panyidaróc: Nógrád vármegye, ma: Panické Dravce (Szlovákia)
68. Parócza: Nógrád vármegye, ma: Parivca (Szlovákia)
69. Pelejte: Zemplén vármegye, ma: Plechotice (Szlovákia)
70. Pótharasztt puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Csévharaszt
71. Pöstény: Nógrád vármegye, ma: Szécsényhez tartozó puszta
72. Pribely (Alsó-, Felső-): Hont vármegye, ma: Príbelce (Szlovákia)
73. Priklek: Hont vármegye, ma: Škriavnik (Szlovákia), Príbelce településrésze
74. Pusztamályi – Malipart: Nógrád vármegye, ma: Szécsénykovácsitól (Kováčovce) ÉNY-ra található puszta (Szlovákia)
75. Pusztaragyolc puszta: Nógrád vármegye, ma: Ragyolctól (Radzovce) délre található
76. Ráda: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Bugyi nagyközséghez tartozó puszta
77. Ragyolc: Nógrád vármegye, ma: Radzovce (Szlovákia)
78. Rakonca: Hont vármegye, ma: Rykynčice (Szlovákia)
79. Remenye: Zemplén vármegye, ma: Remeniny, Szlovákia
80. Rimabánya: Gömör-Kishont vármegye, ma: Rimavská Baňa (Szlovákia)
81. Sárszeg: Heves vármegye, egykori település a Tisza jobb partján, Cibakházával átellenbe
82. Sirak: Hont vármegye, ma: Širákov (Szlovákia)
83. Somoskő: Nógrád vármegye, ma: Salgótarján része
84. Somosújfalu: Nógrád vármegye, ma: Somokőújfalu
85. Sőreg: Gömör-Kishont vármegye, ma: Šurice (Szlovákia)
86. Szécsénykovácsi: Nógrád vármegye, ma: Kováčovce (Szlovákia)
87. Szedlice: Sáros vármegye, ma: Sedlice, (Szlovákia)
88. Szentfalva puszta: Nógrád vármegye, ma: Ragyolctól (Radzovce) északra található (Szlovákia)
89. Szentimre puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Soltszentimre község
90. Szentlászló puszta: Fejér vármegye, ma: Bicske külterülete

91. Szent Péter telke: Szabolcs vármegye, ma: Ibrány községhez tartozik
92. Szinóbánya: Nógrád vármegye, ma: Cinobaňa (Szlovákia)
93. Szülle: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Szülleölle puszta Hartától északra
94. Tete: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Gomba községhez tartozó puszta
95. Tetétlen puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Dunatétlen
96. Terbeléd: Nógrád vármegye, ma: Trebeľovce (Szlovákia)
97. Tóthartyán: Nógrád vármegye, ma: Chrt'any (Szlovákia)
98. Tótújfalu: Nógrád vármegye, ma: Ceredhez tartozó puszta
99. Tűzberek: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Maglód erdőterülete
100. Vány puszta: Pest-Pilis-Solt vármegye, ma: Bugyi nagyközség része
101. Varrannó-Hosszúmező: Zemplén vármegye, ma: Vranovské Dlhé, (Szlovákia)
102. Vasztil: Esztergom vármegye, ma: Csabdi község településrésze
103. Vecseklő: Nógrád vármegye, ma: Večelkov (Szlovákia)
104. Vendégi puszta: Nógrád vármegye, ma: Vendégi dűlő – Vendégi rétek
Somoskőújfalu déli határában található dűlő
105. Zobor: Nógrád vármegye, ma: Zombor (Szlovákia)
106. Zólyom: Zólyom vármegye, ma: Zvolen (Szlovákia)

Források és szakirodalom

1. Levéltári források

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (DRERL)

- C/64-1a – Mohács előtti oklevelek
- C/64-1b – Mohács utáni oklevelek
- C/64-2a – Urbariális Conscriptiok
- C/64-2b – Egyes birtoktestek iratai
- C/64-2c – Általános gazdasági iratok
- C/64-3 – Ráday András és Ráday Gáspár iratai, 1675-1703
- C/64-4c-2-1 – Ráday I. Pál hoz írt levelek, 1711-1732
- C/64-5 – Ráday Pálné, Kajali Klára levelezése, 1703-1741
- C/64-8 – Ráday I. Gedeon iratai, 1722-1792

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára (DRERK)

Kalendáriumok

- No. 0,3961/1. 1712
- No. 0,3961/2. 1713
- No. 0,3961/3. 1714
- No. 0,3961/4. 1715.
- No. 0,3961/7. 1718
- No. 0,3961/7-2. 1718
- No. 0,3961/8., 1719
- No. 0,3961-9-2., 1720
- No. 0,3962/4-2. 1724
- No. 0,3962/5-2. 1725
- No. 0,3962/12. 1732
- No. 0,3962/13., 1733
- No. 0,3962/14., 1734
- No. 0,3962/18., 1738
- No. 0,3962/19., 1739
-

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára (MNL-NVL)

- IV.7.a – Nógrád vármegye adószedőjének iratai, 1728. évi országos összeírás
- IV.7.b – Nógrád vármegye adószedőjének iratai, adóösszeírások; No. 5., No. 19.
- IV.7.d – Nógrád vármegye adószedőjének iratai, számadások, adószedői összeírások; 1. doboz III. Rationes 1686.
- IV.11.1 – Nógrád Vármegye Törvényszékének iratai (Sedria), befejezett perek, 1733-1734 fasc.9 nr. 414
- IV.11.1 – Nógrád Vármegye Törvényszékének iratai (Sedria), befejezett perek, No. 1208.
- XIV.3 Nagy Iván akadémikus-történész iratai, 6. d./3 Necrologium Darvas Jánostúl
- XV.19. Balassagyarmati városi vegyes gyűjtemény, B. 5. d. Radványi Ferenc: Collectanea ad historiam Comitatus de Nógrád (1710-1716)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL)

- E-158 – Magyar Kamara archívuma – Conscriptiones portarum Tom. XXIV.
- P-287 – Forgách család gácsi ágának levéltára Fasc. C. No. 10.

Online adatbázisok

1715. évi országos összeírás: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1715_-evi-orszagos-osszeiras

1720. évi országos összeírás: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagos-osszeiras

Mária Terézia-féle úrbéri tabellák: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/>

2. Nyomtatott források

Abafi Lajos: *Idősb gróf Ráday Gedeon és Édes Gergely*. In: Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny 5. köt. (1878). 346-368.

Abafi Lajos: *Kazinczy Ferenc levelei Ráday Gedeonhoz*. In: Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny 23. köt. (1887). 363-365.

Ambrus Mór: *Ráday Pál, XVIII. századbeli vallásos lantos költő*. In: A Losonczi Magy.Kir. Államgymnasium hatodik évi értesítője. 1875/6. Losonc, 1876.

Ammann Gyöngyi: *Zálogjog*. Szakdolgozat.

Arany János: *Arany János prozai dolgozatai*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1879.

Asztalos István: *Határhasználat Ikladon a XVIII. század közepén*. In: Novák László (szerk.): Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére I. Studia Comitatus 23. Szentendre, 1994.

Bácskai Vera: *A területi állami levéltárakban őrzött feudális kori összeírások jegyzékei I. rész Országos összeírások, Állami adóösszeírások (Levéltári jegyzékek 2.)* Budapest, 1965.

Bajza József, Schedel Ferenc (szerk.): *Kazinczy Ferenc utazásai*. Budapest, 1885.

Bakács István: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII-XVIII. században*. Történeti Statisztikai Kötetek. Budapest, 1965.

Bakács István: *Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták, 1002-1437*. Pest Megye Múltjából sorozat 5. Budapest, 1982.

Balázs László: *A Ráday család és könyvtára*. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. Budapest, 1989. 135-143.

Balogh István: *Ráday Pál az 1712-15. évi országgyűlésen. (Adalékok a protestánsok helyzetéhez a szatmári béke után.)* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. Budapest, 1984. 55-73.

Barta István: *A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái*. In: Történelmi Szemle 6. (1963/3-4). 305-343.

Barta János ifj.: *Magyarország mezőgazdaságának regenerálódása 1711-1790.* In: Magyarország agrártörténete. Agrártörténeti tanulmányok. Budapest, 1996.

Barta János ifj.: *A tizennyolcadik század története.* Magyar századok. Budapest 2000.

Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig.* Budapest, 1938.

Bél Mátyás: *Magyarország népének élete 1730 táján.* Válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezetőt tanulmányt írta Wellmann Imre. Budapest, 1984.

Beliczay Angéla: *Kajali Klára, Ráday Pál felesége.* In: Esze Tamás (szerk.): Ráday Pál 1677–1733 – Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Budapest, 1980.

Beliczay Angéla (közli): *Kajali Klára levelei.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. Budapest, 1982. 209-233

Beliczay Angéla (közli): *Kajali Klára levelei.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. 1983. Budapest, 1984. 167-183.

Beliczay Angéla (közli): *Kajali Klára levelei.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV-V. 1984-85. Budapest, 1986. 145-171.

Beliczay Angéla: *Kísérletek a Ráday Könyvtár értékesítésére 1792-1861. között.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VIII. Budapest, 1997. 135-140.

Benda Gyula: *Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka).* In: Agrártörténeti Szemle 26. (1984/1-2). 1-84.

Benda Gyula: *Földesúri és paraszti földhasználat.* In: Társadalomtörténeti tanulmányok. Budapest 2006.

Benda Kálmán: *A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára.* In: Levéltári Híradó. 5. (1955/3-4). 367-371.

Benda Kálmán - Esze Tamás - Maksay Ferenc - Pap László (szerk.): *Ráday Pál iratai I. 1703-1706.* Budapest, 1955.

Benda Kálmán: *A Ráday család pelejtei tisztartójának adott gazdasági utasítás (1758).* In. Agrártörténeti Szemle 1. (1957/3-4). 282-285.

Benda Kálmán-Maksay Ferenc (szerk.): *Ráday Pál iratai. II. 1707-1708.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1961.

Benda Kálmán: *Két gazdasági utasítás a Ráday család birtokairól a XIX. század elejéről.* In: Agrártörténeti Szemle 2. (1959/1-4). 127-152.

Benda Kálmán (sajtó alá rend.): *Ráday Pál iratai 1709 – 1711.* Ráday Gyűjtemény. Budapest, 2003.

Benkó Imre: *Az Inárcsi Farkas család története.* Nagykőrös, 1903.

Benkó Imre: *Az Inárcsi Farkas család Árpádkori ősei.* In: Turul 27. (1909). 127-130.

Berecz Ágnes: *Ráday Gedeon aukciós könyvvásárlásai I. A Brifautiana aukció.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VIII. Budapest, 1997. 125-134.

Berecz Ágnes: *Ráday Gedeon aukciós könyvvásárlásai II. Az Eszterházy-aukció.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IX. Budapest, 1999. 191-204.

Berecz Ágnes – Lángi József: *Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban.* Műemlékek Állami Gondnoksága. Budapest, 2003.

Berecz Ágnes: A Ráday-család és a bor. 2010-ben Budapesten elhangzott konferenciaelőadás kézírata.

Berecz Ágnes (szerk.) *A Ráday-család a magyar kultúrában. 300 éve született Ráday Gedeon.* Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye. Budapest, 2014.

Berecz Ágnes (szerk): „Semmi újságot írni nem tudok”: *Ráday Gedeonné Szentpéteri Katalin levelezése.* Budapest, 2016.

Berecz Ágnes: *A Ráday család szerepe a magyar művelődésben és a reformátusságban.* In: Kollega Tarsoly István – Kovács Eleonóra (szerk.): A Reformáció kincsei. II. kötet. Budapest, 2017. 186-189.

Berecz Ágnes: *Ráday Pál: Lelki hódolás. Kiadástörténet és bibliográfia.* In: Három református lelki könyv. Régi Magyar Vallásos Nyomtatványok 3. Zebegény, 2018. 5-49.

Berecz Ágnes: *Ráday Gedeon a tudás hasznáról.* In: Lelkészek, nemesek, polgárok. Tanulmányok a Ráday Gyűjteményből. Budapest, 2019. 33-47.

Berecz Ágens: „... vagynak adósságaim (De kinek nincsen!)” – Ráday Gedeon az adósságairól. In: Berecz Ágnes (szerk.): „Bibliámnak és lantomnak élek”. Tanulmányok a Ráday Gyűjteményből. Budapest, 2021. 38-51.

Berlász Jenő: *A Thurzó birtok a XVII. század első harmadában, különös tekintettel a jobbágyság helyzetére.* Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 11. Budapest, 1936.

Bodzási Balázs: *Zálogjog a feudális magyar jogban.* Jog Állam Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, 5 (1). Budapest, 2013. 143-158.

Bogdán István: *Helyi földmértékeink 1828-ban,* In: Levéltári Közlemények. 42. (1971/1). 51-101.

Bogdán István: *Magyarországi hossz- s földmértékek, 1601-1874.* Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 6. Budapest, 1990.

Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Magyar Országos Levéltár kiadványai. IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 7. Budapest, 1991.

Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* 3. kötet. Budapest, 1999.

Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Budapest, 2000.

Borbély Szilárd (sajtó alá rend.): *Ráday Gedeon és Földi János összes versei.* Régi Magyar Költők Tára XVIII. század. XI. Budapest, 2009.

Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása.* I-II. kötet. Pest Megye Múltjából 8/1, 8/2. Budapest 1997.

Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok I. 1589-1660.* Pest Megyei Levéltári Füzetek 27. Budapest, 1998.

Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye.* Országos Monográfiai Társaság. Budapest, 1910.

Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye* I. kötet. Országos Monográfiai Társaság. Budapest, 1910.

Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, [1911.]

Borvölgyi Györgyi: *Ráday Pál (1677-1733) könyvtára*. A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai (7.) OSZK Budapest, 2004.

Budapesti Hírlap 1937. szeptember 23.

Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. kötet. Budapest, 1897.

Csapó Csaba: *Életrajz és mentalitás – Ráday Gedeon elfelejtett élete*. In: *Aetas* 17. (2002/2-3). 55-83.

Csapó Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” felszámolása*. Pécs, 2007.

Csapody Csaba: *Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 6. Budapest, 1933.

Csiffáry Gergely: *Az 1552-es egri várvédő hősök névsora, sorsuk és az „egri név”*. In: *Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve*. *Agria* 39. Eger, 2003. 239-362.

Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1998.

Czigány István: *Rendi felkelés Magyarországon. A Rákóczi-szabadságharc*. In: *Magyarország hadtörténete II. Az oszmán hódítás kora 1526-1718*. Szerk.: Mészáros Kálmán. Budapest, 2020.

Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. 1-6. kötet. Pest. 1862-1874.

Dümmerth Dezső: *A magyar köznemesi társadalom élettörténetéből: a Tetétleni-Földváry familia sorsa és birtoklása az Árpád-kortól a XIX. század küszöbéig*. In: *Levéltári Közlemények* 53. (1982/1). 207-260.

Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története 1686-1790*. Budapest, 1989.

Enyedi Sándor: *Id. Ráday Gedeon levelei Aranka Györgyhez*. In: *Irodalomtörténet* 63. (1981). 698-718.

Esze Tamás (szerk.): *Ráday Pál emlékkönyv 1677-1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1980.

Felhő Ibolya: *A Mária Terézia úrbérrendezése soránt készült adatfelvételek.* In: Kovacsics József: *A történeti statisztika forrásai.* Budapest, 1957.

Fónagy Zoltán: *Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban.* In: Századok 133. (1999/6). 1141-1192.

Fügedi Erik: *Az Elefánthyak – A középkori magyar nemes és klánja.* Budapest, 1992.

Fülöp Éva Mária: *Az uradalomtörténeti monográfiák historiográfiája a magyar történetírásban.* In: Gyüszti László (szerk.): *Helyismereti könyvtárosok III. országos tanácskozása:* Tata, 1996. július 17-19. Szentendre, 1997.

Für Lajos: *A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján, 1870-1914.* Mezőgazdasági tanulmányok 4. Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Budapest, 1969.

Gaál László: *A magyar állattenyésztés múltja.* A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottságának kiadványai. Budapest, 1966.

Gaál László: *A magyar növénytermesztés múltja.* A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottságának kiadványai. Budapest, 1978.

Galcsik Zsolt – Tóth Krisztina: *Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332-1950).* Szécsény, 2004.

Galgóczy Károly: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája III.* Budapest 1877.

Gárdonyi Albert: *Ráday Pál jogvitája a pestvárosi tanáccsal.* In: *Protestáns Szemle.* 36. (1927/4). 213-219.

Gerendás Ernő: *Az eszergomi főkáptalan garamszentbenedeki birtokkerülete a XVIII. század második felében.* Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 9. Budapest, 1934.

Gorzó Gellért: *Rádai Ráday Pál.* Budapest, 1915.

Gorzó Gellért: *Ráday Pál imádságai.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények.* 25. (1915/2). 151-172.

Gorzó Gellért: *Ráday Pál virágénekei*. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 25. (1915/3). 300-311.

Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. IV. kötet. Budapest, 1998.

Heckenast Gusztáv: *Kajali Pál (Ráday Pál apósa)*, In: Ráday Pál Emlékkönyv. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 281-313.

Heckenast Gusztáv: *Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai*. Vaja, Folia Rákócziana 3. 1980. (1980/2)

Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Budapest, 2005.

Holli József: *Dessewffy Sámuel gazdálkodása a nyírtelki és ófehértói birtokain*. In: Történeti Tanulmányok VIII. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa. Debrecen, 2000.

Hopp Lajos: *Ráday Pál, a publicista*. In: Ráday Pál Emlékkönyv. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 91-104.

Horváth D. Tamás 1988: *Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799-1816)*. Numizmatikai Közlöny 86-87. (1988). 109-112.

Horváth Lajos: *Az Ujszászi család a XV-XVI. században*. In: Zounok. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. 3. Szolnok, 1988. 9-20.

Horváth Lajos: *Községi közigazgatás Pest megyében a XVII-XVIII. században*. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok Pest Megye Múltjából 7. Budapest, 1990. 137-198.

Implom József: Szótörténeti adalékok. In: Magyar Nyelv 71. (1975)

Ipolyi Arnold (szerk.): *Alsó Sztregovai és Rimai Rimay János államiratai és levelezése*. Budapest, 1887. – Reprint. Budapest, 2011.

Jancsó Éva: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1670-1672, 1683-1685)*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 60. Salgótarján, 2012.

Jancsó Éva-Jusztin Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1686-1689)*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 61. Salgótarján, 2012.

Jármay Edith-Bakács István: *A regéczi uradalom gazdálkodása a XVIII. században*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1. Budapest, 1930.

Jerney János: *Ráday Pál benderi követségének naplója, 1709*. In: Luczenbacher János-Almási Balogh Pál (szerk.): *Tudománytár. Új folyam – ötödik év – 9. kötet*. Buda 1841. 117-123., 178-194.

Jusztin Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1690-1694)*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 64. Salgótarján, 2014.

Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Pest Megye Múltjából 3. Budapest, 1977.

Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*. Pest Megye Múltjából 6. Budapest, 1985.

Kállay István: *A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711-1848*, Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 5., 1980.

Kalmár Gergely dr.: *A tönkölyről*. In: *Agrárium* 26. (2016/3). 2016.

Kaposi Zoltán: *A vrászlói uradalom termelése és gazdálkodása a XIX. század első felében*. In: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 19*. Kaposvár, 1988.

Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700-1848*. In: *Magyarország gazdaságtörténete – A honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, 1997. 161-242.

Kazinczy Ferenc: *A' Rádayak*. In: *Felső Magyar-országi Minverva*. Hatodik füzet. 1827. 1225-1233.

Kempelen Béla: *Magyar nemes családok 9. kötet, Raaperger-Syxt*. Budapest, 1915.

Kereskényi Miklós: *A gabonafélék termelése és a kilenced szedése a gyulai uradalomban 1730-1737*. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 12. Gyula, 2015.

Késmárky István-Pálmány Béla-Simon István-Fekete László Gyula: *Nógrád vármegyei nemes családok*. Szluha Márton életmű sorozat. Budapest, 2022.

Kincses Katalin Mária (sajtó alá rend.): *Szirmay András feljegyzései 1680-1713*. I-II. kötet. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Vaja, 2004., 2007.

Kiss Anita (szerk.): *Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés*. Budapest, 2016.

Kiss Áron dr.: *Kovácsnai Sándor három levele b. Ráday Gedeonhoz, Gyöngyösi István munkáiról*. In: Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny (1876/1). 366-374.

Kocsis Gyula: *Pest vármegye parasztsága és gazdálkodása az 1770. (-1771.) évi urbáriumok tükrében*. In: Soós István (szerk.): *Tanulmányok Pest megye monográfiájához 2*. Budapest, 2008.

Komoróczy György: *Nádasdi Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 3. Budapest, 1932.

Koós Judith: *A Rádayak közgyűjteményének kialakulása és könyvművészeti ritkaságai*. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. Budapest, 1982. 97-119.

Koós Judith: *Ráday Gedeon feljegyzései arcképgyűjteményéről*. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. 1983. Budapest, 1984. 184-192.

Koós Judith: *Ráday Gedeon képgyűjteményének története*. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. 1983. Budapest, 1984. 75-90.

Koppi Károly: *Oratio quam viro gratis patriae civibus commemorabili Seniori Gedeoni Comiti de Rada monumentum esse voluit*. Pest, 1792.

Kovács Krisztián: *„Most Ludány veve által bennünket...” – A Ráday család alsó ludányi históriája*. In: Neograd 2012. – A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve XXXVI. Salgótarján, 2013. 121-140.

Kovács Krisztián: *A szécsényi járás területének történeti földrajza a 150 éves török uralom alatt*. In: Sokszínű tudomány Nógrádban. Miskolc 2019. 46-60

Kovács Krisztián: *Ráday Pál és a „somoskői jószág”*. In: Neograd 2021. – A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve XLIV. Salgótarján, 2021. 25-44.

Kovács Krisztián: „*Még áll a ház, s régi alakjában áll...*” *A Ráday család alsóludányi kastélya.*
In: "Madaradnak fogadj engem..." Tanulmányok Lengyel Ágnes tiszteletére. Balassagyarmat, 2021. (2021/2)

Kovács Krisztián: *Nógrád vármegye elveszett köznemesi familiái – A Kajali de Kajal család.*
In: Neograd 2022. – A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve XLV. Salgótarján, 2022. 9-28.

Kőhegyi Mihály 1988: *II. Ferenc devalvációs rendelete (1811).* Numizmatikai Közlöny 86-87. (1988). 113-138.

Kristó Gyula (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár.* VI. kötet 1321-1322. Budapest-Szeged, 2000.

Kurucz György: *Adósság, hitel, törlesztés Festetics György pénzügyi helyzete 1782 és 1818 között.* In: Századok 140. (2006/3). 539-565.

Kurucz György: *Köznemesi vagyoni állapot a Dunántúlon. Pallini Inkey Boldizsár 1792. évi hagyatéka.* In: Századok 143. (2009/5). 1199-1237.

Laczlavik György: *Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete.* In: Levéltári Közlemények. 75. (2004). 3-43.

Ladányi Sándor: *Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz.* In: Acta Historiae. Litterarum Hungaricarum. 13. Szeged, 1973. 159-171.

Ladányi Sándor: *Zrínyi Török Áfiuam és gyöngyösi verseinek XVIII. századvégi kiadástörténeti problémáihoz. Zilahy Sámuel levelei Ráday Gedeonhoz (1787-1792).* In: Irodalomtörténeti Közlemények 79. (1975/4). 482-498.

Ladányi Sándor: *Ráday Pál az egyházpolitikus.* In: Ráday Pál Emlékkönyv. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 105-111.

Ladányi Sándor: *Ráday Pál vallásügyi tevékenysége a szatmári béke után – Ráday Pál szerepe a magyarországi protestáns egyházak életében.* Budapest, 1997.

Ladányi Sándor: *A vallási türelem ügye a Rákóczi-szabadságharcban. A Rákóczi-szabadságharc valláspolitikája keretében, tekintettel Ráday Pál valláspolitikai tevékenységére.* In: Ráday Pál és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. Ráday-Pesthy Pál Frigyes. Budapest, 2005. 71-83.

Lángi József: *Pécel, Ráday-kastély (falképkutatás)*. In: Műemlékvédelmi Szemle. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója. 11. (2001/1-2). 240-242.

Ludányi Bay Ilona: *A ludányi Bayak beregvármegyei ágáról*. In: Századok 23. (1889). 50-52.

Magyar Kurir. 1822-1824. évfolyamok

Magyar Lexikon. Az egyetemes ismeretek encyklopaediája. XIII. Kötet. Budapest, 1883.

Makkai László: *Mezőgazdasági termelés és termelékenység Magyarországon a késői feudalizmus korában. II. Az allódiások gabonatermelése*. Különlenyomat az Agrártörténeti Szemle 1968. évi 1-2 számából. Budapest, 1968.

Maksay Ferenc: *Parasztnemesi gazdálkodás Szentgálon, 1700-1848. 2. rész*. Agrártörténeti Szemle 15. (1973). 245-300.

Mályusz Elemér: *A magyar köznemesség kialakulása. 1. közlemény*. Századok 76. (1942/7-8). 272-305.

Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok*. Sajtó alá rendezte: Mészáros Kálmán. Budapest, 2003.

Mészáros Kálmán (szerk.): *Egy Felső-Magyarországi köznemesi uradalom a XVII. század közepén. Ibrányi Ferenc urbárium 1656*. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Kiadványai II. Közlemények 39. Nyíregyháza, 2010.

Nagy Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I-XII. kötet. Pest, 1857-1868

Négyesy László: *Rádai Ráday Pál munkái. Összegejtötte s életrajzzal bevezette Négyesy László*. Budapest, 1889.

Nógrády Árpád: *Az adózó jobbágy*. In: História 27. (2005/3). 29-32

Okolicsányi József: *A Nógrádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházmegye monográfiája*. METEM Könyvek 67. Budapest, 2009.

Oláh József: *Az akasztó-vésztői uradalmak gazdálkodás a XIX-XX. század fordulóján*. Agrártörténeti tanulmányok 1. Budapest, 1975.

Oláh József: *Szirmay András gazdálkodása a XVII-XVIII. század fordulóján*. In: Agrártörténeti Szemle 43. (2001/1-2). 151-220.

Orosz István: *A kisebb királyi haszonvételek ügye 1848-49-ben*. In: Thesaurus solemnis. Barátok, munkatársak, tanítványok köszöntik a 90 éves Balogh István. Debrecen-Nyíregyháza. 2002. 281-288.

Orosz István: *A modernizációs kísérletek főbb szakaszai a magyar mezőgazdaságban a XIX-XX. században*. In: Múltunk – politikatörténeti folyóirat 48. évf. 2. szám. Budapest, 2003. 231-258.

Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. 1-5. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977-1982.

Pálmány Béla: *Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés korszakában (1663-1703)*. In: A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XII. Salgótarján, 1986.

Pálmány Béla: *Sobieski János Szécsényben. A vár felszabadítása és pusztulása 1683–1685*. In: Pálmány Béla: Fejezetek Szécsény történetéből. Nagy Iván Történeti Évkönyv. Salgótarján, 2013. 117-132. (2013/1)

Pálmány Béla: *Majorsági állattenyésztés a szécsényi uradalomban (1797-1851)*. In: Pálmány Béla: Fejezetek Szécsény történetéből. Nagy Iván Történeti Évkönyv. Salgótarján, 2013. 370-391.

Pesthy Zsuzsanna – Pesthy Pál Frigyes: *A Ráday-család a nemzeti színjátszásért*. In: Élet és Tudomány 57. (2002/11). 335-338.

Praznovszky Mihály: *Egy nógrádi jómódú köznemesi család, a Szentiványiak gazdálkodása a XIX. század első felében*. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VIII. Salgótarján 1982.

Rácz Viktor: *Adatok a rádai Rádai család történetéhez*. In: Genealógiai Füzetek. 1. évf. Kolozsvár, 1903

Ráday-Pesthy Pál Frigyes (szerk.): *Ráday Pál és a Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 2005.

Ravasz János: *A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. század első felében*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 14. Budapest, 1938.

- R. Várkonyi Ágnes: *Agrárstruktúra és a föld birtokba vételének problémái Magyarországon a török kiűzése után*. In: Történelmi Szemle 13. (1970/1). 21-36.
- R. Várkonyi Ágnes: *Ráday Pál, a politikus*. In: Ráday Pál Emlékkönyv. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 17-41.
- Sándor László: *A robotmunka az Esterházyak bujádi uradalmában a XVIII. században*. In: Agrártörténeti Szemle 23. (1981). 515-531.
- Segesváry Viktor: *A Ráday Könyvtár 18. századi története*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1992.
- Siska József: *Egy Zemplén megyei nemesi gazdaság a XVII-XVIII. században*. In: Agrártörténeti Szemle 30. (1988). 470-513.
- Soós István: *Pest-Pilis-Solt vármegye és a Neoacquistica Commissio (1696-1703)*. In: Tanulmányok Pest vármegye monográfiájához. Szerk. Soós István. Budapest, 2008. 17-263.
- Soós István: *Esterházy Pál nádor és a Neoacquistica Commissio*. In: Századok 143. (2009/4). 801-852
- Sugár István: *Az Egri Káptalani Hiteleshely nógrádi vonatkozású iratainak regesztái 1378-1700*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 30. Salgótarján, 2001.
- Schneider Miklós: *Néhány adat a Nógrád megyei Ráday birtokokról a XVII-XVIII. század fordulójáról*. In: Ráday Pál Emlékkönyv. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 393-407.
- Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar Színművészeti Lexikon*. 4. kötet. Budapest, 1931.
- Szabad György: *A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra*. Budapest, 1956.
- Szabó Ágnes: *Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz*. In: Magyar Könyvszemle 117. (2001/1). 117-125.
- Szabó András Péter (sajtó alá rend.): *A szécsényi seregszék jegyzőkönyve 1656–1661*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 59. Salgótarján, 2010.
- Szakály Ferenc: *Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság*. In: Történelmi Szemle 33. (1991/3-4). 137-184.

Szakály Ferenc: *Magyar nemesség a hódoltságban*. In: Századok 126. (1992/5-6). 562-633.

Szakály Ferenc: *Pest-Pilis-Solt megye XVI-XVII. századi dica- és dézsmajegyzékei*. Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 1. Budapest, 1995.

Szakály Ferenc: *A hódolt megye története*. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Pest megye monográfiája I. kötet második rész. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest 2001.

Szántay Antal: *The abolition of labour services in 18th century Hungary*. In: Clara Eugenia Núñez (szerk.): *Land, labour and tenure: the institutional arrangements of conflict and cooperation in comparative perspective*. Sevilla, 1998.

Szántay Antal: *The „Robot-Abolition” in Hungary under Joseph II*. In: Franz A. J. Szabo – Antal Szántay – István György Tóth (szerk.): *Politics and Culture in the Age of Joseph II*. Budapest, 2005.

Szántay Antal: *Serfdom in 18th Century Hungary*. In: *Serfdom and slavery in the European economy 11th-18th centuries*. Firenze, 2014.

Szántay Antal: *Árak a 18. századi Magyarországon*. In: Kövér György-Pogány Ágnes-Weisz Boglárka (szerk.): *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2017-2018 Hitel-bank-piac*. Budapest, 2018.

Szederkényi Nándor: *Heves vármegye története*. IV. kötet. Egervára visszavételétől, 1687-től 1867-ig. Eger, 1893.

Szelestei N. László: *Ráday Pál Lelki hódolás című művének kiadásai*. In: *Ráday Pál Emlékkönyv*. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980. 425-434.

Szijártó M. István: *A vármegye és a jómódú birtokos köznemesség a 18. században*. In: *Aetas* 13. (1998/2-3). 107-142.

Szirácsik Éva: *Paraszti gazdálkodás a Divényi uradalomban a XVIII. században*. In: *Agrártörténeti Szemle* 52. (2000/3-4). 407-426.

Szirácsik Éva: *A nemes vármegyének kezéhez... II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk. I. kötet (1703-1705)*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 46. Salgótarján, 2004.

Szirácsik Éva: „*Rákóczy levelek*” Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból. 46. Salgótarján, 2005. (2005/1)

Szirácsik Éva: *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében 1687-1787*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 48. Salgótarján, 2005.

Szirácsik Éva: *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai 1716, 1718*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból. 48. Salgótarján, 2007.

Szirácsik Éva: *Gazdálkodás a Koháryak Nógrád vármegyei központú birtokain (1647-1731)*. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 13. Budapest, 2017.

Szirácsik Éva: *Az Országos Uradalomtörténeti Konferenciák története*. In: 10. Országos Uradalomtörténeti Konferencia Nemzetközi Tudományos Tanácskozás. 1848 és az uradalmak. Programfüzet és előadás-kivonatok. 2018.

Szlemenics Pál: *Magyar polgári törvény*. III. kötet. Pozsony, 1845.

Thaly Kálmán: *Ráday Pál napló-írása*. In: Thaly Kálmán (szerk.): Rákóczi tár I. Pest, 1866. 397-419.

Thaly Kálmán: *Ráday Pál sírírata*. In: Századok. 4. (1870/4). 258-259.

Tholt Judit: *A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVII. század első felében*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 10. Budapest, 1934.

Toldy Ferenc: *A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a Mohácsi véstől a legújabb időkig, vagyis az utóbbi három század kitünőbb írói és költői életrajzokban és jellemző mutatóiban feltüntetve*. 1. kötet. Pest. 1855.

Tóth Krisztina: *A Nagy-Nógrádi Főesperesség 17. századi katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvei*. Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 15. Szécsény, 2004.

Tóth Krisztina: *A Kis-Nógrádi Főesperesség 1697-ben*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 18. (2006/1-2).

Tóth Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1652-1656)*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 29. Salgótarján, 2001.

- Tóth Tibor: *A mernyei uradalom a feudális rend utolsó szakaszában*. Budapest 1978.
- Váczy János: *Gróf Ráday Gedeon összes művei. Összegejtötte s bevezette Váczy János*. Budapest 1892.
- Vajay Szabolcs: *A Johannita rend lovagjai 1854-1987*. [München] 1987.
- Vajay Szabolcs: *A könyvtáradományozó Ráday Gedeon*. In: *Levéltári Közlemények*. 63. (1992/1-2). 193-213.
- Vályi András: *Magyar országnak leírása*. 2. kötet. Buda, 1799.
- Vári András: *A nagybirtok birtokigazgatási rendszerének bürokratizálódása a 17-19. században*. In: *Történelmi Szemle*. 32. (1990/1-2). 1-28.
- Varga György: *Bivalytenyésztés Mérában*. Kolozsvár, 2011.
- Vértes O. Augusztá: *Gyarmathi Sámuel levelei a Rádayakhoz*. In: *Nyelvtudományi Közlemények* 61. köt. Budapest, 1959. 321-344.
- Werböczy István: *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae & Transylvaniae, ac partium eidem subjectaum, una cum Methodo Articulatorum Diaetalium...* Bártfa, 1632
- Wellmann Imre: *A gödöllői Grassalkovich-uradalom gazdálkodása különös tekintettel az 1770-1815. esztendőkre*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 7. Budapest 1933.
- Wellmann Imre: *A parasztság helyzete az 1767. évi úrbérrendezés előtt*. In: *Századok* 89. (1955/4-5). 551-587.
- Wellmann Imre: *A magyar mezőgazdaság a XVIII. században*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979.
- Wellmann Imre: *18. századi agrártörténelem. Válogatás Wellmann Imre agrár- és társadalomtörténeti tanulmányaiból*. Miskolc, 1999.
- Zlinszky Imre: *A magyar magánjog mai érvényben különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. Budapest, 1888.
- Zólyomi József: *Adatok Nógrád megye földművelésének XVIII-XIX. századi történetéhez*. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VIII*. Salgótarján 1982. 299-329.

Zólyomi József: *Nógrád megyei szlovákok*. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX*. Salgótarján, 1983.

Zólyomi József: *Herencsény története*. Nagy Iván Könyvek 2. Balassagyarmat, 1998.

Zorn Antal: *Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században*. Bács-Kiskun megye múltjából 10. – Gazdaság és társadalom. Kecskemét 1989 [!1990]

Zsoldos Attila: *Jobbágyság a királyi várszervezetben*. Történelmi Szemle 34. (1992/1-2). 1-15.

Zsoldos Attila: „*Elégé nemes férfiak...*” *A kehidai oklevél társadalomtörténeti vonatkozásairól*. In: *Zalai történeti tanulmányok*. Zalai Gyűjtemény 42. Zalaegerszeg, 1997. 7-19.

Zsoldos Attila: *A Szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyság történetéből*. Budapest, 1999.

Zsindely Endre: *Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz*. In: *Művészettörténeti Értesítő* 3. (1954/1). 270-276.

Zsindely Endre: *A péceli Ráday-kastély*. In: *Művészettörténeti Értesítő* 5. (1956/4). 253-276.

Zsindely Endre: *A péceli Ráday-kastély*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest 1959.